

Державний вищий навчальний заклад
«Запорізький національний університет»
Міністерства освіти і науки України

Заснований
у 2009 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15436-4008 ПР
22 червня 2009 р.

Адреса редакції:
Україна, 69600,
м. Запоріжжя, МСП-41,
вул. Жуковського, 66

Телефон
для довідок:
(061) 228-75-26

Факс: (061) 228-75-26

Вісник

Запорізького національного університету

Юридичні науки

№ 4 (II), 2015

Запоріжжя 2015

Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2015. – № 4 (II). – 175 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою ЗНУ (протокол засідання № 6 від 18.12.2015 р.)

Згідно з Постановою Президії ВАК України № 1-05/1 від 10.02.2010 р.; Наказ МОН України № 1528 від 29.12.2014 р. збірник внесений до переліку наукових фахових видань (юридичні науки).

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

- Головний редактор** – Коломоєць Т.О., доктор юридичних наук, професор
- Заступник
головного редактора** – Колпаков В.К., доктор юридичних наук, професор
- Відповідальний редактор** – Лютіков П.С., доктор юридичних наук, доцент

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Ануфрієв М. І. – доктор юридичних наук, доцент
- Бевзенко В. М. – доктор юридичних наук, доцент
- Биргеу М. М. – доктор юридичних наук, професор
(Республіка Молдова)
- Віхляєв М. Ю. – доктор юридичних наук, доцент
- Заєць А. П. – доктор юридичних наук, професор
- Долницький Б. – доктор юридичних наук, професор
(Республіка Польща)
- Дугенець О. С. – доктор юридичних наук, професор
(Російська Федерація)
- Ібрагімов С. І. – доктор юридичних наук
(Республіка Таджикистан)
- Комзюк А. Т. – доктор юридичних наук, професор
- Кузенко Л. В. – кандидат юридичних наук, доцент
- Кузьменко О. В. – доктор юридичних наук, професор
- Курило В. І. – доктор юридичних наук, професор
- Куц В. М. – кандидат юридичних наук, професор
- Лукашевич В. Г. – доктор юридичних наук, професор
- Манн Томас – доктор наук, професор (ФР Німеччина)
- Мельник Р. С. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
- Петков В. П. – доктор юридичних наук, професор
- Пирожкова Ю.В. – кандидат юридичних наук, доцент
- Приймаченко Д. В. – доктор юридичних наук, доцент
- Сабадаш В. П. – кандидат юридичних наук, доцент
- Самойленко Г. В. – кандидат юридичних наук, доцент
- Сильченко М. В. – доктор юридичних наук, професор
(Республіка Білорусь)
- Сквірський І. О. – доктор юридичних наук, доцент
- Тихомиров О. Д. – доктор юридичних наук, професор
- Шевченко А. Є. – доктор юридичних наук, професор
- Шишка Р. Б. – доктор юридичних наук, професор
- Ярмиш О. Н. – доктор юридичних наук, професор

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

МЕЛЬНИК Я.Я.	
<i>ОСОБЛИВОСТІ ДІЇ РЕЖИМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЩОДО ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ</i>	7
МІСЯЦЬ А.П.	
<i>ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОМОЧНОСТЕЙ УПРАВИТЕЛЯ ЗА ДОГОВОРОМ УПРАВЛІННЯ МАЙНОМ</i>	14
РОМАНІВ В.Я.	
<i>СТРОК І ОРЕНДНА ПЛАТА: ІСТОТНІ УМОВИ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ДЕРЖАВНОГО ТА КОМУНАЛЬНОГО НЕРУХОМОГО МАЙНА</i>	21
ЮРКЕВИЧ Ю.М.	
<i>ДО ПИТАННЯ ПРО СТВОРЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ – ОБ'ЄДНАНЬ ОСІБ ШЛЯХОМ ПЕРЕТВОРЕННЯ</i>	29
БРАСЛАВЕЦЬ Ю.Ю.	
<i>ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА НАДАВАЧІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ</i>	34
ВЕСНА Н.О.	
<i>ЗМІНА ДОГОВОРУ ЗА ЗГОДОЮ СТОРІН</i>	39
ДЕРГІЛЬОВА О.Г.	
<i>СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР НОТАРІАТУ ЯК ОСОБЛИВОГО ІНСТИТУТУ ПРАВОЗАХИСНОЇ СИСТЕМИ</i>	45
КОЛЯДІНА Н.Г.	
<i>МІЖНАРОДНА ПІДСУДНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПОЗОВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ</i>	51
КРАВЦІВ Я.В.	
<i>ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ</i>	57
КРАВЧУК П.С.	
<i>КОЛІЗІЙНІ НОРМИ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН НАУКОВИХ ПРАЦІВНИКІВ</i>	64
ЛИТВИН Д.О.	
<i>РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ЖИТЛО</i>	71
ПІВОВАР Д.П.	
<i>УМОВИ ТИПОВОГО ДОГОВОРУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ</i>	77

РОЗДІЛ ІІ. АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

АРІСТОВА І.В., ТКАЧЕНКО В.В.	
<i>ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АДАПТАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ СТАНДАРТИВ: ПРАВОВА ПРИРОДА, ЗМІСТ, ОСОБЛИВОСТІ</i>	81
КОЛОМОЄЦЬ Т.О., ШУМЕЙКО І.П.	
<i>ПРОБЛЕМИ ТА НЕДОЛІКИ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ТА ФІЗИЧНИХ ОСІБ-ПІДПРИЄМЦІВ В УКРАЇНІ, ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ</i>	89

КРАВЧЕНКО І.С.	
<i>ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ: НОВЕЛИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ</i>	94
САРАНА С.В.	
<i>УЗАГАЛЬНЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН НА ОСНОВІ ПОДАТКОВИХ РЕЖИМІВ</i>	100
НЕСТЕРЕНКО І.В.	
<i>ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА ЯК СФЕРИ ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЇ УЧАСТІ ПРОКУРОРА В СУДІ</i>	107
ПОКЛАД О.В.	
<i>ЗАСОБИ ТА СПОСОБИ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПОЛІЦІЇ В УКРАЇНІ</i>	114
ПРЕКРАСНА О.І.	
<i>КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ ДЕРЖАВНОЇ КАЗНАЧЕЙСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА</i>	120
РОЗДІЛ III. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО	
АНДРУШКО А.В.	
<i>ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА НЕЗАКОННОГО ПОМІЩЕННЯ В ПСИХІАТРИЧНИЙ ЗАКЛАД</i>	128
ГОЛОВІЙЧУК Л.Т.	
<i>ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОВЖИВАНЬ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ ПРАЦІВНИКІВ МИТНИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ</i>	136
ТРЕПАК В.М.	
<i>РЕАЛІЗАЦІЯ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ЗАХОДІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ</i>	142
ЯКОВЕНКО Є.О.	
<i>АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМИСНЕ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ</i>	148
HUSEYNOV N.C	
<i>EVASION FROM MILITARY SERVICE BY DAMAGING PERSONAL HEALTH OR OTHERWISE: GAPS AND CONTRADICTIONS</i>	152
РОЗДІЛ IV. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	
ЖУК М.С.	
<i>МЕЖІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА</i>	158
МАЛАЗОНІЯ Н.Г.	
<i>ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ ТА СУТНІСТЬ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ</i>	162
СИМОНЕНКО О.С.	
<i>ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОДЕЛІ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ</i>	166
<i>ІНФОРМАЦІЙНА ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ</i>	172
<i>ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У “ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ” (СЕРІЯ „ЮРИДИЧНІ НАУКИ”)</i>	174

CONTENTS

SECTION I. CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE LAW

MELNYK Y.Y.	<i>THE SPECIFICS OF PROCEDURAL SECURITY REGIME ON LAND DISPUTES IN CIVIL PROCEEDINGS</i>	<i>7</i>
MISYATS A.P.	<i>SOME ASPECTS ABOUT ADMINISTRATOR'S POWERS BY THE PROPERTY ADMINISTRATION CONTRACT</i>	<i>15</i>
ROMANIV V.YA.	<i>TERM AND RENTAL PAYMENT: THE ESSENTIAL CONDITIONS IN RENTAL CONTRACT ABOUT STATE AND MUNICIPAL REAL ESTATE.....</i>	<i>21</i>
YURKEVYCH YU.M.	<i>ABOUT THE ISSUES OF THE ECONOMIC PARTNERSHIPS-ASSOCIATIONS OF PERSONS ESTABLISHMENT BY TRANSFORMATION</i>	<i>29</i>
BRASLAVETS U.U.	<i>DEFINITIONS THE LEGAL STATUS OF THOSE PROVIDING HOUSING SERVICES</i>	<i>35</i>
VESNA N.O.	<i>CHANGE CONTRACT BY AGREEMENT.....</i>	<i>39</i>
DERHILEVA E.H.	<i>SOCIO-LEGAL DIMENSION OF NOTARIES AS A SPECIAL INSTITUTE OF THE LAW-PROTECTION SYSTEM</i>	<i>46</i>
KOLYADINA N.G.	<i>INTERNATIONAL JURISDICTION AS A PRECONDITION FOR EXERCISE OF RIGHT OF ACTION UNDER THE LAWS OF UKRAINE</i>	<i>51</i>
KRAVTSIV YA.V.	<i>THE CONCEPT AND FEATURES OF FOOD AS CIVIL RIGHTS OBJECT</i>	<i>57</i>
KRAVCHUK P.S.	<i>CONFLICT OF LAWS OF REGULATING OF LABOR RELATIONS OF SCIENTIFIC RESEARCHERS.....</i>	<i>64</i>
LYTVYN D.O.	<i>RETROSPECTIVE ANALYSIS PUBLIC'S RIGHT TO HOUSING.....</i>	<i>71</i>
PIVOVAR D.P.	<i>CONDITIONS MODEL CONTRACTS IN CIVIL</i>	<i>77</i>

SECTION II. ADMINISTRATIVE AND FINANCIAL LAW

ARISTOVA I.V., TKACHENKO V.V.	<i>THEORETICAL-METHODOLOGICAL ADAPTATION IN BASES OF UKRAINIAN INFORMATIONAL LEGISLATION TO THE INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS: LEGAL NATURE, CONTENT, FEATURES</i>	<i>81</i>
KOLOMOETS T.O., SHUMEIKO I.P.	<i>PROBLEMS AND SHORTCOMINGS IN THE LEGAL REGULATION OF STATE REGISTRATION OF LEGAL ENTITIES AND INDIVIDUALS – ENTREPRENEURS IN UKRAINE AND WAYS TO OVERCOME THEM.....</i>	<i>89</i>
KRAVCHENKO I.S.	<i>PROFESSIONAL STUDIES OF POLICEMEN IN UKRAINE: NOVELTIES AND PROSPECTS</i>	<i>94</i>

SARANA S.V.	
<i>THE GENERALIZATION IN LEGAL REGULATION OF TAX LEGAL RELATIONS AT THE BASIS OF TAX REGIMES.....</i>	101
NESTERENKO I.V.	
<i>THE CONCEPT OF ADMINISTRATIVE PROCEDURE AS A SPHERE OF THE PROSECUTOR'S PARTICIPATION OBJECTIFICATION IN COURT.....</i>	108
POKLAD A.V.	
<i>MEANS AND METHODS OF PUBLIC CONTROL OVER POLICE IN UKRAINE</i>	114
PREKRASNA O.I.	
<i>CLASSIFICATION ATTRIBUTES OF STATE TREASURY SERVICE OF UKRAINE AS SUBJECTS OF ADMINISTRATIVE LAW.....</i>	121

SECTION III. TOPICAL ISSUES OF CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

ANDRUSHKO A.V.	
<i>OBJECTIVE ELEMENT OF THE ILLEGAL PLACEMENT TO A MENTAL HOSPITAL.....</i>	128
HOLOVIYCHUK L.T.	
<i>DETERMINANTS OF ABUSE OF POWER AND OFFICIAL POSITION CUSTOMS OFFICERS STATE FISCAL SERVICE OF UKRAINE.....</i>	136
TREPAK V.M.	
<i>ANTI-CORRUPTION MEASURES PERFORMANCE IN UKRAINE: CURRENT STATE AND PROSPECTS OF IMPLEMENTATION</i>	142
YAKOVENKO E.A.	
<i>CURRENT ISSUES EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY FOR WILLFUL EVASION OF TAXES AND FEES.....</i>	149
HUSEYNOV N.C	
<i>EVASION FROM MILITARY SERVICE BY DAMAGING PERSONAL HEALTH OR OTHERWISE: GAPS AND CONTRADICTIONS</i>	152

SECTION IV. CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINOLOGY; OPERATIONAL SEARCH ACTIVITY

ZHUK M.S.	
<i>SCOPE OF A TRIAL IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS IN FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY.....</i>	158
MALAZONIYA N.G.	
<i>CONCEPT, OBJECTIVES AND ESSENCE OF RESTORATIVE JUSTICE.....</i>	162
SYMONEENKO O.S.	
<i>FEATURES OF RESTORATIVE JUSTICE FUNCTIONING MODEL.....</i>	167
<i>INFORMATIONAL REFERENCES ABOUT THE AUTHORS</i>	172
<i>THE REQUIREMENTS TO THE ARTICLES' REGISTRATION IN THE "ZNU JOURNAL" (SERIES "LEGAL SCIENCES").....</i>	174

РОЗДІЛ І. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 349.4: 347.97/.99

ОСОБЛИВОСТІ ДІЇ РЕЖИМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЩОДО ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Мельник Я.Я., к.ю.н., докторант

*Інститут законодавства Верховної Ради України,
провулок Несторівський, 4, м. Київ, Україна
jaroslav_melnik_@mail.ru*

Стаття присвячена аналізу дії цивільного процесуального режиму безпеки під час розгляду судом земельних спорів. Розкриваються питання процесуальних особливостей захисту судом спірних правовідносин у тій чи іншій категорії, акцентується увага на дефектності цивільної процесуальної форми.

Ключові слова: цивільне судочинство, цивільна процесуальна форма, земельні спори, цивільні процесуальні правовідносини, режим цивільної процесуальної безпеки.

ОСОБЕННОСТИ ДЕЙСТВИЯ РЕЖИМА ПРОЦЕССУАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПО ЗЕМЕЛЬНЫМ СПОРАМ В ГРАЖДАНСКОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Мельник Я.Я.

*Інститут законодательства Верховной Рады Украины, переулок Несторовский, 4, м. Киев, Украина
jaroslav_melnik_@mail.ru*

Статья посвящена анализу действия гражданского процессуального режима безопасности при рассмотрении судом земельных споров. Раскрываются вопросы процессуальных особенностей защиты судом спорных правоотношений в той или иной категории, акцентируется внимание на дефектности гражданской процессуальной формы.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, гражданское процессуальное форма, земельные споры, гражданские процессуальные правоотношения, режим гражданской процессуальной безопасности.

THE SPECIFICS OF PROCEDURAL SECURITY REGIME ON LAND DISPUTES IN CIVIL PROCEEDINGS

Melnyk Y.Y.

*Institute of legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, 4, Nestorivskiy Lane, Kyiv, Ukraine
jaroslav_melnik_@mail.ru*

The article is devoted to the analysis of the actions of civil procedural security regime during the adjudication of land disputes. The issues of procedural security features of disputes tribunal in a particular category are disclosed. The defects of civil procedural form are emphasized and, as a result, its leads to a weakening of action and ensuring procedural security regime of rights that are not covered in dispute, but the consequences of judicial uncertainty can cause violation of both as the rights and interests of the parties to the dispute as other (third) individuals. Attention is drawn to the lack of proper judicial practice of protecting the land disputes in courts of appeal and cassation, as to procedural failure to resolve it by the Supreme Court of Ukraine. The need of the legal development of the necessary procedural instruments, which would give the court an opportunity to provide within and in the manner the protection and security of land rights, thus would have formed a real opportunity for mode of civil procedural security regime, is proved.

In a way, it's possible to admit that civil procedural security regime within court consideration in land argues must provide and ensure the realization of its powers. For this it's necessary to define the additional procedural instruments which will give the possibility to performance the existing mechanism of protection and security of land rights. So, the action efficiency of civil procedural security regime is quite decreased in the reason of civil procedural collisionity and substantive law, as well as the dichotomy of civil procedural form on land disputes.

Key words: civil proceedings, civil procedural form, land disputes, civil procedural legal relations, civil procedural security regime.

Цивільним процесуальним законодавством безпосередньо передбачено можливість захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, які виникають із земельних правовідносин (п.1 ч.1 ст.15 Цивільно-процесуального кодексу (далі – ЦПК) України). Натомість правове регулювання процесуального порядку розгляду та вирішення цивільних справ

характеризується винятковою специфікою в силу предмету та методу правового регулювання. А тому, наскільки цивільна процесуальна форма надаватиме можливість всебічно забезпечити проведення та вирішення земельного спору, настільки й буде залежати ефективність захисту земельних прав, а також їх охорона та збереження безпосередньо самих об'єктів таких прав.

Переймаючись питаннями правового регулювання земельних правовідносин під час розгляду і вирішення земельних спорів у цивільному судочинстві, на сьогодні не вдається відшукати належних досліджень щодо цивільно-процесуальної охорони права власності на землю під час розгляду спору з даних категорій саме під час судового захисту та досліджень щодо дії режиму цивільної процесуальної безпеки. Проте деякі праці закладають суттєвий фундамент для дослідження саме процесуальних аспектів розгляду судом земельних спорів, серед яких праці, що були проведені під науковим керівництвом М.М. Ясинка [1], а також окремо проведенні дослідження М. Самбором [14, с. 77-81], М. Семчиком [15, с. 6-10], О. Порібним [10, с. 11-14], О. Подцерковним [9, с. 34-39], Н. Кузнєцовою [3, с. 19-21], М. Стахурським [17, с. 62-67], А. Уліцьким [19, с. 59-61], А. Осетинським [18, с. 45-48] та ін. Водночас варто вказати і на те, що судова практика щодо процесуальних аспектів забезпечення охорони земельних прав під час судового розгляду також не охоплює всіх проблем, які нарізи в контексті безпеки цивільного судочинства [11].

Як наслідок, це позначається не найкращим чином на забезпеченні рівності прав сторін у земельному спорі, що призводить до порушення цивільної процесуальної форми, спричиняючи негативні наслідки матеріального та процесуального характеру в ході розгляду та вирішення земельних спорів, що є неприпустимим та потребує відповідного дослідження.

Отже, метою даного дослідження виступає можливість забезпечення охорони земельних прав та інтересів під час земельних спорів у цивільному судочинстві завдяки дії режиму цивільної процесуальної безпеки. Вирішення даного завдання надасть можливість визначити зміст суб'єктивного права на безпеку та охорону земельних прав під час здійснення цивільного судочинства як форми вирішення земельного спору, а також окреслить дію режиму цивільної процесуальної безпеки в даній проблематиці.

У науці земельного права устоялося твердження, що основною характеристикою земельних правовідносин є те, що вони мають своєрідний предмет і метод правового регулювання, оскільки їх об'єкти тісно залежать не тільки від природного середовища, але й від впливу, діяльності та господарювання самих суб'єктів права [2-а]. Попри це, земельні правовідносини характеризуються у правовому регулюванні також наявністю матеріальних і процесуальних можливостей урегулювання таких відносин. І, що особливо хочеться зазначити, саме наявність матеріально-процедурних і процесуальних умов щодо захисту прав є заснованими на нормах, які по своїй суті «встановлюють порядок подачі заяв, прохань про виділення землі, порядок оскарження рішень державних органів, процедуру розгляду земельних спорів, якщо вони виникають, тощо» [21].

Незважаючи на це, ст.160 Земельного кодексу (далі – ЗК) України визначено права та обов'язки сторін при розгляді земельних спорів, серед яких учасники такого спору (сторони) «мають право знайомитися з матеріалами щодо цього спору, робити з них виписки, брати участь у розгляді земельного спору, подавати документи та інші докази, порушувати клопотання, давати усні та письмові пояснення, заперечувати проти клопотань і доказів іншої сторони, одержувати копію рішення щодо земельного спору і в разі незгоди з цим рішенням оскаржувати його».

Натомість ця норма, по суті, визначає певний обсяг прав та обов'язків сторін не тільки під час судового спору, але й під час іншої форми захисту земельного спору, з огляду на визначені в ст. 158 ЗК України органи, що уповноважені вирішувати земельні спори. Аналізуючи цю норму, робимо висновок: таку компетенцію надано не тільки судам, але й органам місцевого самоврядування, а також центральним органам виконавчої влади, які покликані реалізувати державну політику у сфері земельних відносин. З огляду на це, можна вказати, що для земельних спорів притаманні лише адміністративна та судова форми захисту земельних прав. Однак важливо мати на увазі те, що ЦК України закріплює додатково і громадську форму, нотаріальну форму захисту, а також самозахист. У кожній з таких форм компетенція та процедурно-процесуальний порядок утворює специфічний комплекс прав та обов'язків, спрямованих на захист об'єкта земельного спору, що пояснюється унікальним порядком вирішення земельного спору.

Натомість, незважаючи на обмеженість законом форм захисту в ст.158 ЗК України щодо вирішення земельного (цивільно-правового) спору, ст.ст.27, 27-1 ЦПК України вже закріплюється більш

розширений комплекс прав та обов'язків учасників цивільних процесуальних правовідносин як суб'єктів земельного спору.

Важливо мати на увазі, що під час розгляду судом земельного спору земельні правовідносини можуть забезпечуватись судовим захистом та охороною в силу відповідних процесуальних механізмів та інститутів, які здійснюються завдяки дії цивільної процесуальної форми та процесуального режиму як її властивості. Чіткість і послідовність їх дії зумовлюється методом регулювання цивільних процесуальних правовідносин – методом цивільного процесуального права. Саме завдяки йому, як вважається в науці цивільного процесу, забезпечується охорона та захист цивільних (у тому числі земельних – *Я.М.*) прав судом за вимогами зацікавлених осіб на основі процесуальної рівності сторін, обов'язку доказати факти, якими вони обґрунтовують свої вимоги та заперечення у здійсненні процесуальних прав [4, с. 43-47; 5, с. 91], тощо. Це дає підстави вважати, що завдяки процесуальному порядку розгляду та вирішення земельного спору судом наявним є вплив процесуального права на матеріальне право, тобто цивільні процесуальні правовідносини можуть суттєво впливати на охорону та захист земельних правовідносин на етапі розгляду справи судом.

Проте, аналізуючи ст.160 ЗК України, обов'язково треба вказати на те, що дана норма є спеціальною, а її диспозиція закріплює права та обов'язки, які, на нашу думку, можуть доповнюватися нормами ЦПК України, що закріплюють щонайменше загальні та спеціальні права і обов'язки учасників цивільних процесуальних правовідносин. Тому відповідно до перебування справи під юрисдикцією суду цивільний процесуальний закон має поширювати обсяг саме процесуальних механізмів із реалізації прав та обов'язків із метою захисту й охорони матеріальних прав, інтересів та обов'язків, зокрема щодо забезпечення позову (ст.ст.151, 152 ЦПК України), забезпечення доказів (ст.133 ЦПК України), зберігання речових доказів, які є предметом спору (ст.139 ЦПК України), усунення випадків загроз знищення чи пошкодження майна, життя чи здоров'я фізичної особи, майна юридичної особи (ст.1163 ЦК України) тощо.

Проте відсутність чіткої законодавчої регламентації в ЗК України спеціальної частини (у ст.160 ЗК України) щодо відсилки до відповідного процесуального законодавства вносить, на нашу думку, правову невизначеність і створює загрози щодо охорони земельних прав учасників цивільних процесуальних правовідносин, оскільки не визначає межі забезпечення й охорони земельних прав.

Зокрема, положення, які визначають безпосередньо правове регулювання охорони земель, згідно зі ст.162 ЗК України, взагалі не містять такий об'єкт охорони, як «процесуальна охорона». Відповідно до змісту цієї статті «охорона земель – це *система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського та лісогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення (тут і далі курсив власний – Я.М.)*».

Отже, хоча питання охорони визначається виключно в контексті «правової охорони», поняття правової охорони постає ширшим за своїм змістом, ніж процесуальної, оскільки може включати широку гаму форм захисту цивільних прав, як юрисдикційних (окрім судової та адміністративної, ще нотаріальну, громадську, третейську, медіаційну форми, захист прав Європейським судом з прав людини тощо), так і не юрисдикційних (самозахист). Відтак, коли визначаються такі форми захисту в ЗК України, як адміністративна та судова, то очевидним видається наявність і процесуальної охорони, яка, по суті, зумовлюється судовою формою захисту земельних прав.

За таких обставин закріплення процесуальної форми в ст.163 ЗК України серед визначених видів охорони є очевидним та необхідним, зокрема у вигляді відсилочної норми, яка би вказувала на те, що в рамках судової форми захисту учасники земельного спору мають право захищати свої невизнані чи оспорювані права та інтереси відповідно до компетенції відповідного суду. Щодо правової охорони, то слід закріпити положення, яке би вказувало на процесуальний порядок охорони земельних прав, який характеризується відповідними процесуальними способами, методами та механізмами. Адже в іншому випадку, вважаємо, оперування законодавцем наявною термінологією є недостатнім в силу того, що йдеться про дію суто матеріального права (матеріальних норм та процедурних норм, які теж є матеріальними по своїй суті) без належного взаємозв'язку з процесуальним законодавцем, що ускладнює застосування права при захисті чи реалізації права на захист учасниками земельних спорів.

Це пояснюється також і тим, що в рамках процесуального порядку розгляду та вирішення земельного спору цивільна процесуальна форма зумовлює дію режиму цивільної процесуальної безпеки, яка поширюється на всі правовідносини, що виникають в рамках розгляду цивільної справи даної категорії, зумовлює реалізацію суб'єктивного права на безпеку.

Таким чином, слід вказати на те, що застосування судом процесуальних норм за дії режиму цивільної процесуальної безпеки щодо розгляду земельних спорів повинно відбуватися завдяки спеціальній методологічній конструкції здійснення цивільного судочинства з вирішення земельних спорів, зокрема в силу того, що суд, вирішуючи цивільну справу, повинен дотримуватися вимог, визначених ст.214 ЦПК України (з'ясувати, чи мають місце обставини, якими обґрунтовуються вимоги та заперечення сторін і якими доказами вони підтверджуються; чи є інші фактичні обставини, які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження; які правовідносини сторін впливають із встановлених обставин; яка правова норма матеріального та процесуального права підлягає застосуванню тощо). У даному контексті слід звернути увагу на те, що, хоч ця норма виписана для того, аби постановити рішення по суті (вирішити справу), доречно зауважити, що суд, розглядаючи справу, постійно частково застосовує ці норми. Адже діяльність суду є динамічною: суд на будь-якій стадії, етапі розгляду справи чи реагуючи на процесуальну поведінку учасників процесу діє у спосіб, який визначений законом, тобто шляхом прийняття ухвал та рішень у залежності від їх виду – усні чи письмові, із видаленням до нарадчої кімнати чи постановлені в судовому засіданні тощо. А тому повноваження суду при вирішенні земельного спору в його діяльності пояснюють його завдання зі всебічного та своєчасного розгляду цивільної справи (ст.1 ЦПК України).

Таким чином, методика діяльності суду щодо забезпечення охорони земельних прав і їх захисту в силу дії процесуального режиму з розгляду та вирішення земельного спору повинна опосередковуватись спеціальним підходом, у зміст якого повинні закладатися особливості дії системи цивільного судочинства таким чином, аби суд як орган, що здійснює правосуддя, враховував та застосовував норми матеріального та процесуального права передусім *щодо охорони*: а) самих об'єктів земельних правовідносин у силу обов'язку держави забезпечити їх збереження (адже згідно зі ст.16 Конституції України «забезпечення екологічної безпеки <...> є обов'язком держави»); б) земельних прав учасників земельних спорів (адже згідно зі ст. 50 Конституції України «кожен має право на безпечне <...> довілля»). Також він має забезпечити процесуально чітку та послідовну процедуру розгляду спору, уникаючи при цьому ускладнень, які б настали від процесуальної діяльності суду, оскільки згідно зі ст.66 Конституції України «кожен (кожен суб'єкт права – *Я.М.*) зобов'язаний не заподіювати шкоду природі (у тому числі в силу своєї діяльності – службової чи громадської – *Я.М.*)».

У даному випадку йдеться про публічність інтересів у правовому регулюванні земельних правовідносин. З цього приводу В. Болгова відмічає, що для ідентифікації інтересу публічного має принципове значення саме та сфера, у якій формуються загальні потреби (вимоги – *Я.М.*) для всіх соціальних суб'єктів [2, с. 32], що є характерним для спірних земельних правовідносин. Такі обставини дають можливість вважати, що публічне право, яким є безпосередньо цивільний процес, має зумовлюватися спеціальним режимом у здійсненні правосуддя щодо земельних спорів. Він може бути м'яким або жорстким в силу дії диспозитивних чи імперативних засад цивільного судочинства.

Доречно відзначити, що в правовій науці правовий режим розглядають як певну систему засобів (дозволів, заборон, зобов'язань і методів правового регулювання – імперативного та диспозитивного, заохочувального та рекомендаційного тощо), за допомогою яких суб'єкти правової політики намагаються встановити той чи інший порядок регулювання суспільних відносин, досягаючи при цьому певні цілі та вирішуючи певні правові проблеми [13, с. 6]. У сукупності методів і способів приватного та публічного права, на думку Н. Кузнецової, слід вбачати правовий режим [12, с. 20]. Натомість І. Соколова слушно додає, що правові режими в рамках приватного та публічного права слід розмежовувати, проте вони є арсеналами типових механізмів правового впливу на захист [16, с. 133], у тому числі на охорону прав, свобод та інтересів щодо земельних спорів.

Натомість *право на безпеку* розглядають як усунення загроз небезпеки життю, здоров'ю та майну, коли така небезпека є реальною та існує не лише в уяві особи, а також настання шкідливих наслідків від безперешкодної чи незабороненої діяльності особи, дії якої слід припинити або яка має вчинити певні дії [20, с. 414-415] (засіяти земельні угіддя, провести певні роботи на земельній ділянці, передати право користування земельною ділянкою в суборенду для нецільового її використання тощо). Таке право в матеріальному праві впливає з огляду на зміст ст. ст. 1163-1165 ЦК України та

має прямий зв'язок із правовим регулюванням земельних правовідносин та виниклих на цьому тлі земельних спорів за ЗК України, норми статей якого розглядалися нами вище.

Таким чином, сутність *режиму цивільної процесуальної безпеки*, на нашу думку, повинна зводитися насамперед до *забезпечення якісного та ефективного правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин і системи цивільного судочинства на будь-якій стадії цивільного процесу з метою повної, всебічної та своєчасної охорони (захисту) цивільних прав та інтересів учасників цивільних процесуальних правовідносин судом на підставі дії європейських стандартів щодо верховенства права при здійсненні правосуддя в цивільних справах* [7, с. 19; 6, с. 54-55].

Проте, як слушно зауважила В. Болгова, «засоби задоволення та реалізації спільних інтересів (як публічних, так і приватних – Я.М.) завжди повинні бути правовими і припускати в цілому побудову правопорядку» [2, с. 32].

Відтак, жорсткість режиму дії цивільної процесуальної безпеки буде мати вираження в правовому регулюванні тоді, коли виникає загроза знищення, пошкодження чи погіршення стану об'єктів земельних правовідносин під час перебування справи на розгляді в рамках земельного спору. Звісно, м'якість режиму цивільної процесуальної безпеки характеризуватиметься відповідними межами вираження диспозитивної волі учасників земельного спору. Проте не завжди така воля з об'єктивних та суб'єктивних причин наявна в розгляді справи. Тому вважаємо, що потрібно доповнити цивільне процесуальне законодавство відповідними нормами, надавши суду повноваження керувати процесуальними засобами і механізмами охорони та захисту земельних прав учасників земельних правовідносин, з приводу яких виник спір, з метою усунення загроз щодо об'єктів таких відносин.

У рамках даного дослідження додатково слід звернути увагу на те, що методологія захисту земельних прав Верховним Судом України (далі – ВСУ) характеризується доволі суттєвою процесуальною колізійністю та обтяжливістю і не дає підстав вважати процесуально-доцільними визначені законом процесуальні процедури в механізмі правового регулювання захисту прав.

Так, аналізуючи Постанову ВСУ від 23 грудня 2015 року № 6-377цс15 щодо розв'язання земельного спору, слід вказати на те, що «відповідно до статті 353 ЦПК України Верховний Суд України переглядає судові рішення у цивільних справах виключно з підстав і в порядку, встановленими цим Кодексом. Згідно з частиною першою ст.360² ЦПК України справи розглядаються Верховним Судом України за правилами, встановленими главами 2 і 3 розділу V цього Кодексу, а тому Верховний Суд України *не може встановлювати обставини справи, збирати й перевіряти докази та надавати їм оцінку*» [11]. Водночас суд зазначає у даній постанові, що «установлюючи фактичні обставини справи, суд <...> має застосовувати *всі можливі джерела та засоби доказування, передбачені нормами матеріального та процесуального права відповідно до положень процесуального закону*» [11].

За таких обставин можна вбачати в процесуальному контексті факт неспроможності реалізувати в повній мірі завдання судочинства цивільного судочинства в силу того, що «перевірка» такої категорії справ зводиться по суті до процесуальної тяганини. Для наслідків земельного спору це позначається найнегативнішим чином, наприклад щодо спорів про самовільне зайняття земельних ділянок, правовідносин, щодо спорів під час дії договору «суперфіції», вирішення проблем підсудності, групових позовів тощо, адже утворюється реальна загроза для об'єктів земельного спору (земельних ділянок) їх необроблення, простоювання, погіршення їх стану, негативного впливу на навколишнє природне середовище тощо. У цьому сенсі справедливо відмічає Є. Першиков, що «у рамках перегляду таких рішень <...> необхідно приділити увагу питанням визначення конкретного порушеного або оспорюваного права та охоронюваного законом інтересу, за захистом якого звертаються вказані суб'єкти до суду, наявності у відповідного органу прав, компетенції та обов'язків <...> та розпорядження відповідними земельними ділянками, дотримання порядку використання земель відповідно до їх цільового призначення, особливості режимів використання окремих категорій земель» [8, с. 53]. Натомість процесуальної можливості забезпечення таких дій у переважній більшості в суду не має.

Таким чином, можливо вказати на те, що режим цивільної процесуальної безпеки в межах розгляду судом земельних спорів повинен забезпечити та гарантувати реалізацію його повноважень. А для цього необхідно визначити додаткові процесуальні інструменти, які б надали можливість здійснити реальні механізми охорони та захисту земельних прав. Отож, дія режиму цивільної процесуальної безпеки доволі послаблена щодо її ефективності в силу колізійності цивільного процесуального та матеріального законодавства, а також дихотомії цивільної процесуальної форми щодо земельних спорів.

Зрештою, виходячи з вищенаведеного, слід прийти до висновку, що 1) *зміст права на процесуальну безпеку* під час розгляду цивільної справи *щодо виниклого земельного спору* повинен насамперед полягати в належному та/або своєчасному використанні цивільно-процесуальних способів та механізмів задля охорони земельних ресурсів та ділянок, інших об'єктів земельних прав, як і права власності на землю, гарантувати сторонам спору широку палітру процесуальних можливостей у вирішенні конфлікту, забезпечення охорони прав третіх осіб у даних правовідносинах у силу непорушності права власності на землю та сусідів земельних ділянок тощо; 2) цивільна процесуальна форма як властивість режиму цивільної процесуальної безпеки в контексті земельних спорів і сам режим повинні охоплювати аспект охорони земельних прав і створити умови їх забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні питання прикладної цивілістики : сімейне, трудове, земельне та житлове право. Науково-практичний посібник / Гетманцев О.В., Мельник Я.Я. та ін. ; [за заг. ред. д.ю.н. професора М.М. Ясинка]. – К. : Алерта, 2015. – 450 с.
2. Болгова В.В. Публичное право. Проблемы теории, методологии, практики : автореф. дисс на соиск. уч. степ. докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства ; История учений о праве и государстве» [Електронний ресурс] / В.В. Болгова. – Тамбов, 2009. – 48 с. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1376468>.
 - a. Земельне право України [Електронний ресурс] / М.В. Шульга та ін. – Режим доступу : <http://textbooks.net.ua/content/view/1159/18/>.
3. Кузнецова Н. Проблеми співвідношення земельного та цивільного законодавства при вирішенні господарських спорів з питань земельних відносин / Н. Кузнецова // Право України. – 2009. – № 9. – С. 19-21.
4. Курс советского гражданского процессуального права. Теоретические основы правосудия по гражданским делам : в 2-х томах. – Т. 1 / Абова Т.Е., Гуреев П.П., Добровольский А.А., Мельников А.А., и др. ; редкол. : Гуреев П.П., Добровольский А.А., Мельников А.А. (отв. ред.), Тадевосян В.С., Трубников П.Я. – М. : Наука, 1981. – 464 с.
5. Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.. ; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
6. Мельник Я.Я. Становлення режиму процесуально-правової безпеки у доктрині цивільного процесуального права України. Актуальні проблеми інновацій в наукових технологіях сьогодення : монографія / Мельник Я.Я., Мигаль С.М., Смірнов О.О., Єсуюков О.Ф., Романенко Ю.А., Нечипоренко В.В., Яковенко Т.В., Крючкова І.В., Познякова О.Л., Сілявіна Ю.С., Гордієнко Н.М. – Кіровоград, КП «Поліграфія», 2014. – С. 5-98.
7. Мельник Я.Я. До питання про м'якість та жорсткість режиму цивільної процесуальної безпеки / Я.Я. Мельник // Права людини в Україні та світі : охорона, реалізація, захист : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 3 грудня 2015 р.); НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ. – К. : Інтерсервіс, 2015. – С. 18-20.
8. Першиков Є. Проблемні питання «суперфіцію» у земельних правовідносинах / Є. Першиков // Право України. – 2009. – № 9. – С. 49-53.
9. Подцерковний О. Способи захисту прав у земельних відносинах / О. Подцерковний // Право України. – 2009. – № 9. – С. 34-39.
10. Погрібний О. Щодо місця інституту земельних спорів у системі земельного права / О. Погрібний // Право України. – 2009. – № 9. – С. 11-14.
11. Верховний Суд України : Постанова Верховного Суду України від 23 грудня 2015 року № 6-377цс15 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)).
12. Правова система України : історія, стан та перспективи : у 5 т. – Т. 3 : Цивільно-правові науки. Приватне право / за заг. ред. Н.С. Кузнецової ; редкол. : Н.С. Кузнецова, А.С. Довгерт. – Х. : Право, 2008. – 640 с.

13. Правовые режимы : общетеоретический и отраслевые аспекты : монографія / под ред. засл. деят. науки РФ, докт. юрид. наук, проф. А.В. Малько и докт. юрид. наук, проф. И.С. Барзиловой. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 416 с.
14. Самбор М. Судовий захист прав та інтересів під час первинного набуття права власності на землю / М. Самбор // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка : Юридичні науки. – 2011. – №86. – С. 77-81.
15. Семчик В. До питання про механізм реалізації права на землю громадянами та юридичними особами / В. Семчик // Право України. – 2009. – № 9. – С. 6-10.
16. Соколова І.О. Правовий режим як категорія правової науки : монографія / І.О. Соколова. – Х. : Право, 2014. – 152с.
17. Стахурський М. Проблеми визначення підвідомчості земельних спорів господарським судам України / М. Стахурський // Право України. – 2009. – № 9. – С. 62-67.
18. Осетинський А. Юрисдикція судів з розгляду земельних спорів : розмежування чи конкуренція? / А. Осетинський // Право України. – 2009. – № 9. – С. 45-48.
19. Уліцький А. Практика вирішення спорів, пов'язаних із самовільним зайняттям земельних ділянок та самочинним будівництвом / А. Уліцький // Право України. – 2009. – № 9. – С. 59-61.
20. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / С.С. Бичкова, І.А. Бірюков, В.І. Бобрик та ін. ; за заг. ред. С.С. Бичкової. – К. : КНТ, 2006. – 498 с.
21. Шеремет А.П. Земельне право України : навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] [Електронний ресурс] / А.П. Шеремет – [2-ге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 632 с. – Режим доступу : http://ebooktime.net/book_117_glava_14_2._Види_земельних.html.

REFERENCES

1. Hetmantsev, O.V., Melnik, Ya.Ya. et al. (2015), *Aktualni pytannya prykladnoyi tsyvilistyky : simeyne, trudove, zemelne ta zhitlove pravo : naukovo-praktychnyi posibnyk* [Actual questions of applied linguistics family, labor, land and housing law: the scientific and practical guide], Alerta, Kyiv, Ukraine.
2. Bolhova, V.V. (2009), "Public Law: Problems of the theory, methodology, practice", Thesis abstract for Dr. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, available at: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1376468>.
a) Shulga, M.V. *Zemelne pravo Ukrayiny* [Land Law of Ukraine], available at : <http://textbooks.net.ua/content/view/1159/18/>.
3. Kuznetsova, N. (2009), "Problems of land and value of civil law in solving economic disputes on land relations", *Pravo Ukrayiny*, no. 9, pp. 19-21.
4. Abova, T.E., Hureev, P.P., Dobrovolskiy, A.A., Melnikov, A.A. et al. (1981), *Kurs sovetskoho hrazhdanskoho protsessualnogo prava. Teoreticheskie osnovy pravosudiya po hrazhdanskim delam : v 2-kh tomakh* [Soviet civil procedural law. Theoretical foundations of justice in civil cases: in 2 volumes], Vol. 1, Nauka, Moscow, Russia.
5. Komarov, V.V., Bihun, V.A., Barankova, V.V. et al. (2011), *Kurs tsyvilnogo protsesu : pidruchnyk* [Civil process course : textbook], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
6. Melnik, Ya.Ya., Mihal, S.M., Smirnov, O.O., Easyukov, O.F., Romanenko, Yu.A., Nechiporenko, V.V., Yakovenko, T.V., Kryuchkova, I.V., Poznyakova, O.L., Silyavin, Yu.S. and Hordienko, N.M. (2014), *Stanovlennya rezhymu protsesualno-pravovoyi bezpeki u doktryni tsyvilnogo protsesualnogo prava Ukrayiny. Aktualni problemy innovatsiy v naukovykh tekhnolohiyakh sohodennya : monohrafiya* [Setting the procedural and legal security doctrine in civil procedure law of Ukraine. Actual problems of scientific innovation in technology today: monograph], KP «Poligrafiya», Kirovohrad, pp. 5-98.
7. Melnik, Ya.Ya. (2015), " On the softness and stiffness civil procedural security regime ", *Prava lyudyny v Ukrayini ta sviti : okhorona, realizatsiya, zakhyst : materialy III Vseukrayinskoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi* [Human rights in Ukraine and the world: health, sales, protection materials III All-Ukrainian scientific conference], Kyiv, NDI intelektualnoyi vlasnosti NAPrNU, Decembers 3, 2015, pp. 18-20.
8. Pershikov, E. (2009), "Problems of "superficies" in land relations", *Pravo Ukrayiny*, no. 9, pp. 49-53.

9. Podtserkovnyi, O. (2009), "Ways to protect rights in land relations", *Pravo Ukrainy*, no. 9, pp. 34-39.
10. Pohribnyi, O. (2009), "As for places institute land disputes in the system of land law ", *Pravo Ukrainy*, no. 9, pp. 11-14.
11. "The Supreme Court of Ukraine, "Resolution of the Supreme Court of Ukraine of December 23, 2015 № 6-377 tsc15, available at : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/>.
12. Kuznetsova, N.S. and Dovgert, A.S. (2008), *Pravova systema Ukrainy: istoriya, stan ta perspektyvy : u 5 t. – T. 3 : Tsivilno-pravovi nauky. Pryvatne pravo* [The legal system of Ukraine: History, status and prospects: 5 tons. - T. 3: Civil science. Private law], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
13. Malko, A.V. and Barzilova, I.S. (2012), *Pravovye rezhimy : obshcheteoreticheskiy i otraslevyye aspekty : monografiya* [Legal regimes: general theoretical and sectoral aspects: monograph], Yurlitinform, Moscow, Russia.
14. Sambor, M. (2011), " Judicial protection of rights and interests during the initial acquisition of land ownership ", *Visnyk Kievan national university of the name of Taras Shevchenko : Yurydychni nauky*, no. 86, pp. 77-81.
15. Semchik, V. (2009), " On the mechanism of the right to land by citizens and legal entities ", *Pravo Ukrainy*, no. 9, pp. 6-10.
16. Sokolova, I.O. (2014), *Pravovyi rezhym yak katehoriya pravovoyi nauky : monografiya* [The legal regime as a category of legal science: monograph], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
17. Stakhurskiy, M. (2009), " Problems determining the jurisdiction of land disputes commercial courts Ukraine ", *Pravo Ukrainy*, no. 9, pp. 62-67.
18. Osetynskiy, A. (2009), " The jurisdiction of the courts to review land disputes, separation or competition?", *Pravo Ukrainy*, no. 9, pp. 45-48.
19. Ulitskiy, A. (2009), " The practice of resolving disputes relating to unauthorized occupation of land and unauthorized construction ", *Pravo Ukrainy*, no. 9, pp. 59-61.
20. Bychkova, S.S., Biryukov, I.A., Bobrik, V.I. et al. (2006), *Tsyvilne pravo Ukrainy. Dohovirni ta nedohovirni zobov'yazannya : pidruchnyk* [Civil Law of Ukraine. Contractual and non-contractual liability, tutorial], KNT, Kyiv, Ukraine.
21. Sheremet, A.P. (2009), *Zemelne pravo Ukrainy : navch. pos.* [Land Law of Ukraine: Schoolbook], Tsentr uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine, available at : http://ebooktime.net/book_117_glava_14_2.html.

УДК 3.073.515: 347.44

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОМОЧНОСТЕЙ УПРАВИТЕЛЯ ЗА ДОГОВОРОМ УПРАВЛІННЯ МАЙНОМ

Місяць А.П., к.ю.н., доцент

*Хмельницький національний університет, вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, Україна
advokm@ukr.net*

У статті визначено, що сутність управління майном полягає у здійсненні управителем управління чужим майном від свого імені та в інтересах установника управління (власника) чи вказаної ним особи. Вказано, що для ефективного здійснення управління власник (установник управління) наділяє управителя відповідними правомочностями володіння, користування та розпорядження, у межах яких управитель має право вчиняти фактичні та юридичні дії для забезпечення ефективного управління переданим йому майном. Вказано, що відносини з управління майном характеризуються складністю правових зв'язків між їх учасниками. Зазначено, що, укладаючи договір управління майном, установник управління не передає свої правомочності управителю, а покладає на нього обов'язок з управління таким майном, який не може бути виконаний інакше як вчиненням фактичних дій, які охоплюються змістом власницьких правомочностей у визначених

договором і законом межам. Запропоновано виключити інститут довірчої власності з чинного цивільного законодавства, врегулювавши відповідні відносини за допомогою традиційних договірних конструкцій, зокрема управління майном.

Ключові слова: договір управління майном, управитель, правомочність, установник управління, довірча власність.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРАВОМОЧНОСТЕЙ УПРАВИТЕЛЯ ПО ДОГОВОРУ УПРАВЛЕНИЯ ИМУЩЕСТВОМ

Мисяц А.П.

*Хмельницький національний університет, ул. Інститутська, 11, г. Хмельницький, Україна
advokm@ukr.net*

Определено, что сущность управления имуществом состоит в осуществлении управителем управления чужим имуществом от своего имени и в интересах установщика управления (собственника) или указанного им лица. Указано, что для эффективного осуществления управления собственник (установщик управления) наделяет управителя соответствующими правомочиями владения, пользования и распоряжения, в рамках которых управитель вправе осуществлять фактические и юридические действия для обеспечения эффективного управления переданным ему имуществом. Указано, что отношения по управлению имуществом характеризуются сложностью правовых связей между участниками. Определено, что, заключаая договор управления имуществом, установщик управления не передает свои правомочия управителю, а возлагает на него обязательство по управлению имуществом, которое не может быть исполнено иначе как выполнением фактических действий, которые охватываются содержанием собственнических правомочий в определенных договором или законом рамках. Предложено исключить институт доверительной собственности из гражданского законодательства, урегулировав соответствующие отношения с помощью традиционных договорных конструкций, в том числе управления имуществом.

Ключевые слова: договор управления имуществом, управитель, правомочие, установщик управления, доверительная собственность.

SOME ASPECTS ABOUT ADMINISTRATOR'S POWERS BY THE PROPERTY ADMINISTRATION CONTRACT

Misyats A.P.

*Khmelnytsky national university, str. Institute, 11, Khmelnytsky, Ukraine
advokm@ukr.net*

It's defined that the essence of administration is based on the performance in property of another administration in one's own name and for the interests of administrator (owner) or admitted by him person. It's noted that for effective performance of administration, the owner (adjuster of administration) gives the administrator with correspond authorities of owning, using and administration within of which the administrator is authorized to performance the real and juridical actions which are for efficient property administration given him. The attention is focused to the legal nature of right for property administration is disputable in the civil law right science. There are defined such methods among the approaches: 1) qualification of property administration right as the obligatory-legal subjective law; 2) qualification of property administration right as the material and legal subjective law with the elements of material rights for property of another; 3) defining of property administration right as obligatory and legal with material elements; 4) the providing in special nature of law regulation with independent place outside the binding and property law. It's given the scientist's points of view for the property essence administration right of trust manager and evaluating ideas, including some of these scientists. It's noted that the relations with property administration is characterized with the difficultness of legal connections between their participators. In the one side, it is the relations between adjuster of administration and trust but in the case when the beneficiary participates the contract so it's also admitted the relations between him and administrator and between beneficiary and adjuster of administration. Other sides, the administrator who got the property for administrator carries out the certain legal actions by the relations with third persons. It's noted that during the contract by property administration signing, the administration adjuster doesn't give own powers to the administrator but imposes on him the obligation to manage such property that can't be done except the actual commission of acts covered by the content owners' powers specified in the contract and within the law. Let's pay attention that for the third persons the administrators it serves as the installer is obliged to control a person, but not as the property owner. By the results of research it's offered to exclude the institute of trust property form the actual civil legislation, setting correspond relations with traditional contract structures such as property administration.

Key words: property administration contract, administrator, entitlement, administration adjuster, trust law.

Набуття окремих правомочностей власника є результатом настання певного юридичного факту, який зумовлює правостворюючі наслідки для набувача прав. Такий перехід правомочностей полягає в переході (набутті) відповідних правомочностей на основі належності права попереднику (власнику). Сама належність правомочностей, які за своєю природою є обороздатними, допускає можливість їх переходу до осіб-невласників. Надання таких прав особам-невласникам дозволяє їм вчиняти щодо майна власника правомірні дії, які в низці випадків можуть виключати дії самого власника стосовно цього майна. Найбільш різноманітними юридичними фактами, які зумовлюють перехід прав, є договори, зокрема договори управління майном.

Питання визначення правомочностей управителя за договором управління майном залишається спірним у науці цивільного права. Учені висловлюють різні позиції щодо їх природи, тому в рамках статті буде проведено дослідження саме цієї проблематики. Нашим завданням є висвітлити погляди науковців щодо цього питання, а також сформулювати власні бачення визначення окресленої теми.

Питання правомочностей управителя досліджувалися такими вченими, як М.М. Агарков, В.В. Вігрянський, О.В. Дзера, І.В. Жилінкова, О.С. Йоффе, В.М. Коссак, О.О. Красавчиков, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць, Р.А. Майданик, З.В. Ромовська, І.В. Спасибо-Фатєєва та ін.

Насамперед слід зазначити, що за договором управління майном одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителю) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача). Сутність управління майном полягає у здійсненні управителем управління чужим майном від свого імені та в інтересах установника управління (власника) чи вказаної ним особи. Оскільки договір управління майном передбачає передачу майна, то для ефективного здійснення управління власник (установник управління) наділяє управителя відповідними правомочностями володіння, користування та розпорядження, у межах яких управитель має право вчиняти фактичні та юридичні дії для забезпечення ефективного управління переданим йому майном.

У межах вітчизняної моделі договору управління власник закріпив два види прав управителя на майно, що отримане в управління: право управителя на чуже майно (власником майна, що перебуває в управлінні, залишається установник управління) та право довірчої власності (право власності на довірене майно переходить від установника управління до управителя) [1, с. 933].

Питання про правову природу права на управління майном досі залишається спірним у науці цивільного права. Різні вчені висловлювали подекуди полярні позиції щодо його правової природи. Однак на сьогодні можна чітко виокремити такі підходи:

- 1) кваліфікація права управління як зобов'язально-правового суб'єктивного права [2, с. 263-264];
- 2) кваліфікація права управління як речово-правового суб'єктивного права з елементами речових прав на чуже майно [3, с. 301-312];
- 3) визначення права управління як зобов'язально-правового з речовими елементами;
- 4) обґрунтування особливої природи права управління з самостійним місцем поза зобов'язальними та речовими правами.

Головним питанням при кваліфікації права управителя є факт передачі установником управління управителю правомочностей власника: володіння, користування, розпорядження. Так, Р.А. Майданик зазначає, що «передача майна в управління є особливим видом виконання (solutio) шляхом передачі установником і наділення управителя власницькими повноваженнями щодо чужого майна з урахуванням обмежень, встановлених договором і законом, власник якого визначає мету управління, обсяг повноважень, що він передає, а також особу, в інтересах якої повинен діяти управитель» [3, с. 301-312]. Такої ж думки дотримуються й інші вчені – І.В. Венедиктова [4, с. 115-118], Ю.В. Романець [5, с. 433]. При цьому установник управління, на думку названих авторів, встановлюючи управління, тимчасово повністю або частково відсторонюється від впливу на майно, яке перебуває в управлінні.

Дещо інший підхід формулює російський вчений В.А. Дозорцев, який розглядає сутність інституту довірчого управління через призму покладення власником – установником управління – на іншу особу – управителя – здійснення усіх своїх правомочностей, відмовившись від їх особистого здійснення [6, с. 535]. Таку ж позицію висловив і Є.О. Суханов, уточнюючи її тезою, що власник-засновник при цьому передає управителю не свої правомочності (вони залишаються в нього), а можливість їх реалізації. Однак правомочність розпорядження, включаючи можливість відчуження, управитель може здійснювати лише у випадках і межах, визначених і прямо передбачених договором [7, с. 243].

Досліджуючи сутність права довірчого управителя та оцінюючи думки окремих з названих вчених, М.І. Брагінський ставить резонне питання: «Чи правильно говорити про те, що власник одночасно з передачею управителю майна передає і свої правомочності чи їх частину (чи можливість їх реалізації)?» [8, с. 541]. Учений пояснює, що, очевидно, для більшості вчених у цьому питанні головну роль відіграє положення Цивільного кодексу Російської Федерації, відповідно до якого

довірчий управитель здійснює у визначених законом і договором межах правомочності власника стосовно майна, переданого в управління. Однак у цьому випадку йдеться лише про зміст правомочностей довірчого управителя (володіння, користування та у визначених межах розпорядження довіреним йому майном), але аж ніяк не про суть або про правову природу цих правомочностей. Правомочності довірчого управителя з управління майном, на погляд дослідника, не можуть бути правомочностями, делегованими (переданими) самим власником, унаслідок того, що права довірчого управителя стосовно довіреного йому майна не переходять до нього від власника, а виникають з договору довірчого управління майном. Укладення такого договору і сама передача майна в довірче управління є формою реалізації власником його правомочностей. При цьому він не передає свої правомочності довірчому управителю, а покладає на нього шляхом укладення договору певні обов'язки з управління майном. У цьому разі виконання довірчим управителем обов'язків, які передбачені договором довірчого управління, щодо третіх осіб виглядає як здійснення правомочностей власника. Але це лише виконання зобов'язань [8, с. 541].

Оцінюючи висловлені думки в контексті сучасного вітчизняного законодавства, зауважимо, що відносини з управління майном характеризуються складністю правових зв'язків між їх учасниками. З одного боку, це відносини між установником управління та довірчим управителем, а за участю в цьому договорі – вигодонабувача, встановлюються також відносини між ним та управителем, а також між вигодонабувачем та установником управління. З іншого – управитель, отримавши майно в управління, вчиняє з ним певні правочини, вступаючи у відносини ще й з третіми особами.

За загальним правилом установник управління та управитель пов'язані укладеним договором, який урегулює відносини між ними шляхом створення взаємних прав та обов'язків, встановлюючи зобов'язальне правовідношення. Такі відносини, як відомо, мають відносний характер, оскільки виникають між конкретними суб'єктами – установником, який є переважно кредитором, та довірчим управителем, який, як правило, виступає в ролі боржника. При цьому згідно з п.1 ст.1029 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України об'єктом такого правовідношення є дії управителя з управління майном установника управління, які повинні вчинятись в інтересах кредитора (установника або вигодонабувача) [9]. Однак чи має управитель при цьому безпосереднє право на річ або майно, передане в управління? Аналіз чинного законодавства показує, що такого права в управителя не виникає.

Це впливає з положень ЦК України. Так, п.2 ст.1038 Цивільного кодексу України передбачає, що, здійснюючи управління майном, управитель зобов'язаний повідомляти третіх осіб про те, що він не є власником такого майна. І хоча п.5 ст.1033 Цивільного кодексу України наголошує, що за певних обставин управитель є довірчим власником майна, переданого за договором управління, право довірчої власності в розумінні книги третьої Цивільного кодексу України, як правильно зазначає Ю.В. Курпас, хоча і є особливим видом права власності, але згідно з законом належить до речового права, а за українською концепцією права власності (концепцією «єдиного» права власності) не може бути реалізоване і не припускає існування двох власників на одну річ. У зв'язку з цим вчений робить логічний висновок, що можливість здійснення повноважень власника, яка переходить до управителя в результаті укладення договору, не породжує виникнення окремого права власності у власника такого (-их) повноваження (-нь) навіть у випадку володіння довірчим управителем правом розпорядження. Здійснення управителем такого повноваження, як і решти однойменних повноважень власника, є породженням саме зазначеної конструкції договору довірчого управління майном [10, с. 108].

На нашу думку, у результаті укладення договору на управителя покладається обов'язок здійснювати управління в інтересах визначеної в договорі особи в межах, передбачених законом та договором. Звісно, що управління майном не може вчинятись у формах інших, ніж ті, які на сьогодні об'єктивно існують і охоплюються фактичними діями, що в юриспруденції отримали поширення через відповідні власницькі правомочності. Проте ототожнювати правову природу таких правомочностей із повноваженнями власника було б неправильно. Адже слід чітко розуміти, що право є надбудовою економічних відносин і названі правомочності в контексті договору управління майном слід розглядати як фактичні дії з володіння, користування та, у визначених межах, розпорядження майном.

Правильно зазначає Ю.В. Курпас, що повноваження управителя мають зобов'язальний характер, оскільки виникають з договору, їх дія обмежена волею установника та законом, вони мають здійснюватися в інтересах визначеної в договорі особи, а отже, здійснювати такі повноваження управителя «змушує» не статус власника, а воля установника управління, виражена в договорі, що породжує право та одночасно обов'язок здійснювати управління переданим майном [10, с. 109].

Не міститься у статусі управителя і таких важливих ознак титулу власника, як вплив на річ за своєю волею та у своїх інтересах; безстроковий характер відносин привласненості майна, абсолютний захист. Стосовно захисту зауважимо, що хоча управителів згідно з ч.2 ст.1037 Цивільного кодексу України і надано право на застосування речово-правових засобів захисту, однак такий прийом законодавчої техніки спрямовано на всебічний захист майна, переданого в управління, з метою ефективного управління ним в інтересах власника і не свідчить про виникнення в управителя речових прав на майно [11, с. 110; 10, с. 110-112].

Укладаючи договір управління майном, установник управління не передає свої правомочності управителю, а покладає на нього обов'язок з управління таким майном, який, як уже зазначалось вище, не може бути виконаний інакше як вчиненням фактичний дій, які охоплюються змістом власницьких правомочностей у визначених договором та законом межах. Не можна не враховувати й те, що перед третіми особами управитель виступає саме як зобов'язана перед установником управління особа, а не власник майна. На це вказує обов'язок, передбачений ч.3 ст.1038 Цивільного кодексу України щодо обов'язкового зазначення, що правочин вчиняється управителем. Відсутність вказівки спричиняє особисте зобов'язання управителя за вчиненим правочином.

Власник, укладаючи договір управління майном, зберігає за собою правомочності власника. Водночас, якщо договором управління майном виключаються певні дії власника (установника управління), власник повинен утриматися від визначених дій, якщо вони утруднюють чи унеможливають здійснення управителем зобов'язань за договором.

На нашу думку, на користь зобов'язальної природи управління свідчить також той факт, що власник майна (установник управління) за правилами припинення зобов'язань може відмовитися від договору управління майном, попередньо повідомивши про це іншу сторону за три місяці, якщо інший строк не визначений договором, та сплативши управителю плату, передбачену договором.

Таким чином, правомочності управителя на майно мають зобов'язальну природу. У цьому разі право управителя на відчуження чужого майна не може мати іншої природи, ніж та, що заснована на договорі та/або законі, а отже, конститутивної за своїм характером. У цьому контексті зауважимо, що управитель вправі відчужувати майно, передане в управління, лише в разі отримання на це згоди установника управління (ч.1 ст.1037 Цивільного кодексу України). У зв'язку з цим право на відчуження майна управителя є правом, заснованим на договорі (законі), яке може бути реалізоване лише за згодою установника управління.

Довірча власність, виникнення якої передбачено ч.2 ст.316 та ч.2 ст.1029 Цивільного кодексу України, може виникати відповідно до чинного законодавства лише на підставі договору управління майном, якщо про це зазначено в самому договорі. При цьому Цивільний кодекс України не дає відповіді на питання, що слід розуміти під цим особливим видом права власності. Аналіз чинного законодавства показує, що це «особливий вид (форма) майнових відносин, пов'язаних із розпорядження визначеним майном, переданим в управління, шляхом володіння, користування та розпорядження ним». Так, у ст.26 Закону України «Про іпотечне кредитування й операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» [12] до внесення змін у 2005 році наводилось таке визначення довірчої власності: «особлива форма договірних майнових відносин, яка регулює розпорядження сплатами за іпотечними активами, переданими установником управління у володіння, користування та розпорядження управителю». Законом від 15 грудня 2005 р. [13] ч.1 ст.26 була виключена, і на сьогодні немає легального визначення довірчої власності в чинному законодавстві. Разом згадки про таку конструкцію, крім уже зазначеного закону, містяться і в інших актах, аналізуючи які можна скласти уявлення щодо змісту, який закладено законодавцем у поняття довірчої власності.

Так, відповідно до Закону України «Про іпотечне кредитування й операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» (далі – Закон), право довірчої власності виникає на підставі договору управління майном на іпотечні активи та обмежується установником управління (ст.26 Закону). Обмеження права довірчої власності обумовлюють зобов'язання управителя щодо розпорядження сплатами в інтересах власників сертифікатів (ч.4 ст.27 Закону). При цьому управитель не може відповідати за своїми боргами іпотечними активами, які перебувають у нього в управлінні, та не має права використовувати ці активи для забезпечення виконання власних зобов'язань (ч.8 ст.27 Закону України). Управління здійснюється з метою отримання доходу власниками сертифікатів відповідно до умов інформації про їх випуск (ст. 28 Закону).

Оцінюючи наведені положення чинного законодавства, доходимо висновку, що правом довірчої власності є право, об'єктом якого виступають відносини з управління переданим майном та яке здійснюється відповідно до положень закону і договорів управління таким майном. Фактично йдеться про номінальне здійснення цільового права власності набувача майна, про яке писав Р.А. Майданик [14, с. 7-8]. Однак на відміну від класичного розуміння довірчої власності, іманентної країнам загального права, сутність якої досліджували, крім Р.А. Майданика, й інші вітчизняні вчені [15, с. 188], модель довірчої власності, втілена у чинному законодавстві, поєднує в собі відносини з управління майном (які є зобов'язальними за своєю природою) та відносини довірчої власності (які законодавством (ч.2 ст.316 Цивільного кодексу України) кваліфіковані як речові). Проте, не узгоджуючись із принципами та моделлю «єдиного» права власності, визначеною тим же Цивільним кодексом України, норми про довірчу власність більше нагадують правову фікцію, розроблену з метою реалізації механізмів фінансування будівництва та операцій з консолідованим іпотечним боргом і облігаціями, ніж повноцінний інститут речового права. Вважаємо, що для потреб упровадження названих механізмів цілком достатньо використання конструкції управління майном, яка дозволяє врегулювати широкий спектр відносин, не вдаючись до фіксації довірчої власності як особливого виду права власності та створюючи таким чином дисбаланс у регулюванні суспільних відносин. Як правильно зазначає І.В. Венедиктова, співіснування відносин управління майном та довірчої власності в рамках однієї конструкції є неможливим і недоречним [4, с. 188]. Такий висновок науковця цілком підтверджується і положеннями чинних нормативно-правових актів, у яких законодавець, з одного боку, фіксує довірчу власність як речове право (ч.2 ст.316 Цивільного кодексу України), а з іншого – при визначенні речових прав на нерухомість, які підлягають державній реєстрації, не називає його серед речових прав, а визначає право довірчого управління серед інших «речових прав», які виникають на підставі договорів (п.2 ч.1 ст.4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень») [16]. Про невизначену природу довірчої власності свідчить і те, що остання припиняється з виконанням усіх зобов'язань перед установником управління (ст.36 Закону України «Про іпотечне кредитування та операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» [12]), що не властиве праву власності. Перелік нормативних колізій можна було б продовжувати, однак лише названих достатньо для того, щоб підтримати думки науковців, які пропонують виключити цей інститут із чинного цивільного законодавства, врегулювавши відповідні відносини за допомогою традиційних договірних конструкцій, зокрема управління майном.

Підсумовуючи розглянуті питання, можемо зробити висновок, що питання визначення правомочностей управителя є досить складним і потребує подальших наукових досліджень. Досить дискусійним є інститут довірчої власності, правова природа якого є невизначеною, що породжує неоднозначності в його трактуванні та потребує вдосконалення норм чинного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. Є.О. Харитонова. – Х. : Одісей, 2006. – 1200 с.
2. Васильєва В.А. Цивільно-правове регулювання діяльності з надання посередницьких послуг : [моногр.] / В.А. Васильєва. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2006. – 346 с.
3. Майданик Р.А. Проблеми регулювання довірчих відносин у цивільному праві : дис. доктора юрид. наук : 12.00.03 / Майданик Роман Андрійович ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2003. – 511 с.
4. Венедиктова І.В. Договір довірчого управління майном як форма реалізації правового інституту довірчого управління майном в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Венедиктова Ірина Валентинівна ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2003. – 208 с.
5. Романец Ю.В. Система договорів в гражданском праве России / Ю.В. Романец ; вступ. ст. В.Ф. Яковлев. – М. : Юристь, 2001. – 496 с.
6. Дозорцев В.А. Доверительное управление имуществом (глава 53) / В.А. Дозорцев // Гражданский кодекс Российской Федерации. Часть вторая. Текст, комментарии, алфавитно-

предметный указатель / под ред. О.М. Козырь, А.Л. Маковского, С.А. Хохлова. – М. : МЦФЭР, 1996. – 657 с.

7. Комментарий к части второй Гражданского кодекса Российской Федерации для предпринимателей / [М.И. Брагинский, В.В. Витрянский, Е.А. Суханов та ін.] ; под. общ. ред. В.Д. Карповича. – М. : Фонд «Правовая культура», 1996. – 448 с.
8. Брагинский М.И. Договорное право. Книга третья. Договоры о выполнении работ и оказании услуг / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М. : Статут, 2002. – 1038 с.
9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page11>.
10. Курпас Ю.В. Становлення та розвиток інституту управління майном в Україні : дис. канд. юрид. наук : 12.00.03 / Курпас Юлія Володимирівна. – К., 2004. – 198 с.
11. Иоффе О.С. Правоотношения по советскому гражданскому праву / Иоффе О.С. – М. : Изд-во Русское право, 1949. – 540 с.
12. Про іпотечне кредитування та операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати : Закон України від 19 черв. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 1. – Ст. 1.
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України 15 груд. 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 13. – Ст. 518.
14. Майданик Р.А. Проблеми регулювання довірчих відносин у цивільному праві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та процес, сімейне право, міжнародне приватне право» / Р.А. Майданик. – К., 2003. – 31 с.
15. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 лип. 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 51. – Ст. 553.

REFERENCES

1. Kharitonov, E.O. (2006), *Tsivilnyi kodeks Ukrayiny : naukovo-praktichnyi komentar* [Civil Code of Ukraine : scientific and practical resume], Odissey, Kharkiv, Ukraine.
2. Vasileva, V.A. (2006), *Tsivilno-pravove rehulyuvannya diyalnosti z nadannya poserednitskykh posluh : monohr.* [Civil legal regulation of the provision of mediation services : monograph], VDV TsIT Prikarpat. nats. un-tu im. V. Stefanyka, Ivano-Frankivsk, Ukraine.
3. Maydanyk, R.A. (2003), “Problems regulation trust relationship in civil law”, Thesis abstract for Dr. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03, Taras Shevchenko national university of Kyiv, Ukraine.
4. Venediktova, I.V. (2003), “The contract of trust administration of property as a form of implementation of the legal institution in the trust property administration in Ukraine”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03, National legal academy of Ukraine is the name of Yaroslav Mudryi, Kharkiv, Ukraine.
5. Romanets, Yu.V. (2001), *Sistema dogovorov v grazhdanskom prave Rossii* [The system of contracts in civil law of Russia], Yurist, Moscow, Russia.
6. Dozortsev, V.A. (1996), “Trust management of property (Chapter 53)”, Kozyr, O.M., Makovskiy, A.L. and Khokhlov, S.A. *Grazhdanskiy kodeks Rossiyskoy Federatsii. Chast vtoraya. Tekst, kommentarii, alfavitno-predmetnyy ukazatel* [The Civil Code of the Russian Federation. Part two. Text, comments, alphabetically-index], MTsFER, Moscow, Russia.
7. Brahinskiy, M.I., Vitryanskiy, V.V., Sukhanov, E.A. et al. (1996), *Kommentariy k chasti vtoroy Hrazhdanskogo kodeksa Rossiyskoy Federatsii dlya predprinimateley* [Commentary on the second part of the Civil Code of the Russian Federation for entrepreneurs], Fond «Pravovaya kultura», Moscow, Russia.
8. Brahinskiy, M.I. and Vitryanskiy, V.V. (2002), *Dohovornoe pravo. Kniha tretaya. Dohovory o vypolneniirobot i okazanii usluh* [Contract law. Book Three. Contracts for execution of works and provision of services], Statut, Moscow, Russia.

9. "The Civil Code of Ukraine of 16.01.2003 № 435-IV", available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page11>.
10. Kurpas, Yu.V. (2004), "Formation and development of property administration institute in Ukraine", Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03, Kievan national university of the name Taras Shevchenko, Kyiv, Ukraine.
11. Ioffe, O.S. (1949), *Pravootnosheniya po sovetskomu grazhdanskomu pravu* [Relationships on the Soviet civil law], Izd-vo Russkoe pravo, Moscow, Russia.
12. "About mortgage lending and operations with consolidated mortgage debt and mortgage certificates" Law of Ukraine on Jun 19, 2003, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2004, no. 1, art. 1.
13. "About Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine" : the Law of Ukraine Dec 15. 2005., *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2006, no. 13, art. 518.
14. Maydanyk, R.A. (2003), "Problems regulation trust relationship in civil law", Thesis abstract for Dr. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03, Kievan national university of the name Taras Shevchenko, Kyiv, Ukraine.
15. "About State Registration of Rights to Real Estate and Their Encumbrances" : the Law of Ukraine on July 1. 2004, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2004, no. 51, art. 553.

УДК 347.453.4

СТРОК І ОРЕНДНА ПЛАТА: ІСТОТНІ УМОВИ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ДЕРЖАВНОГО ТА КОМУНАЛЬНОГО НЕРУХОМОГО МАЙНА

Романів В.Я., к.ю.н.

*Львівський національний університет ім. І. Франка, вул. С. Стрільців, 12, м. Львів, Україна
romaniv_volodymyr@ukr.net*

У статті розкривається зміст строку та орендної плати як істотних умов договору оренди державного та комунального нерухомого майна, вказується на їх конститутивний характер у таких договірних відносинах. Аналізується правова ситуація, яка складається щодо визначеного в законодавстві мінімального строку договору оренди державного та комунального нерухомого майна. Крім того, визначаються правові підстави та умови звільнення від сплати орендної плати, пропонуються зміни до чинного законодавства з окресленого питання.
Ключові слова: оренда, нерухоме майно, строк, орендна плата, звільнення від сплати.

СРОК И АРЕНДНАЯ ПЛАТА: СУЩЕСТВЕННЫЕ УСЛОВИЯ ДОГОВОРА АРЕНДЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ И КОМУНАЛЬНОЙ НЕДВИЖИМОСТИ

Романів В.Я.

*Львовский национальный университет им. И. Франко, ул. С. Стрельцов, 12, г. Львов, Украина
romaniv_volodymyr@ukr.net*

В статье раскрывается суть срока и арендной платы как существенных условий договора аренды государственного и коммунального недвижимого имущества, указывается на их конститутивный характер в таких договорных отношениях. Анализируется правовая ситуация, которая складывается вокруг определенного в законодательстве минимального срока договора аренды государственного и коммунального недвижимого имущества. Кроме того, определяются правовые основания и условия освобождения от уплаты арендной платы, предлагаются изменения в действующее законодательство по поводу указанного вопроса.
Ключевые слова: аренда, недвижимость, срок, арендная плата, освобождение от уплаты.

TERM AND RENTAL PAYMENT: THE ESSENTIAL CONDITIONS IN RENTAL CONTRACT ABOUT STATE AND MUNICIPAL REAL ESTATE

Romaniv V. Ya.

*Ivan Franko National University of Lviv, str. S. Streltsov, 12, Lviv, Ukraine
romaniv_volodymyr@ukr.net*

Article opens the content of term and rental payment as the essential conditions of rental contract about state and municipal real estate, points their constitutional character in such contractual relations. It's analyzed the legal

situation which consists around the legislatively defined minimal term of rental contract in state and municipal real estate. In particular, it's noted that owner doesn't authorized to limit renter right to contract signing by wish to rent of state and municipal real estate for smaller term than minimal term is noted in legislation. The contract signing is impossible for the rent of state and municipal property by the unknown term.

It's set the content of rental payment as the essential condition of contract about state and municipal real estate, forms of its payment. By the way the legal reasons, conditions for exemption from rent offered amendments to the actual legislation from outlined issues. In particular, to avoid argues about the beginning moment defining where the renter is freed from the payment for the term when he couldn't use the property according to the part 4, art. 765 CC of Ukraine to change and state it in the following edition: "the renter from the moment of owner's message about existence of consequences for which he is not responsible and during of which the property can't be used is freed from payment for all time of such consequences existence".

It's also noted that municipal and other payments don't coming in the notion of rental payment and their non-payment can't the reason for contract dissolution. There is a conclusion of the article that payment by renter can't be the reason for consideration obligation of rental payment as tax obligation because the base for obligation appearing to pay rent is a civil contract of lease and, therefore, such obligation is private and legal.

Key word: rent, real estate, term, rental payment, payment exemption.

Договірні зв'язки з оренди нерухомого майна гармонізують дисбаланс між власниками та невластниками, капіталом та продуктивністю щодо використання нерухомості. За допомогою договору оренди нерухомого майна власники нерухомості мають можливість отримати дохід від передачі об'єктів, що ними на даний момент не використовуються, у користування іншим особам, а ті, у свою чергу, таким чином задовольняють свою потребу у нерухомому майні. Органи державної влади та місцевого самоврядування активно передають об'єкти нерухомості державної та комунальної власності в оренду, наповнюючи таким чином державний та місцевий бюджети. З огляду на це, відносини оренди державного та комунального нерухомого майна повинні характеризуватися стабільністю, плановістю, а отже, належним чином повинен бути визначений строк відповідного договору.

Цивільно-правові проблеми щодо оренди нерухомого майна були предметом дослідження багатьох відомих науковців з цивільного права, зокрема О.А. Беляневича, І.В. Борщевського, О.В. Дзери, В.М. Коссака, Н.С. Кузнецової, Я.М. Шевченко, В.С. Щербини. Крім того, В.В. Мусієнко та Ю.О. Серебрякова захистили кандидатські дисертації щодо договору оренди державного та комунального нерухомого майна. У кожній з них є окремі підрозділи, що стосуються істотних умов такого договору, з-поміж яких розкриваються питання щодо строку та орендної плати. Водночас велика кількість проблем правового регулювання з окресленого питання залишаються невирішеними.

З огляду на це, завданнями пропонованого дослідження є аналіз чинного законодавства щодо строку та орендної плати за договором оренди державного та комунального нерухомого майна, виявлення шляхів його (законодавства) покращення та надання практичних рекомендацій сторонам договору щодо належного закріплення відповідних істотних умов.

Строковість володіння та користування орендованим майном є конститутивною ознакою договору оренди. Згідно з ч.1 ст.17 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» (далі – Закон) термін договору оренди визначається за погодженням сторін. Термін договору оренди не може бути меншим, ніж п'ять років, якщо орендар не пропонує менший термін [1].

Якщо всупереч вимогам чинної редакції ч.1 ст.17 Закону та за відсутності відповідної пропозиції орендаря договір оренди нерухомого майна укладено на строк, менший ніж п'ять років, то такий договір може бути визнано судом недійсним, адже він суперечить закону.

Аналіз положень ст.251, 252 Цивільного кодексу України (далі – ЦК), судової практики щодо розмежування понять «строк» та «термін» дії договору [2] дозволяє зробити висновок, що у ч.1 ст.17 Закону мусить іти мова про строк, а не термін договору. Для усунення такої помилки та приведення у відповідність до Закону істотної умови, яка погоджується сторонами під час укладення договору, вважаємо за необхідне внести зміни до Закону та замінити поняття «термін» на поняття «строк».

Згідно зі ст.253 ЦК перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язаний його початок [3]. Як правило, початком строку договору оренди є наступний день після календарної дати укладення договору оренди. Проте сторони можуть пов'язати початок строку з фактом передачі об'єкта договору. Водночас початок строку договору оренди не повинен починатися пізніше передачі об'єкта оренди орендарю.

З аналізу ст.17 Закону можна говорити про встановлення мінімального строку оренди, який може бути меншим, якщо це відповідає інтересам орендаря і він виступив з такою пропозицією. Таким чином, помітно, що сторони є досить вільними у визначенні строку договору оренди. Незважаючи на це, строк є істотною умовою договору оренди нерухомого майна державної та комунальної власності і повинен бути чітко визначеним. Щодо оренди державного або комунального майна укладення договору на невизначений строк є неможливим. Це зумовлено тим, що при невизначеності строку договору оренди кожна зі сторін може відмовитися від нього у будь-який час, завчасно повідомивши про це іншу сторону, що не можна допустити при оренді державного та комунального майна, адже відносини такої сфери повинні характеризуватися стабільністю, плановістю.

Значення орендної плати як істотної умови договору проявляється насамперед через мету оренди. Орендодавець завжди передає майно, яке він сам тимчасово не використовує, для того щоб отримати орендну плату, яка є його доходом. Орендна плата з урахуванням її індексації – це платіж, який вносить орендар за користування об'єктом оренди незалежно від наслідків господарської діяльності.

Постановою Кабінету Міністрів України від 04.10.1995 р. №786 було затверджено Методику розрахунку і порядок використання плати за оренду державного майна, розроблену з метою створення єдиного організаційно-економічного механізму справляння плати за оренду майна. У ній визначають ставки за використання державного майна залежно від сфери діяльності орендаря. Проте слід пам'ятати, що згідно з абз.4 п.2 Методики у випадку визначення орендаря на конкурсних засадах орендна плата, розрахована за цією Методикою, застосовується як стартова, а її розмір може бути збільшено за результатами такого визначення [4].

Орендну плату встановлюють: у грошовій формі (як правило, саме ця форма орендної плати є найбільш поширеною); у натуральній (розрахунки виготовленою продукцією, роботами, послугами); грошово-натуральній (змішаній) формі. Останні дві форми встановлюються в залежності від специфіки виробничої діяльності орендаря за згодою сторін, але, якщо чинним законодавством чи договором оренди передбачені майнові санкції за порушення умов договору, вони можуть стягуватись виключно у грошовій формі [5, с. 463]. На думку О.Ю. Серебрякової, чинним законодавством передбачена можливість встановлення орендної плати за все орендоване майно загалом або окремо за кожну з його складових частин у вигляді: визначених у твердій грошовій сумі платежів, внесених періодично або одноразово; встановленої частки отриманих у результаті використання орендованого майна продукції, плодів або прибутків; надання орендарем визначених послуг; передавання орендарем орендодавцеві обумовленої договором речі у власність або в оренду [6, с. 81].

Згідно з ч.2 ст.21 Закону розмір орендної плати може бути змінено на вимогу однієї зі сторін, якщо через незалежні від неї обставини істотно змінився стан об'єкта оренди, а також в інших випадках, встановлених законодавчими актами України [1].

Згідно з ч.4 ст.762 ЦК наймач має право вимагати зменшення орендної плати, якщо через обставини, за які він не відповідає, можливість користування майном істотно зменшилася [3]. Згідно з ч.2 ст.286 Господарського кодексу України (далі – ГК) орендар має право вимагати зменшення розміру орендної плати, якщо через обставини, за які він не відповідає, змінилися передбачені договором умови господарювання або істотно погіршився стан об'єкта оренди [7]. Редакції статей відрізняються наявністю додаткової підстави для зменшення розміру орендної плати у випадку, якщо договір оренди є господарсько-правовим, якою є зміна передбачених договором умов господарювання, якщо орендар за це не відповідає.

Аналіз зазначених вище положень дозволяє стверджувати, що в них закріплено право орендаря вимагати зменшення орендної плати, проте орендар не має права самостійно визначити, на яку частку розмір орендної плати буде зменшено. У випадку наявності обставин, про які йде мова, питання щодо зменшення розміру орендної плати має бути вирішено за погодженням сторін або в судовому порядку в разі виникнення спору з цього приводу.

Законом не передбачено підстав для звільнення від сплати орендної плати, проте таку підставу передбачено у ЦК. Враховуючи відсутність у Законі спеціальної норми, яка б регулювала такі суспільні відносини, застосуванню підлягатиме загальна норма, передбачена у ч.6 ст.762 ЦК. Відповідно до неї наймач звільняється від плати за весь час, протягом якого майно не могло бути використане ним через обставини, за які він не відповідає.

Зважаючи на редакцію даної норми права, виникають запитання щодо правових підстав, умов та порядку її застосування.

Під час розгляду справи №30/317 за позовом ТОВ «ВІТ ЛАЙН» до відповідача 1 – Управління комунального майна району Оболонської районної державної адміністрації у м. Києві – та до відповідача 2 – Оболонської районної ради у м. Києві – про відшкодування збитків та визнання незаконним нарахування орендної плати Вищий господарський суд України в мотивувальній частині звернув увагу на таке. Орендар має право порушувати питання про повне звільнення його від внесення орендної плати, якщо він через не залежні від нього обставини протягом певного часу був повністю позбавлений можливості користуватися орендованим майном. Такими обставинами можуть бути, зокрема, здійснення капітального ремонту (якщо його повинен робити орендодавець), прострочення орендодавцем надання майна орендареві, наявність у майні недоліків, які унеможливають його використання за призначенням тощо. Якщо за відповідний період часу, протягом якого орендоване майно не могло використовуватись, орендну плату було внесено, орендар має право вимагати її повернення. Причому з наведених норм законодавства випливає, що для звільнення орендаря від внесення орендної плати або повернення сплаченої орендної плати через неможливість використання орендованого майна через не залежні від орендаря обставини немає потреби у внесенні відповідних змін до договору оренди. Зважаючи на те, що норма ч.6 ст.762 ЦК не містить договірних застережень, її застосування в орендних правовідносинах сторін жодним чином не залежить від таких обставин, як-от невизначеність у договорі умов щодо звільнення орендаря від внесення орендної плати через неможливість користування орендованим майном, за яку орендар не відповідає; обізнаність (необізнаність) орендаря з незадовільним (аварійним) технічним станом орендованого нерухомого майна тощо [8]. Таким чином, Вищий господарський суд України не поставив можливість застосування цієї норми в залежність від повідомлення орендарем про неможливість використання об'єкта оренди за цільовим призначенням. В аналізованій нами справі момент, щодо якого господарські суди вказали на відсутність обов'язку орендаря сплачувати орендну плату, був визначений з огляду на лист орендаря, у якому він повідомив про непридатність будівлі для використання за призначенням і просив встановити пільгову орендну плату.

Натомість у справі №914/2393/13 за позовом прокурора Личаківського району м. Львова в інтересах держави в особі Львівської міської ради до приватного підприємства «Бірюза» про розірвання договору оренди та повернення земельної ділянки обставини справи виглядають таким чином. Позовні вимоги мотивовані тим, що відповідач протягом 17 місяців не здійснює платежів з орендної плати за користування земельною ділянкою, а це є підставою для дострокового розірвання договору. У відповіді на позовну заяву відповідач, посилаючись на ч.6 ст.762 ЦК, зазначає, що підставою для звільнення його від сплати орендної плати є факт перекриття у 2011 р. ПАТ «Концерн Галнафтогаз» єдиного заїзду автотранспорту на територію відповідної земельної ділянки до складських приміщень та запроектованого об'єкту, що унеможливило використання цієї земельної ділянки за цільовим призначенням, а саме для будівництва та обслуговування готелю та торгово-сервісного центру. Вказана обставина підтверджується заявою ПП «Бірюза» до прокуратури Личаківського району м. Львова №96-509-11 від 30.12.2011 р. У цій справі господарський суд ухвалив призначити судову земельно-технічну експертизу та зупинити провадження зі справи. При цьому у п.4 ухвали суд зобов'язав судового експерта надати висновки щодо питання, чи існує можливість заїзду транспортним засобом на орендовану відповідачем земельну ділянку [9].

Таким чином, експертиза дозволить встановити, чи дійсно орендар не має можливості використовувати майно через обставини, за які він не відповідає. Проте виникає проблема з визначенням початкового моменту, з якого відповідач звільняється від плати. Звільнення від плати не ставиться законодавцем у залежність від обов'язку орендаря повідомити про неможливість використання майна за цільовим призначенням орендодавця, але як в такому випадку визначити, з якого моменту орендар звільняється від сплати орендної плати? Дивлячись, наприклад, на обставини справи, яка аналізується, спробуємо визначити момент, з якого орендар може бути звільнений від обов'язку сплати орендної плати. Фактично відправлений в органи прокуратури лист з відповідним змістом є єдиним документом у справі, у якому йдеться про неможливість використання об'єкта оренди за цільовим призначенням, але такий документ однаково не свідчить про те, що саме з того моменту, а не раніше чи пізніше, орендар був не в змозі використовувати об'єкт оренди за призначенням. Крім того, наявність зазначених у листі обставин є лише припущенням орендаря, а не встановленим фактом.

Типовою є ситуація, коли орендодавець, не отримавши інформацію від орендаря про неможливість використовувати об'єкт оренди за цільовим призначенням, розраховує на отримання орендної плати, а несплату такої розцінює як неналежне виконання зобов'язання та звертається до суду за захистом свого, як він вважає, порушеного права. Натомість якби орендодавець отримав повідомлення від орендаря про неможливість використовувати об'єкт оренди за цільовим призначенням, то така ситуація була б неможливою. Крім того, якби орендодавець мав можливість перевірити наявність чи відсутність такого факту, то міг би оперативного вплинути на його усунення. Враховуючи чинну редакцію ст. 762 ЦК, орендар може сам бути зацікавлений у створенні ситуації, коли він звільняється від сплати орендної плати.

З огляду на зазначене, вважаємо за необхідне ч.4 ст.762 ЦК змінити та викласти її у такій редакції: «Наймач з моменту повідомлення орендодавця про наявність обставин, за які він не відповідає та протягом яких майно не могло бути ним використане, звільняється від плати за весь час існування таких обставин». Запропоновані зміни дозволять сприяти реалізації визначеної нами мети оренди нерухомого майна.

Трапляються випадки, коли орендар просить звільнити його від сплати орендної плати і з інших підстав. Зокрема, під час розгляду справи №914/1955/13 за позовом прокурора Галицького району м. Львова в інтересах держави в особі Управління комунальної власності департаменту економічної політики Львівської міської ради до Львівського обласного об'єднання всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка, про стягнення заборгованості в сумі 51 977,37 грн., орендар у відповіді на позовну заяву просив звільнити його від стягнення заборгованості зі сплати орендної плати. Свою позицію при цьому аргументував наступним. Рішеннями виконавчого комітету Львівської міської ради були затверджені переліки громадських та інших неприбуткових організацій – одержувачів фінансової підтримки для покриття видатків за оренду приміщень. Взятих на себе обов'язків щодо своєчасних виплат фінансової підтримки Львівська міська рада не виконувала протягом 2009-2011 року, наслідком чого є заборгованість відповідача зі сплати орендної плати протягом періоду дії договору оренди. Враховуючи ст.193 ГК, у відповідності до якої зобов'язана сторона має право відмовитися від виконання зобов'язання у разі неналежного виконання другою стороною обов'язків, що є необхідною умовою виконання, ч.3 ст.219 ГК, згідно якої, якщо правопорушенню сприяли неправомірні дії (бездіяльність) другої сторони зобов'язання, суд має право зменшити розмір відповідальності або звільнити від відповідальності, наявні підстави для звільнення від стягнення заборгованості зі сплати орендної плати.

Приймаючи рішення про задоволення позовних вимог у повному обсязі суд позицію орендаря відхилив, зазначивши при цьому таке. Покликання відповідача на ту обставину, що заборгованість за договором перед позивачем виникла через невчасне виконання третьою особою своїх зобов'язань не може бути підставою для звільнення від сплати орендної плати, оскільки зобов'язання зі сплати орендної плати, яке існує між позивачем і відповідачем, є відмінним від зобов'язання третьої особи перед відповідачем щодо виплати фінансової підтримки. Таким чином, підстави для звільнення від сплати орендної плати у даному випадку відсутні [10].

Щодо цього варто зазначити таке. Законом України «Про місцеве самоврядування» передбачено повноваження сільської, селищної, міської ради щодо затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць [11]. Ухвалою Львівської міської ради № 2334 від 16.02.2009 р. було затверджено Комплексну програму підтримки громадських організацій. Як додаток до зазначеної програми затверджено програму надання фінансової підтримки громадським організаціям для покриття видатків на оренду приміщень. Відповідно до програми конкурсна комісія визначає перелік громадських організацій, яким пропонується надати фінансову підтримку за рахунок коштів міського бюджету м. Львова, із зазначенням пропонованого розміру фінансової підтримки у відсотковому відношенні до розміру місячної орендної плати. Готується рішення виконавчого комітету про затвердження переліку громадських організацій, яким буде надаватись фінансова підтримка для покриття видатків на оренду приміщень, та розміру фінансової підтримки, яке є підставою для фінансування вказаних організацій. У програмі передбачено підстави для збільшення або зменшення розміру фінансової підтримки у відсотковому відношенні до розміру місячної орендної плати [12]. В аналізованій нами справі були відповідні рішення виконавчого комітету, ними було передбачено наступні відсотки фінансової підтримки для покриття видатків на оренду приміщень: у 2009 році – 40%, у 2010 році – 75%, у 2011 році – 40%. У 2012 році орендарю було відмовлено у покритті видатків на оренду приміщення.

Зазначені рішення не були виконані в повному обсязі. Водночас правова природа зазначених рішень має публічно-правовий характер, а отже, обов'язок з їх виконання є також публічно-правовим. У випадку їх невиконання може бути подано адміністративний позов про бездіяльність щодо виконання рішення та зобов'язання до його виконання. Проте невиконання публічно-правового обов'язку, що впливає з рішення виконавчого комітету, не може бути підставою для звільнення від сплати орендної плати, яка носить суто цивільно-правовий, приватно-правовий характер. Цивільно-правове або господарсько-правове зобов'язання не може включати зобов'язання сторони чи третьої особи надати фінансову підтримку для покриття видатків на оренду приміщень. Прийняття виконавчим комітетом сільської, селищної, міської ради за наявності відповідних підстав, зокрема перемоги в конкурсі, рішення про фінансову підтримку для покриття видатків на оренду приміщень жодним чином не впливає на обов'язок сплати орендної плати за договором оренди. Логічно, що не впливає на такий обов'язок і невиконання рішення виконавчого комітету. Таким чином, прийняття такого рішення не потрібно розглядати як підставу для звільнення від сплати орендної плати за договором чи для її зменшення. Обов'язок щодо виконання рішення про надання фінансової підтримки для покриття видатків на оренду приміщень та обов'язок сплачувати орендну плату існують паралельно, як публічно-правовий та приватно-правовий відповідно, і виконуються окремо, незалежно один від одного, а невиконання одного з них не може розглядатися як підстава для невиконання іншого.

Багато суперечок між сторонами договору оренди виникають з приводу того, хто повинен здійснювати оплату комунальних послуг, видатків засоби зв'язку, забезпечення нерухомого майна охоронною сигналізацією, чи входять вони до складу орендної плати. Причина таких суперечок зрозуміла, адже орендар бажає обмежити свої грошові платежі на користь орендодавця, скоротивши при цьому вміст орендної плати, а орендодавець, навпаки, розширює це поняття, адже це дозволяє йому здійснювати обов'язкові платежі не за свій рахунок.

З аналізу наданого у ст.19 Закону поняття орендної плати можна зробити висновок, що вона включає лише платіж за користування об'єктом оренди. Отже, комунальні та інші платежі в поняття орендної плати не входять. Свідченням того є судова практика, у якій суд розглядає окремі позовні вимоги позивача про стягнення заборгованості з орендної плати та комунальних платежів [13]. За чинним законодавством несплата комунальних платежів не може бути підставою для розірвання договору, а лише підставою для вимог про стягнення заборгованості.

Орендна плата за договором оренди нерухомого майна державної та комунальної власності підлягає постійній індексації. Зазвичай як спосіб такої індексації сторонами обирається встановлений Державним комітетом статистики індекс інфляції. Щомісячна інформація щодо показника індексу інфляції підлягає публікації в газеті «Урядовий кур'єр». При здійсненні розрахунку розміру щомісячної орендної плати сторонам потрібно враховувати, що її розмір не повинен обов'язково збільшуватися, адже поряд з інфляцією може бути і період дефляції, а отже, у такому випадку розмір орендної плати за місяць стає меншим у порівнянні з попереднім.

При оренді державного та комунального майна орендна плата, як правило, вноситься орендарем до бюджету. Проте така обставина не може бути підставою для того, щоб розглядати обов'язок щодо сплати орендної плати як податковий обов'язок, адже останній є публічно-правовим. Натомість основою для виникнення обов'язку зі сплати орендної плати є цивільно-правовий договір оренди, а отже, такий обов'язок є приватно-правовим. З огляду на зазначене, за несвоєчасну сплату орендних платежів недопустимим є застосування штрафів, встановлених законодавством за порушення податкових зобов'язань. Крім того, помилковою слід вважати практику стягнення заборгованості з орендної плати на користь державного бюджету як податкового боргу в адміністративному судочинстві.

Орендодавець не має права обмежувати право орендаря на укладення за його бажанням договору оренди державного та комунального нерухомого майна на менший строк, ніж мінімальний строк оренди, визначений у законодавстві. Для оренди державного чи комунального майна укладення договору на невизначений строк є неможливим. У ч.1 ст.17 Закону має бути передбачено строк, а не термін договору, а отже, потрібно внести зміни до відповідної правової норми.

Для уникнення спорів щодо визначення початкового моменту, з якого орендар звільняється від плати за час, протягом якого майно не могло бути ним використане, вважаємо за необхідне ч.4 ст.762 ЦК змінити та викласти її у такій редакції: «Наймач з моменту повідомлення наймодавця про наявність

обставин, за які він не відповідає та протягом яких майно не могло бути ним використане, звільняється від плати за весь час існування таких обставин».

Рішення виконавчого комітету органу місцевого самоврядування про надання фінансової підтримки для покриття видатків на оренду приміщень не може розглядатися як підстава для звільнення від сплати орендної плати. Правова природа зазначеного рішення має публічно-правовий характер, і обов'язок з його виконання є також публічно-правовим. Невиконання публічно-правового обов'язку, що випливає з рішення виконавчого комітету, не може бути підставою для звільнення від сплати орендної плати чи її зменшення, яка носить суто цивільно-правовий характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про оренду державного та комунального майна : Закон України від 10.04.1992 р. № 2269-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 416.
2. Про тлумачення змісту п.8 та п.37 договору оренди землі : Рішення господарського суду Львівської області у справі №914/215/13-г за позовом ТзОВ «ЮР» до Львівської міської ради [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10906217>.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
4. Про затвердження Методики розрахунку та порядок використання плати за оренду державного майна : Постанова Кабінету Міністрів України від 4.10.1995 р. № 786 // Зібрання Постанов уряду України. – 1996. – № 2. – Ст. 57.
5. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / кол. авт : О.А. Беляєвич, О.М. Вінник, В.С. Щербина та ін. ; за заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 720 с.
6. Серебрякова Ю.О. Договір оренди державного та комунального нерухомого майна : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Ю.О. Серебрякова ; Національна академія наук України Інститут економіко-правових досліджень. – Донецьк, 2007. – 204 с.
7. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, №19-20, №21-22. – Ст. 144.
8. Про відшкодування збитків та визнання незаконним нарахування орендної плати : Постанова Вищого Господарського суду України у справі №30/317 за позовом ТзОВ «ВІТ ЛАЙН» до Управління комунального майна Оболонської районної у м. Києві державної адміністрації та Оболонської районної ради у м. Києві за участю прокуратури м. Києва [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10296869>.
9. Про розірвання договору оренди та повернення земельної ділянки : Ухвала господарського суду Львівської області у справі №914/2393/13 за позовом Прокурора Личаківського району м.Львова в інтересах держави, в особі Львівської міської ради до Приватного підприємства «Бірюза» [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35528957>.
10. Про стягнення орендної плати в сумі 51 977,37 грн. : Рішення господарського суду Львівської області у справі № 914/1955/13 за позовом Прокурора Галицького району м. Львова в інтересах держави, в особі Управління комунальної власності департаменту економічної політики Львівської міської ради до Львівського обласного об'єднання всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32908444>.
11. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
12. Про затвердження Комплексної програми підтримки громадських організацій : Ухвала Львівської міської ради від 16.02.2009 р. [Електронний ресурс] // Сайт Львівської міської ради. – Режим доступу : <http://city-adm.lviv.ua/portal/.../5924/komplesna.doc>.

13. Про стягнення заборгованості : Рішення господарського суду Львівської області у справі № 914/85/13 за позовом Прокурора Шевченківського району м. Львова в інтересах держави, в особі Комунальної п'ятої міської клінічної лікарні до КП Львівської обласної ради «Міжлікарняна аптека № 283» [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35528957>.

REFERENCES

1. “About rent of state and municipal property” : Law of Ukraine on 10.04.1992, № 2269-XII, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 1992, no. 30, art. 416.
2. “About interpretation of content in p.8 and p.37 about contract of land renting” : Рішення господарського суду Lviv region in case №914 / 215/13-g on the suit LLC "YuR" in Lviv City Council ,*Edynyi derzhavnyi reestr sudovykh rishen*, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10906217>.
3. „The Civil Code of Ukraine 16.01.2003 № 435-IV”, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2003, no. 40-44, art. 356.
4. “On approval of the methodology for determining fees and the use of state property rent ”: Cabinet of Ministers of Ukraine” 4.10.1995 № 786, *Zibrannya Postanov uryadu Ukrayiny*, 1996, no. 2, art. 57.
5. Belyanovich, O.A., Vinnik, O.M., Shcherbina, V.S. at al. (2008), *Naukovo-praktichnyi komentar Hospodarskoho kodeksu Ukrayiny* [Scientific and practical resume of Civil Code of Ukraine], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
6. Serebryakova, Yu.O. (2007), “The contract of state and municipal property”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.04, National academy of sciences of Ukraine is Institute of economic legal researches, Donetsk, Ukraine.
7. “Civil Code of Ukraine from 16.01.2003”, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2003, no. 18, 19-20, 21-22, art. 144.
8. About damage reparations and claiming the illegal of rental payment calculation : Resolution of the Supreme Economic Court of Ukraine in case №30 / 317 on the suit LLC “VIT Line” to the management of public property Obolon district in Kyiv. Kyiv state administration and Obolon district council in the city. Kyiv with the participation of the Prosecutor’s Office. Kyiv, *Edynyi derzhavnyi reestr sudovykh rishen*, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10296869>.
9. “About the termination of the lease and return the land” : Atlas Economic Court of Lviv region in the case №914 / 2393/13 at the suit of the Prosecutor Lychakiv district of Lviv in the public interest in the person of the Lviv City Council for Private Enterprise “Biryuza”, *Edynyi derzhavnyi reestr sudovykh rishen*, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35528957>.
10. “About the recovery of rent amounting to UAH 51 977,37” : Commercial Court decision Lviv region in case the claim number 914/1955/13 Prosecutor Galician district of Lviv in the public interest, represented by the Office of communal property department of economic policy of Lviv city Council to Lviv regional association of Ukrainian society “Enlightenment” them. Shevchenko *Edynyi derzhavnyi reestr sudovykh rishen*, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32908444>
11. “About local self-administration” : Law of Ukraine on 21.05.1997, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 1997, no. 24, art. 170.
12. “On approval of the Comprehensive Program support NGOs” : The decision of Lviv City Council from 16.02.2009 p., *Sayt Lvivskoyi miskoyi rady*, available at : <http://city-adm.lviv.ua/portal/.../5924/kompleksna.doc>.
13. “About debt collection” : Commercial Court decision Lviv region in case the claim number 914/85/13 Prosecutor Shevchenko district. Lviv in the public interest, represented Community fifth city hospital to KP Lviv regional council “Inter-hospital pharmacy number 283”. *Edynyi derzhavnyi reestr sudovykh rishen*, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35528957>.

УДК 347.191.1

ДО ПИТАННЯ ПРО СТВОРЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ – ОБ'ЄДНАНЬ ОСІБ ШЛЯХОМ ПЕРЕТВОРЕННЯ

Юркевич Ю.М., к.ю.н., доцент

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна
yuriy-yurkevych@ukr.net*

У статті на основі аналізу чинного законодавства України та практики його застосування схарактеризовано окремі проблемні питання створення повних і командитних товариств шляхом перетворення. За результатами дослідження висловлено власну позицію щодо вдосконалення чинного законодавства України в цій сфері.
Ключові слова: повне товариство, командитне товариство, учасник, повний учасник, вкладник, реорганізація, перетворення.

К ВОПРОСУ О СОЗДАНИИ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ТОВАРИЩЕСТВ – ОБЪЕДИНЕНИЙ ЛИЦ ПУТЕМ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ

Юркевич Ю.Н.

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко, ул. Университетская, 1, г. Львов, Украина
yuriy-yurkevych@ukr.net*

В статье на основе анализа действующего законодательства Украины и практики его применения охарактеризованы отдельные проблемные вопросы создания полных и командитных товариществ путем преобразования. По результатам исследования высказана своя позиция по совершенствованию действующего законодательства Украины в этой сфере.
Ключевые слова: полное товарищество, командитное товарищество, участник, полный участник, вкладчик, реорганизация, преобразование.

ABOUT THE ISSUES OF THE ECONOMIC PARTNERSHIPS-ASSOCIATIONS OF PERSONS ESTABLISHMENT BY TRANSFORMATION

Yurkevych Yu.M.

*Ivan Franko national university of Lviv, str. Universitetska, 1, Lviv, Ukraine
yuriy-yurkevych@ukr.net*

Reforms in the economic and legal regulation of social relations in recent years contribute to the empowerment of effective management and implementation of the economic potential with using various forms and methods. However, the overall positive development has significant shortcomings that prevent from the involvement in the integration process of Ukraine's economy so natural as legal persons and their associations. Among these shortcomings – there is the lack of regulatory system in terms of performance and integration into common European space.

It is fixed according to ch. 1, Art. 119 of the Civil Code of Ukraine, that general partnership is a partnership, which members according to the agreement concluded thereby carry out the entrepreneurial activity on behalf of the partnership and incur joint additional (subsidiary) liability on its obligations by all property it owns. It is also fixed according to ch. 1, Art. 133 CC of Ukraine, that limited partnership is a partnership, which along with members carrying out the entrepreneurial activity on behalf of the partnership and incurring joint additional (subsidiary) liability on the partnership's obligations by all their property (full members), includes one or a few members (contributors) who bear the loss risks connected with the partnership activity within amounts of their contributions and do not participate in the partnership activity.

However, during the reform and improvement of legislation of Ukraine, it is advisable to add Art. 3 of the Law of Ukraine 'On Economic Partnerships' with the as following: 'Decision to create full and limited partnerships by transformation the existing entities shall be adopted unanimously by the participants of these entities. The question of signing and approval of the foundation agreement (memorandum) shall be the subject to mandatory inclusion in the agenda of the general meeting of members in respect of such transformation. Failure of unanimous decision on the approval of and / or failure to sign the foundation agreement (memorandum) of full / limited partnership constitute members' waiver of creating such a society'.

Key words: complete association, kommanditne association, participant, complete participant, depositor, reorganization, transformation.

Реформи в економіці та правовому регулюванні суспільних відносин протягом останніх років сприяють розширенню можливостей ефективного господарювання та реалізації економічного потенціалу за допомогою різноманітних форм і методів. Водночас загалом позитивне явище має і суттєві недоліки, які перешкоджають залученню в процес інтеграції економіки України як фізичних і юридичних осіб, так і їх об'єднань. Серед таких недоліків – відсутність системного нормативного регулювання в умовах діяльності та інтеграції в спільний європейський простір. У різні періоди

розвитку держава регламентує можливість створення та діяльність багатьох організаційно-правових форм здійснення підприємництва. Недостатнє правове регулювання порядку створення, діяльності та припинення господарських товариств – об'єднань осіб як однієї з форм ведення підприємницької діяльності, недостатня розробленість проблеми співвідношення правового статусу повних учасників, вкладників і самого товариства, а також важливість їх вирішення з метою упорядкування цивільних відносин зумовлюють актуальність цієї проблематики.

Питання правового регулювання порядку створення господарських товариств – об'єднань осіб досліджувалися у працях багатьох вчених, зокрема Є.В. Аксьонової, С.Н. Братуся, О.М. Вінник, А.А. Карліна, В.М. Коссака, В.С. Щербини та багатьох інших. Незважаючи на це, дослідження проблемних аспектів створення повних і командитних товариств шляхом перетворення в умовах реформування вітчизняного законодавства залишається актуальним.

Метою статті є здійснення детального теоретичного аналізу окремих проблемних питань створення господарських товариств – об'єднань осіб шляхом перетворення на основі чинного законодавства України та практики його застосування, а також висловлення власної позиції щодо необхідності вдосконалення правового регулювання окреслених питань.

Доктрина торгового права особливого значення надає поділу підприємницьких товариств на об'єднання осіб (персональні об'єднання) та об'єднання капіталів, хоча ця класифікація, як і будь-яка інша, є певною мірою умовною. До об'єднань осіб (персональних об'єднань) належать повне і командитне товариства, а також виробничі кооперативи (останні, втім, посідають особливе місце серед персональних об'єднань) [1, с. 27-28].

У юридичній літературі вказується, що наведене визначення повного товариства в Законі України «Про господарські товариства» (далі – Закон) є дещо некоректним, оскільки дає підстави вважати додаткову відповідальність солідарною, тоді як у законодавстві та теорії цивільного і господарського права вона іменується субсидіарною відповідальністю. Більш вдалим, на думку В.С. Щербини, є визначення поняття повного товариства в ч.1 ст.119 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), яке і має бути відтворене в Господарському кодексі України (далі – ГК України) і Законі [2, с. 93]. Згідно з ч.1 ст.119 ЦК України повним є товариство, учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями усім майном, що їм належить. Відповідно до ч.1 ст.133 ЦК України, командитним товариством є товариство, в якому разом з учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном (повними учасниками), є один чи кілька учасників (вкладників), які несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів та не беруть участі в діяльності товариства [3].

Відтак при поділі господарських товариств на персональні товариства та об'єднання капіталів застосовується додатковий критерій – ступінь складності системи інтересів в товаристві та ймовірності виникнення корпоративних конфліктів, що обумовлює необхідність застосування різних правових підходів до регулювання корпоративних відносин залежно від виду товариства [4, с. 6].

Процес утворення та діяльності юридичної особи є неможливим поза волею держави в тій чи іншій формі її прояву [5, с. 51]. Власне, цим і обумовлюється необхідність правового регулювання певних суспільних відносин, зокрема пов'язаних зі створенням господарських товариств – об'єднань осіб шляхом перетворення та, відповідно, вдосконалення законодавчих норм. Так, за допомогою інституту реорганізації зберігається стабільність цивільного обороту, забезпечується правонаступництво за всім комплексом прав та обов'язків щодо третіх осіб і, таким чином, стабільність договірних відносин; максимально гарантуються права кредиторів; зникає необхідність оплати додаткових податків, скорочуються тимчасові витрати, виробничий капітал залишається цілісним, не дробиться між учасниками юридичної особи і не виключається зі сфери виробництва. У результаті використання механізму реорганізації призводить до досягнення значного організаційного та фінансового ефекту [6, с. 28].

Перетворенням повних і командитних товариств визнається комплекс спеціальних заходів, визначених законодавством та пов'язаних з істотними змінами в їх структурі та (або) існуванні. Із прийняттям чинного ЦК України перетворення юридичної особи визнане як зміна її організаційно-правової форми. Організаційно-правовою формою юридичної особи є спосіб її внутрішньої побудови або організаційна структура, якої не має фізична особа – підприємець [7, с. 96]. Відповідно до ч.2

ст.108 ЦК України у разі перетворення до нової юридичної особи переходять усе майно, усі права та обов'язки попередньої юридичної особи. Повні учасники мають право у разі вибуття всіх вкладників перетворити командитне товариство на повне товариство. Отже, перетворення призводить до припинення юридичних осіб – правопередників та характеризується універсальним правонаступництвом.

У юридичній літературі до характерних ознак перетворення відносять наступні: 1) у реорганізації в формі перетворення бере участь одна юридична особа, що припиняє своє існування після його завершення; 2) на місці реорганізованої юридичної особи виникає юридична особа – правонаступник іншої організаційно-правової форми; 3) правонаступництво новоутвореної юридичної особи щодо реорганізованої оформлюється окремим документом – передавальним актом [8, с. 42]. Крім того, специфічною ознакою перетворення є особлива процедура державної реєстрації припинення юридичної особи шляхом перетворення.

Водночас аналіз чинного законодавства виявив низку суперечностей у сфері правового регулювання створення повних і командитних товариств шляхом перетворення. Ці суперечності зумовлені наступними обставинами:

- особа може бути учасником тільки одного повного товариства або повним учасником тільки одного командитного товариства;
- учасниками повного товариства, повними учасниками командитного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва;
- повні та командитні товариства діють на підставі єдиного установчого документу – засновницького договору.

У літературі вказується, що, наприклад, акціонерний закон Німеччини не припускає можливості перетворення акціонерного товариства на повне товариство чи звичайне командитне товариство (на відміну від нього, акціонерна командита, про яку йдеться в німецькому законі, – це своєрідне господарське/торгове товариство, що має ознаки і акціонерного товариства, і командитного товариства; акціонерна командита українським законодавством не легалізована); перетворення акціонерного товариства на повне товариство чи командитне товариство тягне за собою зміну обсягу та характеру відповідальності всіх (у повному товаристві) чи частини (у командитному товаристві) учасників; крім того, при перетворенні акціонерного товариства на командитне товариство має бути визначено, які акціонери в результаті такого перетворення набувають статусу повного учасника, а які – статусу вкладника. Відтак, на думку О.М. Вінник, подібні рішення мають прийматися одностайно всіма акціонерами товариства, до якого застосовується таке перетворення, а в іншому випадку існує значна ймовірність виникнення спорів, пов'язаних, наприклад, з поділом акціонерів на повних учасників та вкладників створюваного в процесі такої реорганізації (перетворення) командитного товариства [9, с. 263].

Незважаючи на це, в Україні все ж склалася практика припинення господарських товариств шляхом перетворення у товариства – об'єднання осіб. Так, як вбачається з Постанови Вищого Господарського Суду України від 20 жовтня 2015 року у справі № 908/1226/14, оформленою протоколом № 23, рішенням позачергових загальних зборів акціонерів ВАТ «Запорізький завод високовольтної апаратури» від 21.01.2011 р. вирішено припинити ВАТ «ЗЗВА» шляхом його перетворення на командитне товариство, а викуп акцій здійснювати товариством за їх номінальною вартістю, що складає 0,75 грн. за одну просту іменну акцію. У процесі реорганізації ВАТ «ЗЗВА» у командитне товариство випуск (емісія) акцій не проводився, а відбулося скасування обігу акцій, тому що організаційно-правова форма «командитне товариство» передбачає поділ статутного капіталу на частки. При цьому в задоволенні позову про зобов'язання провести оцінку та викуп акцій судами було відмовлено, оскільки позивач набув права на викуп його акцій відповідачем за ціною, визначеною загальними зборами акціонерів, і перешкоди для реалізації цього права відсутні, а тому права позивача у цьому випадку не порушено [10].

Водночас, незалежно від того, у якій організаційно-правовій формі діяла юридична особа – правопередник повного чи командитного товариства, на практиці можуть виникнути наступні проблемні ситуації:

- рішення про створення повного чи командитного товариства шляхом перетворення прийнято, проте частина учасників юридичної особи – правопередника уже являються учасниками повного товариства чи повними учасниками командитного товариства;

- рішення про створення повного чи командитного товариства шляхом перетворення прийнято, проте фізичні особи, які мали б стати учасниками повного товариства чи повними учасниками командитного товариства, відмовляються чи просто не поспішають набувати статусу фізичної особи – підприємця;
- учасники після прийняття рішення про перетворення не можуть дійти згоди щодо статусу вкладника чи повного учасника в командитному товаристві, що створюється;
- рішення про створення повного чи командитного товариства шляхом перетворення прийнято, проте частина учасників (повних учасників) відмовляється підписувати засновницький договір.

Якщо вести мову про перетворення акціонерних товариств на командитні товариства, то тут може виникнути ще одне невирішене питання.

Так, Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку у своєму листі № 12/03/95/НК від 13.01.2014 р., на запит (лист) Професійної асоціації корпоративного управління № 036-08/12 від 08.12.2014 р., надала, зокрема, наступні роз'яснення:

- відповідно до абз.1 ч.1 ст.34 Закону України «Про акціонерні товариства» у загальних зборах акціонерного товариства можуть брати участь особи, включені до переліку акціонерів, які мають право на таку участь, або їх представники;
- як передбачено ч.3 ст.40 Закону України «Про акціонерні товариства», реєстрація акціонерів (їх представників) проводиться на підставі переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, складеного в порядку, передбаченому законодавством про депозитарну систему України, із зазначенням кількості голосів кожного акціонера;
- згідно з ч.ч.1, 2 ст.41 Закону України «Про акціонерні товариства» наявність кворуму загальних зборів визначається реєстраційною комісією на момент закінчення реєстрації акціонерів для участі у загальних зборах акціонерного товариства. Загальні збори акціонерного товариства мають кворум за умови реєстрації для участі у них акціонерів, які сукупно є власниками не менш як 60 відсотків голосуючих акцій;
- ст.2 Закону України «Про акціонерні товариства» визначено, що голосуюча акція – це акція, власнику якої надається право голосу на загальних зборах акціонерів для вирішення питань, передбачених законом та статутом акціонерного товариства;
- згідно з п.10 розд. VI Закону України «Про депозитарну систему України» власник цінних паперів, які були дематеріалізовані, зобов'язаний звернутися до обраної емітентом депозитарної установи та укласти з нею договір про обслуговування рахунку в цінних паперах від власного імені або здійснити переказ прав на цінні папери на свій рахунок в цінних паперах, відкритий в іншій депозитарній установі. Якщо власник цінних паперів протягом одного року з дня набрання Законом чинності не уклав з обраною емітентом депозитарною установою договору про обслуговування рахунку в цінних паперах від власного імені або не здійснив переказ належних йому прав на цінні папери на свій рахунок у цінних паперах, відкритий в іншій депозитарній установі, цінні папери такого власника (які дають право на участь в органах емітента) не враховуються при визначенні кворуму та при голосуванні в органах емітента [11].

Однак, як свідчить практика, на сьогодні в Україні досі зберігається велика кількість акціонерних товариств, в яких багато акціонерів володіють «неголосуючими акціями». Відповідно, на якій правовій підставі визначати їх статус у створюваному командитному товаристві (повний учасник чи вкладник), чинним законодавством України не визначено.

Підсумовуючи написане та конкретизуючи деякі питання, вважаємо, що вищевказані проблемні питання доцільно вирішити шляхом доповнення ст. 3 Закону України «Про господарські товариства» нормою наступного змісту: «Рішення про створення повних і командитних товариств шляхом перетворення юридичних осіб приймається учасниками таких юридичних осіб одноголосно. Питання про затвердження умов та підписання засновницького договору (меморандуму) підлягає обов'язковому включенню до порядку денного загальних зборів учасників щодо такого перетворення. Неприйняття одноголосного рішення про затвердження умов та/або непідписання засновницького договору (меморандуму) повного/командитного товариства вважається відмовою учасників від створення такого товариства».

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінник О.М. Господарські товариства і виробничі кооперативи: правове становище / О.М. Вінник. – К. : Товариство «Знання» КОО, 1998. – 309 с.
2. Щербина В.С. Суб'єкти господарського права : монографія / В.С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 264 с.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
4. Вінник О.М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право, арбітражний процес» / О.М. Вінник. – К., 2004. – 32 с.
5. Братусь С.Н. Юридические лица в советском гражданском праве (Понятие, виды ; гос. юрид. лица) / Сергей Никитович Братусь. – М. : Юрид. Изд. Тип. «Кр. пролетарий», 1947. – 364 с.
6. Аксёнова Е.В. Реорганизация юридических лиц по законодательству Российской Федерации: проблемы теории и практики : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Аксёнова Елена Валерьевна ; Российский государственный гуманитарный университет. – М., 2006. – 162 с.
7. Господарський кодекс України : науково-практичний коментар / [Бек Ю.Б., Верес І.Я., Герц А.А. та ін.] ; за ред. Коссака В.М. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. – 672 с.
8. Карлин А.А. Реорганизация акционерного общества : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Карлин Андрей Александрович ; Институт законодательства сравнительного правоведения при Правительстве РФ. – М., 2004. – 158 с.
9. Вінник О.М. Науково-практичний коментар Закону України «Про акціонерні товариства» / О.М. Вінник. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 312 с.
10. Постанова Вищого господарського суду України у справі № 908/1226/14 від 20.10.2015 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52625777>.
11. Лист НКЦПФР № (№12/03/95/НК від 13.01.2014 на запит (лист) Професійної асоціації корпоративного управління № 036-08/12 від 08.12.2014 р. [Електронний ресурс] // Сайт Професійної асоціації корпоративного управління. – Режим доступу : <http://cgpa.com.ua/novini/nkczpfr-roz%E2%80%99yasnila-d%D1%96yu-p.10-zakonu-ukra%D1%97ni-%C2%ABpro-depozitarnu-sistemu-ukra%D1%97ni%C2%BB.html>.

REFERENCES

1. Vinnyk, O.M. (1998), *Hospodarski tovarystva i vyrobnychi kooperatyvy : pravove stanovyshe* [Commercial communities and productive cooperatives: legal environment], Tovarystvo “Znannya” KOO, Kyiv, Ukraine.
2. Shcherbina, V.S. (2008), *Subekty hospodarskoho prava : monohrafiya* [Subjects of commercial law: monograph], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
3. “Civil Code of Ukraine on 16.01.2003 № 435-IV”, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2003, no. 40, art. 356.
4. Vinnyk, O.M. (2004), “Theoretical aspects of legal maintenance of realization of public and private interests in business partnerships”, Thesis abstract for Dr. Sc. (Jurisprudence), 12.00.04, Kievan national university of the name Taras Shevchenko, Kyiv, Ukraine.
5. Bratus, S.N. (1947), *Yuridicheskie litsa v sovetskom hrazhdanskom prave (Ponyatie, vidy ; hos. yurid. litsa)* [Juridical persons in the soviet civil law (Notion, types; state jur. persons)], Yurid. Izd. Tip. “Kr. proletariy”, Moscow, Russia.
6. Aksenova, E.V. (2006), “Reorganization of juridical persons by the Russian Federation legislation: problems of theory and practice”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03 / Russian state humanitarian university, Moscow, Russia.

7. Bek, Yu.B., Veres, I.Ya., Gerts, A.A. et al. (2010), *Hospodarskyi kodeks Ukrainy: naukovo-praktychnyi komentar* [Commercical Code of Ukraine: scientific and practical resume], Alerta; KNT; TsUL, Kyiv, Ukraine.
8. Karlin, A.A. (2004), "Reorgaization of joint-stock company", Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03, Institute of legislation of comparative jurisprudence at Government of Russian Federation, Moscow, Russia.
9. Vinnyk, O.M. (2010), *Naukovo-praktychnyi komentar Zakonu Ukrainy "Pro aktsionerni tovarystva"* [Scientific and practical resume of Law of Ukraine about "Joint-stock companies"], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
10. "Resolution of the Supreme commercial court of Ukraine in case № 908/1226/14 from 20.10.2015" *Edynyi derzhavnyi reestr sudovykh rishen*, available at : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52625777>.
11. "Letter of National Commission by the Valuablr Papers and stock market № (№12/03/95/HK from 13.01. 2014 upon request (letter) Professional Association of Corporate Governance № 036-08/12 from 08 December 2014", *Sayt Profesiynoyi asotsiatsiyi korporatyvnoho upravlinnya*, available at : <http://cgpa.com.ua/novini/nkczpfr-roz%E2%80%99yasnila-d%D1%96yu-p.10-zakonu-ukra%D1%97ni-%C2%ABpro-depozitarnu-sistemu-ukra%D1%97ni%C2%BB.html>.

УДК 349.444

ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА НАДАВАЧІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Браславець Ю.Ю., ст. викладач

*Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,
просп. Науковий, 9-А, м. Харків, Україна
draslavets92@i.ua*

Дослідження правового становища надавачів житлово-комунальних послуг є актуальним питанням у сфері житлово-комунальних послуг, оскільки законодавство не передбачає це поняття, а лише оперує такими категоріями, як власник, споживач, виконавець, виробник. Як наслідок, виникають проблеми визначення суб'єктів, які є надавачами житлово-комунальних послуг. Проаналізувавши правові дослідження й національне законодавство, можна визначити надавачів житлово-комунальних послуг як суб'єктів господарської діяльності, які на підставі ліцензії надають житлово-комунальні послуги споживачу відповідно до умов договору або виробляють/створюють житлово-комунальні послуги відповідно до умов договору.

Ключові слова: правове становище, надавачі житлово-комунальних послуг, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, житлово-комунальна послуга.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРАВОВОГО ПОЛОЖЕНИЯ ПОСТАВЩИКОВ ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНЫХ УСЛУГ

Браславец Ю.Ю.

*Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця,
просп. Научный, 9-А, г. Харьков, Украина
draslavets92@i.ua*

Исследование правового положения поставщиков жилищно-коммунальных услуг является актуальным вопросом в сфере жилищно-коммунальных услуг, поскольку законодательство не предусматривает это понятие, а лишь оперирует такими категориями, как владелец, потребитель, исполнитель, производитель. Как следствие, возникает проблема определения субъектов, которые являются поставщиками жилищно-коммунальных услуг. Проанализировав правовые исследования и национальное законодательство, можно определить поставщиков жилищно-коммунальных услуг как субъектов хозяйственной деятельности, которые на основании лицензии предоставляют жилищно-коммунальные услуги потребителю в соответствии с условиями договора или производят/создают жилищно-коммунальные услуги в соответствии с условиями договора.

Ключевые слова: правовое положение, поставщики жилищно-коммунальных услуг, объединение совладельцев многоквартирного дома, жилищно-коммунальная услуга.

DEFINITIONS THE LEGAL STATUS OF THOSE PROVIDING HOUSING SERVICES

Braslavets U.U.

*Kharkiv national economic Simeon Kuznets university, ave. Science, 9-A, Kharkiv, Ukraine
draslavets92@i.ua*

Study the legal status of providers of utility services is a pressing issue in the field of housing and communal services, because the law does not provide for such a thing, but only operates only such categories as the owner, consumer, executor, producer. As a consequence, there is the problem of defining the subjects, it is the supplier of utility services. After analyzing the legal research and national laws can be determined providers of utility services as the business entities on the basis of licenses provide housing services to the consumer in accordance with the terms of the agreement, or produces / creates housing and communal services in accordance with the terms of the contract.

From the conducted research we can make follow conclusions:

Firstly, legislators doesn't attach notion "provider of utility services" but operates only with such categories as owner, consumer, executor, producer. As the result it appears the problems of subjects' identification who are the providers of utility services.

Secondly, in our mind, producer of utility services – is the subject of commercial activity which according to the license provides utility services for consumer in correspondence to contracts conditions.

Basing on the above said, we guess that providers of utility services characteristics open the features of their legal condition are:

- 1) provider of utility services is always a commercial subject is registered in admitted by law order;
- 2) the subject of provider of utility services activity is performance of utility services to the consumer according to the contracts conditions or production/creation utility services;
- 3) provider of utility services activity is in the jurisdiction of licensing according to the art.4, Law of Ukraine "About licensing in types of commercial activity";
- 4) providers of utility services are always commercial subjects those are created for profit;
- 5) the contractual nature of the relationship providers of utility services and consumers

Key words: legal status, providers of utility services, association co-owners of an apartment building, housing and communal services.

Одним із найважливіших здобутків України протягом останнього часу є реформування системи житлово-комунального господарства з метою підвищення рівня соціального захисту населення. З набранням чинності Законом України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» та Законом України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» (далі – Закон України «Про ОСББ») дослідження питання особливостей правового становища надавачів житлово-комунальних послуг є надзвичайно актуальним. Наша позиція ґрунтується на тому, що законодавство містить колізії щодо визначення поняття «надавач житлово-комунальних послуг», а правова доктрина не містить наукових праць, які повною мірою розкривали б особливості правового становища надавачів житлово-комунальних послуг.

Правове становище надавачів житлово-комунальних послуг визначається Законом України «Про житлово-комунальні послуги», Законом України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» та Законом України «Про ОСББ».

З метою розкриття питання про особливості правового становища надавачів житлово-комунальних послуг необхідно визначити поняття правового становища надавачів житлово-комунальних послуг. Так, на нашу думку, правове становище надавачів житлово-комунальних послуг – це передбачене нормами законодавства становище суб'єкта в певній системі, яке залежить від прав, обов'язків, завдань і відповідальності.

Аналіз існуючих наукових досліджень та законодавства дає змогу стверджувати, що сучасна правова доктрина не визначає особливості правового становища надавачів житлово-комунальних послуг. У зв'язку із цим виникла необхідність у зверненні до доктринальних підходів як вітчизняних, так і закордонних учених-правників.

Теоретичною основою вивчення правового становища надавачів житлово-комунальних послуг є наукові результати, отримані В.В. Луцем, В.М. Коссаком, Є.О. Мічуріним, Ю.К. Толстим, І.М. Кучеренко, Є.О. Харитоновим та іншими українськими й зарубіжними вченими, які присвятили свої роботи розгляду загальних проблемних питань надання житлово-комунальних послуг, договорів у сфері надання житлово-комунальних послуг. На певну увагу заслуговують праці В.В. Сергієнка,

М.К. Галянтича, А.Б. Гриняка, які вивчали окремі питання відносин у сфері надання житлово-комунальних послуг [3; 4].

Однак у розвідках вказаних фахівців не створено цілісної концепції правового становища надавачів житлово-комунальних послуг, не вирішено нагальні питання, пов'язані з проблемними аспектами правового регулювання й визначенням правового становища надавачів житлово-комунальних послуг, та не визначено коло суб'єктів відповідних відносин у контексті їх цивільно-правового регулювання.

Незважаючи на те, що нормативно-правову базу щодо надання житлово-комунальних послуг сформовано, залишаються проблеми правового регулювання щодо правовідносин, які виникають між співвласниками багатоквартирних будинків та надавачами житлово-комунальних послуг. Серед проблемних аспектів правового регулювання варто виділити такі:

- 1) відсутність визначення на законодавчому рівні поняття «надавач житлово-комунальних послуг»;
- 2) відсутність спеціального правового регулювання щодо управляючих компаній із вичерпним переліком обов'язкових вимог для створення таких організацій, а також умов здійснення їх діяльності, заходів відповідальності;
- 3) визначення об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (далі – ОСББ) як надавача житлово-комунальних послуг;
- 4) визначення ОСББ як споживача житлово-комунальних послуг.

Коло суб'єктів у правовідносинах щодо надання житлово-комунальних послуг визначено в ст.19 Закону України «Про житлово-комунальне господарство», згідно з якою учасниками відносин у сфері житлово-комунальних послуг є власник, споживач, виконавець, виробник. Як бачимо, законодавець не закріплює поняття «надавач житлово-комунальних послуг», а оперує лише такими категоріями, як власник, споживач, виконавець, виробник. Як наслідок, виникають проблеми визначення суб'єктів, які є надавачами житлово-комунальних послуг [5, с. 296].

На нашу думку, надавач житлово-комунальних послуг – суб'єкт господарської діяльності, який на підставі ліцензії надає житлово-комунальні послуги споживачу відповідно до умов договору або виробляє/створює житлово-комунальні послуги відповідно до умов договору.

Правовідносини між власником квартири й надавачем житлово-комунальних послуг виникають на підставі укладення типових договорів у сфері надання житлово-комунальних послуг. Так, у ст. 19 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» зазначено, що відносини між учасниками договірних відносин у сфері житлово-комунальних послуг здійснюються винятково на договірних засадах.

Отже, головною особливістю правового становища надавача житлово-комунальних послуг є те, що його діяльність підпадає під види господарської діяльності, для здійснення якої необхідно отримати дозвільний документ – ліцензію.

При цьому в п.6 ст.19 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» вказано, що особливими учасниками відносин у сфері житлово-комунальних послуг є балансоутримувач та управитель; залежно від цивільно-правових угод вони можуть бути споживачами, виконавцями або виробниками. Таким чином, з огляду на положення вказаної норми можемо констатувати, що одна особа – балансоутримувач або управитель – може набувати водночас різне правове становище. Тому із зазначеного постає питання про те, чи може ОСББ бути споживачем, виконавцем (надавачем) або виробником житлово-комунальних послуг.

Оскільки ОСББ – юридична особа, яка має на меті сприяння членам ОСББ в отриманні комунальних послуг належної якості й кількості та не є власником квартир, що перебувають у власності членів ОСББ, то ОСББ в такому разі не належить право володіння, користування й розпорядження приміщенням, будинком, спорудою, житловим комплексом або комплексом будинків і споруд, зареєстроване у встановленому законом порядку, а отже, на ОСББ не поширюється визначення терміна «власник» у розумінні Закону України «Про житлово-комунальні послуги» [6, с. 42-45].

У контексті правового становища надавачів житлово-комунальних послуг постає дуже важливе питання щодо визнання юридичної особи ОСББ надавачем житлово-комунальних послуг чи їх виконавцем. Щоб відповісти на нього, необхідно проаналізувати систему договірних відносин за участю ОСББ, яка носить досить складний характер. Складний характер договірних відносин за участю ОСББ підкреслюється в ст. 22 Закону України «Про ОСББ», згідно з якою для забезпечення утримання й експлуатації багатоквартирного будинку, користування спільним майном у такому будинку, у тому числі поточного ремонту, утримання багатоквартирного будинку й прибудинкової території, водопостачання та водовідведення, теплопостачання й опалення, вивезення побутових відходів, об'єднання за рішенням загальних зборів має такі права:

- а) задовольняти ці потреби самостійно шляхом самозабезпечення;
- б) визначати управителя, виконавців окремих житлово-комунальних послуг, з якими всі співвласники укладають відповідні договори;
- в) виступати колективним споживачем (замовником) усіх або частини житлово-комунальних послуг.

З аналізу зазначеної норми постає така класифікація договірних конструкцій:

- 1) прямі договори, що укладаються між власниками та підприємством – виконавцем послуг (газо- й електропостачальними організаціями) відповідно до вимог законодавства щодо газо- й електропостачання квартир і нежитлових приміщень;
- 2) договори, які укладаються між ОСББ та залученими фізичними та юридичними особами з метою самостійного забезпечення ОСББ утримання й експлуатації багатоквартирного будинку, користування спільним майном у багатоквартирному будинку; у цих договірних відносинах ОСББ виступає як колективний замовник;
- 3) договір, що укладається між ОСББ та управителем про управління багатоквартирним будинком, якщо за рішенням загальних зборів функції з управління багатоквартирним будинком передано (усі чи частково) управителю або асоціації.

Таким чином, здійснивши класифікацію договірних відносин, варто констатувати, що ОСББ не може визнаватись надавачем/виконавцем житлово-комунальних послуг, оскільки самостійно жодних послуг не надає. Крім того, під час створення й діяльності ОСББ не має на меті здійснення господарської діяльності з виробництва теплової енергії, транспортування теплової енергії магістральними й місцевими (розподільчими) тепловими мережами та постачання теплової енергії, централізованого водопостачання й водовідведення, транспортування та розподілу природного газу, газу (метану) вугільних родовищ, на які відповідно до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» необхідно отримувати ліцензію. Отже, ОСББ не є надавачем житлово-комунальних послуг. ОСББ лише має статус «посередника» між власником квартири та надавачем житлово-комунальних послуг. Наша позиція ґрунтується на ч.4 ст.4 Закону України «Про ОСББ», згідно з якою основна діяльність об'єднання полягає в здійсненні функцій, що забезпечують реалізацію прав співвласників на володіння та користування спільним майном співвласників, належне утримання багатоквартирного будинку й прибудинкової території, сприяння співвласникам в отриманні житлово-комунальних та інших послуг належної якості за обґрунтованими цінами, а також виконання ними своїх зобов'язань, пов'язаних із діяльністю об'єднання [1, ст. 78].

Таким чином, законодавець не закріплює поняття «надавач житлово-комунальних послуг», а лише оперує такими категоріями, як власник, споживач, виконавець, виробник. Як наслідок, виникають проблеми щодо визначення суб'єктів, які є надавачами житлово-комунальних послуг.

На нашу думку, надавач житлово-комунальних послуг – суб'єкт господарської діяльності, який на підставі ліцензії надає житлово-комунальні послуги споживачу відповідно до умов договору або виробляє/створює житлово-комунальні послуги відповідно до умов договору.

З огляду на викладене вважаємо, що ознаки надавачів житлово-комунальних послуг, які розкривають особливості їх правового становища, є такими:

- 1) надавачем житлово-комунальних послуг завжди є суб'єкт господарювання, зареєстрований у встановленому законом порядку;
- 2) предметом діяльності надавача житлово-комунальних послуг є надання житлово-комунальної послуги споживачу відповідно до умов договору або вироблення/створення житлово-комунальних послуг;
- 3) діяльність надавача житлово-комунальних послуг підпадає під ліцензування згідно зі ст.4 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності»;
- 4) надавачі житлово-комунальних послуг завжди є комерційними суб'єктами господарювання, тобто такими, що створюються з метою отримання прибутку;
- 5) договірний характер відносин надавачів житлово-комунальних послуг і споживачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку : Закон України від 29.11.2001 року № 2866-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 78.
2. Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку : Закон України від 14.05.2015 року № 417-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 29. – Ст. 262.
3. Сергієнко В.В. Правове регулювання ОСББ при наданні житлово-комунальних послуг / В.В. Сергієнко // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 297-301.
4. Сергієнко В.В. Актуальні питання правового регулювання надання житлово-комунальних послуг / В.В. Сергієнко // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 885-890.
5. Галянтич М.К. Здійснення та судовий захист суб'єктивних житлових прав : монографія / М.К. Галянтич, А.І. Дрішлюк, Л.Г. Лічман ; за ред. В.В. Луця. – К. : Підручники і посібники, 2009. – 496 с.
6. Гриняк А.Б. До питання про пошук шляхів реформування житлово-комунального господарства України / А.Б. Гриняк // Актуальні проблеми приватного права : матеріали між нар. наук.-практ. конф., присвяч. 93-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова (Харків, 27 лютого 2015 р.). – Х. : Право, 2015. – С. 42-45.

REFERENCES

1. Law of Ukraine № 2866-III “About Condominiums” from the 29.11.2001, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2002, no. 10, art. 78.
2. Law of Ukraine № 417-VIII “About peculiarities of ownership right in an apartment house” from 14.05.2015, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2015, no. 29, art. 262.
3. Sergienko, V.V. (2014), “Legal regulation of Condominiums by the utility services provides”, *Forum prava*, no. 4, pp. 297-301.
4. Sergienko, V.V. (2011), “Actual questions of legal regulation of utility services providing”, *Forum prava*, no. 1, pp. 885-890.
5. Halyantych, M.K., Drishlyuk, A.I. and Lichman, L.G. (2009), *Zdiysnennya ta sudoviy zakhyst subektyvnykh zhytlovykh prav : monohrafiya* [Performance and court protection subjective Housing Rights: monograph], *Pidruchnyky i posibnyky*, Kyiv, Ukraine.
6. Hrynyak, A.B. (2015), “On the search for ways of reforming housing and communal services of Ukraine”, *Aktualni problemy pryvatnoho prava: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysvyach. 93-y richnytsi z dnya narodzh. d-ra yuryd. nauk, prof., chl.-kor. AN URSR V.P. Maslova* [Current problems of private law : materials of international scientific and practical conference is dedicated to the 93 years birth anniversary of the doctor of law sciences, professor, correspondent member Academy of Sciences Ukrainian Soviet Socialistic Republic], Kharkiv, February 27, 2015, pp. 42-45.

ЗМІНА ДОГОВОРУ ЗА ЗГОДОЮ СТОРІН

Весна Н.О., здобувач

*Хмельницький університет управління та права,
вул. Героїв Майдану, 8, м. Хмельницький, Україна
vesnanataliya@gmail.com*

Визначено, що чинне законодавство України визначає внесення змін до договору за згодою сторін або за рішенням суду. Встановлено, що зміна договору за домовленістю сторін ілюструє бажання осіб до співпраці, націленість на досягнення результату на взаємовигідних умовах. Запропоновано процес зміни договору розділити на такі етапи: 1) виникнення волі особи на зміну договору; 2) повідомлення іншої (інших) сторони (сторін) про бажання змінити договір; 3) узгодження можливості змінити договір; 4) виникнення нового (зміненого) договору. Проведено аналіз кожного із зазначених етапів та доведено, що в процесі зміни договору має місце трансформативна оферта, тобто пропозиція, яка містить умови до зміни договору, однак не передбачає зміну виду договірних відносин. Акцентовано увагу на формі пропозиції змінити договір і формі договору про внесення змін до договору.

Ключові слова: договір, зміна договору, етапи зміни договору, воля особи на зміну договору, пропозиція змінити договір, домовленість, форма зміни договору.

ИЗМЕНЕНИЕ ДОГОВОРА ПО СОГЛАШЕНИЮ СТОРОН

Весна Н.А.

*Хмельницький університет управління та права, вул. Героїв Майдана, 8, г. Хмельницький, Україна
vesnanataliya@gmail.com*

Указано, что действующее законодательство Украины определяет внесение изменений в договор по соглашению сторон или по решению суда. Установлено, что изменение договора по договоренности сторон иллюстрирует желание лиц к сотрудничеству, нацеленность на достижение результата на взаимовыгодных условиях. Предложено разделить процесс изменения договора на следующие этапы: 1) возникновение воли лица на изменение договора; 2) уведомление другой (других) стороны (сторон) о желании изменить договор; 3) согласование возможности изменить договор; 4) возникновение нового (измененного) договора. Проведен анализ каждого из указанных этапов и доказано, что в процессе изменения договора имеет место трансформативная оферта, то есть предложение, которое содержит условия к изменению договора, но не предусматривает изменение вида договорного отношения. Акцентируется внимание на форме предложения изменить договор и форме договора о внесении изменений в договор.

Ключевые слова: договор, изменение договора, этапы изменения договора, воля лица на изменение договора, предложение изменить договор, договоренность, форма изменения договора.

CHANGE CONTRACT BY AGREEMENT

Vesna N.O.

*Khmelnytskyi university of management and law, str. Heroyiv Maydanu, 8, Khmelnytskyi, Ukraine
vesnanataliya@gmail.com*

It's noted in the article that during agreement signing persons foresee their future behavioral model which should be obligatory but under different circumstances in the course of the contract, there are situations that encourage its members to amend the previous agreements. It's admitted that contract change by the agreement of both parts illustrates the person's wish for collaboration at the mutually profitable conditions. It's offered to divide the process of contract change for follow stages: 1) personal will appearing for contract change; 2) announce of other(s) side(s) about wish to change contract; 3) Correspondence of ability to change the contract and 4) the appearing of new (amended) contract. It's carried out the analysis of every admitted stage. By the first stage characterizing, it's defined that will appearing of one from contract's parts is key factor. Law doesn't limit the occurrences circle when it may appear the wish to change the contractual obligation. It's not needed the contract violation or nonfulfillment by one or both parts. At the second stage the offerer performing is the main factor. It's admitted that by the process of contract changes it takes place transformative offer, that proposal, which includes changes to contract terms, but doesn't include change of the contractual relations. The content of such offerer must be clear and contain the concrete personal offers. It's not obligatory the correspondence of transformational offerer to form of actual contract is not obligatory. The third stage consists of only one action – approval obtaining to amend the agreement to the extent is envisaged by the proposal or a few if the person sends a new proposal in response. The follow stage is ended with the agreement between persons for contract changing or refusal from changes. The last stage includes such forming of changed obligation to the necessary form. It's paid attention that form about changes must correspond to the form of signed contract. In case when the law allowed the certain contract form so the parts with their agreement can't change it because in this case such agreement according to the 220 art. Civil Code of Ukraine will be considered as void.

Key words: contract, contract change, stages of the contract changes, will face a change in the treaty, proposal to change the contract, agreement, form of contract changes.

Сьогодні сміливо можемо стверджувати, що цивільно-правовий договір виступає основним регулятором суспільних відносин. Укладаючи договір, особи прогнозують модель своєї поведінки на майбутнє, яка для них має бути обов'язковою. Цей принцип знайшов відображення в міжнародному праві у вислові «*pacta sunt servanda*» («договори повинні виконуватись»).

Проте через різні обставини в процесі виконання договору виникають ситуації, які спонукають його учасників до внесення змін до попередніх домовленостей. Чинне законодавство визнає внесення змін до договору за згодою сторін або за рішенням суду. Такі випадки мають різні підстави й порядок здійснення відповідних дій. Якщо в першому акцентується увага на свободі сторін, то в другому має місце деякий примус. Отже, внесення змін до договору за згодою сторін краще ілюструє бажання осіб до співпраці, націленість на досягнення результату на взаємовигідних умовах. Тому саме цей спосіб має переважати у випадках зміни зобов'язання. Однак через відсутність належного нормативного регламентування особи не можуть належним чином сформулювати свої наміри й ініціювати процес внесення змін до договору або вчиняють низку помилок у ньому.

Зазвичай сторони можуть внести зміни до договору за своєю згодою (ч.1 ст.651 Цивільного кодексу України) [1]. Закріпивши це право, законодавець, однак, не визначив процедуру внесення змін до договору, тому буде проведено дослідження саме цієї проблематики. Нашим завданням є визначення етапів процедури внесення змін до договору, розкриття їх суті, а також формулювання необхідних елементів цього процесу.

Окремі аспекти окресленої проблематики розкрито в напрацюваннях таких авторів, як О.В. Дзера, А.С. Довгерт, С.О. Бородовський, Ю.О. Заїка, С.Я. Вавженчук, О.В. Київець, М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, Р.А. Майданик, В.В. Луць, Н.С. Кузнецова та інші. Однак на сьогодні не існує однозначного підходу до визначення етапів процесу внесення змін до договору, не досліджено їх зміст і порядок здійснення.

Варто зазначити, що законом не обмежується коло випадків, коли особи за своєю згодою можуть внести зміни до договору. Для цього не обов'язково, щоб існували порушення умов договору, істотна зміна обставин або випадки, що визначаються договором чи законом. У цьому разі ключовою є воля осіб, спрямована на зміну зобов'язання. Щоб не порушувати принцип обов'язковості договору, передбачений ст.629 Цивільного кодексу України, на нашу думку, цей процес має відповідати певним правилам.

Вважаємо, що за своєю суттю зміна договору є окремою домовленістю осіб, спрямованою на встановлення нового зобов'язання. За своєю природою домовленістю є взаємоузгоджені дії осіб, спрямовані на досягнення конкретного результату. Ці дії мають свій початок і кінець, тобто їм притаманна певна динаміка, що виражається в послідовних та взаємопов'язаних діях. Кожна дія складає окремий етап у процесі зміни договірної зобов'язання.

На нашу думку, процес зміни договору можна розділити на такі етапи:

- 1) виникнення волі особи на зміну договору;
- 2) повідомлення іншої (інших) сторони (сторін) про бажання змінити договір;
- 3) узгодження можливості змінити договір;
- 4) виникнення нового (зміненого) договору.

Далі проведемо детальний аналіз кожного з названих етапів.

Етап **виникнення волі особи на зміну договору**. Для його правильного розуміння необхідно визначитись із поняттям «воля». Якщо звернутись до наукової літератури, то можна знайти різні підходи до визначення її сутності. Так, В.І. Селіванов описує волю як усвідомлене регулювання людиною своєї поведінки й діяльності, що виражається у вмінні подолати внутрішні та зовнішні труднощі під час здійснення цілеспрямованих дій і вчинків. Автор акцентує увагу на усвідомленні особою своєї поведінки та наявності цілі в її діях і вчинках [2, с. 8]. Аналогічні погляди висловлює М.Д. Громов, який вказує, що воля виражається в активних зважених діях, спрямованих на досягнення свідомо поставлених цілей [3, с. 243]. Такі позиції дають можливість стверджувати, що воля включає декілька елементів, які мають перебувати в сукупності. І лише єдність усіх складових може утворити вольову діяльність особи, вольовий процес.

Як зазначено, воля – це діяльність особи, однак для її виникнення необхідні певні причини. Можемо говорити, що стадії виникнення волі передують ще одна стадія, яка тісно пов'язана з останньою та є її рушійною силою. І.А. Лаврінченко називає її довольовою [4, с. 226].

На думку С.Л. Рубінштейна, передумовою волі є потреба [5, с. 589-590]. Проте існує позиція, що потреба лише лежить в основі інтересу або складає його зміст [6, с. 232].

Не вдаючись у подальші дискусії щодо поглядів на потребу й інтерес, зауважимо, що вольовий процес поєднує багато елементів, які змушують особу визначати свою поведінку, діяти.

Повертаючись до названого нами етапу зміни договору, вказані елементи можна показати на певному прикладі. Так, особа уклала договір оренди майна з визначенням розміру орендної плати, якого їй вистачало для оплати навчання. У зв'язку зі збільшенням розміру плати за навчання коштів від оренди майна стало не вистачати. На цьому етапі в особи виникла потреба в коштах. Ця потреба спровокувала появу інтересу до отримання збільшеного розміру коштів. Усвідомлюючи потребу й інтерес, особа формує ціль – збільшити розмір орендної плати. Така ситуація стає стимулом для вчинення активних дій, які складають наступний етап процесу зміни договору.

Можемо стверджувати, що саме на цьому етапі особа чітко визначає умови, які вона бажає змінити, та умови, за якими вона прагне трансформувати договір. Особа у свідомості формує модель договірної зобов'язання, яка, на її думку, буде найбільш оптимальною для здійснення подальшої діяльності.

Варто зазначити, що описаний етап не потребує жодного оформлення. Достатньо, щоб особа чітко сформулювала умови «майбутнього» договору у своїй свідомості.

Етап *повідомлення іншої сторони про бажання змінити договір*, з якого починаються активні цілеспрямовані дії особи, спрямовані на зміну існуючого зобов'язання. Ключовим моментом на цьому кроці є оформлення пропозиції іншій стороні змінити договір.

Наголосимо, що чинний Цивільний кодекс України не визначає таке поняття, як пропозиція змінити договір. Стаття 641 Цивільного кодексу України оперує лише вказівкою, що пропозиція укласти договір є офертою. Подібне визначення містить Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 р. [7], у п.1 ст.14 якої визначено, що пропозиція про укладення договору, адресована одній чи декільком конкретним особам, є офертою, якщо вона досить виразна та висловлює намір оферента вважати себе пов'язаним у разі акцепту.

Таким чином, офертою є пропозиція особи укласти будь-який договір. У разі зміни зобов'язання особа не може направити іншій стороні будь-яку пропозицію, а лише ту, що не виходить за межі виду договірної зобов'язання, оскільки згідно зі ст. ст. 651–654 Цивільного кодексу України сторони не можуть змінити вид договору. З огляду на викладене можемо вказати, що пропозиція змінити договір обмежується видом договірної зобов'язання, тобто вона може містити лише ті умови, які притаманні виду існуючого договірної зобов'язання. На нашу думку, під час зміни зобов'язання має місце трансформативна оферта, тобто пропозиція, яка містить умови до зміни договору, однак не передбачає зміну виду договірних відносин.

Варто погодитись із позицією Є.О. Суханова, який стверджує, що дії, які вчиняються з метою внесення змін до договору, мають здійснюватись у належній формі [8, с. 185].

Поняття «форма» є досить дискусійним. Існують різні позиції щодо його визначення. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» зазначено, що під формою варто розуміти зовнішній вияв будь-якого явища, спосіб існування змісту, його внутрішню структуру та організацію [9, с. 1328].

Науковці поняття «форма» найбільше пов'язують із формою договору. Деякі розуміють її як спосіб вираження волі [10, с. 212], а інші – як спосіб фіксації такого волевиявлення [11, с. 46]. Також існують позиції, які поєднують у собі спосіб і форму фіксації волевиявлення [12].

У філософії поняттю «форма» присвячено чимало досліджень. Здебільшого воно поєднується з поняттям «зміст». «Філософський енциклопедичний словник» під «формою» розуміє зовнішній обрис, зовнішній вигляд предмета, зовнішнє вираження чого-небудь [13, с. 489].

Отже, як юридична, так і філософська література поєднують форму зі змістом. Форма виступає своєрідною рамкою, у якій вміщується зміст. Адже неможливо здійснити формену дію, яка не має

змісту. Кожна форма має виражати певний зміст. Вони утворюють нерозривну пару, яка лише в поєднанні може дати належний результат.

Таке поєднання особливо спостерігається під час повідомлення іншої особи змінити договір. У цьому разі воно має виражатись у певній формі та мати відповідний зміст, тобто містити умови, що нададуть можливість особі сприйняти його як пропозицію до зміни зобов'язання. Варто зазначити, що законодавець не регулює порядок і форму направлення повідомлення на внесення змін до існуючого зобов'язання. На нашу думку, воно може бути здійснене як у письмовій, так і в усній формі. Проте під час вчинення повідомлення в усній формі в майбутньому буде досить проблематично довести факт його здійснення, а також те, що в ньому було викладено саме такий зміст, а не інший. Доцільно зауважити, що повідомлення не має обов'язково вчинятись у тій же формі, що й договір, оскільки в процесі узгодження воно може зазнавати змін. У разі, якщо договір укладено сторонами в нотаріальній формі, а повідомлення направлено в письмовій, прийнята письмова пропозиція буде лише підставою для нотаріального оформлення домовленості на зміну зобов'язання, тобто для належного оформлення згоди на зміну зобов'язання. Аналогічна ситуація буде складатись у випадку укладення договору в письмовій формі, а направлення та прийняття пропозиції в усній.

Вважаємо, що зміст оферти має бути досить чітким, містити конкретні пропозиції особи. В обов'язковому порядку вона має містити назву договору, до якого планується внести зміни, найменування учасників договору, умови, що підлягають зміні, та умови, на які вони будуть змінені. Якщо особа бажає виключити чи доповнити договір певними умовами, в оферті має бути чітка вказівка про це. Україн важливим є зазначення про підтвердження особою обов'язковості до виконання умов, що не підлягають зміні.

У разі недотримання особою зазначених вимог її дії можуть не визнаватись офертою. Прикладом може бути рішення Білозерського районного суду Херсонської області від 16 квітня 2015 р. в справі № 648/1148/15-ц. Судом відмовлено в задоволенні позову прокурора Білозерського району Херсонської області в інтересах держави в особі Білозерської районної державної адміністрації Херсонської області, Головного управління Держземагенства України в Херсонській області, Микільської сільської ради Білозерського району Херсонської області до ОСОБА_1 про внесення змін до договору оренди земельної ділянки. Рішення мотивоване тим, що сторони не здійснювали дії, які свідчили б про наміри в належній формі досягти згоди про зміну умов договору, а лист відділу Держземагенства в Білозерському районі Херсонської області не може вважатись підтвердженням такого наміру, оскільки він не містить пропозиції зміни умов договору, а носить інформаційний характер і містить пропозицію вчинити певні дії (звернутись із відповідною заявою) [14]. На нашу думку, це рішення повністю узгоджується з необхідністю дотримання вимог щодо форми й змісту оферти. Оскільки винятково за чітких формулювань особа може сприймати пропозицію як заклик до вчинення конкретних дій.

Україн важливим в оферті є визначення строку, упродовж якого особа, якій вона направляється, має її прийняти або відмовитись від такої дії. Вказавши конкретну дату, особа тим самим встановлює період, упродовж якого вона може очікувати на прийняття своєї пропозиції. Інакше таке зазначення допоможе їй чітко визначити момент, з якого в неї виникне право звернутись до суду з приводу зміни договірної зобов'язання.

Варто зауважити, що особа, висловивши своє бажання змінити договір, не може його відкликати протягом часу, що визначається в оферті для направлення відповіді. Така умова спрямовується на підвищення рівня стабільності відносин та акцентування на обов'язковості дотримання взятих на себе зобов'язань.

Етап *узгодження можливості змінити договір* у деяких випадках може складатись винятково з однієї дії – повідомлення про прийняття пропозиції (акцепт). Таке прийняття має бути направлене у визначений трансформативною офертою термін та містити чітке погодження зі зміною існуючого договору. Проте можливий варіант, коли особа, отримавши пропозицію, не повною мірою погоджується з її змістом та у визначений для її прийняття строк направляє у відповідь свої зауваження. У такому випадку ця відповідь за своєю суттю вважатиметься новою офертою та має відповідати умовам, визначеним для нової пропозиції змінити договір. Отримавши у відповідь оферту, особа повинна погодитись із нею або оформити нову оферту й направити її для розгляду.

Такий «обмін» офертами може здійснюватись до тих пір, доки одна з осіб не прийме пропозицію іншої на внесення змін до договору або хтось із них не дасть відмову на прийняття оферти.

За своєю природою направлення оферти спрямовується на виникнення в іншій особі волі на внесення змін до зобов'язання. Вона має на меті спровокувати в іншій особі інтерес до вчинення дій, спрямованих на зміну договору. Доки в особі не виникне інтерес, доти в неї не буде потреби, відповідно, і волі до зміни договірних умов. Виникнення волі супроводжується цілеспрямованим визначенням поведінки, що виражатиметься у вчиненні чи невчиненні тих або інших дій. Із цього аналізу постає, що прийняття оферти або направлення нової оферти є вольовою діяльністю особи.

Якщо особа, якій направили пропозицію змінити договір, взагалі не надасть жодної відповіді, оферта вважатиметься такою, яку не прийнято. Виняток можуть становити випадки, які прямо передбачаються законом. Так, зі змісту ст.ст.763 та 764 Цивільного кодексу України постає, що у випадку, якщо наймодавець не надасть відповідь (позитивну чи негативну) на оферту наймача щодо зміни строку користування майном, вважається, що термін дії договору встановлюється в строк, який раніше встановлювався договором. У цьому разі бездіяльність особи визнається прийняттям оферти. Однак відсутність дій не передбачає відсутність волі особи на зміну строку дії договору. Особа усвідомлено визначає свою поведінку у вигляді бездіяльності. У неї присутня воля на продовження договірних відносин, яка виражається шляхом неподання заперечень на зміну зобов'язання.

У момент, коли воля осіб на внесення змін до договору співпадає, можемо говорити, що особи досягли домовленості на отримання результату – належне оформлення зміни договору. Чинне цивільне законодавство визначає цей момент як досягнення згоди. В.В. Луць ототожнює згоду з домовленістю [10, с. 637]. Вважаємо, що термін «домовленість» чіткіше виражає сутність цього етапу, оскільки вказує на взаємозв'язок, взаємодію двох і більше осіб, тоді як «згода» може виражатися також діями однієї особи (згода співвласників на поліпшення спільного майна).

Етап **виникнення нового (зміненого) договору**. Згідно зі ст.654 Цивільного кодексу України зміна договору вчиняється в такій же формі, як договір, що змінюється, якщо інше не встановлено договором чи законом або не постає зі звичаїв ділового обороту.

Аналіз цієї норми показує, що особи, узгодивши можливість змінити договір, повинні втілити своє рішення в певній формі. Така форма має відповідати формі, у якій було укладено договір. Здійснюючи зміни до договору, який вчинений у письмовій формі, особи повинні викласти їх також у письмовій формі.

Якщо договір укладено в нотаріальній формі, зміни до нього повинні вчинятися також у нотаріальній формі. Згідно з Порядком вчинення нотаріальних дій, затвердженим Наказом Міністерства юстиції України від 22 грудня 2012 р. № 296/5, договір про зміну нотаріально посвідченого договору здійснюється шляхом складення окремого договору. Він підписується сторонами та посвідчується нотаріусом. На всіх наданих нотаріусу примірниках основного договору проставляється відмітка про його зміну, у якій зазначаються номер за реєстром і дата посвідчення договору про зміну, проставляється підпис нотаріуса, що скріплюється його печаткою [15].

У договорі особи можуть визначити іншу форму для внесення змін до нього. Однак таке зауваження не може стосуватись випадків, коли законом встановлено певну форму для договору. Наприклад, у спадковому договорі особи не можуть передбачити, що внесення змін до нього здійснюється в письмовій формі без нотаріального посвідчення, оскільки згідно зі ст. 1304 Цивільного кодексу України спадковий договір підлягає нотаріальному посвідченню, а недотримання вимог про нотаріальне посвідчення змін до нього має наслідком їх нікчемність згідно зі ст. 220 Цивільного кодексу України.

На цьому етапі варто знову звернути увагу на зміст договору про внесення змін. Він має бути чітким, містити умови, необхідні для належного виконання зобов'язання, конкретно визначати, що на що змінюється, чим доповнюється або що виключається. Для задоволення власних інтересів особи мають проконтролювати, щоб у нього не було включено умови, які не узгоджуються з текстом укладеного договору, адже вони можуть вплинути на процес виконання договору, призвести до негативних наслідків.

Зазвичай договір є укладеним із моменту отримання особою, яка направила пропозицію, відповіді про прийняття такої пропозиції (ст.640 Цивільного кодексу України). У разі, якщо договір підлягає

нотаріальному посвідченню чи державній реєстрації, він вважається укладеним із моменту вчинення цих дій.

Такі положення застосовуються також до договорів про внесення змін. Моментом внесення змін вважатиметься, відповідно, момент отримання відповіді про прийняття пропозиції внести зміни до договору, момент вчинення нотаріальних дій щодо посвідчення договору про внесення змін або момент державної реєстрації змін.

Таким чином, зміна договору за згодою осіб є складним і багатоетапним процесом. Він включає в себе багато факторів, які лише в сукупності та узгодженості можуть утворити належний результат. Відсутнє належне теоретичне й нормативне закріплення постійно провокуватиме появу тих чи інших проблем як у науковій доктрині, так і в правозастосовній діяльності, тому це питання потребує додаткових ґрунтовних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page11>.
2. Селиванов В.И. Избранные психологические произведения : (Воля, ее развитие и воспитание) / В.И. Селиванов. – Рязань : Рязанский гос. пед. ин-т, 1992. – 574 с.
3. Игнатъев Е.И. Психология / Е.И. Игнатъев, Н.С. Лукин, М.Д. Громов. – М. : Просвещение, 1965. – 344 с.
4. Лавріненко І.А. Поняття та зміст категорії волі при укладенні правочинів / І.А. Лавріненко // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 222-225.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2001. – 720 с.
6. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. – 2-е изд. / В.П. Грибанов – М. : Статут, 2001. – 411 с.
7. Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11.04.1980 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_003/page.
8. Гражданское право : учебник : в 2-х т. – Том 2. / отв. ред. Е.А. Суханов. – М. : БЕК, 2002. – 816 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», – 2004. – 1728 с.
10. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар. – 3-є вид., перероб. та доп. / за заг. ред. Є.О. Харитонова. – Х. : ТОВ «Одіссей», – 2007 – 1216 с.
11. Сахарук Д. Поняття та види форми правочину / Д. Сахарук // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 12. – С. 43-47.
12. Илларионова Т.И. Гражданское право / Т.И. Илларионова, Б.М. Гонгалов, В.А. Плетнев. – М. : НОРМА-ИНФА-М, 1998. – Ч. 1. – 464 с.
13. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 576 с.
14. Рішення Білозерського районного суду Херсонської області від 16 квітня 2015 року по справі №648/1148/15-ц [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46019664>.
15. Про затвердження порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України №296/5 від 22.12.2012 року [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.

REFERENCES

1. “Civil Code of Ukraine from 16.01.2003 № 435-IV”, *Verkhovna Rada Ukrayiny*, available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page11>.

2. Selivanov, V.I. (1992), *Izbrannye psikhologicheskie proizvedeniya : (Volya, ee razvitie i vospitanie)* [Selected psychological works : (Will, its development and education)], Ryazan is the State pedagogical college, Ryazan, Russia.
3. Ignatev, E.I., Lukin, N.S. and Hromov, M.D. (1965), *Psikhologiya* [Psychology], Prosveshchenie, Moscow, Russia.
4. Lavrinenko, I.A. (2011), "Conception and content of will category by the contracts development ", *Chasopys Kievan university of right*, no. 4, pp. 222-225.
5. Rubinshteyn, S.L. (2001), *Osnovy obshchey psikhologii* [Basis of common philosophy], Piter, Saint Petersburg, Russia.
6. Hribanov, V.P. (2001), *Osushchestvlenie i zashchita grazhdanskikh prav* [Performance and proteection of civil rights], Statut, Moscow, Russia.
7. "UN conventions about international contracts of buy/sell goods from 11.04.1980 p.", *Verkhovna Rada Ukrayiny*, available at : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_003/page.
8. Sukhanov, E.A. (2002), *Hrazhdanskoe pravo : v 2-kh t. : uchebnik* [Civil law : in 2 vol. : textbook], vol. 2, BEK, Moscow, Russia.
9. Busel, V.T. (2004), *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy* [Great Dictionary of Modern Ukrainian], VTF «Perun», Kyiv ; Irpin, Ukraine.
10. Kharitonov, E.O. (2007), *Tsivilnyi kodeks Ukrayiny : naukovo-praktychnyi komentar* [Civil Code of Ukraine : scientific and practical resume], TOV «Odyssey», Kharkiv, Ukraine.
11. Sakharuk, D. (2003), "Contract concept and types of form", *Pidpnyemnitstvo, gospodarstvo i pravo*, no. 12, pp. 43-47.
12. Illarionova, T.I., Gonhalo, B.M. and Pletnev, V.A. (1998), *Grazhdanskoe pravo* [Civil law], part. 1, NORMA-INFA-M, Moscow, Russia.
13. (1997), *Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar* [Philosophic encyclopedic dictionary], NORMA-INFA-M, Moscow, Russia.
14. "Decision Belozersky District Court of Kherson region on April 16, 2015 in the case № 648/1148/15-п", *Edynyi derzhavnyi reestr sudovykh rishen*, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46019664>.
15. "On approval of the notarial acts notaries of Ukraine " : Decree of the Ministry of Justice of Ukraine №296 from 12.22.2012, *Edynyi derzhavnyi reestr sudovykh rishen*, available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.

УДК 347.961: 340.1

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР НОТАРІАТУ ЯК ОСОБЛИВОГО ІНСТИТУТУ ПРАВОЗАХИСНОЇ СИСТЕМИ

Дергільова О.Г., здобувач

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
вул. Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, Україна
dergilelen@gmail.com*

Статтю присвячено дослідженню соціально-правового виміру нотаріату як особливого інституту правозахисної системи. На основі аналізу правової природи нотаріату, особливостей здійснення нотаріальної діяльності та впливу її результатів на регулювання суспільних відносин було виділено правозахисну функцію нотаріату.

Ключові слова: сучасна держава, правова система, правозахисна система, правозахисна функція, нотаріат.

СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЕ ИЗМЕРЕНИЕ НОТАРИАТА КАК ОСОБОГО ИНСТИТУТА ПРАВООЩИТНОЙ СИСТЕМЫ

Дергилева Е.Г.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия», ул. Фонтанская дорога, 23, г. Одесса, Украина
dergilelen@gmail.com*

Статья посвящена исследованию социально-правового измерения нотариата как особого института правозащитной системы. На основе анализа правовой природы нотариата, особенностей осуществления нотариальной деятельности и влияния ее результатов на регулирование общественных отношений была выделена правозащитная функция нотариата.

Ключевые слова: современное государство, правовая система, правозащитная система, правозащитная функция, нотариат.

SOCIO-LEGAL DIMENSION OF NOTARIES AS A SPECIAL INSTITUTE OF THE LAW-PROTECTION SYSTEM

Derhileva E.H.

*National university is "Odesa law academy", str. Fontanska road, 23, Odesa, Ukraine
dergilelen@gmail.com*

The article is devoted to investigation the social and legal dimension of notaries as a special institution of the law-protection system. Based on the analysis of the legal nature of notaries, the characteristics of the notaries activity and the impact of its results to the regulation of public relations, has been allocated the law-protection functions of notaries.

Efficient system of providing, realization and protection of human rights and freedoms is one of the key characteristic of modern state. Interaction quality between society and state is established not only with the volume consideration in legislatively admitted rights and freedoms but with the level of realization to the life and protection. In this reason the researches of human rights systems gets the especial meaning.

The key elements of social and legal notary dimension are its "social appointment" and "social value" which are closely connected with the essence of such activity. By this they are all the external displays of (first category – is in the functional plan, but second – is in estimating plan) social essence of notary.

It should be understood that "social appointment" of notary comes from its essence. The character of activity, purposes, tasks and functions depends on the essence.

If the essence of notarial activities aimed at the protection and defense of civil rights and interests, focused on serving the needs of society, then surely notary is not only part of the economic and social structure. Specificity of the notary and the evolution of development, it occupies an important place in civil society. Because it features aimed at protecting and protect the legitimate rights and interests, especially in private.

Key words: modern state, legal system, law-protection system, law-protection functions, notaries.

Однією з ключових ознак сучасної держави є ефективна система забезпечення реалізації й захисту прав і свобод людини. Якість взаємовідносин між суспільством та державою ґрунтується не стільки на врахуванні об'єму закріплених у законодавстві прав і свобод, скільки на рівні їх реального втілення в життя й захисту. У зв'язку із цим дослідження правозахисної системи набуває особливого значення.

Обравши євроінтеграційний напрям розвитку, українське суспільство зумовило проведення активних процесів реформування в правовій сфері загалом і правозахисній системі держави зокрема, одним з інститутів якої є нотаріат, існування якого зумовлюється об'єктивними потребами суспільства в реалізації та захисті своїх прав і свобод.

Тому актуальною є розробка теоретичних засад соціально-правової ролі нотаріату як одного з інститутів держави, що виконують правозахисну функцію, а також удосконалення його наукового розуміння та правового регулювання.

Метою статті є розкриття соціально-правового виміру нотаріату як особливого інституту правозахисної системи.

Обґрунтуванню поняття нотаріального права та нотаріально-процесуального права (нотаріального процесу) присвятили свої дослідження С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, В.В. Баранкова, В.В. Комаров та інші вчені.

Питаннями правозахисної системи сучасної держави займалися С.С. Алексєєв, М.І. Козюбра, О.М. Лощинин, Ю.М. Оборотов, П.М. Рабінович, Ю.О. Тихоміров, В.Є. Чиркін та інші науковці.

Характеризуючи правозахисну систему сучасної держави, ми приєднуємось до думки В.Г. Андрусяка, який стверджує: «Правозахисна система – це сукупність державних і недержавних

інститутів, що сформувались у результаті взаємодії держави та громадянського суспільства, діяльність яких спрямовується на захист прав і свобод людини й громадянина. Функціонування правозахисної системи полягає в здійсненні професійної діяльності, пов'язаної з виникненням, припиненням, відновленням прав і свобод людини й громадянина, їх захистом від неправомірних посягань шляхом їх запобігання, припинення, а також вживання заходів із відновлення порушених прав» [1, с. 9]. Аналізуючи співвідношення правозахисної та правоохоронної функцій, учений вважає, що правозахисна функція – це комплекс заходів правового характеру, спрямований на всебічний захист прав і свобод людини й громадянина [1, с. 9].

Нотаріат поряд з іншими державними органами та судами України має забезпечувати захист прав та охоронюваних законом інтересів громадян і юридичних осіб, що є його головною соціальною місією. Так, статтею 3 Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року встановлено, що нотаріус не може займатись підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової й творчої діяльності [2].

Саме із цієї позиції необхідно розглядати роль нотаріальних органів у суспільстві як спеціально визначеної державою структури, що має попереджати правопорушення під час здійснення громадянами й організаціями їх цивільних прав, а в деяких випадках – усувати ці правопорушення.

Сутністю нотаріальної діяльності є надання суспільним відносинам форми та змісту, що визначаються законом. Діяльність нотаріуса спрямовується на формальний аспект юридичних актів і забезпечення здійснення особами наявних у них прав та обов'язків, предметом такої діяльності є безспірні юридичні справи. Причому нотаріальна діяльність здійснюється лише в межах цивільного права й процесу. Проте така вузька спеціалізація зовсім не означає відсутність попиту в нотаріальних послугах у суспільстві, навпаки, нотаріальні дії мають велике значення та є досить затребуваними в сучасній державі.

На думку В.В. Комарова й В.В. Баранкової, варто виділяти такі функції нотаріату:

- 1) функцію забезпечення безспірності та доказової сили документів. Нотаріально засвідчений документ у разі судового спору полегшує можливість сторони довести свої права, оскільки зміст прав та обов'язків, справжність підпису, час укладення тощо офіційно підтверджуються нотаріальним органом, а тому є достовірними, безспірними;
- 2) функцію забезпечення законності під час укладення угод (контрольну функцію). Стійкість угоди або юридичного факту пов'язують із їх правомірністю, тому нотаріус має перевірити наявність необхідного складу юридичних фактів, у тому числі правоздатність і дієздатність сторін, наявність та належність їм суб'єктивних прав, які вони передають іншим особам;
- 3) функцію надання правової допомоги особам, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій [3, с. 57].

Функціонування інституту нотаріату втілюється в життя на стику двох факторів: з одного боку, варто виділити суб'єктивне особисте право людини, а з іншого – гарантію захисту певних прав і свобод. У цьому аспекті право на кваліфіковану юридичну допомогу як суб'єктивне право – це гарантована законом можливість особи отримувати необхідну їй допомогу від осіб, які мають спеціальні юридичні знання, уміння й навички, що дають змогу людині ефективно захищати та відстоювати свої права й законні інтереси.

У свою чергу гарантією захисту певних прав і свобод виступає саме нотаріальна діяльність, яка здійснюється спеціально уповноваженим колом суб'єктів, спрямовується на надання офіційної сили, юридичної достовірності правам, фактам та документам. Важливою ознакою нотаріальної діяльності є те, що вона здійснюється від імені держави. Водночас це особлива форма захисту, яка в більшості випадків має превентивний щодо порушення прав характер.

Характеризуючи нотаріальну діяльність, необхідно також зауважити, що вона здійснюється відповідно до чинного законодавства, а її результати є різновидами правових актів. Здійснюючи нотаріальні дії, нотаріус вирішує юридичну справу шляхом оцінки фактичних обставин справи, юридичної кваліфікації (аналізу) наявних фактичних обставин та прийняття рішення (у формі

свідоцтва чи посвідчувального напису). Отже, нотаріус здійснює застосування норм чинного законодавства до конкретних обставин, більше того, він робить це в інтересах особи, яка звернулась до нього за допомогою. Наведені характеристики вказують на правозастосовний характер нотаріальної діяльності, оскільки за її результатами виносяться індивідуальні правові акти, згідно з якими особи наділяються конкретними правами й обов'язками.

Нотаріус під час вчинення нотаріальних дій є свідком того, що угода укладається в добровільному порядку та не порушує права не лише осіб, які беруть участь у нотаріальній дії, а й третіх осіб тощо. Державна функція, яку надано нотаріусам, і значення їх діяльності вимагає від них дотримання певних умов, щоб їх дії набули юридичної вірогідності. Отже, мова йде про певний нотаріальний процесуальний порядок. На підставі наведеного можна говорити про нотаріальний процесуальний порядок як одну з форм охорони й захисту прав та інтересів громадян і юридичних осіб, який має певне, чітко визначене місце в правовій системі України [4, с. 21].

Аналізуючи інститут нотаріату в правозахисній системі, можемо виділити певні аспекти.

По-перше, нотаріат є характерним різновидом соціальної діяльності, яка здійснюється певним колом уповноважених осіб, має системний характер, засновується на законі, здійснюється з використанням юридичних засобів, а її результати мають юридичне значення.

По-друге, під час здійснення нотаріальної діяльності вчиняються управлінські дії, причому в двох площинах: а) нотаріат – суспільство (коли надається юридична вірогідність певним правам і фактам, а в окремих осіб виникають конкретні права й обов'язки); б) нотаріат – держава (коли здійснюється державне регулювання нотаріальної діяльності).

По-третє, розглядаючи нотаріальну діяльність, ми можемо встановити, що вона здійснюється у формі суворого й неухильного дотримання встановленого законом порядку, складається з певних стадій (встановлення фактичних обставин справи, юридичної кваліфікації фактичних обставин, винесення рішення), має специфічні провадження (посвідчення угод, охорону спадкового майна, посвідчення фактів тощо), власні завдання (забезпечення захисту й охорони власності, прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, сприяння в зміцненні законності й правопорядку, попередження правопорушень), а також реалізується за допомогою певних методів (імперативного й диспозитивного).

По-четверте, у межах нотаріальної діяльності використовуються особливі, превентивні заходи попередження правопорушень відповідно до вимог чинного законодавства України, яке регламентує порядок вчинення нотаріальних дій щодо захисту й охорони прав і свобод громадян.

З огляду на наведені положення можна дійти висновку, що поряд із функціями забезпечення безспірності та доказової сили документів, законності під час укладення угод і вчинення інших дій, надання правової допомоги нотаріат виконує також правозахисну функцію. Під правозахисною функцією нотаріату варто розуміти забезпечення захисту регульованих нормами права суспільних цінностей (прав, фактів, дій) шляхом надання їм юридичної вірогідності, встановлення правового стану суб'єктів права, реалізації інтересів суспільства, підтримання законності та правопорядку.

Однак необхідно враховувати, що функціонально нотаріальна діяльність також не є первинною, вона, зокрема, спрямовується на охорону й захист цивільних прав та інтересів, у зв'язку із чим її існування постає з приписів норм цивільного законодавства. Отже, не організація нотаріату визначає його функцію, а навпаки.

Фактично правозахисна функція є головною функцією сучасної нотаріальної діяльності, вона акумулює в собі всі ключові завдання й вимоги, що встановлюються суспільством перед нотаріатом. І саме від ступеня реалізації правозахисної функції залежать соціальна роль і цінність цього інституту в системі організації діяльності сучасної держави.

Як зазначає О.М. Лоцихин, загальна функціональна цінність сучасної Української держави має полягати в її необхідності та служінні громадянському суспільству. Якщо найважливіше функціональне призначення сучасної держави – каналізація процесів формування й удосконалення інститутів громадянського суспільства, то функціональне економічне призначення держави – створення умов для формування та вдосконалення інститутів ринкової економіки [5, с. 75-76].

З огляду на зазначені О.М. Лоцихіним положення та сутність нотаріальної діяльності можна стверджувати, що інститут нотаріату служить насамперед громадянському суспільству, а тому посідає значне місце в загальній системі управління соціумом.

Розкриваючи соціальний вимір нотаріату, варто враховувати ступінь його затребуваності з боку суспільства. Не викликає сумніву твердження, що існування сучасної держави не можливе без нотаріальної діяльності. Це необхідні правові процедури, що дають змогу не лише захистити права та свободи, а й привести певні об'єкти в стан, що відповідає вимогам чинного законодавства.

Право кожного на отримання правової допомоги є основоположним і гарантованим Конституцією України, воно забезпечується як через систему державних органів, так і через систему інституцій, яких держава в законодавчому порядку наділяє відповідними повноваженнями. Сьогодні в ролі важливого правового інституту нотаріат утверджується як інституція, основним завданням якої у встановлених законом межах щодо вчинення нотаріальних дій є забезпечення реалізації такого права.

Нотаріат належить до тих цінностей, які без перебільшення можна віднести до надбання світової культури. Відходили в історію стародавні країни, зароджувались нові держави, змінювались політичні режими й національні правові традиції. Проте інститут «підсилення (укріплення) прав» пройшов шлях від первинних форм фіксації фактів до сучасної, визнаної апробуванням віків форми забезпечення цивільного обороту, охорони й захисту цивільних прав та інтересів як фізичних, так і юридичних осіб, а також утвердився як активний елемент національних і міжнародних правових систем. Багатовікове застосування інституту нотаріату в усіх проявах – яскраве підтвердження значення й необхідності подальшого його функціонування та вдосконалення [6, с. 9].

Саме із цією метою формувалася нотаріат, витоки якого сягають ще часів Стародавнього Риму. Цивільне право того періоду було покликане стабілізувати майнові відносини у сфері цивільного обороту. Уже тоді діяльність нотаріуса мала соціальне значення. Слово «нотаріус» у перекладі з латинської мови означає «писар». Це змістовно відобразилось у предметі діяльності нотаріату ще на стадії його зародження, спрямованого на забезпечення потреб неписьменних осіб у складенні документів шляхом обрамовування правового матеріалу в документальну форму та потреб суспільства в документуванні фактів, що мають юридичне значення. Як інститут громадянського суспільства нотаріат став зв'язувальною ланкою між державою, громадянами та іншими суб'єктами за їх участі в цивільному обороті, заснований насамперед на довірливих відносинах нотаріуса з приватними особами [7, с. 123].

Нотаріат за своєю правовою природою поєднує в собі приватні й публічні засади. Нотаріус, з одного боку, є «носієм» публічної влади, оскільки виконує функції, які законом передано йому державою, а з іншого – здійснює свої функції в межах вільної професії. У цьому контексті сутність нотаріату розкрито в Постанові Суду Європейських Співтовариств (Люксембург) від 26 березня 1987 року, у якій вказується, що нотаріуси не перебувають у будь-якій ієрархічній підпорядкованості щодо органів державної влади та не є частиною системи державного управління. Вони здійснюють професійну діяльність за власний рахунок і під свою відповідальність, вільно організують умови своєї роботи в межах, встановлених законом, та отримують за це доходи [8].

Ключовими елементами соціально-правового виміру нотаріату є його «соціальне призначення» й «соціальна цінність», які дуже тісно поєднані із сутністю цієї діяльності. При цьому вони є зовнішнім вираженням (перша категорія – у функціональному плані, а друга – в оціночному) соціальної сутності нотаріату.

Варто розуміти, що «соціальне призначення» нотаріату постає з його сутності. Відповідно, від того, якою є сутність, залежить характер цієї діяльності, цілі, завдання та функції, які вона ставить перед собою. І якщо сутність нотаріальної діяльності спрямовується на охорону й захист цивільних прав та інтересів, орієнтується на служіння потребам соціуму, то нотаріат є, безумовно, не просто складовою економічної та соціальної структур суспільства. З огляду на специфіку нотаріальної діяльності й еволюцію розвитку нотаріат посідає чільне місце у сфері громадянського суспільства, адже його функції спрямовуються на охорону й захист законних прав та інтересів, особливо в приватному житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусyak В.Г. Правозахисна функція сучасної держави (на прикладі інституту прокуратури) : загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В.Г. Андрусyak ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2015. – 20 с.
2. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
3. Комаров В.В. Нотариат и нотариальный процесс : учебник / В.В. Комаров, В.В. Баранкова. – Х. : Консум, 1999. – 240 с.
4. Фурса С.Я. Нотариат в Україні. Теорія і практика : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / С.Я. Фурса, Є.І. Фурса. – К. : А.С.К., 2001. – 690 с.
5. Лоцихин О.М. Функції сучасної української держави : проблеми трансформації в умовах глобальних суспільно-політичних діянь / О.М. Лоцихин // Держава і право суверенної України : проблеми теорії і практики : матеріали наукової конференції до 20-ї річниці незалежності України (Київ, 21 червня 2011 р.) / за ред. академіка НАН України Ю.С. Шемшученка ; упоряд. : В.П. Горбатенко, І.О. Кресіна. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2011. – С. 70-79.
6. Єфіменко Л.В. Розвиток нотаріату України : стан та проблеми / Л.В. Єфіменко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 8. – С. 8-15.
7. Ляпидевский Н.П. История нотариата / Н.П. Ляпидевский. – М. : Унив. тип. (Катков и Ко), 1875. – Т. 1. – 321 с.
8. Посібник з європейського права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-handbook-data-protection-ukr.pdf>.

REFERENCES

1. Andrusyak, V.H. (2015), “Human rights-based function in modern state (at the example of prosecution office institute): general and theoretical research”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, National university is “Odesa legal academy”, Odesa, Ukraine.
2. “About notary” : Law of Ukraine from 02.09.1993, available at : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
3. Komarov, V.V. and Barankova, V.V. (1999), *Notariat i notarialnyy protsess : uchebnyk* [Notary and notarial process], Konsum, Kharkiv, Ukraine.
4. Fursa, S.Ya. and Fursa, E.I. (2001), *Notariat v Ukrayini. Teoriya i praktyka : navch. posib.* [Notary in Ukraine. Theory and practice: schoolbook], A.S.K., Kyiv, Ukraine.
5. Loshchikhin, O.M. (2011), “ Modern Ukrainian state features: problems of transformation in terms of global socio-political acts ”, *Derzhava i pravo suverennoyi Ukrayiny : problemy teorii i praktyky : materialy naukovoyi konferentsiyi do 20-yi richnytsi nezalezhnosti Ukrayiny* [State and law of sovereign Ukraine : problems of theory and practice: materials of scientific conference before 20-th anniversary of Ukrainian Independence], Kyiv, June 21, 2011, pp. 70-79.
6. Efimenko, L.V. (2010), “Notarial development of Ukraine: condition and problems”, *Byuletyn Ministerstva yustytstiyi Ukrayiny*, no. 8, pp. 8-15.
7. Lyapidevskiy, N.P. (1875), *Istoriya notariata* [Notary history], Vol. 1, Univ. tip. (Katkov i Ko), Moscow, Russia.
8. *Posibnyk z evropeyskoho prava* [Schoolbook by the European law], available at : <http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-handbook-data-protection-ukr.pdf>.

УДК 340.134: 341.46 (477)

МІЖНАРОДНА ПІДСУДНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПОЗОВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Колядіна Н.Г., здобувач

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
вул. Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, Україна
natalru@yahoo.com*

Статтю присвячено одному з найактуальніших питань національного й міжнародного цивільного процесу – компетенції національних судів із розгляду справ, ускладнених іноземним елементом (міжнародній підсудності). Міжнародна підсудність у контексті дослідження розглядається як позитивна спеціальна передумова реалізації права на позов. У статті проаналізовано норми національного законодавства, які регламентують правила визначення міжнародної підсудності та процесуальні наслідки їх невиконання.
Ключові слова: міжнародна підсудність, іноземний елемент, передумови, реалізація права на позов, рішення іноземного суду, справи за участю іноземців.

МЕЖДУНАРОДНАЯ ПОДСУДНОСТЬ КАК ПРЕДПОСЫЛКА РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА НА ИСК ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ

Колядина Н.Г.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия», ул. Фонтанская дорога, 23, г. Одесса, Украина
natalru@yahoo.com*

Статья посвящена одному из самых актуальных вопросов национального и международного гражданского процесса – компетенции национальных судов по рассмотрению дел, осложненных иностранным элементом (международной подсудности). Международная подсудность в контексте исследования рассматривается как положительная специальная предпосылка реализации права на иск. В статье проанализированы нормы национального законодательства, регламентирующие правила определения международной подсудности и процессуальные последствия их невыполнения.
Ключевые слова: международная подсудность, иностранный элемент, предпосылки, реализация права на иск, решение иностранного суда, дела с участием иностранцев.

INTERNATIONAL JURISDICTION AS A PRECONDITION FOR EXERCISE OF RIGHT OF ACTION UNDER THE LAWS OF UKRAINE

Kolyadina N.G.

*National university "Odessa Law Academy", Fontanska road str., 23, Odesa, Ukraine
natalru@yahoo.com*

Right to judicial protection in Ukraine is a constitutional right. Attitude of the state to strengthening guarantees for protection of violated rights and legal interests of Ukrainian citizens and foreigners accentuates the level and quality of national statutory regulation for exercise of this right. Scholars repeatedly emphasized universal character of action as a form of protection of violated rights. Modern scholars believe in universal character of the claim.

Thus, right of legal action doesn't mean an unconditional possibility to file a claim to any court. International jurisdiction of a civil case is a top-priority, necessary and unconditional ground for initiation of legal proceedings. This particular precondition is characterized by creation of a tendency for the national court to have procedural rights and liabilities with regard to a specific dispute. Non-fulfilment of this precondition violates constitutional and procedural standards of fair trial and, accordingly, one's right to judicial protection per se.

The question of choosing court within the context of exercising one's right of action and a problem of availability of justice in general, acquires a considerable meaning today.

Necessity to pay more attention to the indicated precondition for exercise of right of action on the part of lawyers is not accidental, because the biggest share of miscarriage of justice associated with incorrect application of procedural law is connected specifically with violation of rights of international jurisdiction. Difficulties in law enforcement are explained by the fact, that a great number of standards governing matters of jurisdiction and admissibility of cases with a foreign component to national judicial bodies are present in different sources and quite often are incongruent. Thus, in some cases, national courts mistakenly refuse to accept statement of claim, believing they have no jurisdiction in this case. And the other cases, on the contrary, courts of Ukraine accept claims for consideration, which are not under their jurisdiction.

The question of international jurisdiction has been briefly studied by various scholars. Most studies refer to examination of theoretical basis of international jurisdiction and its separate aspects. But it is necessary to note, that as a precondition for exercise of right of action, the question of international jurisdiction in modern procedural doctrine hasn't been researched.

International jurisdiction is an important precondition for exercise of right of action. And level of statutory regulation of this concept in standards of the Ukrainian civil procedural law is insufficient.

It is believed that mechanism for resolution of this problem should be built on the basis of international jurisdiction standards, unambiguous construing and correct application of which enable to determine the country, which court is competent to deal with this particular case containing an international component. At the same time, international jurisdiction standards are to properly provide for one's need in judicial protection without violating one's international interests.

The matter of jurisdiction of cases is governed by various standards. Rules of international jurisdiction in our national law are found in both procedural and substantial law.

It is important to determine clear boundaries for judicial proceedings by national courts.

International jurisdiction as a special precondition for exercise of right of action must be expressly governed by procedural law.

Observance of the rules of international jurisdiction must be enshrined in legislation, and specifically as a precondition of right of exercise of action.

For proper enforcement of standards of international jurisdiction it is necessary to harmonize substantial law (Law of Ukraine "On Private International Law") and procedural law ("Civil Procedural Code").

It is necessary to establish procedural consequences of violation of standards of international jurisdiction in the Civil Procedural Code of Ukraine.

Key words: international jurisdiction, foreign component, preconditions, realization of the right to sue, foreign judgment, cases involving foreigners.

Будь-які права й свободи можуть вважатись гарантованими лише тоді, коли під час їх порушення особа має право звернутись до суду та отримати відповідний захист. На міжнародному рівні неодноразово підкреслювалось ціннісне значення цього права. У ст.8 Загальної декларації прав людини 1948 р. закріплено, що кожен має право на ефективний захист прав компетентними національними судами в разі порушення його прав, гарантованих конституцією або законами держави. Гарантії захисту прав компетентними національними судами містить також Конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р. та Міжнародний пакт про цивільні та політичні права 1966 р. У світлі норм вказаних конвенцій право на позов стає відображенням концепції широкого розуміння права на звернення до суду як суб'єктивного права будь-якої особи. Зазначені положення є загальновизнаними нормами міжнародного права, які згідно зі ст.9 Конституції України є частиною національного законодавства України.

Право на судовий захист у нашій державі є конституційним правом. Рівнем і якістю нормативного регулювання на національному рівні процесу реалізації цього права підкреслюється ставлення держави до посилення гарантій захисту порушених прав і законних інтересів громадян України та іноземців. Згідно зі ст.55 Конституції України права й свободи людини та громадянина захищаються судом. Зазначене конституційне положення, а також офіційне тлумачення цієї норми відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 25 грудня 1997 р. № 9-зп свідчить про обов'язок держави забезпечити найбільш повну й ефективну реалізацію права на судовий захист кожному, хто потребує такого захисту, силами національної судової системи.

Згідно зі ст.3 Цивільного процесуального кодексу України кожна особа має право в порядку, встановленому цим кодексом, звернутись до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Частина 2 ст. 3 Цивільного процесуального кодексу України проголошує, що у випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатись органи та особи, яким надано право захищати права, свободи й інтереси інших осіб або державні чи суспільні інтереси. Водночас у ст.73 Закону України «Про міжнародне приватне право» закріплено, що іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, іноземні держави (їх органи й посадові особи) та міжнародні організації (далі – іноземні особи) мають право звертатись до судів України для захисту своїх прав, свобод чи інтересів.

Питання міжнародної підсудності фрагментарно вивчалось різними вченими. Основний масив досліджень належить до розгляду теоретичних засад міжнародної підсудності й окремих її аспектів. Проте необхідно зазначити, що як передумова реалізації права на позов питання міжнародної підсудності в сучасній процесуальній доктрині не аналізувалось.

Реалізація конституційних правовідносин, як наголошував Р.Є. Гукасян, пов'язується з функціонуванням галузевих і функціональних систем законодавства [1, с. 376]. Варто також погодитись із думкою про те, що ключове значення у сфері цивільної судової юрисдикції має питання визначення належного судового порядку, згідно з яким конкретна цивільна справа підлягає розгляду по суті [2, с. 77].

Конкретизуючи наведене положення, зазначимо, що чинне вітчизняне процесуальне законодавство забезпечує практичну реалізацію права на позовний захист у кожному конкретному випадку шляхом встановлення передумов та умов такої реалізації.

Неодноразово в доктринальній літературі підтверджувалась думка про універсальність позовної форми захисту порушених прав. Сучасні науковці, досліджуючи питання засобів захисту права в цивільному судочинстві в XXI ст., не лише наділяють позов універсальним характером, а й називають його «найбільш універсальним» порівняно з іншими засобами захисту прав.

Розгляду питання позовного захисту було приділено найбільшу увагу у Вільнюсі представниками України, Росії, Литви, Німеччини, Італії, Польщі, Білорусі, Молдови та Греції в межах конференції «Право на судовий захист та практичні аспекти його реалізації» (2006 р.). Тим самим окреслено пріоритетний напрям удосконалення механізму реалізації права на позов.

Не зайвим буде згадати, що поняття передумов та умов реалізації права на пред'явлення позову в їх сучасному розумінні ввів у процесуальну науку в середині XX ст. М.А. Гурвич. Під передумовами він розумів такі юридичні факти, від яких залежить чи з якими пов'язується виникнення самого права на пред'явлення позову [3, с. 53]. При цьому вчений заострював увагу саме на юридичних наслідках відсутності передумов та невиконання умов під час пред'явлення позову. М.А. Гурвич вдало зазначав, що судовий захист є гарантією дієвої охорони прав та інтересів громадян, яку має бути поставлено в такі умови, коли, з одного боку, отримання судового захисту буде доступним широкому колу осіб, а з іншого – його дія буде максимально ефективною [4, с. 5].

Ми акцентуємо увагу на тому, що міжнародна підсудність є важливою передумовою реалізації права на позов. При цьому рівень нормативного регулювання такого інституту, відповідно до норм цивільного процесуального законодавства України, є недостатнім. Тому метою статті є огляд рівня правової регламентації міжнародної підсудності, встановлення процесуальних наслідків порушення правил міжнародної підсудності та їх систематизація на рівні Цивільного процесуального кодексу України, а також пропонування шляхів урегулювання спірних аспектів досліджуваного інституту.

Так, згідно із чинним процесуальним законодавством України деякі передумови й умови права на пред'явлення позовної заяви є підставами для повернення заяви, а деякі – для відмови в прийнятті її до провадження. Водночас вирішення питання про передумови права на звернення до суду має винятково процесуальний характер і стосується перевірки наявності чи відсутності в зацікавленій особи права на звернення до суду в конкретному випадку. Тому в контексті дослідження ми розглядаємо передумови та умови реалізації права на пред'явлення позову як вимоги, дотримання яких необхідне для реалізації права на судовий захист.

Так, право на звернення до суду не означає безумовну можливість подати позовну заяву до будь-якого суду. Міжнародна підсудність цивільної справи є першочерговою, необхідною й безумовною підставою виникнення судового процесу. Саме ця передумова характеризується виникненням у національного суду властивості мати процесуальні права й обов'язки щодо конкретного спору [5, с. 9]. Невиконання цієї передумови порушує конституційні та процесуальні норми про законний суд, а отже, і саме право на судовий захист.

Так, цілком закономірно, що однією з передумов реалізації права на позов є дотримання правил міжнародної підсудності. Питання вибору суду в контексті реалізації права на позов і проблеми доступності правосуддя в цілому набуває сьогодні важливого значення.

Вважаємо, що механізм вирішення цієї проблеми має будуватись на підставі норм міжнародної підсудності, однозначне тлумачення й правильне застосування яких дасть змогу визначити, суд якої держави є компетентним під час вирішення конкретної справи з іноземним елементом. Водночас на норми міжнародної підсудності покладено завдання – найкращим чином забезпечити потребу особи в судовому захисті, при цьому не порушивши її міжнародні інтереси.

Необхідність посилення уваги до зазначеної передумови реалізації права на позов із боку цивілістів не є випадковою, оскільки найбільша кількість судових помилок, пов'язаних із неправильним застосуванням процесуального закону, пов'язується саме з порушенням правил міжнародної підсудності. Труднощі в правозастосуванні пояснюються тим, що велика кількість норм, якими врегульовано питання підвідомчості й підсудності справ з іноземним елементом національним судовим органам, містяться в різних джерелах та є часто неузгодженими. Так, у деяких випадках національні суди помилково відмовляють у прийнятті позовної заяви, вважаючи, що справа суду не

підсудна. А в деяких випадках, навпаки, суди України приймають до провадження позови, що не належать до їх компетенції.

Актуальність питання міжнародної підсудності обумовлюється також необхідністю встановлення на законодавчому рівні балансу між недопущенням обмеження права на судовий захист і невинуватим порушенням юрисдикції іншої держави. У цьому контексті необхідне встановлення чітких меж здійснення юрисдикції національними судами.

Вирішуючи питання про можливість прийняття позовної заяви до провадження, суд встановлює насамперед підвідомчість і підсудність спору. Так, суд визначає, чи підлягає право заявника на судовий захист реалізації саме в порядку цивільного судочинства національним судом. Розгляд справи судом, який не має для цього необхідних повноважень, не дає змогу говорити про законність проведення процесу та нівелює саму ідею законної організації національної судової влади.

Викладене дає підстави для висновку, що міжнародна підсудність є позитивною спеціальною передумовою реалізації права на позов. Позитивність цієї передумови пов'язується з тим, що відсутність у суду компетенції на розгляд конкретної справи має виключати можливість порушення провадження в такій справі. Спеціальною передумовою міжнародна підсудність є внаслідок її виникнення лише у визначеній категорії справ – справах, ускладнених іноземним елементом.

Національні системи міжнародної підсудності залежно від вихідних принципів під час вирішення спорів про міжнародну підсудність можна умовно класифікувати на латинську, німецьку та англо-американську [7, с. 257].

Латинська система (її представляють Франція, Бельгія, Іспанія) під час вирішення спорів міжнародної підсудності використовує принцип громадянства сторін. При цьому законодавство Франції (ст.ст.14, 15 Цивільного кодексу Франції) і судова практика встановлюють першочерговий захист своїх громадян. Так, справи за участю громадян Франції з іноземцями (незалежно від домілію), у тому числі із зобов'язань, що укладені поза межами Франції, підсудні французькому суду. При цьому Цивільний кодекс Франції в ст.48 регулює договірну підсудність винятково за комерційними контрактами. В Італії правила підсудності сформульовано в Законі Італійської Республіки «Про міжнародне приватне право» 1995 р. Особливістю італійського принципу регулювання є надання сторонам максимальної свободи під час вибору міжнародної підсудності.

Німецька система (її представляють Федеративна Республіка Німеччина, Австрія, Угорщина) розповсюджує на вирішення питань міжнародної підсудності основні правила внутрішньої територіальної підсудності, при цьому даючи змогу укласти угоди про визначення підсудності будь-якими особами незалежно від їх громадянства й домілію.

Англо-американська система загального права (її представляють США, Великобританія, Канада, Австралія) будується на процесуальній концепції вирішення питань міжнародної підсудності та надає увагу фактичному знаходженню відповідача на території відповідної держави. Так, для визначення підсудності на користь національного суду у Великобританії достатньо фактичної присутності відповідача, навіть випадкового. Проте в Правилах цивільного судочинства 1999 р. встановлено перелік випадків, коли суд на власний розсуд може визнати себе компетентним щодо відповідача, який не перебуває у Великобританії. Таким чином, англо-американська система встановлює компетенцію судів щодо осіб, які не мають жодного правового зв'язку із цією правовою системою, що часто призводить до невизнання на території іноземної держави такого судового рішення [7, с. 258].

Правила міжнародної підсудності у вітчизняному національному законодавстві містяться і в процесуальному, і в матеріальному законі. Причому більше конкретизовано ці правила в матеріальному законі – Законі України «Про міжнародне приватне право». Так, цей закон встановлює два рівні: коли суд має право розглядати справу з іноземним елементом (загальні правила підсудності) та коли він зобов'язаний прийняти до провадження й розглядати таку справу (виключна підсудність). Закон України «Про міжнародне приватне право» встановлює досить широкий перелік підстав для визначення підсудності національного суду. За цією ознакою наша законодавча система більше нагадує німецьку національну систему міжнародної підсудності.

Цивільне процесуальне законодавство України не містить і не розкриває поняття міжнародної підсудності. Такий стан справ, безумовно, створює труднощі в процесі правозастосування. Встановлені в процесуальному законі окремі правила визначення загальної підсудності, а також правові наслідки порушення цих правил застосовуються судами також у справах, ускладнених

іноземним елементом.

Згідно зі ст.414 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом визначається цим кодексом, законом або міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України.

Стаття 111 ЦПК України встановлює, що підсудність справ за участю громадян України, якщо обидві сторони проживають за її межами, за клопотанням позивача визначається ухвалою судді Верховного Суду України. У такому ж порядку визначається підсудність справи про розірвання шлюбу між громадянином України та іноземцем або особою без громадянства, які проживають за межами України. Схожі норми містить також Розділ IV «Окреме провадження» ЦПК України. Так, *за клопотанням заявника ухвалою судді Верховного Суду України визначається підсудність справ про надання неповнолітній особі – громадянину України, який проживає за її межами, повної цивільної дієздатності, про встановлення факту, що має юридичне значення, за заявою громадянина України, який проживає за її межами, тощо.*

Наведені положення процесуального закону розширюють межі потрапляння під юрисдикцію національного суду певних категорій справ і ставлять вирішення питання про визначення підсудності в залежність від вищого судового органу держави.

Не містить процесуальне законодавство також визначення спеціальних процесуальних наслідків у разі порушення правил міжнародної підсудності. У ст.ст.115 та 116 ЦПК України вказує на наслідки подання позовної заяви з порушенням загальних правил підсудності залежно від моменту встановлення такого порушення. Згідно зі ст.115 ЦПК України, якщо суддя, вирішуючи питання про відкриття провадження в справі, встановить, що справа не підсудна цьому суду, заява повертається позивачу для подання до належного суду, про що постановляється ухвала. У п.4 ч.3 ст.121 ЦПК України зазначено, що заява повертається, зокрема, у випадку, коли справа не підсудна цьому суду.

Стаття 116 ЦПК України як інший правовий наслідок порушення правил підсудності визначає передачу справи з одного суду до іншого. Зі змісту зазначеної норми постає, що застосування цього процесуального засобу можливе після порушення провадження в справі.

Варто констатувати, що жодна з наведених норм не стосується правил міжнародної підсудності, проте за відсутності спеціальних норм застосовується до неї. Не регламентовано також правові наслідки відмови Верховного Суду України в передачі справи на розгляд національному суду в порядку ст.111 ЦПК України.

У чинному процесуальному законодавстві України не знаходять закріплення окремі положення про правові наслідки порушення правил міжнародної підсудності, які, на нашу думку, повинні виключати повторне звернення з тотожним позовом до українського суду. Натомість положення чинного законодавства дає змогу лише повернути позовну заяву позивачу, що не перешкоджає повторному зверненню з такою заявою, якщо перестануть існувати обставини, які стали підставою для повернення заяви (ч.5 ст.121 ЦПК України).

На думку М.А. Гурвича, з якою не можна не погодитись, відсутність у заінтересованої особи права на звернення у зв'язку з недотриманням правил міжнародної підсудності є положенням, що не має зворотної дії, і його наслідки подолати неможливо [4, с. 5].

Так, міжнародна підсудність – це передумова реалізації права на позов, яка не залежить від суб'єктивної волі сторін, крім випадку, коли вони в договірному порядку узгодили відповідні правила на власний розсуд. Так, аналізуючи можливість зміни міжнародної підсудності, Н.І. Маришева вказує, що у власній угоді сторони можуть домовитись про підсудність спорів, причому як уже наявних, так і тих, що вірогідно можуть виникнути в майбутньому. У разі нехтування позивачем існуючою домовленістю відповідачу необхідно гарантувати право на пред'явлення заперечень про непідсудність [6, с. 24].

У зв'язку із цим необхідно наголосити на необхідності врегулювання питання щодо перегляду такої ухвали суду про відмову у відкритті провадження в справі на підставі порушень правил міжнародної підсудності, наприклад, коли суд іноземної держави також відмовив позивачу в судовому розгляді. Чинний ЦПК України для досягнення цієї мети може запропонувати інститут перегляду рішень за нововиявленими обставинами.

Зауважимо, що в чинному цивільному процесуальному законодавстві має визначатись поняття

міжнародної підсудності. При цьому встановлення в законі правил підсудності розгляду спорів, ускладнених іноземним елементом, і закріплення нормами права негативних процесуальних наслідків у разі їх недотримання не є та не повинне вважатись порушенням конституційного права на судовий захист. Законодавче врегулювання такої ситуації має забезпечити більш прозору реалізацію права на позовний захист і внести ясність у процес правозастосування.

Таким чином, міжнародна підсудність – це спеціальна передумова реалізації права на позов, яка повинна чітко регламентуватись процесуальним законом.

Дотримання правил міжнародної підсудності має закріплюватись у законі, до того ж саме у формі передумови права на реалізацію позову.

Для належного правозастосування норм про міжнародну підсудність необхідним є узгодження матеріального (Закону України «Про міжнародне приватне право») та процесуального (Цивільного процесуального кодексу України) законів. У Цивільному процесуальному кодексі України необхідно встановити процесуальні наслідки порушення правил міжнародної підсудності.

З метою повної реалізації права на позов необхідне застосування інституту перегляду судових актів за нововиявленими обставинами, у зв'язку із чим варто внести до Цивільного процесуального кодексу України норму такого змісту: «Ухвалу національного суду, якою позивачу було відмовлено у відкритті провадження в справі з підстав порушення правил міжнародної підсудності, що виключає можливість подачі такого позову до того ж суду, може бути переглянуто за нововиявленими обставинами у випадку, якщо суд іноземної держави також відмовив у розгляді такого позову».

ЛІТЕРАТУРА

1. Гукасян Р.Е. Реализация конституционного права на судебную защиту / Гукасян Р.Е. // Избранные труды по гражданскому процессу. – М. : Проспект, 2008. – С. 376.
2. Уксусова Е.Е. Определение надлежащего судебного порядка по гражданским делам / Е.Е. Уксусова // Журнал российского права. – 2009. – № 6. – С. 77.
3. Гурвич М.А. Право на иск / М.А. Гурвич. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1978. – 54 с.
4. Гурвич М.А. Право на иск / М.А. Гурвич. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1949. – 216 с.
5. Жилин Г.Н. Условия реализации права на обращение за судебной защитой [Электронный ресурс] / Г.Н. Жилин. – Режим доступа : http://www.juristlib.ru/book_1420.html.
6. Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации. – 2-е изд., перераб. и доп. / С.А. Алехина, А.Т. Боннер, В.В. Блажеев и др. ; отв. ред. М.С. Шакарян. – М. : Проспект, 2007. – 816 с.
7. Французский гражданский кодекс 1804 г. (Кодекс Наполеона) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://pidruchniki.com/1965032358684/pravo/tsivilniy_kodeks_kodeks_napoleona_1804.
8. Гетьман-Павлова И.В. Международное частное право : учебник / И.В. Гетьман-Павлова. – М. : Изд-во Эксмо, 2005. – 752 с.

REFERENCES

1. Hukasyan, R.E. (2008), "Realization of right for court protection", *Izbrannyye trudy po hrazhdanskomu protsessu* [Selected works by the civil process], Prospekt, Moscow, Russia.
2. Uksusova, E.E. (2009), "Defining of correspond court order by the civil cases", *Zhurnal rossiyskoho prava*, no. 6, p. 77.
3. Hurvich, M.A. (1978), *Pravo na isk* [Right to sue], Izd-vo Akademii nauk SSSR, Moscow, Russia.
4. Hurvich, M.A. (1949), *Pravo na isk* [Right to sue], Izd-vo Akademii nauk SSSR, Moscow, Russia.
5. Zhilin, G.N. (1999), "Conditions of rights realization for court protection appealing", available at : http://www.juristlib.ru/book_1420.html.

6. Alekhina, S.A., Bonner A.T., Blazheev V.V. et al. (2007), *Kommentariy k Hrazhdanskomu protsessualnomu kodeksu Rossiyskoy Federatsii* [Resume for Civil Procedural Code of Russian Federation], Prospekt, Moscow, Russia.
7. “French civil code of year 1804 (Napoleon’s code)”, available at : http://pidruchniki.com/1965032358684/pravo/tsivilniy_kodeks_kodeks_napoleona_1804.
8. Hetman-Pavlova, I.V. (2005), *Mezhdunarodnoe chastnoe pravo : uchebnyk* [International private law : textbook], Izd-vo Eksmo, Moscow, Russia.

УДК 347.4.2

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ ЯК ОБ’ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Кравців Я.В., аспірант

Київський університет права НАН України, вул. Доброхотова, 7а, м. Київ, Україна

У статті розглядаються продукти харчування як об’єкти цивільних прав крізь призму ознак об’єктів цивільного права в загальному сенсі. Виділяються ознаки, які є характерними лише для продуктів харчування, проводиться законодавчий аналіз зазначеного поняття. На підставі цього виводиться доктринальне визначення продуктів харчування як об’єктів цивільних прав у натуральному чи переробленому вигляді для споживання людиною. Вони повинні бути якісними, безпечними, придатними до вживання в межах встановленого терміну придатності, правильно маркованими, мати такі корисні властивості, які здатні задовольнити певні потреби людини та є доступними до їх володіння.

Ключові слова: об’єкти цивільних прав, продукти харчування, ознаки продуктів харчування як об’єктів цивільних прав.

ПОНЯТИЯ И ПРИЗНАКИ ПРОДУКТОВ ПИТАНИЯ КАК ОБЪЕКТОВ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ

Кравців Я.В.

Киевский университет права НАН Украины, ул. Доброхотова, 7а, г. Киев, Украина

В статье рассматриваются продукты питания как объекты гражданских прав сквозь призму признаков объектов гражданского права в общем смысле. Выделяются признаки, которые являются характерными только для продуктов питания, проводится законодательный анализ указанного понятия. На основании этого выводится доктринальное определение продуктов питания как объектов гражданских прав в натуральном или переработанном виде для потребления человеком. Они должны быть качественными, безопасными, пригодными к употреблению в пределах установленного срока годности, правильно маркированными, иметь такие полезные свойства, которые способны удовлетворить определенные потребности человека и являются доступными к их владению.

Ключевые слова: объекты гражданских прав, продукты питания, признаки продуктов питания как объектов гражданских прав.

THE CONCEPT AND FEATURES OF FOOD AS CIVIL RIGHTS OBJECT

Kravtsiv Ya.V.

Kyiv university of law of the National Academy of Sciences of Ukraine, str. Dobrokhotov, 7a, Kyiv, Ukraine

The article deals food products as objects of civil rights through the prism of the signs of the objects of civil rights in general terms. Are allocated the signs of which are characteristic only for food products, but also carried an analysis of this legislative term. On this basis, the author did doctrinal definition of food products as objects of civil rights, which in natural or processed form intended for human consumption. For this, they must be of high quality, safe and suitable for consumption within the limits of the established term suitability, correctly by labelled, contain such useful properties that can meet certain human needs and to be available to its ownership.

Food products are the object of civil rights because designed to meet the needs of people as a participant civil relations. It is this diversity of needs and interests determines the existence of a large number of types of food products. This gives them the opportunity to be objects of civil turnover. Food products are objects of different civil relations who have the absolute and relative character. In absolute relationship of the foodstuffs are objects the right of property. In relative relations – is objects of various by inherently legal relationship. In everyday life they are the subject of the contract of purchase and sale. Food products may be the subject of other contracts, such as: contracts of

contracting of agricultural production, contract of exchange and donation, contract of transportation, storage etc. Concerning food products can occur and delictual legal relations if their quality, the technology or a compounding caused danger to life and health of a certain person. Food products are a component when determining the alimony. Can be the grounds for deprivation of the father or mother of the child of the parental rights remove the child from mother or the father without deprivation of their parental rights if they don't provide all the necessary and useful for the child's age the food products.

So a basis for all these relations are food, and the volume of such concept and its understanding is the prerequisite of definition not only a circle of those legal relationship in which they acquire nature of object, but also understanding of what is food.

The circle of those legal relationship which arise between object subjects concerning depends on his understanding. Therefore we consider necessary the establish belonging of food products to objects of the civil rights, namely to things, through definition of their concept and signs, as those.

Key words: objects of civil rights, food, food signs as objects of civil rights.

Як відомо, продукти харчування необхідні для життєзабезпечення людини: функціональність та існування людського організму не можливі без їжі. Від продуктів харчування залежить здоров'я людини. Харчування забезпечує нормальний розвиток дітей, сприяє профілактиці захворювань, продовженню життя та створює умови для адекватної адаптації людини до навколишнього природного середовища. Тому питання здорового харчування є одним із найголовніших у реалізації соціальної політики держави [1]. Його успішне вирішення залежить від створення умов для виготовлення якісних і безпечних продуктів харчування та належного наукового забезпечення їх виробництва, реалізації й споживання.

Продукти харчування є об'єктами цивільних прав, оскільки покликані задовольняти потреби людей як учасників цивільних відносин. Саме різноманітність цих потреб та інтересів обумовлює існування значної кількості видів продуктів харчування, які в загальному плані є об'єктами цивільних прав. Продукти харчування є об'єктами різних за своєю суттю правовідносин, що мають абсолютний і відносний характер.

В абсолютних правовідносинах продукти харчування є об'єктами права власності.

У відносних правовідносинах продукти харчування є об'єктом різних за своєю суттю правовідносин. У повсякденному житті вони є предметом договору купівлі-продажу. Продукти харчування можуть бути предметами також інших договорів, таких як договір контрактації сільськогосподарської продукції, договір міни й дарування, договір перевезення, зберігання тощо. З приводу продуктів харчування можуть виникнути також деліктні правовідносини, якщо їх якість, технологія чи рецептура спричинили небезпеку для життя та здоров'я певної особи. Продукти харчування є складником визначення аліментів, можуть бути підставою для позбавлення батька чи матері дитини батьківських прав, відібрання дитини від матері або батька без позбавлення їх батьківських прав, якщо вони не забезпечують дитину всіма необхідними й корисними для її віку продуктами харчування.

Отже, основою для всіх цих відносин є продукти харчування, а обсяг такого поняття та його розуміння є передумовою не лише визначення кола тих правовідносин, у яких вони набувають характеру об'єкта, а й розуміння того, що саме є продуктами харчування.

Проте визначальним для всіх цих правовідносин є розуміння продуктів харчування. Від розуміння об'єкта залежить коло правовідносин, які виникають щодо нього між його суб'єктами. Тому вважаємо за доцільне встановити приналежність продуктів харчування до об'єктів цивільних прав, а саме до речей, зазначивши їх поняття й ознаки.

Зауважимо, що особливий інтерес до категорії об'єкта виявляють цивілісти, про що свідчить низка наукових праць. Прямо чи опосередковано цю проблематику розкрито в роботах таких учених різних періодів розвитку цивілістичної думки: М.М. Агаркова, М.Г. Александрова, С.С. Алексеева, К.О. Берновського, М.І. Брагінського, Є.В. Васьковського, Т.В. Боднар, С.М. Братуся, Ю.С. Гамбарова, Д.М. Генкіна, В.П. Грибанова, О.В. Дзери, О.С. Іоффе, С.Ф. Кечек'яна, Д.І. Мейера, Й.О. Покровського, В.Д. Примака, В.О. Рясенцева, Є.О. Суханова, В.І. Синайського, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.О. Тархова, Ю.К. Толстого, Р.О. Халфіної, Г.Ф. Шершеневича, С.О. Сліпченко, Р.Б. Шишки та ін.

При цьому категорія об'єкта вивчалась як у цивілістиці, так і в загальній теорії права (в окремих працях у періодиці та в роботах із суміжною тематикою). Системне дослідження на рівні докторської дисертації проведено сучасним російським правознавцем В.О. Лапачем. Ґрунтовну систематизацію наукових знань про об'єкт цивільних прав здійснено сучасним цивілістом В.А. Беловим. Однак, як не

дивно, комплексні дослідження правовідносин щодо продуктів харчування як об'єктів цивільних прав в українській цивільно-правовій науці не проводились. Побіжно цих питань торкалися С.О. Сліпченко, Р.О. Стефанчук, С.І. Шимон.

У процесі дослідження ми виходимо лише з того положення, що продукти харчування як об'єкти цивільних прав (ст.177 Цивільного кодексу України), відповідно до ч.1 ст.185 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), є споживаними речами, які мають свій правовий режим. Споживаною є річ, яка внаслідок одноразового її використання знищується або припиняє існувати в первісному вигляді. Основи цього положення було закладено ще римськими юристами: «До споживаних належать речі, які, згідно з їх прямим призначенням, за першого ж використання матеріально знищуються – *res quae ipso usu consumator tolluntur* (продовольство)» [2].

Перш ніж говорити про поняття продуктів харчування як об'єкта цивільних прав (правовідносин), розглянемо, що із цього приводу стверджує законодавець.

Варто вказати, що словосполучення «продукти харчування» в чинному законодавстві має широке застосування. Ця категорія застосовується в таких нормативно-правових актах, як Закон України «Про прожитковий мінімум», Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», Постанова Кабінету Міністрів України «Про норми харчування та часткову компенсацію вартості продуктів для осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 21 травня 1992 р. № 258, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» від 14 квітня 2000 р. № 656 тощо. Проте жодний із зазначених нормативно-правових актів не розкриває обсяг аналізованого поняття, лише наводячи певні об'єкти матеріального світу, які належать до продуктів харчування.

Основний нормативно-правовий акт – Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» [3] – не містить словосполучення «продукти харчування», проте використовує інше, схоже за своїм значенням поняття – «харчовий продукт (їжа)». Чинне законодавство України, крім вказаних термінів, використовує також інші словоформи: «продовольство», «їжа», «провізія», «харчі», «провіант» тощо. За своїм функціональним призначенням вони використовуються як синоніми, а отже, мають тотожний характер. Проте в жодному нормативно-правовому акті про їх тотожне, однойменне використання не зазначається. Зокрема, у законодавстві іноді зустрічаються такі словоформи, які на перший погляд мають тотожний характер, проте їх зміст має різний за своїм обсягом характер. Це стосується, наприклад, словосполучень «рішення суду» й «судове рішення», які співвідносяться між собою таким чином: кожне рішення суду є судовим рішенням, однак не кожне судове рішення є рішенням суду.

Аналізуючи Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів», почнемо з того, що конкретне поняття «продукти харчування» він не містить. Проте ми розглянемо схожі за значенням терміни та візьмомо їх за основу під час формування поняття «продукти харчування». У ст.1 Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» вказано, що харчовий продукт (їжа) – це будь-яка речовина або продукт (сирій, у тому числі сільськогосподарська продукція, необроблений, напівоброблений або оброблений), призначений для споживання людиною. Харчовий продукт включає напій, жувальну гумку та будь-яку іншу речовину, у тому числі воду, які навмисно включені до харчового продукту під час виробництва, підготовки чи обробки.

Сільськогосподарська продукція – це сільськогосподарські харчові продукти тваринного й рослинного походження, призначені для споживання людиною в сирому або переробленому стані як інгредієнти для їжі.

Рослинні продукти (харчові продукти рослинного походження) – це гриби, ягоди, овочі, фрукти та інші харчові продукти рослинного походження, призначені для споживання людиною.

Логічним продовженням стане розгляд поняття продуктів тваринного походження, яке міститься в Законі України «Про ветеринарну медицину». У цьому акті зазначено, що продукти тваринного походження для споживання людиною – це м'ясо, м'ясні продукти, желатин, яйця, яйцепродукти, молоко, молочні продукти, риба, рибні та морепродукти, мед та інші продукти тваринного походження, призначені для споживання людиною.

Далі, продовжуючи законодавчу полеміку, розглянемо Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження

національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку у сфері громадського харчування і побутових послуг, гармонізованих з міжнародними стандартами» від 17 червня 2003 р., у якому вказано, що харчові продукти – це будь-які продукти, які в натуральному вигляді або після відповідної обробки вживаються людиною в їжу чи для пиття [4].

У Законі України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» [5] зазначено, що харчова продукція – це перероблені продукти лову, призначені окремо чи з іншою харчовою продукцією для подальшої переробки та (або) споживання.

За результатами аналізу тотожних понять продуктів харчування, які містяться в законодавстві, можемо зробити висновок, що всі вони призначені для споживання людиною.

У Законі України «Про безпечність та якість харчових продуктів» також наведено поняття, які безпосередньо торкаються нашого дослідження: «якість харчового продукту», «небезпечний харчовий продукт», «придатний харчовий продукт», «непридатний («едалтерований») харчовий продукт», «строк придатності», «необроблений харчовий продукт тваринного походження», «неправильно маркований харчовий продукт». Інакше кажучи, ідеться про нормативно визначені вимоги до продуктів харчування. Пропонуємо вважати їх ознаками продуктів харчування як неюридичної категорії.

Розглянувши законодавство щодо поняття продуктів харчування, також варто зупинитись на загальному понятійному апараті. Так, харчові продукти визначено таким чином:

- як продукти в натуральному або переробленому вигляді, що вживаються людиною в їжу (у тому числі продукти дитячого харчування, продукти дієтичного харчування), бутильована питна вода, алкогольна продукція (у тому числі пиво), безалкогольні напої, жувальна гумка, а також продовольча сировина, харчові добавки й біологічно активні добавки [6];
- як об'єкт, який людина вживає в їжу [7];
- як продукти, що використовуються людиною в їжу в натуральному чи переробленому вигляді [8];
- як продукти рослинного та тваринного походження або отримані синтетичним шляхом, які використовуються в харчуванні людини [9];
- як набір продуктів, необхідних для життєзабезпечення людини (з медичної точки зору) з огляду на особливості ареалу її проживання. У різних регіонах і в різних народностей основними продуктами харчування можуть бути, наприклад, картопля, рис, риба, м'ясо, бобові тощо [10];
- як правильне поєднання харчових продуктів між собою під час одного прийому їжі [11].

Аналізуючи сферу належного (законодавство) та сферу суцього (словники) щодо поняття «продукти харчування», доходимо висновку, що термін «продукти харчування» практично не вживається, натомість використовуються тотожні, аналогічні поняття, наприклад «харчові продукти».

На цьому етапі дослідження, з огляду на аналіз законодавства й словників, встановимо можливе доктринальне визначення продуктів харчування. Отже, продукти харчування – це ті об'єкти прав, які в натуральному або переробленому вигляді призначаються для споживання людиною та повинні бути якісними, безпечними, придатними до споживання (відповідно до встановленого строку придатності), правильно маркованими.

Наступним кроком буде розгляд продуктів харчування як об'єктів цивільних прав. Для того щоб визначити, чи є продукти харчування об'єктами цивільних прав, необхідно з'ясувати належність продуктів харчування до благ як загальної категорії об'єкта. Для цього методологічно правильно виходити із загальних положень про об'єкти цивільних прав у ЦК України.

З аналізу ст.177 ЦК України постає, що законодавець включає в обсяг поняття «блага» матеріальні й нематеріальні блага – об'єкти. Подібне визначення об'єкта як блага наводилось ще зарубіжним ученим К. Косаком у 1909 р. [12] Цієї позиції дотримується також С.О. Сліпченко, який робить висновок, що поняття «блага» для різних видів об'єктів вживається як узагальнююче. Самі ж блага поділяються на два різновиди: матеріальні та нематеріальні. Далі, використовуючи тріаду діалектичних категорій та продовжуючи аналіз ст.177 ЦК України, науковець відносить блага до поняття вищого рівня (загальне), визнаючи його тотожним категорії «об'єкт цивільного права».

Матеріальні та нематеріальні блага С.О. Сліпченко відносить до поняття середнього рівня (особливе), а речі, гроші, цінні папери, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформацію тощо – до поняття нижчого рівня (окреме) [13, с. 79-80].

Це дає нам змогу стверджувати, що поняття «благо», прирівняне до поняття «об'єкт цивільного права», є головним у нашому дослідженні та включає в себе поняття «річ».

Під самим благом необхідно розуміти все те, що завдяки своїм корисним властивостям здатне задовольняти потреби людини та є доступним їй для володіння. Причому варто зазначити, що в правовій літературі має місце тенденція до використання поняття «благо» не як зовнішнього щодо суб'єктів суспільного відношення матеріального чи нематеріального предмета, що дозволяє чітко розмежовувати відповідні правовідносини, а в широкому розумінні – як усе те, що задовольняє певні потреби людини [14, с. 29].

Аналізуючи наведене поняття «благо», можемо вивести його характерні ознаки: 1) деякі явища об'єктивної дійсності повинні мати корисні властивості, коли користь розуміється як полегшення, допомога, підтримка, поліпшення, вигода, благополуччя [15, с. 267]; 2) корисні властивості та здатність задовольняти потреби мають бути відкритими й усвідомленими людиною; 3) явища об'єктивної дійсності можуть бути використані для задоволення потреб лише тоді, коли вони вже належать (є доступними) особі, перебувають у межах її досяжності. Інакше людина не матиме можливості застосувати їх на свою користь.

Як бачимо, продукти харчування відповідають ознакам блага, адже вони також мають корисні властивості, задовольняють потреби людини. Виокремивши ознаки блага, перейдемо до розгляду поняття речей. Як зазначається в юридичній літературі, річ – це предмет зовнішнього матеріального світу, доступний для володіння та здатний задовольнити потреби людини [16].

Характеризуючи речі як об'єкти цивільних прав і посилюючи юридичне значення ознак речей, О.П. Сергєєв стверджує: «Предмети, що не мають корисних властивостей або корисні властивості яких ще не відкрито людьми, а також предмети, не доступні людям на конкретному етапі розвитку людської цивілізації, не є об'єктами цивільно-правових відносин. Інакше кажучи, статус речей набувають лише матеріальні цінності, тобто доступні для володіння матеріальні блага, корисні властивості яких усвідомлено й освоєно людьми» [17, с. 195]. Подібну позицію було висловлено також вітчизняними цивілістами [18].

З огляду на наведене виокремимо такі ознаки речей: корисність (здатність задовольняти потреби), усвідомленість (освоєння) людиною цих (корисних) якостей, доступність до володіння. Отже, ознаки речей майже збігаються з ознаками блага.

На підставі цього можна надати таке визначення продуктів харчування: це об'єкти цивільних прав, які в натуральному чи переробленому вигляді призначаються для споживання людиною, повинні бути якісними, безпечними, придатними до споживання в межах встановленого строку придатності, правильно маркованими, а також мати корисні властивості, здатні задовольнити певні потреби людини, та бути доступними їй для володіння.

На нашу думку, було б виправданим помістити хоча б у такому вигляді це визначення в ЦК України, тим самим зафіксувавши значення продуктів харчування для забезпечення прав та охоронюваних законом інтересів людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D1%87%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8.
2. Римское частное право : учебник / Краснокутский В.А., Новицкий И.Б., Перетерский И.С., Розенталь И.С. и др. ; науч. ред. : Новицкий И.Б., Перетерский И.С. – М. : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. – 583 с.
3. Про безпечність та якість харчових продуктів : Закон України № 771/97-ВР від 23.12.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80>.

4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку у сфері громадського харчування і побутових послуг, гармонізованих з міжнародними стандартами: Наказ України № 157 від 17.06.2003 р. [Електронний ресурс] // Нормативно-правові документи сайту НАУ. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.138.0>.
5. Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них Закон України № 486-IV від 06.02.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/486-15>.
6. Пищевые продукты [Электронный ресурс] // Словари и энциклопедии на Академике. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1107659#D0.9F.D0.B8.D1.89.D0.B5.D0.B2.D1.8B.D0.B5_.D0.BF.D1.80.D0.BE.D0.B4.D1.83.D0.BA.D1.82.D1.8B.
7. Продукт (пищевой) [Электронный ресурс] // Словари и энциклопедии на Академике. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/253544>.
8. Поверин А.Д. Теоретические и практические аспекты нового подхода к созданию потребительских свойств продуктов питания специального назначения на основе поликомпонентных смесей натуральных ингредиентов: дисс. ... докт. техн. наук: 05.18.15 [Электронный ресурс] / А.Д. Поверин; Московский государственный университет технологий и управления. – М., 2011. – 286 с. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/teoreticheskie-i-prakticheskie-aspekty-novogo-podkhoda-k-sozdaniyu-potrebitelskikh-svoistv-p#ixzz3jld9FUMa>.
9. Пищевые продукты [Электронный ресурс] // Большой медицинский словарь. – 2000. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/medic2/35330>.
10. Азрилиян А.Н. Большой экономический словарь [Электронный ресурс] / А.Н. Азрилиян. – М.: Институт новой экономики, 1997. – Режим доступа: http://big_economic_dictionary.academic.ru/12087.
11. Продукты питания [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lidashealthandbeautyblog.com/food/>.
12. Kosak K. Lehrbuch des deutschen burgerlichen Rechts / K. Kosak. – 1909. – Band. I. – S. 114.
13. Сліпченко С.О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів: монографія / С.О. Сліпченко. – Х.: Діса плюс, 2013. – 552 с.
14. Нохрина М.Л. Гражданско-правовое регулирование личных неимущественных отношений, не связанных с имущественными / М.Л. Нохрина. – СПб.: Юрид. центр Пресс. – 2004. – 372 с.
15. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. – Т. III / В. Даль. – М.: Русский язык, 2000. – 699 с.
16. Советское гражданское право: учеб.: в 2 т. – Т. 1 / Т.И. Илларионова, М.Я. Кирилова, О.А. Красавчиков и др.; под ред. О.А. Красавчикова. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Высшая школа, 1985. – 544 с.; Гражданское право: учеб. в 3 т. – Т. 1. – 2-е изд., перераб. и доп.; под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М.: ПРОСПЕКТ, 1996. – 632 с.; Цивільне право України: Ч. 1 підруч. [для студ. юрид. спеціальн. вищ. закл. освіти] / Ч.Н. Азімов, М.М. Сібільов, В.І. Борисова та ін.; за ред. проф. Ч.Н. Азімова, доцентів С.Н. Приступи, В.М. Ігнатенка. – Х.: Право, 2000. – 365 с.; Слипченко С.А. Гражданское и семейное право: Конспект ответов на зачете и экзамене: науч. пособ.: изд. 3-е, испр. и доп. / С.А. Слипченко, О.И. Смотров, В.А. Кройтор. – Х.: Эспада, 2007. – 320 с.
17. Гражданское право: учеб. в 3 т. – Т. 1. – 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М.: ПРОСПЕКТ, 1996. – 624 с.
18. Гражданское право Украины: [учеб. для вузов системы МВД Украины]: в 2 ч. – Ч. 1 / А.А. Пушкин, В.М. Самойленко, Р.Б. Шишка и др.; под ред. проф. А.А. Пушкина, доц. В.М. Самойленко. – Х.: Основа, 1996. – 440 с.; Цивільне право України: Академічний курс: у 2 т. – Т. 1: Загальна частина: підруч. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., академіка НАН України Я.М. Шевченко. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 505 с.

REFERENCES

1. “Wikipedia”, available at : // https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D1%87%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8.
2. Krasnokutskiy, V.A., Novitskiy, I.B., Pereterskiy, I.S., Rozental, I.S. et al. (1948), *Rimskoe chastnoe pravo : uchebnik* [Roman private law : the textbook], Jurid. Izd-vo MU of the USSR, Moscow, Russia.
3. Law of Ukraine № 771/97-BP “About safety and quality food : form 23.12.1997 p.”, available at : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80>.
4. Order of Ukraine № 157 “ About approving of methodological recommendations about improvement national statements (standards) of accounting in the sphere of civil feeding and live services which are harmonized with international standards: from 17.06.2003 p.”, available at : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.138.0>.
5. Law of Ukraine № 486-IV “About fish, other live resources and food production is made from them” from 06.02.2003 p., available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/486-15>.
6. “Food products”, *Slovari i entsiklopedii na Akademike*, available at : http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1107659#.D0.9F.D0.B8.D1.89.D0.B5.D0.B2.D1.8B.D0.B5_.D0.BF.D1.80.D0.BE.D0.B4.D1.83.D0.BA.D1.82.D1.8B.
7. “Products (food)” *Slovari i entsiklopedii na Akademike*, available at : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/253544>.
8. Poverin, A.D. (2011), “Theoretical and practical modern approach aspects to the creation of consumer food properties of a special purpose on the basis of multicomponent mixes of natural ingredients”, Thesis abstract for Doct. Sc., (Food Industry), 05.18.15, available at : <http://www.dissercat.com/content/teoreticheskie-i-prakticheskie-aspekty-novogo-podkhoda-k-sozdaniyu-potrebitelskikh-svoistv-p#ixzz3jdd9FUMa>.
9. (2000), “Food products”, *Big Medical Dictionary*, available at : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/medic2/35330>.
10. Azriliyan, A.N. (1997), *Bolshoy ekonomicheskij slovar* [Unabridged economic dictionary], Institute of New Economy, Moscow, Russia, available at : http://big_economic_dictionary.academic.ru/12087.
11. “Food products”, available at : <http://lidashealthandbeautyblog.com/food/>.
12. Kosak, K. (1909), *Lehrbuch des deutschen burgerlichen Rechts*, Band. I. pp. 114.
13. Slipchenko, S.O. (2013), *Osobytyi nemaynovi pravovidnosyny shchodo oborotozdatnykh obektiv : monohrafiya* [Private non-property legal relations about transferable objects: monograph], Disa plyus, Kharkiv, Ukraine.
14. Nokhrina, M.L. (2004), *Grazhdansko-pravovoe regulirovanie lichnykh neimushchestvennykh otnosheniy, ne svyazannykh s imushchestvennyimi* [Civil and Legal regulation of non-property legal relations which are not connected with property relations], Yurid. tsentr Press, St. Petersburg, Russia.
15. Dal, V. (2000), *Tolkovyi slovar zhivoho velikorusskoho yazyka : v 4 t.* [Explanatory Dictionary of the Live Great Russian Language : in 4 vol.], vol. III, Russkiy yazyk, Moscow, Russia.
16. Illarionova, T.I., Kirilova, M.Ya., Krasavchikov, O.A. et al. (1985), *Sovetskoe grazhdanskoe pravo : uchebnik : v 2 t.* [Soviet civil law : schoolbook : in 2], vol. 1, Vysshaya shkola, Moscow, Russia ; Sergeev, A.P. and Tolstoy, Yu.K. (editors) (1996), *Grazhdanskoe pravo : uchebnik : v 3 t.* [Civil law : textbook : in 3 vol.], vol. 1, Prospekt, Moscow, Russia ; Azimov, Ch.N., Sibilov, M.M., Borisova, V.I. et al. (2000), *Tsyvilne pravo Ukrayiny : pidruch. dlya stud. yuryd. spetsialn. vyshch. zakl. osvity* [Civil Law of Ukraine : college textbook for students of juridical profession], part. 1, Pravo, Kharkiv, Ukraine ; Slipchenko, S.A., Smotrov, O.I. and Kroytor, V.A. (2007), *Grazhdanskie i semeynoe pravo : Konspekt otvetov na zachete i ekzamine : nauch. posob.* [Civil and family law : Conspectus of answers for offset or examination], Espada, Kharkiv, Ukraine.
17. Sergeev, A.P. and Tolstoy, Yu.K. (editors) (1996), *Grazhdanskoe pravo : uchebnik v 3 t.* [Civil law : textbook : in 3 vol.], vol. 1, Prospekt, Moscow, Russia.

18. Pushkin, A.A., Samoylenko, V.M., Shishka, R.B. et al. (1996), *Grazhdanskoe pravo Ukrainy : ucheb. dlya vuzov sistemy MVD Ukrainy : v 2 ch.* [Civil Law of Ukraine : college textbook for MIA of Ukraine system : in 2 vol.], vol. 1, Osnovy, Kharkiv, Ukraine ; Shevchenko, Ya.M. (editor) (2003), *Tsyvilne pravo Ukrayiny : Akademichnyi kurs : u 2 t.* [Civil Law of Ukraine : Academic course: in 2 vol.], vol. 1 : *Zahalna chastyna : pidruch.* [General part : textbook], Publishing House of «In Yure», Kyiv, Ukraine.

УДК 349.2: 378.12

КОЛІЗІЙНІ НОРМИ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН НАУКОВИХ ПРАЦІВНИКІВ

Кравчук П.С., аспірант

*Хмельницький університет управління та права,
вул. Героїв Майдану, 8, м. Хмельницький, Україна
Kravchuk.pavel.88@mail.ru*

Статтю присвячено питанням реалізації трудових правовідносин, ускладнених іноземним елементом, у сфері наукових досліджень і підбору адекватних колізійних прив'язок для їх регулювання. Визначено характерні риси здійснення трудової діяльності у сфері міжнародних морських досліджень: гуманістичний характер, системність і різновекторність, варіативність. Встановлено, що колізійне регулювання трудових правовідносин, ускладнених іноземним елементом, які виникають під час здійснення морських наукових досліджень, найбільш доцільно здійснювати з використанням *lex banderae* (*lex flagi* – закон прапора) та *lex delegationis* (закон делегування, відрядження).

Ключові слова: трудові відносини, ускладнені іноземним елементом, ускладнені іноземним елементом трудові відносини у сфері наукових досліджень, міжнародні морські дослідження, колізійне регулювання трудових відносин, ускладнених іноземним елементом, колізійні прив'язки.

КОЛЛИЗИОННЫЕ НОРМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ НАУЧНЫХ РАБОТНИКОВ

Кравчук П.С.

*Хмельницький університет управління та права, ул. Героев Майдана, 8, г. Хмельницький, Украина
Kravchuk.pavel.88@mail.ru*

Статья посвящена вопросам реализации трудовых правоотношений, осложненных иностранным элементом, в сфере научных исследований и подбора адекватных коллизионных привязок для их регулирования. Определены характерные черты реализации трудовой деятельности в сфере международных морских исследований: гуманистический характер, системность и разновекторность, вариативность. Выяснено, что коллизионное регулирование трудовых правоотношений, осложненных иностранным элементом, которые возникают во время морских научных исследований, наиболее целесообразно производить с использованием *lex banderae* (*lex flagi* – закон флага) и *lex delegationis* (закон командировки).

Ключевые слова: трудовые правоотношения, осложненные иностранным элементом, осложненные иностранным элементом трудовые правоотношения в сфере научных исследований, международные морские исследования, коллизионное регулирование трудовых правоотношений, осложненных иностранным элементом, коллизионные привязки.

CONFLICT OF LAWS OF REGULATING OF LABOR RELATIONS OF SCIENTIFIC RESEARCHERS

Kravchuk P.S.

*Khmelnytsky university of management and law, str. Maidan Heroes, 8, Khmelnytsky, Ukraine
Kravchuk.pavel.88@mail.ru*

The article is devoted to questions of realization of labor relations complicated by a foreign element in the field of scientific research and selection of appropriate conflict bindings for their regulation. Characteristic features of the implementation of scientific activity are detected. The list of its includes numbers of features, which demonstrate that some kind of scientific researches need to involve international resources. International marine researches are among its.

Some International Laws, such as Convention on Marine Law, were analyzed. As a result several characteristic features of the implementation work in international marine research were detected. They are: human character; systematic and various vectors; variability. There is detected that the conflict of regulation of labor relations,

complicated by a foreign element that arise in the implementation of marine scientific research, the most advisable to using *lex banderae* (*lex flagi* – flag law) – since the work activity carried out within the marine scientific research precisely characterized by the specific place of work (seagoing vessel, scientific plant or equipment) and features specific relations (labor relations in the field of marine scientific research), and *lex delegationis* (law delegation trip) – apply to workers who are sent to work in foreign missions, and means of the right host country institution or organization that sent an employee to perform certain tasks abroad.

On our opinion, such conflict bindings as a *lex voluntaris* and *lex loci labors* couldn't be apply for labor relations, complicated by a foreign element, in the field of international marine research, because plant and equipment are not considered the territory of the Member conducting the marine scientific research, and thus there is no possibility to choose the legal system of the State-researcher. Unacceptability application bindings recent conflict stems from such features as labor relations complicated by a foreign element that arise during the implementation of research activities, particularly in the implementation of marine scientific research as the variability of their regulation.

Key words: labor relations complicated by a foreign element, labor relations, complicated by a foreign element in research, international marine research, conflict of regulation of labor relations, complicated by a foreign element, conflict bindings.

Сучасний стан науки у світі характеризується значними темпами розвитку на тлі глобалізації, каталізатором чого є насамперед динамічний прогрес інформаційних технологій, який у свою чергу обумовлює генезис інформаційного суспільства. Серед держав – світових лідерів, які здійснюють наукові дослідження й наукові відкриття, можна назвати Японію, США, Швецію, Фінляндію, Данію, Швейцарію, Німеччину, про що свідчить середній показник наукоємності їх економіки – 2% [6]. Заради справедливості варто зауважити, що величина цього показника не відповідає цільовій величині, задекларованій у міжнародних нормативно-правових актах, наприклад, у Лісабонській стратегії (3%) [1], проте водночас показник наукоємності економіки України становить 0,73%.

Унаслідок такого стану справ Україна з моменту здобуття незалежності втратила більше 2/3 наукового потенціалу, що у свою чергу спричиняється систематичним фінансуванням сфери науки за «залишковим» принципом. Так, на фундаментальні наукові дослідження й розробки щороку витрачається в середньому лише 23% запланованої суми, на прикладні розробки – 18%, на науково-технічні розробки – 47% [6].

До зазначених проблем функціонування вітчизняної науки варто додати також недостатню законодавчу урегульованість окремих питань здійснення науково-дослідницької діяльності. Зокрема, мова йде про такі блоки проблемних питань, як невідповідність змісту Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» змісту наукової діяльності, невпорядкованість понятійно-термінологічного апарату, яким послуговуються законодавчі акти, неналежна урегульованість здійснення наукової й науково-дослідної діяльності з позиції трудового законодавства [10].

В останньому із зазначених блоків особливо цікавим і недостатньо дослідженим питанням є реалізація трудових правовідносин, ускладнених іноземним елементом, у сфері наукових досліджень у цілому та підбір адекватних колізійних прив'язок для урегулювання здійснення міжнародних, міжнаціональних польових наукових досліджень зокрема. Необхідність вивчення цієї проблеми та пошуку шляхів її вирішення обумовлює актуальність нашого дослідження.

Проблеми правового регулювання трудових правовідносин наукових працівників знайшли відображення в працях О. Гоц [5], О. Мірошніченко [9], М. Смолярової [13], С. Черновської [16] та інших авторів. Акцент на співвідношенні норм національного й міжнародного законодавства, за допомогою якого регулюється інститут трудового договору, зроблено в розвідці Ф. Цесарського [15].

Незважаючи на це, питанню регулювання трудових правовідносин, ускладнених іноземним елементом, у сфері наукових досліджень і підбору адекватних колізійних прив'язок для урегулювання здійснення міжнародних, міжнаціональних польових наукових досліджень не було приділено належної уваги.

Мета статті – розкрити колізійні норми регулювання трудових відносин наукових працівників.

В українській правовій практиці розмежовують поняття «наукова діяльність» і «науково-технічна діяльність». Основними критеріями диференціації цих понять є їх мета й форми прояву, що стає очевидним із їх законодавчого визначення. Так, у Законі України «Про наукову та науково-технічну діяльність» наукова діяльність трактується як інтелектуальна творча діяльність, спрямована на отримання й використання нових знань. Основними її формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження [12].

Згідно із Законом України «Про наукову та науково-технічну діяльність» науково-технічна діяльність – це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на отримання й використання нових знань у всіх галузях техніки та технологій. Її основними формами (видами) є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії їх практичного використання [12].

Водночас спільними характеристиками як наукової, так і науково-технічної діяльності є інтелектуальність та творчість персоніфікованих суб'єктів їх реалізації. Ці спільні характеристики є визначальними, проте не вичерпними для розкриття змісту наукової й науково-технічної діяльності під час здійснення їх порівняння з іншими видами професійної діяльності. Однак з огляду на контекст нашого дослідження зосередимо увагу на науковій діяльності, якій притаманні такі специфічні особливості, як систематичність, універсальність, загальна суспільна значущість, незавершеність, наступність, критичність, достовірність, раціональність [14, с. 176], інтенсивність [8, с. 75].

Більше того, наукова діяльність не може здійснюватись без таких базових елементів, як потреба в наукових дослідженнях, чітко визначені об'єкт і предмет дослідження, прогнозована ефективність наукових досліджень, ресурси для проведення наукових досліджень та їх очікувані результати [8, с. 75]. І хоча значення кожного з названих базових елементів для здійснення наукової діяльності є приблизно еквівалентним, що обумовлюється їх системністю, відсутність одного з них виключає можливість здійснення повноцінної наукової діяльності; тому варто зробити наголос на такому елементі, як ресурси для проведення наукових досліджень.

Цілком очевидно, що проведення окремих наукових досліджень потребує інших, ніж наявні в розпорядженні окремого колективного суб'єкта, додаткових ресурсів. Такими ресурсами дуже часто є територія іноземних держав або суб'єкти, які перебувають у власності чи під прапором іноземних держав та прирівнюються до їх територій, природні або синтетичні ресурси, які перебувають у власності іноземних держав чи на нейтральних територіях, іноземні спеціалісти тощо. Унаслідок залучення останніх виникають трудові відносини, ускладнені іноземним елементом.

І хоча в сучасній правовій науці розроблено певні напрацювання з питань нормативно-правового й колізійно-правового регулювання трудових відносин, ускладнених іноземним елементом, у різних сферах [3; 4; 17], цю проблематику практично не було спроектовано (у розумінні наукового дослідження) на площину реалізації трудових правовідносин у науковій сфері.

Водночас окремі міжнародні документи, хоч і фрагментарно, урегульовують питання здійснення трудових правовідносин у сфері наукової діяльності. Фрагментарність таких документів проявляється насамперед у тому, що їх дія поширюється здебільшого лише на певну сферу, тобто такі міжнародні законодавчі акти є вузькоспеціалізованими. Яскравою ілюстрацією до викладеного може слугувати Конвенція Організації Об'єднаних Націй із морського права [7] (далі – Конвенція з морського права).

У Конвенції з морського права не визначається поняття «морські наукові дослідження». Цей пробіл спробував усунути Держдепартамент США, який розробив Перероблене керівництво до реалізації відповідних положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй із морського права «Морські наукові дослідження». У цьому документі до морських наукових досліджень було зараховано заходи, що проводяться в океані, щоб розширити знання про морське середовище та процеси в ньому [11].

До згаданих заходів *не належать* такі: розвідка й освоєння природних ресурсів; гідрографічні обстеження (для підвищення безпеки судноплавства); військові дії, у тому числі військові дослідження; заходи, пов'язані з прокладкою й експлуатацією підводних кабелів; екологічний моніторинг та оцінка забруднення морського середовища; збір морських метеорологічних даних та інших рутинних спостережень за океаном (таких, що використовуються для моніторингу й прогнозування стану океану, попередження небезпечних природних явищ і прогнозів погоди, передбачення клімату), у тому числі за рахунок добровільних програм [11].

Проте текстуальний аналіз Конвенції з морського права дає змогу виокремити основоположні ознаки цього виду наукової діяльності, за допомогою яких можна здійснити подальший вибір колізійних прив'язок у регулюванні трудових правовідносин, ускладнених іноземним елементом, які виникають під час здійснення наукової діяльності.

Так, у ст.143 Конвенції з морського права декларується, що морські наукові дослідження здійснюються винятково з мирними цілями та на благо всього людства. У ч.3 ст.143 Конвенції з морського права йдеться про те, що держави-учасниці (як ті, які мають вихід до моря, так і ті, які такого виходу не мають) можуть здійснювати морські дослідження, а також сприяють міжнародній співпраці в царині морських досліджень шляхом участі у відповідних програмах, зміцнення дослідницького потенціалу, підготовки й залучення відповідних наукових кадрів, поширення досягнутих результатів [7].

На нашу думку, зі змісту наведеної норми можна виокремити такі ознаки трудової діяльності у сфері здійснення морських наукових досліджень: *гуманістичний характер*, що постає з принципу здійснення морських досліджень винятково в мирних цілях; *системність і різновекторність*, проявом чого є різні шляхи участі держав-учасниць у сприянні науковим морським дослідженням.

Важливим із позиції об'єкта нашого дослідження є положення Конвенції з морського права про те, що установки й обладнання, за допомогою яких здійснюються наукові морські дослідження як у водах, так і на континентальному шельфі, не мають статусу островів, їм не належать територіальні води, вони не впливають на делімітацію територіального моря, виключної економічної зони чи континентального шельфу (ст.259 Конвенції з морського права) [7].

Викладене твердження дає змогу припустити, що оскільки установки й обладнання не мають статусу островів та їм не належать територіальні води, то вони не вважаються частиною держави-учасниці, яка проводить ці наукові морські дослідження та якій ці установки й обладнання належать. Відповідно, на їх території не діє національне законодавство цієї держави-учасниці, у тому числі й трудове. У такому разі найбільш доцільним вбачається регулювання трудових правовідносин, які мають місце на установках та обладнанні, за допомогою або міжнародного законодавства, або законодавства держави, у територіальних водах якої чи на шельфі якої розташовуються установки чи обладнання. Таким чином, ще однією характерною ознакою трудових правовідносин, ускладнених іноземним елементом, які виникають у процесі здійснення наукової діяльності, є *варіативність їх правового регулювання*.

На нашу думку, зміст окресленої ознаки трудових правовідносин, ускладнених іноземним елементом, які виникають у процесі здійснення наукової діяльності, апіорі обмежує можливість права вибору сторонами таких правовідносин правової системи, за допомогою якої мав би врегульовуватись трудовий конфлікт у разі його виникнення. Тобто серед множини відомих колізійних прив'язок, з яких необхідно обрати найбільш адекватну для врегулювання ускладнених іноземним елементом трудових правовідносин наукових працівників, автоматично виключається можливість застосування *lex voluntaris* (автономії волі). Такий висновок логічно постає з твердження про те, що установки й обладнання не вважаються територією країни-учасниці, яка проводить наукові морські дослідження, а отже, відпадає можливість вибору правової системи цієї держави.

За тією ж логікою для колізійного врегулювання трудових правовідносин, ускладнених іноземним елементом, які виникають унаслідок реалізації наукової діяльності, не може бути застосовано іншу основну колізійну прив'язку – прив'язку до закону місця роботи (*lex loci laboris*).

Цю прив'язку інколи називають прив'язкою до права країни місця звичайного виконання працівником своєї трудової діяльності; до закону країни місця знаходження підприємства, на якому працює особа; до закону місця виконання роботи; до закону країни, у якій працівник зазвичай виконує свої трудові обов'язки; до закону країни, у якій робітник зазвичай виконує роботу; до права країни звичайного виконання роботи за договором; до закону країни, у якій (повністю чи переважно) виконується робота; до права місця здійснення трудової функції тощо [2].

І хоча така прив'язка найчастіше застосовується в разі нездійснення сторонами вибору правової системи або відсутності в сторін трудового договору вибору, що, власне, і спостерігається в окресленій ситуації з установками й обладнанням, які не вважаються територією країни-учасниці, яка проводить наукові морські дослідження, *lex loci laboris* не може використовуватись для колізійного регулювання трудових правовідносин, ускладнених іноземним елементом, наукових працівників, які здійснюють наукові морські дослідження. Таке твердження набуває сенсу з огляду на те, що установки й обладнання, які використовуються в морських наукових дослідженнях, не вважаються ні островами, ні територією держави, яка проводить дослідження або якій вони належать, а отже, правовідносини на цих установках не врегульовуються за допомогою законодавства цієї держави.

Таким чином, з множини можливих і застосовуваних у міжнародній правовій практиці колізійних прив'язок для врегулювання трудових правовідносин, ускладнених іноземним елементом, які виникають під час здійснення наукових морських досліджень, непридатними є прив'язки *lex voluntaris* та *lex loci laboris*.

З огляду на те, що виконання трудових зобов'язань у межах здійснення наукових морських досліджень не підпадає під загальні формули колізійного регулювання у зв'язку зі специфікою місця виконання роботи та особливостями конкретних відносин, виникає об'єктивна необхідність для регулювання означених трудових відносин застосувати так звані спеціальні колізійні норми з власними колізійними прив'язками. Такою, наприклад, є прив'язка до закону прапора – *lex banderae* (*lex flagi*).

Як правило, *lex banderae* (*lex flagi*) застосовується для регламентації праці особи на водному чи повітряному транспорті та передбачає врегулювання правовідносин за допомогою закону країни реєстрації транспортного засобу або до держави, під прапором чи ідентифікаційним символом якої перебуває цей транспортний засіб. Оскільки трудова діяльність, що здійснюється в межах морських наукових досліджень, характеризується саме специфікою місця виконання роботи (морське судно, наукова установка або обладнання) та особливостями конкретних відносин (трудові відносин у сфері наукових морських польових досліджень), то найбільш доцільним вбачається застосування саме колізійної прив'язки *lex banderae* (*lex flagi*) для врегулювання трудових правовідносин, які реалізуються під час здійснення наукової діяльності.

Іншою колізійною прив'язкою, яка, на нашу думку, може використовуватись для регулювання трудових правовідносин у сфері міжнародних морських наукових досліджень, проте з поправкою на індивідуальний, персональний, суб'єктивний характер, є *lex delegationis*. Ця прив'язка застосовується щодо працівників, яких направлено на роботу в закордонні відрядження, та означає застосування права країни місцезнаходження установи чи організації, яка направила працівника для виконання певних завдань за кордон.

Таким чином, колізійне регулювання трудових правовідносин, ускладнених іноземним елементом, які виникають під час реалізації наукової діяльності, зокрема й під час здійснення морських наукових досліджень, може здійснюватись із використанням двох колізійних прив'язок: *lex banderae* (*lex flagi* – закону прапора) та *lex delegationis* (закону делегування, відрядження). Водночас неадекватними для регулювання трудових правовідносин, ускладнених іноземним елементом, які виникають під час реалізації наукової діяльності, зокрема й під час здійснення морських наукових досліджень, є колізійні прив'язки *lex voluntaris* (автономії волі) та *lex loci laboris* (закону місця праці). Неприйнятність застосування останніх колізійних прив'язок постає з такої особливості трудових правовідносин, ускладнених іноземним елементом, які виникають під час реалізації наукової діяльності, зокрема й під час здійснення морських наукових досліджень, як *варіативність їх правового регулювання*. Її сутність визначається положеннями міжнародного законодавства, яким регулюється здійснення наукової діяльності на морі, та означає, що залежно від конкретної ситуації для регулювання трудових правовідносин, ускладнених іноземним елементом, наукових працівників має застосовуватись або міжнародне законодавство, або законодавство країни, у територіальних морських водах якої чи на шельфі якої проводяться такі дослідження.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні проблемних питань, які виникають у вітчизняній правовій практиці щодо врегулювання трудових правовідносин, ускладнених іноземним елементом, у сфері наукової діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Lisbon Strategy : An Analysis and evaluation of the methods used and results achieved [Electronic resources]. – Access mode : <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201107/20110718ATT24270/20110718ATT24270EN.pdf>.
2. Байбороша Н. Классические типы коллизионных привязок / Н. Байбороша // Журнал международного права и международных отношений. – 2011. – №4. – С. 22-23.
3. Белогубова О.В. Колізійно-правове регулювання трудових відносин, ускладнених іноземним елементом, в міжнародному судноплаванні / О.В. Белогубова // Актуальні проблеми політики. – 2013. – Вип. 50. – С. 120-130.

4. Белогубова О.В. Теоретичні проблеми відокремлення трудових відносин з іноземним елементом у самостійну сферу правового регулювання [Електронний ресурс] / О.В. Белогубова. – Режим доступу : <http://www.stationline.org.ua/politologiya/30-politika/1461-teoretichni-problemi-vidokremlennya-trudovix-vidnosin-z-inozemnim-elementom-u-samostijnu-sferu-pravovogo-regulyuvannya.html>.
5. Гоц О.В. Правове регулювання виникнення трудових правовідносин з науково-педагогічними працівниками : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к.ю.н. : спец. 12.00.05 «Трудове право ; право соціального забезпечення» / О.В. Гоц ; Національний університет внутрішніх справ. – Х., 2004. – 20 с.
6. Захаркін О.О. Науково-технічна та інноваційна діяльність в Україні і в світі : порівняльний аналіз [Електронний ресурс] / О.О. Захаркін. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/29850/1/Zaharkin%20monografija.pdf>.
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права : міжнародний документ [прийнятий ООН 10. 12. 1982 р. ; ратиф. Верх. Радою Укр. 03. 06. 1999 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_057/page?text.
8. Лавриш Ю.Е. Особливості організації науково-дослідницької діяльності студентів вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / Ю.Е. Лавриш // Вісник НТУУ «КПІ». Філологія. Педагогіка : збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 2. – С. 72-76. – Режим доступу : <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/5218>.
9. Мірошниченко О. Особливості правового регулювання строкових трудових відносин з науково-педагогічними працівниками у чинному законодавстві про працю та у проекті Трудового кодексу України [Електронний ресурс] / О. Мірошниченко. – Режим доступу : <http://ukterra.com.ua/node/39>.
10. Нагорічна О.С. Законодавче забезпечення процесу державного регулювання наукової діяльності [Електронний ресурс] / О.С. Нагорічна, Ю.О. Коновалов // Державне управління : удосконалення та розвиток. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=724>.
11. Перероблене керівництво до реалізації відповідних положення Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права «Морські наукові дослідження» : міжнародний документ, прийнятий Держдепартаментом США 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/publicationstexts/msr_guide%202010_final.pdf.
12. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13.12.1991 р. № 1977-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.
13. Смолярова М.Л. Особливості правового регулювання професійної діяльності науково-педагогічних працівників [Електронний ресурс] / М.Л. Смолярова. – Режим доступу : http://www.bookz.com.ua/26/PD111_05.pdf.
14. Царенко О.В. Теоретичні підходи до організації наукової діяльності викладачів вищих військових закладів [Електронний ресурс] / О.В. Царенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – Вип. 30. – С. 176-177. – Режим доступу : <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/452/1>.
15. Цесарський Ф.А. Співвідношення норм національного трудового права й міжнародних правових актів у регулюванні інституту трудового договору [Електронний ресурс] / Ф.А. Цесарський. – Режим доступу : <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2FCyberLeninka.ru%2Farticle%2Fn%.pdf&lang=uk&c=57021ed79ead>.
16. Черновська С.М. Правове регулювання трудових відносин наукових працівників : дис. ... к.ю.н. : 12.00.05 / С.М. Черновська ; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2012. – 231 с.
17. Яковлев В.В. Автономія волі у трудових відносинах, ускладнених іноземним елементом [Електронний ресурс] / В.В. Яковлев. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11838/%C2>.

REFERENCES

1. "The Lisbon Strategy": An Analysis and evaluation of the methods used and results achieved, available at : <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201107/20110718ATT24270/20110718ATT24270EN.pdf>.
2. Bayborosha, N. (2011), "Classical types of collision bindings", *Zhurnal mezhdunarodnoho prava i mezhdunarodnykh otnosheniy*, no. 4, pp. 22-23.
3. Belohubova, O.V. (2013), "Collision and legal regulation of the labour relations complicated by a foreign element in the international navigation", *Aktualni problemy polityky*, iss. 50, pp. 120-130.
4. Belohubova, O.V. "Theoretical problems of office of the labour relations with a foreign element to the independent sphere of legal regulation", available at : <http://www.stattionline.org.ua/politologiya/30-politika/1461-teoretichni-problemi-vidokremlennya-trudovix-vidnosin-z-inozemnim-elementom-u-samostijnu-sferu-pravovogo-regulyuvannya.html>.
5. Hots, O.V. (2004), "Legal regulation of emergence of labor legal relationship with scientific and pedagogical workers", Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.05, National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine.
6. Zakharkin, O.O. "Scientific and technical and innovative activity in Ukraine and in the world: comparative analysis", available at : <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/29850/1/Zaharkin%20monografija.pdf>.
7. "Convention of the United Nations on a marine law: international document [approved by UN in 10.12.1982; ratified by Verkhovna Rada of Ukraine 03. 06. 1999 p.], available at : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_057/page?text=%E8%F1%F1%EB%E5%E4%EE%E2%E0%ED%E8%FF+%ED%E0%F3%F7%ED%FB%E5.
8. Lavrish, Yu.E. (2013), "Features of the organization of research activity of students of higher educational institutions", *Visnyk NTUU «KPI». Filolohiya. Pedagogika : zbirnyk naukovykh prats*, iss. 2, pp. 72-76, available at : <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/5218>.
9. Miroshnichenko, O. "Features of legal regulation of the urgent labor relations with scientific and pedagogical workers in the current legislation about work and in the draft of the Labour code of Ukraine", available at : <http://ukterra.com.ua/node/39>.
10. Nahorichna, O.S. and Konovalov, Yu.O. "Legislative ensuring process of state regulation of scientific activity", *Derzhavne upravlinnya : udoskonalennya ta rozvytok*, available at : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=724>.
11. "The processed management to implementation of the relevant provisions of the Convention of the United Nations on a marine law "Sea scientific researches" ": the international document accepted by U.S. State Department of 2010., available at : http://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/publicationstexts/msr_guide%202010_final.pdf.
12. "About scientific and technical activity": Law of Ukraine from 13.12.1991 № 1977-XII, available at : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.
13. Smolyarova, M.L. "Features of legal regulation of professional activity scientific and pedagogical worker", available at : http://www.bookz.com.ua/26/PD111_05.pdf.
14. Tsarenko, O.V. (2014), "Theoretical approaches to the organization of scientific activity of teachers of the highest military institutions", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, iss. 30. – pp. 176-177, available at : <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/452/1>.
15. Tsesarskiy, F.A. "Correspondence of the national labour law standards and the international legal acts in regulation of institute of the employment contract", available at : <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2FCyberLeninka.ru%2Farticle%2Fn%.pdf&lang=uk&c=57021ed79ead>.

16. Chernovska, S.M. (2012), "Legal regulation of the labour relations of scientist's thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.05, Institute of the state and right is the name of V.M. Koreckoho, Kyiv, Ukraine.
17. Yakovlev V.V. "Will autonomy in the labour relations complicated by a foreign element", available at : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11838/%C2>.

УДК 347 (477)Укр

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ЖИТЛО

Литвин Д.О., науковий співробітник

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака
Національної академії правових наук України, м. Київ, вул. Раєвського, 23-а, Україна
ld24.ares@gmail.com*

У статті розглянуто історичні етапи формування житлового права радянського періоду. Перші закони в цій сфері приймаються на початку ХХ століття. Із цього часу починається потужний шлях розвитку житлового законодавства, яке поступово проходить розвиток від системи норм до інституту галузі цивільного права.

Ключові слова: право на житло, житлове законодавство, житлова політика, житловий фонд, правове регулювання забезпечення житлових прав громадян.

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛИЗ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА ГРАЖДАН НА ЖИЛЬЕ

Литвин Д.А.

*Научно-исследовательский институт частного права и предпринимательства имени академика Ф.Г. Бурчака
Национальной академии правовых наук Украины, г. Киев, ул. М. Раевского, 23-а, Украина
ld24.ares@gmail.com*

В статье рассмотрены исторические этапы формирования жилищного права советского периода. Первые законы в этой сфере принимаются в начале ХХ века. С этого времени начинается мощный путь развития жилищного законодательства, которое постепенно проходит развитие от системы норм до института отрасли гражданского права.

Ключевые слова: право на жилье, жилищное законодательство, жилищная политика, жилой фонд, правовое регулирование обеспечения жилищных прав граждан.

RETROSPECTIVE ANALYSIS PUBLIC'S RIGHT TO HOUSING

Lytvyn D.O.

*Research institute of private law and entrepreneurship academician F.G. Burchak
National academy of sciences of Ukraine, str. Rajewski, 23-a, Kyiv, Ukraine
ld24.ares@gmail.com*

The historical stages of formation in housing law of soviet period. The first laws in this sphere are approved at the beginning of XX century. From this time the powerful development of housing law started which comes gradually the development from the system of statements to the institute of branch in civil law. The history of housing law closely connected with the history of state and society because the housing is one of the elements in the mechanism of human social rights realization. Historical experience of housing legislation development may be used for comparative analysis performance and liquidation of modern needs by the reformation of housing branch. By the way the necessity in researching of historical basis of housing law is connected with follow: firstly, it will give the possibility to define the place of housing law in the legal system of Ukraine; secondly, the researching of housing law history is a way in the defining of doctrinal basis of citizen rights for housing in the conditions of human rights standards which must be defined within complex research of different law branches without only connection to the basis of civil legislation; thirdly the researching of housing law history may give the possibility into the liquidation of empty space in housing law which appeared in the connection with overloading of soviet ideology in the theory of housing law. Modern housing law and legislation need the reformation because the Housing Code Ukrainian SSR is actual and it was approved by the principles of planning economy.

It's necessary to state that by the twenty years after Constitution of Ukraine approving in juridical science (firstly in the theory of housing law) there is no one understanding of essence and content of citizens right for housing is not solved. Problem of doctrinal defining of citizen's right for housing is still active. It causes the necessity of future research in different aspects of citizen's right for housing including forms and guaranties of its realization.

Key words: right for housing, housing legislation, housing policy, housing, legal regulation of housing rights.

Науково обґрунтований розгляд поняття й змісту права на житло поліцейських як громадян України, частини її населення та особливої категорії службовців можливий лише на основі комплексного аналізу сутності права громадян України на житло в цілому, яке має досить багатоаспектний характер як у теоретичному сенсі, так і в плані практичної реалізації.

Дослідженню різних аспектів проблеми сутності й змісту права громадян на житло надавалось традиційно важливе значення не лише в теорії цивільного та житлового права, а й у теорії та історії держави й права (з позиції розгляду місця права на житло в системі прав і свобод людини), конституційному (державному) праві (з огляду на послідовне закріплення права громадян на житло з 1977 р. в Конституції СРСР як виду соціально-економічних прав) і праві соціального забезпечення (з позиції розгляду права громадян на житло в системі заходів соціальної підтримки населення).

Деякі відносини, що виникають під час реалізації права громадян на житло, регламентуються також нормами адміністративного права (встановлення адміністративної відповідальності за порушення правил користування, утримання й ремонту житлових приміщень, правил надання комунальних послуг, порядку та правил житлового будівництва, а також включення окремих житлових прав і переваг у систему гарантій деяких категорій державних службовців), фінансового й бюджетного права (фінансове забезпечення заходів щодо реалізації права громадян на житло) і поліцейського права (підстави та умови виникнення права на житло поліцейських).

Питання історичного розвитку житлового права частково розглядалось у працях О.М. Бандурки, М.К. Галянчика, І.К. Кобленця, В.Н. Літовкіна, В.С. Малченко, Л.І. Моравського, П.І. Седугіна та інших учених.

Мета статті є встановлення історичних засад житлового права України для обґрунтування позиції, що житлове право – це комплексна галузь права, а також для розробки концептуальних засад відмежування житлових правовідносин від інших правовідносин.

У різні історичні періоди та в різних країнах критерії достатності забезпеченості житлом були різними, а тому потреба людини в житлі задовольнялась неоднаково й у різних формах. Причому необхідний ступінь забезпеченості житлом, як правило, залежав від рівня розвитку держави, її матеріальних можливостей та існуючої суспільно-політичної системи, що є визначальним для норм права, які регулюють підстави й порядок забезпечення житлом громадян.

Як наслідок, глибоке та всебічне дослідження права громадян на житло варто здійснювати з урахуванням ретроспективного аналізу як основних етапів розвитку вітчизняного житлового законодавства, так і розуміння права на житло, що існувало в різні періоди у вітчизняній юридичній науці, обумовленого певними соціально-економічними умовами й чинною законодавчою базою. З огляду на наведені обставини вважаємо за доцільне розглянути генезис поняття та змісту права на житло, що у свою чергу дає змогу осмислити здійснювані в Україні заходи щодо реформування правових основ державної житлової політики.

На основі аналізу наукової літератури з конституційного, цивільного, житлового права та житлового законодавства СРСР можна виділити певні етапи формування й розвитку житлового законодавства післяреволюційного періоду. Кожному з них відповідають характерні підходи в теорії цивільного та житлового права до розуміння сутності й змісту права громадян на житло в радянський період. Цими етапами є такі часові проміжки:

- 1) 1917-1977 рр. – період формування й дії радянського житлового законодавства (від перших декретів і постанов радянської влади, спрямованих на вирішення житлового питання трудящих мас, до прийняття Конституції СРСР від 7 жовтня 1977 р.);
- 2) 1977-1981 рр. – період дії радянського житлового законодавства (від прийняття Конституції СРСР від 7 жовтня 1977 р. до прийняття Основ житлового законодавства Союзу РСР і союзних республік від 24 червня 1981 р.);
- 3) 1981-1991 рр. – період дії радянського житлового законодавства (від прийняття Основ житлового законодавства Союзу РСР і союзних республік від 24 червня 1981 р. до прийняття Декларації прав і свобод людини й громадянина).

Наведена класифікація етапів формування й розвитку вітчизняного житлового законодавства та відповідних їм етапів розвитку вчення про право на житло є умовною, тому її може бути скориговано. В основу цього поділу покладено такий критерій, як пряме закріплення в законодавчому акті права

громадян на житло. Водночас можна проілюструвати й усвідомити відмінності в поглядах на суть і правову природу права громадян на житло, висловлених у юридичній літературі як радянського, так і сучасного періоду.

Перший етап (1917-1977 рр.) характеризувався тим, що спроби теоретичного осмислення права громадян на житло почали робити в радянській юридичній літературі незабаром після завершення громадянської війни, проте лише в межах розробки правових заходів вирішення житлового питання, тобто забезпечення житлом трудящих. Так, у 1924 р. фахівець у галузі житлового права І.К. Кобленц стверджував: «Сучасна людина не може тривалий час існувати зовсім без житла, піддаючись дії холоду, вогкості, палючого сонця та інших впливів природи. Шляхом житла людина створює собі внутрішньо більш рівний клімат; житло слугує ніби доповненням до одягу людини. Питання про забезпечення нормальним житлом є не питанням лише зручності життя, а умовою існування людини, майже такою ж мірою необхідною, як їжа, повітря, сон тощо» [1]. Такої ж позиції дотримувались В.С. Малченко та Л.І. Моравський, які вважали, що лише впевненість у твердому володінні житлом може забезпечити людині продуктивність її роботи [2].

Водночас з огляду на існуючу того часу економічну й політичну ситуацію, а також матеріальні ресурси держави І.К. Кобленц вважав за доцільне під час визначення правових основ житлової політики держави виходити з такої тези: «Якщо хорошого житла не вистачає, то соціальна корисність громадянина визначала його переважне право на заняття тієї ж житлоплощі, на яку він претендує» [1].

У Програмі Комуністичної партії, прийнятій VIII з'їздом РКП(б) в березні 1919 р., заявлялося: «Прагнучи до вирішення житлового питання, особливо загостреного в період війни, Радянська влада експропріювала повністю всі будинки капіталістичних домовласників і передала їх міським радам; здійснила масове вселення робітників з околиць у буржуазні будинки, передала найкращі з них робочим організаціям, взявши утримання цих будівель на рахунок держави, перейшла до забезпечення робочих сімей меблями тощо. <...> Завдання РКП(б) полягає в тому, щоб, ідучи вказаним шляхом та жодним чином не зачіпаючи інтересів некапіталістичного домоволодіння, усіма силами прагнути до поліпшення житлових умов трудящих мас» [3, с. 57].

Конституцією СРСР від 5 грудня 1936 р. в ст. 10 було визначено, що основний житловий фонд у містах і промислових пунктах є державною власністю, тобто всенародним надбанням. У цьому ж акті виділялись лише два права радянських громадян у житловій сфері: право особистої власності на житловий будинок (ст.10 Конституції СРСР від 5 грудня 1936 р.); недоторканність житла громадян (ст.132 Конституції СРСР від 5 грудня 1936 р.) [4].

Однак в умовах дії сталінських репресій 1930-1950-х рр., що мали масовий характер та супроводжувались арештами громадян за надуманими підставами з їх подальшим засудженням і конфіскацією майна, ці права мали фактично формальний характер та не підкріплювались відповідними гарантіями їх реалізації.

Велика Вітчизняна війна посилила житлову проблему. І в подальшому, незважаючи на вжиті державою заходи щодо інтенсивного будівництва житла, а також заходи у сфері правового регулювання, житлову проблему в СРСР не було остаточно вирішено. Причому її вирішення (або, як тоді прийнято було говорити, «вирішення житлового питання») мало на меті не лише задоволення особистих потреб громадян у житлі (з 1960-х рр. «забезпечення кожної сім'ї окремою упорядкованою квартирою»), а й пов'язувалось із більш комплексною проблемою, що включає питання містобудівної політики, поліпшення архітектури та планування населених пунктів, з ліквідацією істотних відмінностей між містом і селом, розвитком транспорту, енергетики, інженерного обладнання будинків [5, с. 3]. Спеціальний розділ Програми КПРС, прийнятої в 1961 р. XXII з'їздом КПРС, називався «Вирішення житлової проблеми і благоустрій побуту» та охоплював широке коло питань соціально-економічного й народногосподарського значення [6, с. 390].

Другий етап (1977-1981 рр.) розвитку житлового законодавства та, відповідно, учення про право на житло характеризувався тим, що Конституція (Основний закон) СРСР, прийнята 7 жовтня 1977 р. сьомою позачерговою сесією Верховної Ради СРСР [7], у ст.44 закріпила норму такого змісту: «Громадяни СРСР мають право на житло. Це право забезпечується розвитком та охороною державного й громадського житлового фонду, сприянням кооперативному та індивідуальному житловому будівництву, справедливим розподілом під громадським контролем жилої площі, яка надається в міру здійснення програми будівництва благоустроєних жител, а також невисокою платою за квартиру й комунальні послуги».

Положення Конституцій СРСР про право громадян на житло були суттєвою новелою як у державному (конституційному), так і в житловому законодавстві. Вони давали змогу з принципово нових позицій переосмислити сутність та зміст права громадян на житло як найважливішого соціально-економічного права людини, комплексного правового інституту, а не лише з позицій його фактичного ототожнення з правом громадян на житлову площу й оцінки як цивільно-правового інституту. Проте вирішення цього завдання вимагало певного часу, у зв'язку із чим наукові дослідження права на житло, здійснені незабаром після прийняття Конституції СРСР, як правило, з об'єктивних причин не містили принципово нових висновків щодо цього.

Період 1980-х рр. відзначився прийняттям у 1983 р. Житлового кодексу УРСР, який досі є чинним. Класифікацію житлового фонду в цей період було врегульовано Постановою Ради Міністрів УРСР «Про порядок обліку житлового фонду» від 11 березня 1985 р. № 105. Зокрема, за цим актом перевід придатних для проживання житлових будинків і житлових приміщень у будинках державного й громадського житлового фонду в нежитлові приміщення зазвичай не допускався.

Третій етап (1981-1991 рр.) розвитку житлового законодавства та, відповідно, учення про право на житло характеризувався тим, що ухвалення на п'ятій сесії Верховної Ради СРСР десятого скликання 24 червня 1981 р. Основ житлового законодавства Союзу РСР і союзних республік [8] (далі – Основи) було досить серйозним досягненням, оскільки до цього в СРСР не було єдиного законодавчого акта, у якому комплексно вирішувалися б основні питання правового регулювання забезпечення житлових прав громадян. Основами, зокрема, було визначено склад житлового фонду та порядок надання громадянам житлових приміщень у будинках державного й громадського житлового фонду, а також у будинках житлово-будівельних кооперативів, урегульовано відносини з управління й експлуатації житлового фонду та з користування житловими приміщеннями, вирішено питання розмежування компетенції Союзу РСР і союзних республік у галузі регулювання житлових відносин.

У преамбулі Основ проголошувалось: «Радянське житлове законодавство покликане сприяти забезпеченню права громадян на житло, ефективному використанню й охороні житлового фонду». Водночас у ст.2 Основ завданнями радянського житлового законодавства було визначено регулювання житлових відносин із метою забезпечення гарантованого Конституцією СРСР права громадян СРСР на житло. Водночас ст.1 Основ «Право громадян СРСР на житло» за своїм змістом фактично була ідентичною нормі, закріпленій у ст.44 Конституції СРСР. Вона встановлювала: «Громадяни СРСР мають право на житло. Це право забезпечується розвитком та охороною державного й громадського житлового фонду, сприянням кооперативному та індивідуальному житловому будівництву, справедливим розподілом під громадським контролем жилої площі, яка надається в міру здійснення програми будівництва благоустроєних жител, а також невисокою платою за квартиру й комунальні послуги».

У 1992 р. приймається Закон України «Про приватизацію державного житлового фонду». Ним встановлювалось, що до об'єктів приватизації належать квартири багатоквартирних будинків, одноквартирні будинки, кімнати в квартирах та одноквартирних будинках, у яких мешкають два й більше наймачі та які використовуються громадянами на умовах найму. Після приватизації державного житлового фонду змінився зміст житлових відносин. Зміна житлових правовідносин, оновлення житлового законодавства приводять до формування житлового права як комплексної галузі права.

Серйозний внесок у розвиток учення про право на житло зробив відомий фахівець у галузі житлового права П.І. Седугін, який у роботі «Право на житло в СРСР» надав низку принципово важливих висновків. Як і інші дослідники-правознавці того часу, він вважав, що основним, головним у змісті права на житло є гарантоване Конституцією СРСР та іншими радянськими законами право користуватися житлом, а також розпоряджатись ним у визначених межах у власних інтересах та в інтересах своєї сім'ї.

П.І. Седугін звернув увагу на те, що право на житло – це «емне, багатоаспектне право». Воно включає в себе низку таких, що послідовно виникають, неоднакових за змістом, тісно пов'язаних між собою правочинів. Крім того, одним із перших у теорії житлового права П.І. Седугін зробив висновок про те, що поняття «право на житло» не ідентичне поняттю «право на житлоплощу», як було прийнято вважати раніше. На його думку, досить новаторську того часу, під правом на житлоплощу мається на увазі «комплекс правомочностей наймача з користування й розпорядження житловим приміщенням, наданим йому за договором або на іншій законній підставі». Поняття ж права на житло, на

переконання П.І. Седугіна, є значно ширшим за змістом, ніж поняття права на житлову площу, і не зводиться лише до нього [9, с. 36].

Визнання права на житло як найважливішого складника більш широкого права кожної людини на достатній життєвий рівень сталося лише в середині ХХ ст. У ст.25 Загальної декларації прав людини вперше було закріплено, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, у тому числі їжу, одяг, житло, медичний догляд і необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я й добробуту її самої та її сім'ї [10].

Норми про право на житло як складової частини права кожного на достатній життєвий рівень містяться також у п.1 ст.1 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. Причому, як постає зі змісту п.1 ст.12 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., обов'язковою є умова свободи вибору людиною місця проживання. Необхідність поваги до житла людини констатовано в ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод. Після прийняття Загальної декларації прав людини та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права право на достатнє житло стало частиною загальноновизнаних стандартів прав людини.

Підтвердженням цього є Глобальна стратегія в питанні житла до 2000 р., прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1998 р. У ній, зокрема, вказується: «Право на належне житло отримало загальне визнання з боку міжнародного співтовариства». Згідно з визначенням Глобальної стратегії в питанні житла до 2000 р. достатнє житло означає належну житлову площу, надійний захист приватного життя, належну безпеку, належне освітлення й вентиляцію, належну базу інфраструктуру, належне розташування щодо виробничих та інших важливих об'єктів, причому за помірну плату.

Пізніше право на житло отримало розвиток в інших документах із прав людини. Так, у ст.31 Європейської соціальної хартії (переглянутої), прийнятої в Страсбурзі 3 травня 1996 р. (ETS № 163), закріплено обов'язок держав вживати заходи, спрямовані на сприяння доступу до житла, що відповідає належним вимогам; запобігання бездомності та скорочення її масштабів із метою поступової ліквідації; підтримання цін на житло, доступних для людей, які не мають достатніх коштів.

Як бачимо, наведені норми з міжнародно-правових актів, на відміну від Конституції України, не передбачають у прямій постановці право громадян на житло, а закріплюють його в межах права на достатній рівень життя кожної людини та її сім'ї.

На підставі викладеного комплексного історико-правового аналізу житлового законодавства Союзу РСР та України, міжнародно-правових актів про права людини, юридичної літератури можна зробити висновок, що право громадян на житло, його природа й зміст є предметом теоретичного осмислення у вітчизняній юридичній науці, насамперед у таких її структурних частинах, як конституційне право, цивільне право та житлове право, упродовж багатьох десятиліть. У результаті такого осмислення формується вчення про право на житло, яке включає в себе погляди, судження, ідеї, висновки, положення, висловлені в працях учених-правознавців щодо права громадян на житло, а також законодавства, яке його закріплює й регулює.

У теорії радянського цивільного та житлового права до прийняття Конституції СРСР 1977 р. розглядалось не право громадян на житло як таке, а право на житлову площу, житлове приміщення (переважно в будинках місцевих рад депутатів трудящих). Під правом на житлову площу розумівся особливий цивільно-правовий інститут (сукупність норм, що мають місце в системі цивільного права), основна увага приділялась ученими-правознавцями суті та обґрунтуванню права радянських громадян на житлову площу, підставам виникнення житлових правовідносин у зв'язку з користуванням жилими приміщеннями. Загальноприйнятим було розуміння права на житлову площу як права на користування житловим приміщенням. Застосовуваний деякими науковцями термін «право на житло» був рівнозначний поняттю «право на житлову площу (житлове приміщення)».

З огляду на сформовані форми задоволення житлових потреб громадян у радянській юридичній науці до початку 1990-х рр. під правом громадян на житло розумілись гарантована для кожного громадянина можливість бути забезпеченим (володіти) постійним житлом, що за розміром і якістю відповідає встановленим вимогам, або право отримати в установленому порядку житлове приміщення в будинках державного чи громадського житлового фонду або в будинках житлово-будівельних кооперативів, а також мати у власності будинок згідно із чинним законодавством.

Визначальними для комплексного й системного аналізу сутності та змісту права громадян на житло в юридичній літературі на сучасному етапі стали норми Конституції України, прийнятої в 1996 р.

Варто констатувати, що за 20 років після прийняття Конституції України в юридичній науці (насамперед у теорії житлового права) єдиного розуміння сутності та змісту права громадян на житло поки що досягти не вдалося. Досі існує проблема доктринального визначення права громадян на житло. Це зумовлює необхідність подальшого здійснення наукового дослідження різних аспектів права громадян на житло, у тому числі форм і гарантій його реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кобленц И. Жилищное право / И. Кобленц ; под общ. ред. А.Г. Гойхбарга. – 2-е изд. – М. : Госиздат. – 1924. – 148 с.
2. Жилищное право. Комментарная сводка узаконений (по 16 сентября 1923 г.) // Юридические справочники / под ред. В.С. Малченко. – М. : Группа юристов – кооперативов, 1923. – № 3. – 162 с.
3. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и Пленумов ЦК. – Изд. 8-е. – М. : Политиздат. – 1970. – Т. 2. – 544 с.
4. Конституция СССР 1936 года Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик : утверждена Чрезвычайным VIII съездом Советов Союза ССР 5 декабря 1936 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1936.htm>.
5. Прокопченко И.П. Жилищное и жилищно-строительное законодательство : справочное пособие / И.П. Прокопченко. – М. : Стройиздат, 1977. – 432 с.
6. Материалы XXII Съезда КПСС. – М. : Политиздат, 1961. – 462 с.
7. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77>.
8. Основи житлового законодавства Союзу РСР і Союзних Республік [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/v5150400-81/page>.
9. Седугин П.И. Право на жилище в СССР / П.И. Седугин. – М. : Юрид. лит., 1983. – 224 с.
10. Загальна декларація прав людини прийнята резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/995_015.

REFERENCES

1. Koblents, I. (1924), *Zhilishchnoe pravo* [Housing law], Hosizdat, Moscow, Russia.
2. (1923), “Housing law. Resume collection of laws. (up to September 16, 1923)”, Malchenko, V.C. *Yuridicheskie spravochniki* [Juridical reference book], no. 3, Hruppa yuristov-kooperavedov, Moscow, Russia.
3. (1970), *KPSS v rezolyutsiyakh i resheniyakh sezdov, konferentsiy i Plenumov TsK* [CPSU in resolutions and decisions of councils and plenum of the Central Committee], Vol. 2, Politizdat, Moscow, Russia.
4. “Constitution of the USSR of 1936 Constitution (Basic law) of the Union of the Soviet Socialist Republics”: it is approved by Extraordinary VIII congress of Councils of USSR on December 5, 1936, available at : <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1936.htm>.
5. Prokopchenko, I.P. (1977), *Zhilishchnoe i zhilishchno-stroitelnoe zakonodatelstvo : spravochnoe posobie* [Housing and building and housing legislation: reference schoolbook], Sroyizdat, Moscow, Russia.
6. (1961), *Materialy XXII Sezda KPSS* [Materials XXVII of Congress of CPSU], Politizdat, Moscow, Russia.

7. "Constitution (Basic law) of the Union of the Soviet Socialist Republics", official site of the Verkhovna Rada of Ukraine, available at : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77>.
8. "Bases of the housing legislation of USSR and Federal Republics", Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine, available at : <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/v5150400-81/page>.
9. Seduhin, P.I. (1983), *Pravo na zhilishche v SSSR* [Right for housing in USSR], Yuridicheskaya literatura, Moscow, Russia.
10. "The general declaration of human rights is adopted by the resolution 217 A (III) of the United Nations General Assembly on December 10, 1948", the Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine, available at : http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/995_015.

УДК 347.4

УМОВИ ТИПОВОГО ДОГОВОРУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Півовар Д.П., аспірант

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
пр-т Л. Ландау, 27, м. Харків, Україна
pivodiana@meta.ua*

У статті зазначається, що істотні умови договору визначають найсуттєвіші його аспекти, що впливають із правової природи відповідного договірної виду чи окремого договору. Істотні умови, що є універсальними чи характерними для договорів певного виду, як правило, визначаються законом. Наголошується, що типовим договорам має бути притаманна деяка охоронна функція, тобто вони завдяки державно встановленим приписам повинні слугувати охороні прав слабкої сторони договору.

Ключові слова: договір, типовий договір, істотні умови договору, споживач, принципи.

УСЛОВИЯ ТИПОВОГО ДОГОВОРА В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ

Півовар Д.П.

*Харьковский национальный университет внутренних дел, пр-т Л. Ландау, 27, г. Харьков, Украина
pivodiana@meta.ua*

В статье отмечается, что существенные условия договора определяют существенные его аспекты, вытекающие из правовой природы соответствующего договорного вида или отдельного договора. Условия, которые являются универсальными или характерными для договоров определенного вида, как правило, определяются законом. Отмечается, что типичные договоры должны обладать некоторой охранный функцией, то есть они благодаря государственно установленным предписаниям должны служить охране прав слабой стороны договора.

Ключевые слова: договор, типовый договор, существенные условия договора, потребитель, принципы.

CONDITIONS MODEL CONTRACTS IN CIVIL

Pivovar D.P.

*National university of internal affairs, avenue Landau, 27, Kharkiv, Ukraine
pivodiana@meta.ua*

The article states that the essential terms of the contract to determine the most essential aspects arising from the legal nature of the relevant type of contract or a separate agreement. The requirements that are universal or specific to a certain type of contracts are usually determined by law. Today the contract is not the main means of regulating social relations. Growth of the contract value as a source of modern civil law led to expand the scope of contractual regulation of social relations. The construction contracts into all spheres of economic and spiritual life of society. The role of the treaty as universal and most expediential mediation legal form of market relations increases significantly. It is noted that a model contract to be some inherent security feature, thanks to state that they must serve the requirements established protection of the rights of weak parties to the contract. It is claimed that such as model contracts for the provision of housing and communal services violate the principles of fairness and reasonableness. They should be identified by monitoring regulations and coordinate with law. Model contracts, by contrast, must be some inherent security feature, thanks to state that they must serve the requirements established protection of the rights of weak contracting parties, such as consumer utilities.

By the contract signing, it's necessary to pay attention on contract signing which must be accompanied by the consumer, it can't foresee the lower volume of rights, obligations of parties and the quality of utility services than

which is authorized by typical contract. The rights, obligations and responsibilities of parties must be defined in the contract

Key words: contract, contract type, contract terms essential, consumer, principles.

Учасники цивільного процесу наділяються можливістю укладення договору, який є основоположною конструкцією цивільних правовідносин. Інтереси осіб реалізуються через укладення та виконання договорів. Договір становить собою універсальний правовий засіб регулювання майнових відносин, яким забезпечується досягнення цілей, визначених його учасниками.

Сьогодні договір – це чи не основний засіб регулювання суспільних відносин. Зростання значення договору як одного зі джерел сучасного цивільного права привело до розширення сфери договірної регулювання суспільних відносин. Конструкція договору проникає в усі сфери економічного та духовного життя суспільства. Роль договору як універсальної та найдоцільнішої правової форми опосередкування ринкових відносин значно зростає.

Зміст договору як спільного юридичного акта сторін становлять, по-перше, умови, щодо яких вони дійшли згоди, і по-друге, ті умови, які приймаються ними як обов'язкові на основі чинного законодавства. Іншими словами, зміст договору – це ті умови, на яких укладена відповідна угода сторін.

Згідно зі ст.153 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України договір вважається укладеним, коли між сторонами в потрібній у належних випадках формі досягнуто згоди за всіма істотними умовами. Істотними є ті умови договору, які визнані такими за законом або необхідні для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою однієї зі сторін має бути досягнута згода. Отже, істотними вважаються насамперед ті умови договору, які названі такими законом. Коло таких умов можна визначити, проаналізувавши норми ЦК України та спеціальних нормативних актів, що регулюють цей вид договірних відносин. У визначенні змісту договорів, які укладаються, важлива роль належить типовим договорам.

Типовим договором відповідно до енциклопедичних джерел є затверджена компетентним органом письмова (формалізована) форма договору зі заздалегідь визначеними умовами, одні з яких є обов'язковими для сторін, інші – рекомендаційними. Формалізовані документи називаються «зразковими» [1, с. 258]. Досліджуючи типові форми договорів, Р.О. Стефанчук зазначає, що «розробка та системна робота зі створення офіційних типових форм договорів спрямована на усунення неузгодженостей, суперечностей та зловживань щодо форми та змісту договорів. Оскільки типові договори є офіційними, то це означає, що такий договір розроблено і затверджено від імені держави відповідними державними органами з урахуванням чинного законодавства. Значення офіційних типових договорів полягає у спрощенні підготовки відповідного документа шляхом офіційного затвердження державою аналогічного йому зразка, який би враховував усі основні вимоги законодавства щодо його змісту та форми» [2, с. 6].

При тлумаченні змісту ст.638 ЦК України про встановлення істотних умов законом буквально, легітимність встановлених підзаконними актами типових форм чи зразків договорів, що містять істотні умови договорів, є досить сумнівною. Інша справа, що встановлені підзаконними актами типові форми договорів мають бути розроблені відповідно до закону. Вони й існують саме для того, щоб полегшити сторонам укладення договорів із зазначеними в зразках істотними умовами, що вимагає закон для певних видів договорів. Отже, якщо встановлені підзаконними актами типові форми договорів не суперечать вимогам закону щодо істотних умов договорів, встановлених законом, вони мають право на існування та є легітимними. Такий підхід до типових форм договорів знаходить підтримку і в спеціальній науковій літературі. Так, з цього приводу Р.О. Стефанчук висловив таку думку: «Велике різноманіття відносин, які отримують відображення в договорах, викликає необхідність постійної цілеспрямованої та системної роботи зі створення офіційних типових форм договорів. Ця робота спрямована на усунення неузгодженостей, суперечностей та зловживань щодо форми та змісту договорів. Оскільки типові договори є офіційними, це означає, що такий договір розробляється та затверджується від імені держави відповідними державними органами з урахуванням вимог чинного законодавства та усталеної культури оформлення юридичних документів. Значення офіційних типових договорів полягає у спрощенні підготовки відповідного документа шляхом офіційного затвердження державою аналогічного йому зразка, який би врахував усі основні вимоги законодавства щодо його змісту та форми» [2, с. 6]. Звичайно, відповідно до такого підходу типові форми договорів лише допомагають сторонам правильно, з урахуванням вимог закону укласти відповідні договори, правильно виразити своє волевиявлення, у тому числі щодо істотних умов договору. З цього приводу О.А. Пушкін слушно зазначав, що в певних випадках

обов'язкові умови встановлюються в типових договорах [3, с. 363]. Очевидно, йдеться, зокрема, про можливість встановлення істотних умов договору в типових договорах. При цьому типові договори мають відображати істотні умови договорів, що цілком відповідають цивільному законодавству.

Автором проаналізовано істотні умови багатьох типових договорів. Як приклад можна навести типовий договір на надання житлово-комунальних послуг. Згідно з частиною 3 статті 20 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» споживач зобов'язаний укласти договір на надання житлово-комунальних послуг, підготовлений виконавцем на основі типового договору. Виконавець зобов'язаний підготувати та укласти зі споживачем договір на надання житлово-комунальних послуг з визначенням відповідальності за дотримання умов його виконання згідно з типовим договором [4].

Закон передбачає істотні (обов'язкові) умови договору на надання житлово-комунальних послуг між виконавцем/виробником та споживачем.

Істотними умовами договору є ті умови, без погодження яких договір взагалі не вважається укладеним.

Так, істотними умовами договору на надання житлово-комунальних послуг є:

- 1) найменування сторін;
- 2) предмет договору;
- 3) вичерпний перелік житлово-комунальних послуг, тарифи та їх складові на кожну з цих послуг, загальна вартість послуг;
- 4) порядок оплати за спожиті житлово-комунальні послуги;
- 5) порядок перерахунків розміру плати за житлово-комунальні послуги в разі їх ненадання або надання не в повному обсязі, зниження їх якості;
- б) права та обов'язки сторін;
- 7) порядок контролю та звіту сторін;
- 8) порядок вимірювання обсягів та визначення якості наданих послуг;
- 9) визначення точок розподілу, у яких відбувається передача послуг від виконавця/виробника споживачу;
- 10) порядок обслуговування мереж та розподіл повноважень щодо їх експлуатації та відновлення (ремонт);
- 11) умови доступу в квартиру, будинок, приміщення, на земельну ділянку для усунення аварій, неполадок, огляду мереж, зняття контрольних показників засобів обліку;
- 12) порядок здійснення ремонту;
- 13) відповідальність сторін і штрафні санкції за невиконання умов договору;
- 14) порядок вирішення спорів;
- 15) перелік форс-мажорних обставин;
- 16) строк дії договору;
- 17) умови зміни, пролонгації, припинення дії договору;
- 18) дата і місце укладення договору.

Крім істотних, договір може містити інші умови за згодою сторін. До того ж слід зазначити, що при укладанні договорів на надання житлово-комунальних послуг сторони не можуть відступати від змісту типового договору, затвердженого Кабінетом Міністрів України, але мають право конкретизувати його умови. Зміст договору про надання житлово-комунальних послуг не може суттєво відрізнятись від змісту типового договору [4].

Деякі автори стверджують, що практика застосування типових договорів, зокрема визначення ними істотних умов договору, іноді порушує права осіб. Аналізуючи типові договори, затверджені підзаконними актами, В.В. Сергієнко доходить висновку, що з їх застосуванням нерідко не дотримуються інтереси споживачів, наприклад при укладанні вище згаданого договору на надання

житлово-комунальних послуг. Адже при розробці типових договорів відповідні міністерства ставлять за мету захистити насамперед галузеві інтереси [5, с. 111]. Певна річ, такі типові договори порушують принципи справедливості та розумності. Їх слід виявляти шляхом моніторингу нормативно-правових актів та узгоджувати з законом. Типовим договорам, навпаки, має бути притаманна деяка охоронна функція, тобто вони завдяки державно встановленим приписам повинні слугувати охороні прав слабкої сторони договору, наприклад споживача комунальних послуг. Це відповідатиме ст.3 Конституції України, згідно з якою права та інтереси фізичних осіб зумовлюють спрямованість діяльності держави [6].

Отже, практика укладення типових договорів з визначенням у них істотних умов, зокрема за участю фізичних осіб – споживачів, має формуватися таким чином, щоб суб'єкти господарської діяльності не могли встановлювати в договорах умови, що порушують права споживачів, ставлять їх у невідгдане становище. При укладанні договорів слід звернути увагу на те, що договір, який має бути підписаний зі споживачем, не може передбачати менший обсяг прав, обов'язків сторін та якості житлово-комунальних послуг, аніж той, що передбачений типовим договором. У договорі слід обов'язково визначати права, обов'язки та відповідальність сторін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1999. – Т. 2. – 710 с.
2. Офіційні типові форми договорів / уклад. : Р.О. Стефанчук, М.О. Стефанчук. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 640 с.
3. Гражданское право Украины : в 2-х ч. / под ред. А.А. Пушкина, В.М. Самойленко. – Х. : Основа, 1996. – Ч. 1. – 448 с.
4. Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 24.06.2004 № 1875-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1875-15>.
5. Сергиенко В.В. Типовой договор как источник правового регулирования договорных отношений / В.В. Сергиенко // Проблемы здійснення охорони прав учасників цивільних правовідносин : зб. доповідей та тез повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конференції, м. Макіївка, 21-22 вересня 2007 р. / редкол. : Р.Б. Шишка, Р.В. Мавліханова. – Макіївка : Макіївський економіко-гуманітарний інститут, Харківський національний університет внутрішніх справ, НДІ Приватного права і підприємництва АПрН України, 2007. – С. 110-112.
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

REFERENCES

1. Shemshuchenko, Yu.S. (1999), *Yuridichna entsiklopediya : v 6 t.* [Juridical encyclopedia : in 6 vol.], Vol. 2, Ukrayinska entsiklopediya, Kyiv, Ukraine.
2. Stefanchuk, R.O. and Stefanchuk, M.O. (2003), *Ofitsiyni typovi formy dohovoriv* [Official standard forms of contracts], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
3. Pushkin, A.A. and Samoilenko, V.M. (1996), *Hrazhdanskoe pravo Ukrainy : v 2-kh ch.* [Civil Law of Ukraine : in 2 par.], part I, Osнова, Kharkiv, Ukraine.
4. “About housing services”: the Law of Ukraine on 24.06.2004 № 1875-IV, available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1875-15>.
5. Serhienko, V.V. (2007), “Typical contract as the source of legal regulation of contractual relations”, *Problemy zdiysnennya okhorony prav uchasnykiv tsyvilnykh pravovidnosin : zb. dopovidey ta tez povidomlen uchasnykiv mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi* [Problems of implementation of health rights of civil relationships : Coll. reports and theses messages participants of the international scientific conference], Makijivka, Makijivka ekonomiko humanitarian institute, Kharkiv national university of internal affairs, Research institute of the Private right and enterprise of APrN of Ukraine, Septembers 21-22, 2007, pp. 110-112.
6. “Constitution of Ukraine on June, 28”, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 1996, no. 30, art. 141.

РОЗДІЛ II. АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК [349: 007: 341]340.137 (477)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АДАПТАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ: ПРАВОВА ПРИРОДА, ЗМІСТ, ОСОБЛИВОСТІ

Арістова І.В., д.ю.н., професор
Ткаченко В.В., к.ю.н., доцент

*Сумський національний аграрний університет,
вул. Герасима Кондратьєва, 160, м. Суми, Україна*

Визначено основні фактори необхідності активізації адаптації інформаційного законодавства до міжнародних інформаційно-правових стандартів. Проаналізовано концепції взаємодії норм національного та міжнародного інформаційного права. Досліджено основні положення теорії трансформації та теорії імплементації. Обґрунтовано доцільність застосування норм міжнародного інформаційного права у сфері внутрішньодержавних інформаційних відносин на основі теорії імплементації. Запропоновано визначення поняття «адаптація інформаційного законодавства України до міжнародних правових стандартів».

Встановлено місце адаптації інформаційного законодавства України в процесі імплементації.
Ключові слова: адаптація, інформаційне законодавство України, норми міжнародного інформаційного права, взаємодія національних та міжнародних норм, теорія трансформації, теорія імплементації, інформаційне суспільство, глобалізація.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ АДАПТАЦИИ ИНФОРМАЦИОННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ К МЕЖДУНАРОДНЫМ ПРАВОВЫМ СТАНДАРТАМ: ПРАВОВАЯ ПРИРОДА, СОДЕРЖАНИЕ, ОСОБЕННОСТИ

Аристова И.В., Ткаченко В.В.

Сумской национальной аграрный университет, ул. Герасима Кондратьева, 160, г. Сумы, Украина

Определены основные факторы необходимости активизации адаптации информационного законодательства к международным информационно-правовым стандартам. Проанализированы концепции взаимодействия норм национального и международного информационного права. Исследованы основные положения теории трансформации и теории имплементации. Обоснована целесообразность применения норм международного информационного права в сфере внутрисубъектных информационных отношений на основе теории имплементации. Предложено определение понятия «адаптация информационного законодательства Украины к международным правовым стандартам». Установлено место адаптации информационного законодательства Украины в процессе имплементации.

Ключевые слова: адаптация, информационное законодательство Украины, нормы международного информационного права, взаимодействие национальных и международных норм, теория трансформации, теория имплементации, информационное общество, глобализация.

THEORETICAL-METHODOLOGICAL ADAPTATION IN BASES OF UKRAINIAN INFORMATIONAL LEGISLATION TO THE INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS: LEGAL NATURE, CONTENT, FEATURES

Aristova I.V., Tkachenko V.V.

Sumy national agricultural university, str. Gerasim Kondratyev, 160, Sumy, Ukraine

The main factors of the need to activate the adaptation of information legislation to the international information and legal standards are determined. The concepts of interaction of the norms of national and international information law are analyzed. The basic provisions of the theory of transformation and the theory of implementation are studied. The expediency of using the norms of international information law in the field of interstate information relations on the basis of the theory of implementation is grounded. The definition of the notion of “adaptation of information legislation of Ukraine to international legal standards” is offered. The place of the adaptation of information legislation of Ukraine in the process of implementation is established.

All scientific-practical questions which are connected with international law use in the sphere of internal state relations which are researched within two theories which essence is presented in the context and features of notions “transformation” and “implementation” and respectively they are covered by these notions content. So at our point of view, during the implementation to the scientific circulation any notion, it’s should be considered their interrelations with such nations as “transformation” and “implementation”

Our position is that all notions excepting “adaptation”, “harmonization” and “unification” which are the implementation stages, face ways of implementation of the law, or their synonyms. Accordingly, “adaptation” – is the first stage of law statements implementation, “harmonization” – is the second one, “unification” – is the third one. In a way, the notional apparatus should base on the context of basic concept – “implementation” and its ways and stages. In this reason, it’s offered to use of notional apparatus not confusing with each other and how to stage the one hand, and following the scientific principle of “Occam’s razor”.

Key words: adaptation, information legislation of Ukrainian, norms of the international information law, interaction between national and international standards, theory of transformation, theory of implementation, information society, globalization.

Обґрунтовуючи **актуальність** теми статті, вважаємо за доцільне нагадати, що серед основних чинників, які впливають на необхідність адаптації інформаційного законодавства України до міжнародно-правових стандартів, постають, зокрема, інтеграційні процеси, виникнення та розвиток яких пов’язані зі створенням «такої форми суспільного розвитку, як глобальна інтеграція» [1, с. 1]. У свою чергу, серед основних типів процесів глобальної інтеграції провідна роль належить організаційно-правовій та інформаційній інтеграції, адже «саме інформація нині є вирішальним чинником, що визначає розвиток технології та інструментальних ресурсів загалом. Без неї використання матеріальних і енергетичних ресурсів для підтримки життєдіяльності й розвитку суспільства неможливе» [2]. Очевидним є й те, що Україна прагне стати органічною ланкою глобального інформаційного суспільства, яке, до речі, «включає до себе: 1) світову «інформаційну економіку» і розвинуті системи електронної комерції; 2) єдиний світовий інформаційний простір; 3) глобальну інформаційну інфраструктуру; 4) світову нормативно-правову систему» [3, с. 19].

Крім того, варто підкреслити, що, поетапно реалізуючи завдання стратегії щодо інтеграції до глобального інформаційного суспільства, однією зі складових якої постають питання узгодження та взаємодії національних правових систем і, відповідно, системи законодавства (зокрема, інформаційного), Україна взяла участь в обох етапах Світового саміту з розбудови інформаційного суспільства, за результатами яких було ухвалено Женевську декларацію принципів, Женевський план дій, Туніські зобов’язання та Туніський порядок денний інформаційного суспільства. Відповідно до вимог цих документів у серпні 2012 року було подано на розгляд Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) проект Указу Президента України «Про Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні», який був схвалений Розпорядженням КМУ від 15 травня 2013 року № 386 [4].

Також слід враховувати, що провідна роль у становленні глобального інформаційного суспільства належить таким міжнародним організаціям, як Організація Об’єднаних Націй, Організація Об’єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, Рада Європи, Європейський Союз тощо [3, с. 42]. Очевидним є те, що взаємодія з лідерами розбудови глобального інформаційного суспільства потребує від України врахування зазначених тенденцій під час формування та реалізації державної політики, серед яких, зокрема, необхідність адаптувати національне інформаційне законодавство до міжнародних правових стандартів, що, до речі, є необхідною умовою розвитку України і як суб’єкта міжнародно-правових відносин.

Метою статті постає визначення правової природи, змісту й особливостей адаптації інформаційного законодавства України до міжнародних правових стандартів.

Пропонуємо розпочати з аналізу сутності наукових дискусій, присвячених питанням щодо визначення поняттєвого апарату інтеграційних процесів, взаємодії норм міжнародного і національного права та їх застосування. На нашу думку, слід цілком погодитися з Ю.С. Шемшученком, який зазначав, що «початковим пунктом гармонізації законодавства України з європейським правом є уніфікація термінології, що використовується в <...> правових системах. Без цього важко досягти взаєморозуміння в правовій сфері» [5]. Дійсно, «процес гармонізації потрібно починати з узгодженості юридичної термінології, зокрема запровадження в практику термінологічного багатомовного тезаурусу Європейського парламенту EUROVOC» [6]. Очевидно й те, що виконання положень Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», створення цілісної системи інформаційного законодавства, адаптованої до міжнародних норм, має ґрунтуватися на послідовному, структурованому підході, фундамент якого становить обґрунтовано визначений поняттєвий апарат.

Водночас проведений доктринальний та нормативно-правовий аналіз допоміг виявити існування таких понять, як «гармонізація», «адаптація», «рецепція», «приспосовування», «уніфікація», «зближення», «наближення», «імплементація», «трансформація», «інкорпорація», «апроксимація» законодавства України до міжнародно-правових норм та принципів. Зокрема, було виявлено наявні

підходи щодо визначення змісту поняття «адаптація» – 1) «процес приведення...» [7]; 2) «зближення...» [8]; 3) процес зближення та поступового приєднання... [9]; поняття «правова адаптація» – «процес розроблення та прийняття нормативно-правових актів і створення умов для їх належного впровадження та застосування з метою поступового досягнення повної відповідності права України» [10, с. 32]. Очевидно, що поняття «адаптація» та «правова адаптація» співвідносяться між собою як загальне та часткове.

Однак у будь-якому разі адаптація – це процес, який пов'язаний з особливостями взаємодії норм міжнародного та національного, зокрема інформаційного, права. Намагаючись з'ясувати таку сутнісну характеристику поняття «адаптація» інформаційного законодавства України, як «процес приведення», вважаємо за необхідне зосередити увагу на усвідомленні загальних проблем співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права, особливостей застосування міжнародно-правових норм, а також підходів до їх вирішення. На нашу думку, це допоможе привернути увагу наукової спільноти до встановлення «корінних» чинників, які впливають на стан адаптації, зокрема, інформаційного законодавства.

Насамперед акцентуємо увагу на тому, що ще в першій половині ХХ століття у правовій доктрині сформувалися дві основні концептуальні позиції щодо розуміння проблеми співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права: дуалістична та моністична [11, с. 195-196; 12, с. 10-14]. Водночас, зважаючи на сучасні тенденції розвитку світового суспільства, варто враховувати позицію А.Н. Чумакова. Так, він зазначає, що «сучасний світ поступово трансформується в єдину систему, де різні структурні елементи однієї системи (наприклад, національні держави, міжнародні об'єднання, транснаціональні корпорації) втрачають свою колишню самодостатність, стаючи взаємозалежними елементами єдиного цілого» [13, с. 160]. Тобто автор акцентує увагу на змінах у соціальних процесах, відображення яких («трансформація в єдину систему»), на нашу думку, знаходить своє втілення в положеннях нових концепцій взаємодії міжнародного та національного права – концепцій «помірного» монізму та дуалізму [13, с. 160]. Наприклад, сутність теорії помірного дуалізму полягає в тому, що «міжнародне та внутрішньодержавне право – це різні правові системи, але вони тісно між собою пов'язані: їх норми можуть регулювати одні й ті ж самі предмети, доповнювати одна одну та колідирувати між собою» [14, с. 199].

Слід констатувати, що на сьогодні представники обох концепцій – моністичної та дуалістичної – фактично сформували єдину позицію щодо розуміння проблеми співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права – це дві різнопорядкові, але тісно взаємодіючі між собою «правові конструкції». Нам лише залишається цілком погодитися з висновком, отриманим представниками обох концепцій. Таким чином, для визначення теоретико-методологічного підґрунтя адаптації інформаційного законодавства України до міжнародних правових стандартів необхідно передусім усвідомити та з'ясувати особливості взаємодії норм міжнародного та національного права, зміст яких на сьогодні виражений у концепціях «помірного» монізму та дуалізму.

У роботі відстоюється позиція, згідно з якою вирішення проблеми взаємодії міжнародного та внутрішньодержавного права, крім вирішення суто на концептуальному рівні, потребує також визначитися з відповіддю на другу важливу наукову проблему – щодо застосування норм міжнародного права. У зв'язку з цим пропонуємо надалі дослідити основні положення теорії трансформації та імплементації як науково-теоретичного підґрунтя вирішення проблеми застосування норм міжнародного права, зокрема інформаційного.

Вважаємо за доцільне передусім звернути увагу на зміст теорії трансформації. Він полягає в тому, що застосування норм міжнародного права у сфері внутрішньодержавних суспільних відносин можливе лише за умови надання зазначеним нормам юридичної сили норм національного права за допомогою видання того чи іншого внутрішньодержавного правового акту. На нашу думку, важливо проаналізувати позицію С.В. Черниченка щодо видів трансформації, наприклад за критерієм «юридична техніка» [15, с. 151]: інкорпорація, легітимація, відсилання. Так, під інкорпорацією автор розуміє формальне «включення» норм міжнародного договору у внутрішнє право держави «за допомогою «включення» самого договору в його законодавство» [15, с. 155-158]. Легітимація, на думку С.В. Черниченка, відбувається тоді, коли з метою забезпечення виконання державою норм міжнародного права чи індивідуальних міжнародно-правових приписів приймається особливий внутрішньодержавний нормативно-правовий акт, який не повторює усі зовнішні ознаки відповідного міжнародно-правового акту. Нарешті, відсилання – це використання згідно з приписом

внутрішньодержавного права правил, встановлених міжнародними договорами або звичаями для врегулювання будь-яких внутрішньодержавних відносин [15, с. 155-158].

Узагальнюючи певні наявні розуміння змісту поняття «трансформація», вважаємо за необхідне навести основні постулати зазначеної теорії.

По-перше, оскільки міжнародне та внутрішньодержавне право – це різні правові конструкції, перше не може бути безпосереднім регулятором суспільних відносин у сфері дії другого. По-друге, для надання міжнародно-правовим нормам юридичної сили у сфері дії внутрішньодержавного права вони повинні бути «трансформовані» у норми національного права (іншими словами, набути їх сили). По-третє, процедура «трансформації» характерна для всіх випадків і способів приведення в дію норм міжнародного права всередині держави. По-четверте, проведення процедури «трансформації» забезпечується виданням відповідного «трансформаційного» національно-правового акту [15, с. 151]. До речі, такий підхід до розуміння змісту поняття «трансформація» («широке» розуміння змісту поняття) і досі має підтримку серед наукової спільноти у сфері міжнародного публічного та приватного права.

Разом з тим слід враховувати й критичні позиції щодо цієї концепції, головні з яких полягають у тому, що поняття «трансформація» є умовним. Серед іншого, це пов'язано з загальною проблемою використання поняттєвого апарату правової науки. На нашу думку, доцільно навести висновок прихильників іншого підходу в рамках теорії трансформації (вузького розуміння), які зазначають, що поняття «трансформація» в широкому розумінні не тільки не відображає сутність процесу застосування міжнародно-правових норм у національному законодавстві, а й не дає чіткого та цілісного уявлення про його зміст. Саме тому представники «вузького» розуміння наголошують, що «трансформація» не охоплює всі способи приведення в дію норм міжнародного права всередині держави, а є лише одним із зазначених способів [16].

Проведений доктринальний аналіз допомагає усвідомити, що до недоліків теорії трансформації, серед іншого, слід віднести й те, що її прихильники, досліджуючи механізм застосування міжнародно-правових норм у сфері внутрішньодержавних відносин, обмежуються лише, як правило, застереженням про необхідність видання відповідного «трансформаційного» національно-правового акту. Таким чином, поза увагою залишається необхідність виконання низки організаційно-правових заходів, що здійснюються міжнародними або національними органами відповідно до законодавства. Доречною тут, з нашої точки зору, є думка І.І. Лукашука, який звертає увагу на наявність у міжнародному праві не тільки правового, а й організаційно-правового методу функціонування, що проявляється у прийнятті суб'єктами міжнародного права організаційних заходів щодо реалізації його норм [17, с. 35].

Вважаємо, що, виходячи з цього, логічним постає висновок, якого дотримуються прихильники другої теорії (імплементатії), про те, що процедура застосування норм міжнародного права повинна враховувати як правотворчу, так і організаційно-виконавчу діяльність держав, що зазвичай охоплюється змістом іншого поняття – «імплементатія» (від англійського implementation – здійснення, втілення в життя). Наприклад, на думку М.О. Баймуратова, імплементатія передбачає застосування норм міжнародного права у практичну діяльність держав та інших суб'єктів. Тобто це «самостійна цілеспрямована системна діяльність, що приводить у дію всю систему норм міжнародного права» [18, с. 21]. Заслужує на підтримку позиція А.С. Гавердовського, який пропонує власне визначення змісту процедури імплементатії міжнародно-правових норм як «цілеспрямованої організаційно-правової діяльності держав, яка здійснюється індивідуально, колективно або в рамках міжнародних організацій з метою своєчасної, всебічної та повної реалізації прийнятих ними у відповідності з міжнародним правом зобов'язань» [19, с. 62]. Водночас І.І. Лукашук пропонує враховувати й те, що імплементатія має правотворчий (у сфері правозастосування), організаційний, оперативно-виконавчий, а також контрольний характер [20, с. 134], чим забезпечується виконання міжнародно-правових зобов'язань державою. На нашу думку, таке визначення змісту поняття «імплементатія» уявляється досить системним, і ми використовуємо його в нашій роботі.

Вважаємо за необхідне зазначити, що існують вузьке та широке розуміння поняття «імплементатія». Імплементатія у вузькому розумінні – «це процес транспонування актів законодавства, включаючи створення порядку та процедур їхнього впровадження» [21]. Водночас у широкому розумінні імплементатія означає «застосування міжнародно-правових і внутрішньодержавних норм на виконання міжнародно-правових, а також створення на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях умов для такого здійснення» [22, с. 101-102], тобто процес імплементатії містить розуміння,

практику застосування, забезпечення дотримання та виконання норм права органами державної влади. Враховуючи сутність широкого розуміння поняття «імплементация» та визначення цього поняття, надане І.І. Лукашук, який, очевидно, є прихильником саме широкого розуміння, ми погоджуємося з широким розумінням поняття «імплементация». У роботі також акцентується увага на тому, що характерною рисою теорії імплементации постає те, що залежно від змісту предмета та кінцевої мети міжнародно-правового регулювання взаємодія норм, зокрема, міжнародного інформаційного та внутрішньодержавного інформаційного права може суттєво відрізнятися. У зв'язку з цим у рамках теорії імплементации виділяють два основні підходи [23].

Узагальнюючи результати проведеного дослідження особливостей теорії імплементации, зазначимо наступне.

По-перше, виходячи з того, що міжнародне інформаційне та внутрішньодержавне інформаційне право – це дві різні системи, для застосування норм міжнародного інформаційного права у сфері внутрішньодержавних суспільних відносин необхідна санкція відповідного національного нормативно-правового акту.

По-друге, коли міжнародно-правові норми містяться у самовиконавчому договорі, вони мають на території держави пряму дію (використовується спосіб відсилання). Якщо ж міжнародно-правові норми містяться в договорі іншого типу (не самовиконавчому), то для їх застосування необхідно прийняти національно-правовий акт, що конкретизує зміст таких норм, у межах та в обсязі, обумовленими зазначеним міжнародним договором (використовується спосіб інкорпорації).

По-третє, коли міжнародно-правові норми призначені для регулювання політичних відносин, що виходять за рамки державних кордонів, національне право з метою імплементации відповідних міжнародно-правових приписів тільки забезпечує нормативну основу функціонування та взаємодії державних органів і посадових осіб у процесі виконання ними положень конкретного міжнародного акту.

По-четверте, процедура імплементации норм міжнародного інформаційного права являє собою органічне поєднання правотворчої (де це необхідно) і організаційно-виконавчої діяльності.

Нарешті, імплементация здійснюється у різні способи, серед яких виділяють: по-перше, інкорпорацію, при якій міжнародно-правові, зокрема інформаційні, норми, без змін відтворюються у внутрішньодержавних нормативно-правових актах; по-друге, трансформацію, при якій міжнародно-правові норми «трансформуються» у національне законодавство з урахуванням певних особливостей; по-третє – відсилка: 1) загальна, 2) приватна, 3) конкретна відсилка, при якій міжнародно-правові норми безпосередньо не включаються у текст закону, у якому міститься інформація про нього. На думку Д.А. Ісаєва, до способів імплементации також слід віднести й рецепцію права, яка полягає у «сприйнятті національним правом приписів міжнародного права через механізм ратифікації або схвалення міжнародних договорів, а також передачу (трансмісію) прав і обов'язків, покладених договором на державу, компетентним державним органам з метою їх безпосередньої реалізації. При цьому сама норма міжнародного права як регулятор міждержавних відносин залишається незмінною та обов'язковою для суб'єктів, що її створили» [24, с. 5].

Підсумовуючи проведене дослідження, вважаємо за доцільне зазначити, що, хоча обидві теорії (трансформації та імплементации) ґрунтуються на постулаті про самостійність і незалежність систем міжнародного і внутрішньодержавного права, процес їх взаємодії різний. Теорія трансформації обґрунтовує цю взаємодію як сукупність різних засобів юридичної техніки, які застосовуються з метою надання міжнародно-правовим нормам сили норм національного права [15]. Теорія імплементации розглядає цю взаємодію як комплекс правотворчих та організаційно-виконавчих заходів (що забезпечує застосування норм міжнародного права у внутрішньодержавному праві), які розрізняються залежно від предмета та кінцевої мети міжнародно-правового регулювання. Отже, при імплементации для застосування міжнародно-правових норм держава не лише приймає національні нормативно-правові акти, але й здійснює комплекс заходів для втілення їх у життя. Тобто, як зазначає М.О. Куц, «це повинно бути не лише декларативне визнання державою відповідних міжнародних стандартів, а й належне виконання цих стандартів її національними установами» [21].

Дослідження показали, що серед наукової спільноти положення теорії імплементации на сьогодні поділяють значно більше науковців, оскільки і в поняттєвому, і в змістовному плані вона набагато точніше, ніж теорія трансформації, описує механізм застосування міжнародно-правових норм у сфері внутрішньодержавних відносин. Трансформація ж розглядається лише як один зі способів імплементации.

Таким чином, дослідивши фундаментальні проблеми, по-перше, співвідношення норм міжнародного та внутрішньодержавного права, зокрема інформаційного, та, по-друге, застосування норм міжнародного права (у тому числі інформаційного) у сфері внутрішньодержавних відносин, було з'ясовано особливості концепцій монізму та дуалізму (під час дослідження першої проблеми) і теорії трансформації та імплементації (під час дослідження другої проблеми). Усвідомивши особливості взаємодії норм національного інформаційного та міжнародного інформаційного права, у роботі ми висуваємо гіпотеза про те, що адаптація інформаційного законодавства України до міжнародних правових стандартів охоплюється положеннями теорії імплементації та її способами.

Крім того, враховуючи висновки, отримані І.І. Лукашуком [12], у роботі пропонується адаптація інформаційного законодавства України до міжнародних правових стандартів в умовах розвитку інформаційного суспільства розуміти як планомірний процес приведення інформаційного законодавства до міжнародних правових стандартів, який забезпечується низкою правотворчих, правозастосовних, правоохоронних, організаційних та контрольних заходів з метою забезпечення виконання Україною взятих на себе зобов'язань на шляху інтеграції до глобального інформаційного суспільства відповідно до міжнародних правових стандартів.

Водночас дослідження поняттєвого апарату допомогло усвідомити наступне. Усі науково-практичні питання, що пов'язані з застосуванням норм міжнародного права у сфері внутрішньодержавних відносин, досліджуються в рамках двох теорій, сутність яких проявляється у змісті та особливостях понять «трансформація» та «імплементація» і, відповідно, охоплюється змістом цих понять. Тобто, на нашу думку, вводячи у науковий обіг будь-які інші поняття, слід враховувати їх співвідношення з поняттями «трансформація» та «імплементація». А оскільки на сьогодні переважає наукова позиція прихильників широкого розуміння змісту поняття «імплементація» (згідно з якою «трансформація» – це лише один зі способів імплементації), точніше було б говорити про одне базове поняття, яким і постає поняття «імплементація».

У роботі відстоюється позиція, згідно з якою, за винятком понять «адаптація», «гармонізація» та «уніфікація», які, на нашу думку, доцільно вважати стадіями імплементації, усі інші поняття постають або способами імплементації норм права, або їх синонімами. Відповідно, «адаптація» – перша стадія імплементації норм права, «гармонізація» – друга стадія, «уніфікація» – третя стадія. Таким чином, поняттєвий апарат має ґрунтуватися навколо змісту базового поняття «імплементація», його способів і стадій. У зв'язку з цим пропонується уважніше підходити до використання поняттєвого апарату, не плутаючи між собою способи та стадії, з одного боку, та, дотримуючись наукового принципу «бритви Оккама» («не слід множити суще без необхідності»), або, як його ще називають, «принципу достатньої підстави», з другого боку, у всякому разі уникати вживання синонімічних понять, що, крім посилення плутанини, не приводить до отримання справді наукових результатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войтович Р.В. Глобальна інтеграція як нова форма суспільного розвитку [Електронний ресурс] / Р.В. Войтович. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10vrvfsr.pdf>.
2. Трач Ю.В. Інформаційна глобалізація як складник глобалізаційних процесів [Електронний ресурс] / Ю.В. Трач // VII Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва «Культурна трансформація сучасного українського суспільства»: зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конференції, Київ, листопад, 2009 р. – Режим доступу : culturalstudies.in.ua/knigi_10_26.php.
3. Крегул І.Ю. Співробітництво України з міжнародною організацією ЮНЕСКО у сфері правового забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / І. Ю. Крегул; Національний університет біоресурсів і природокористування України. – К., 2012. – 230 с.
4. Про Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 року № 386 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://goo.gl/3yQc5p>.
5. Шемшученко Ю.С. Теоретичні проблеми гармонізації законодавства України з європейським правом [Електронний ресурс] / Ю.С. Шемшученко // Правова інформатика. – 2004. – № 3. – С. 2-5. – Режим доступу : <http://kul.kiev.ua/praci-2004-roku/juridichna-enciklopedija-v-6-t.-redkol.->

ju.s.-shemshuchenko-vidp.-red.-ta-in.html.

6. Брижко В.М. Адаптація інформаційного законодавства України до норм Європейського Союзу [Електронний ресурс] / В.М. Брижко. – Режим доступу : <http://goo.gl/yuqF5T>.
7. Пархоменко Н.М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом : методи, етапи, види [Електронний ресурс] / Н.М. Пархоменко. – Режим доступу : <http://goo.gl/Pg5rZ7>.
8. Ратушний С.М. Деякі теоретичні питання гармонізації національного законодавства з міжнародно-правовими нормами [Електронний ресурс] / С.М. Ратушний. – Режим доступу : <http://goo.gl/IDFM64>.
9. Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 серпня 1999 року № 1467 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://goo.gl/hZA7h4>.
10. Бурячок Т.О. Парламентський вимір європейської інтеграції / Т.О. Бурячок, І.В. Запатріна, В.О. Кравченко. – К. : Нора-прінт, 2005. – 104 с.
11. Левин Д.Б. Актуальные проблемы теории международного права / Д.Б. Левин. – М. : Наука, 1974. – 264 с.
12. Лукашук И.И. Нормы международного права в правовой системе России / И.И. Лукашук. – М. : Издательство «Спарк», 1997. – 322 с.
13. Чумаков А.Н. Глобализация. Контуры целостного мира : моногр. / А.Н. Чумаков. – [2-е изд. перераб. и доп.]. – М. : Проспект, 2011. – 430 с.
14. Хайд Ч. Международное право, его понимание и применение в США / Ч. Хайд. – М. : Издательство иностранной литературы, 1950. – Т. 1. – 355 с.
15. Черниченко С.В. Теория международного права / С.В. Черниченко : в 2-х т.– М. : Издательство : НИМП, 1999. – Т. 1 : Современные теоретические проблемы. – 336 с.
16. Аверков В.М. Теоретические проблемы унификации / В.М. Аверков // Московский журнал международного права. – 2000. – № 3. – С. 73-77.
17. Лукашук И.И. Функционирование международного права / И.И. Лукашук. – М. : Наука, 1992. – 223 с.
18. Баймуратов М.О. Правова природа міжнародних стандартів місцевого самоврядування : від міжнародної угоди до імплементації у національне законодавство / М.О. Баймуратов // Вибори та демократія. – 2006. – № 4 (10). – С. 17-25.
19. Гавердовский А.С. Имплементация норм международного права / А.С. Гавердовский. – К. : Вища школа, 1980. – 318 с.
20. Лукашук И.И. Механизм международно-правового регулирования / И.И. Лукашук. – К. : Вища школа, 1980. – 165 с.
21. Куц М.О. Про особливості тлумачення терміна «імплементація» [Електронний ресурс] / М.О. Куц. – Режим доступу : <http://goo.gl/1H0Fz5>.
22. Словарь международного права [Электронный ресурс] / М.М. Аваков, Б.М. Ашавский, А.С. Бахов, С.Б. Бацанов и др. ; [редкол. : Б.М. Клименко (отв. ред.), В.Ф. Петровский, Ю.М. Рыбаков]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Междунар. отношения, 1986. – 432 с. – Режим доступа : <http://goo.gl/yRhQz8>.
23. Гаврилов В.В. Теории трансформации и имплементации норм международного права в отечественной правовой доктрине [Электронный ресурс] / В.В. Гаврилов. – Режим доступа : <http://goo.gl/2F943H>.
24. Исаев Д.А. Основные теории гармонизации законодательства в процессе формирования общих пространств Россия – ЕС [Электронный ресурс] / Д.А. Исаев // Российско-европейский центр экономической политики. – М., 2005. – Режим доступа : <http://goo.gl/rVpjEn>.

REFERENCES

1. Voytovich, R.V. "Global integration as the new form of social development", available at : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10vrvfsr.pdf>.
2. Trach, Yu.V. (2009), "Informational globalization as the element of globalizational processes", VII *Kulturolohichni chytannya pamyati Volodymyra Podkopaeva «Kulturna transformatsiya suchasnoho ukrayinskoho suspilstva» : zb. materialiv Vseukrayinskoyi nauk.-prakt. konferentsiyi* [VII Readings Cultural Memory of Vladimir Podkopaeva "Cultural transformation of modern Ukrainian society" : Common-Ukrainian sciences materials and practical conference], Kyiv, November, 2009, available at : culturalstudies.in.ua/knigi_10_26.php.
3. Kregul, I.Yu. (2012), "The collaboration of Ukraine with international organization UNESCO in the sphere of legal informational society in Ukraine", Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, National University of biological resources the natural use of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
4. "On the development strategy of informational society in Ukraine" : The Resolution of Ministers Cabinet of Ukraine on the May 15, 2013 № 386, available at : <http://goo.gl/3yQc5p>.
5. Shemshuchenko, Yu.S. (2004), "Theoretical problems of Ukrainian legislation harmonization with European law", *Pravova informatika*, no. 3, pp. 2-5, available at : <http://kul.kiev.ua/praci-2004-roku/juridichna-enciklopedija-v-6-t.-redkol.-ju.s.-shemshuchenko-vidp.-red.-ta-in.html>.
6. Bryzhko, V.M. "Informational Ukrainian legislation adaptation to the statements of European Union", available at : <http://goo.gl/yuqFsT>.
7. Parkhomenko, N.M. "Ukrainian legislation harmonization with European and international law : methods, stages, types", available at : <http://goo.gl/Pg5rZ7>.
8. Ratushnyi, S.M. "Some theoretical questions of national legislation with international and legal statements", available at : <http://goo.gl/IDFM64>.
9. "About the conception of Ukrainian legislation adaptation to the legislation of European Union" : Resolution of Ministers Cabinet of Ukraine on August 16, 1999 № 1467, available at : <http://goo.gl/hZA7h4>.
10. Buryachok, T.O., Zapatrina, I.V. and Kravchenko, V.O. (2005), *Parlamentskyi vymir evropeyskoyi integratsiyi* [Parliament dimension of European integration], Nora-print, Kyiv, Ukraine.
11. Levin, D.B. (1974), *Aktualnye problemy teorii mezhdunarodnogo prava* [Actual problems of international law theory], Nauka, Moscow, Russia.
12. Lukashuk, I.I. (1997), *Normy mezhdunarodnogo prava v pravovoy sisteme Rossii* [Statements of international law in the legal system of Russia], Izdatelstvo «Spark», Moscow, Russia.
13. Chumakov, A.N. (2011), *Globalizatsiya. Kontury tselostnogo mira : monografiya* [Globalization. Contours of comprehensive world : monograph], Prospekt, Moscow, Russia.
14. Khayd, Ch. (1950), *Mezhdunarodnoe pravo, eho ponimanie i primeneniye v SShA* [International law, its interpretation and application in the US], Izdatelstvo inostrannoy literatury, vol. 1, Moscow, Russia.
15. Chernichenko, S.V. (1999), *Teoriya mezhdunarodnogo prava* [International law theory], vol. 1 : *Sovremennyye teoreticheskiye problemy* [Modern theoretical problems], Izdatelstvo : NIMP, Moscow, Russia.
16. Averkov, V.M. (2000), "Theoretical problems of unification", *Moskovskiy zhurnal mezhdunarodnogo prava*, no. 3, pp. 73-77.
17. Lukashuk, I.I. (1992), *Funktsionirovaniye mezhdunarodnogo prava* [International law functioning], Nauka, Moscow, Russia.
18. Baymuratov, M.O. (2006), "The legal nature of international standards of local government from an international agreement for implementation into national law", *Vybory ta demokratiya*, no. 4 (10), pp. 17-25.
19. Gaverdovskiy, A.S. (1980), *Implementatsiya norm mezhdunarodnogo prava* [Implementation of international law statements], Vyshcha shkola, Kyiv, Ukraine.

20. Lukashuk, I.I. (1980), *Mehanizm mezhdunarodno-pravovoho rehulirovaniya* [Mechanism of international law administration], Vyshcha shkola, Kyiv, Ukraine.
21. Kuts, M.O. “On peculiarities of interpretation of the term «implementation»”, available at : <http://goo.gl/IH0Fz5>.
22. Avakov, M.M., Ashavskiy, B.M., Bakhov, A.S., Batsanov, S.B. et al. (1986), *Slovar mezhdunarodnoho prava* [International law vocabulary], Mezhdunarodnye otnosheniya, Moscow, Russia, available at : <http://goo.gl/yRhQz8>
23. Gavrilov, V.V. “Transformational theories and statements of international law implementation to the domestic law doctrine”, available at : <http://goo.gl/2F943H>.
24. Isaev, D.A. (2005), “Basic theory of harmonization of legislation in the process of formation of common spaces of Russia – EC”, *Rossiysko-evropeyskiy tsentr ekonomicheskoy politiki*, available at : <http://goo.gl/rVpjEn>.

УДК 346.2: 342: 346.5: 340.134 (477)

**ПРОБЛЕМИ ТА НЕДОЛІКИ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ
ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ТА ФІЗИЧНИХ
ОСІБ-ПІДПРИЄМЦІВ В УКРАЇНІ, ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ**

Коломоєць Т.О., д.ю.н., професор, Заслужений юрист України,
Шумейко І.П., студент магістратури

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
t_deputy@ukr.net, ivanshummm@gmail.com*

Статтю присвячено проблемам у правовому регулюванні інституту державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, у тому числі тим, що виникли з набранням чинності новою редакцією Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Стаття містить пропозиції з удосконалення регулювання системи реєстраційних процедур і реєстраційних послуг.

Ключові слова: адміністративна послуга, державна реєстрація, реєстраційна процедура, реєстраційна дія, юридична особа, фізична особа – підприємець.

**ПРОБЛЕМЫ И НЕДОСТАТКИ В ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ РЕГИСТРАЦИИ
ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ И ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ-ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ В УКРАИНЕ, ПУТИ ИХ
ПРЕОДОЛЕНИЯ**

Коломоєць Т.А., Шумейко І.П.

*Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина
t_deputy@ukr.net, ivanshummm@gmail.com*

Статья посвящена проблемам в правовом регулировании института государственной регистрации юридических лиц и физических лиц – предпринимателей, в том числе тем, которые возникли со вступлением в силу новой редакции Закона Украины «О государственной регистрации юридических лиц, физических лиц – предпринимателей и общественных формирований». Статья содержит предложения по усовершенствованию регулирования системы регистрационных процедур и регистрационных услуг.

Ключевые слова: административная услуга, государственная регистрация, регистрационная процедура, регистрационное действие, юридическое лицо, физическое лицо – предприниматель.

**PROBLEMS AND SHORTCOMINGS IN THE LEGAL REGULATION OF STATE REGISTRATION OF LEGAL
ENTITIES AND INDIVIDUALS – ENTREPRENEURS IN UKRAINE AND WAYS TO OVERCOME THEM**

Kolomoets T.O., Shumeiko I.P.

*Zaporizhzhya national university, str. Zhukovsky, 66, Zaporizhzhya, Ukraine
t_deputy@ukr.net, ivanshummm@gmail.com*

The article deals with the problems in the legal regulation of the institute of state registration of legal entities and individuals - entrepreneurs. January 1, 2016 came into force a new version of the Law of Ukraine “On state registration of legal entities and natural persons – entrepreneurs and community groups” (hereinafter – the Law). The

legislator has defined such reform priorities in this area: the principle of extraterritoriality, the expansion of the number of subjects of the state registration, electronic document development.

These innovations correspond to the principles of accessibility and convenient (referred to in paragraph 10 of Part 1 of Article 4 of the Law of Ukraine "On Administrative Services"). But we cannot forget about the principle of legality and legal certainty (paragraph 1 of the same article of the Law "On Administrative Services"), and that the minimization of the number of documents and procedures should be rational. Irrational simplification of procedures can lead to violations of the rights of the interested persons. As a result of such violations, there is a risk of entry in the Unified State Register of false information. So, it is necessary to create legal guarantees that will prevent registration on the basis of forged documents.

Unfortunately, the Law lost provisions designed to protect the rights of shareholders (participants, members) of legal entities. For example, if the edition of the articles (statute) of association is declared invalid, the court took an additional decision, which canceled the registration of all further changes to the articles. Nowadays, this procedure is not provided by law. Members (shareholders) have a need to file a new claim for invalidation of all subsequent editions of the articles. This leads to unnecessary delay of protection of corporate rights.

Some provisions of the Law permit use of registration actions as a measure of the pressure on the business. For example, the Unified State Register is not contain a list of registration actions, forbidden by court. In this regard, the registrar will refuse to conduct the registration action, even if it is not strictly prohibited by a court decision. The procedure for the prohibition of registration actions has another drawback. Court ruling which prohibit registration actions is transmitted to the Registered not in a day of adoption, but in a day of entry into force. This is contrary to the immediate force of this kind of decisions.

The article contains proposals to improve the regulatory system of registration procedures and registration services.

Key words: administrative services, state registration, registration procedure, registration action, legal entity, individual – entrepreneur.

Одним із найбільш розповсюджених видів адміністративних послуг на сьогодні є реєстраційні послуги, зокрема й у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Так, лише за 2014 р. було зареєстровано 566 173 юридичні особи. Така кількість реєстраційних дій зумовлює необхідність у посиленні уваги до стану правового регулювання цієї сфери. На сьогодні система реєстраційних послуг багато в чому не є ефективною та не забезпечує повною мірою дотримання прав суб'єктів цих правовідносин. Постає необхідність у пошуку шляхів реформування законодавства про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців у бік підвищення ефективності системи реєстраційних послуг та дотримання прав осіб, яких стосуються реєстраційні дії.

Актуальність проблеми підкреслює велика кількість наукових праць, присвячених проблемам адміністративних послуг загалом та державній реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців зокрема. Серед них варто згадати роботи Б.В. Авер'янова, О.Ю. Волкович, І.П. Голосніченка, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, О.В. Кузьменко, К.В. Ніколаєнка, С.В. Олефіренка, А.В. Солонар, В.П. Тимошука та інших учених. Однак стан правового регулювання інституту державної реєстрації змінюється надто стрімко. Зі змінами в законодавстві залишаються старі та з'являються нові прогалини й недоліки, що потребують подолання. Через високу динамічність правового регулювання цього інституту та його постійне реформування багато пропозицій, що висловлювались раніше, нині втрачають актуальність. Унаслідок цього відсутнє комплексне наукове дослідження інституту державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань в аспекті проблем сучасного законодавства, що регулює такі правовідносини.

Отже, завдання публікації полягає у визначенні проблеми в регулюванні державної реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців та окресленні шляхів зміни нормативного регулювання цього інституту з метою подолання наявних проблем, зокрема із зазначенням конкретних пропозицій.

У Законі України «Про адміністративні послуги» [1] в переліку принципів державної політики у сфері надання адміністративних послуг поряд із принципами доступності та зручності для суб'єктів звернень (п.10 ч.1 ст.4) чільне місце відведено принципу верховенства права, у тому числі законності та юридичної визначеності (п.1 ч.1 ст.4). Водночас окремі положення Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» (далі – Закон) не відповідають наведеним принципам.

Так, згідно з п.31 ч.1 ст.9 Закону в Єдиному державному реєстрі містяться такі відомості про юридичну особу, як дата прийняття, дата набрання законної сили та номер судового рішення, на підставі якого проведено реєстраційну дію, судового рішення про арешт корпоративних прав, судового рішення про заборону (скасування заборони) вчинення реєстраційних дій [2]. Згідно з п.12

ч.4 ст.9 Закону в Єдиному державному реєстрі містяться такі відомості про фізичну особу – підприємця, як дата прийняття, дата набрання законної сили та номер судового рішення, на підставі якого проведено реєстраційну дію, та/або судового рішення про заборону (скасування заборони) вчинення реєстраційних дій. Зазначені положення не передбачають розміщення в Єдиному державному реєстрі вичерпного переліку реєстраційних дій, проведення яких забороняється судом. Спосіб формулювання зазначених положень залишає можливість блокування господарської діяльності за допомогою заходів забезпечення позову, невідповідних своїй меті. Зміст цих норм викладено таким чином, що судові рішення про заборону проведення реєстраційних дій обов'язково має стосуватись усіх без винятку дій.

Так, у п.2 ч.1, п.2 ч.2 ст.28 Закону термін «реєстраційна дія» в контексті її заборони судовим рішенням, що є підставою для відмови в державній реєстрації, вжито в однині. Проте не відомо, як державний реєстратор визначатиме коло реєстраційних дій, проведення яких забороняється, якщо в Єдиному державному реєстрі такого переліку не буде. Отже, державний реєстратор (який, згідно зі ст. 29 Закону, не має матеріалів реєстраційної справи) вимушений відмовляти в проведенні будь-яких реєстраційних дій незалежно від змісту судового рішення.

Також зміст Закону не дає змогу визначити перелік реєстраційних дій, проведення яких може заборонятись у судовому порядку. Аналіз судової практики свідчить про те, що найчастіше проведення реєстраційних дій забороняється ухвалами про забезпечення позовів, які постають із корпоративних правовідносин. Проте не всі реєстраційні дії приводять до незворотних для заінтересованих осіб змін. Так, відсутня будь-яка обґрунтована потреба в забороні вчинення таких реєстраційних дій, як внесення змін до інформації про кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) юридичної особи, про місцезнаходження та про здійснення зв'язку з юридичною особою. Також не всі зміни до установчих документів (наприклад, зміна найменування, зміна видів економічної діяльності, узгодження положень установчих документів із рішенням суду) можуть порушити права заінтересованих осіб.

Проте судова практика свідчить про випадки повної заборони проведення реєстраційних дій. Так, Вищий адміністративний суд України ухвалою від 29 липня 2015 р. [3] залишив без змін постанову про відмову в задоволенні позову до державного реєстратора про скасування реєстрації заборони вчиняти будь-які реєстраційні дії. Суд визнав дії реєстратора законними, адже він виконував ухвалу про забезпечення позову, якою саме було накладено заборону всім реєстраторам вчиняти будь-які реєстраційні дії щодо юридичної особи.

Оскільки усталеною практикою законодавця є включення до Закону норм, що регламентують діяльність суду (ст.ст.31, 38, 39 редакції Закону до змін, внесених 26 листопада 2015 р.), а сам Закон, згідно з преамбулою, регулює «відносини, які виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб, <...> фізичних осіб-підприємців» [2] (тобто незалежно від суб'єктів відносин), логічним є включення до нього окремої норми, у якій варто передбачити повноваження суду щодо встановлення заборони проведення реєстраційних дій.

У зв'язку із цим пропонуємо такі зміни до Закону:

- п.31 ч.2 ст.9 та п.12 ч.4 ст.9 після слів «реєстраційних дій» доповнити словами «а також перелік реєстраційних дій, вчинення яких забороняється судом»;
- розділ IV доповнити новою ст.33 «Заборона проведення реєстраційних дій на підставі судового рішення» такого змісту:

«1. Суд може, вживаючи заходи щодо забезпечення позову (запобіжні заходи), заборонити проведення конкретних видів реєстраційних дій щодо юридичної особи, фізичної особи – підприємця у випадку, якщо їх проведення перешкоджатиме поновленню прав особи, на користь якої може бути в майбутньому винесено судове рішення.

2. Забороні можуть підлягати такі реєстраційні дії: реєстрація припинення юридичної особи; реєстрація змін до відомостей про керівника юридичної особи; реєстрація внесення змін до установчих документів юридичної особи, пов'язаних зі зміною складу учасників (засновників) юридичної особи, зміною розміру статутного (складеного) капіталу (пайового фонду) юридичної особи, зміною положень щодо складу, порядку формування органів управління юридичної особи, їх повноважень та порядку прийняття ними рішень. Заборона проведення інших реєстраційних дій не допускається. Судові рішення про заборону реєстраційних дій, заборона яких не допускається, не

підлягають виконанню, а відомості про них не підлягають включенню до Єдиного державного реєстру».

Також у Законі норма ч.10 ст.13 визначає днем передання Державною судовою адміністрацією України примірника судового рішення, яке тягне за собою зміну відомостей у Єдиному державному реєстрі, судового рішення про арешт корпоративних прав та про заборону (скасування заборони) вчинення реєстраційних дій день набрання рішенням суду законної сили.

Однак у вказаному положенні не враховано специфіку судових рішень про вжиття заходів забезпечення позову (запобіжних заходів), які підлягають негайному виконанню, а їх оскарження не зупиняє їх виконання (ч.ч.9, 10 ст.153 Цивільного процесуального кодексу України, ст.43-8 Господарського процесуального кодексу України, ч.ч.5, 6 ст.118 Кодексу адміністративного судочинства України). Так, у разі оскарження ухвали про заборону реєстраційних дій вона є такою, що не набрала законної сили, проте все одно підлягає виконанню. Такі ухвали для забезпечення дієвості вжитих судом заходів і захисту прав заінтересованих осіб необхідно надсилати не в день набрання законної сили, а саме в день їх прийняття.

У зв'язку із цим пропонуємо ч.10 ст.13 Закону викласти в такій редакції: *«Державна судова адміністрація України забезпечує передачу до Єдиного державного реєстру примірника судового рішення про арешт корпоративних прав, про заборону вчинення реєстраційних дій – у день прийняття судового рішення; судового рішення, яке тягне зміну відомостей у Єдиному державному реєстрі, судового рішення про скасування заборони вчинення реєстраційних дій, скасування арешту корпоративних прав – у день набрання судовим рішенням законної сили».*

Також суттєвим недоліком Закону, що з'явився після 1 січня 2016 р., є відсутність у ньому механізму скасування реєстраційних дій, які проводились після державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи, проведеної на підставі недійсного чи скасованого рішення органу управління юридичної особи. Так, попередня редакція Закону про реєстрацію відповідний механізм передбачала в ст.31. Цю норму було викладено у відповідній редакції Законом України від 10 жовтня 2013 р. № 642-VII. Як ішлося у пояснювальній записці до законопроекту, основною метою змін є недопущення використання схем і методів протиправного поглинання й захоплення підприємств, що створює реальну загрозу інтересам нашої держави [4].

Зазначені положення передбачали, що в разі, якщо судом скасовано рішення органу юридичної особи про внесення змін до установчих документів або визнано повністю чи частково недійсною редакцію установчих документів, судові рішення надсилається одночасно юридичній особі (для узгодження установчих документів із судовим рішенням) та державному реєстратору. Останній у разі виявлення в реєстрі записів про реєстраційні дії, проведені після внесення змін до установчих документів, повідомляє про це суд, який ухвалює додаткові рішення про скасування всіх подальших реєстраційних дій. Таким чином, у разі внесення до установчих документів протиправних змін усі подальші реєстраційні дії, вчинені в період дії зазначених змін, автоматично скасовувались. Це було ефективним способом захисту прав заінтересованих осіб (наприклад, засновників (учасників) юридичної особи), адже їм не доводилось подавати позови про визнання недійсними всіх наступних рішень органу управління юридичної особи.

Однак нині не передбачається можливість ухвалення додаткового рішення про скасування реєстраційних дій, вчинених за час дії незаконної редакції установчих документів. У зв'язку із цим пропонуємо усунути цей недолік і доповнити розділ IV Закону ст.34 «Скасування державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи на підставі судового рішення», за змістом аналогічною ст.31 Закону в редакції, що діяла до 1 січня 2016 р.

Помилковим, на нашу думку, законодавчим рішенням є надання можливості подавати не оригінали, а копії документів, адже подібні норми призводять до ризику узаконення протиправних поглинань підприємств. Так, замість оригіналів дозволено подавати нотаріально засвідчені копії таких рішень уповноваженого органу управління юридичної особи: про зміни, що вносяться до Єдиного державного реєстру (п.2 ч.4 ст.17); про вихід зі складу засновників (учасників), про примусове виключення зі складу засновників (учасників) юридичної особи (п.10 ч.4 ст.17); про перехід на діяльність на підставі модельного статуту (п.2 ч.6 ст.17); про перехід на діяльність на підставі власного установчого документа та затвердження установчого документа (п.2 ч.7 ст.17); про виділ юридичної особи (ч.8 ст.17); про припинення юридичної особи (п.1 ч.9 ст.17); про створення відокремленого підрозділу (п.2 ч.16 ст.17); про відміну рішення про припинення юридичної особи

(ч.10 ст.17); копію документа, яким затверджено персональний склад комісії з припинення або ліквідатора, строк заявлення кредитором своїм вимог (п.2 ч.9 ст.17); копію передавального акта або розподільчого балансу (п.п.2, 3 ч.13 ст.17); копію документа, що засвідчує повноваження представника (ч.19 ст.17).

Норма ст. 75 Закону України «Про нотаріат» [5] не вимагає під час посвідчення нотаріусом копій документів, виданих юридичною особою, перевіряти справжність підписів фізичних осіб на цих документах. Наприклад, особа може підробити підписи учасників юридичної особи на протоколі засідання її уповноваженого органу, на якому нібито вирішено змінити керівника, подати нотаріусу оригінал цього протоколу для засвідчення копії, а потім подати нотаріально засвідчену копію протоколу державному реєстратору, а оригінал знищити. Реєстратор зобов'язаний буде провести державну реєстрацію змін до відомостей про керівника юридичної особи всупереч фактичній відсутності відповідного рішення уповноваженого органу.

Коли ж постане питання про недійсність рішення, оформленого піддробленим документом, провести експертизу справжності підпису буде неможливо, оскільки згідно з п.1.1 Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5, для проведення почеркознавчих досліджень підписів надаються оригінали документів [6].

Таким чином, з метою недопущення перетворення реєстраційних послуг на інструмент протиправних захоплень підприємств необхідно внести зміни до Закону, якими виключити словосполучення «нотаріально засвідчена копія», вжиті в усіх відмінках у п.2 ч.4 ст.17, п.10 ч.4 ст.17, п.2 ч.6 ст.17, п.2 ч.7 ст.17, ч.8 ст.17, п.1 ч.9 ст.17, п.2 ч.9 ст.17, ч.10 ст.17, п.п.2, 3 ч.13 ст.17, п.2 ч.16 ст.17, ч.19 ст.17.

У новій редакції Закону відсутня вимога підтверджувати правомочність прийняття рішень уповноважених органів управління юридичних осіб, на підставі яких проводяться реєстраційні дії. І це при тому, що щодо більшості організаційно-правових форм юридичних осіб не існує визначених законом вимог до змісту зазначених рішень. Наприклад, протокол загальних зборів учасників товариства з обмеженою відповідальністю не обов'язково має містити підписи учасників зборів, а може мати, наприклад, підписи голови й секретаря зборів, які можуть не бути учасниками товариства. Відтак особа може підробити протокол таким чином, що всі підписи на ньому будуть справжніми, проте учасникам товариства не належатимуть. Таку підробку неможливо виявити за допомогою проведення почеркознавчої експертизи підписів. Для унеможливлення реєстраційних дій на підставі піддроблених документів (навіть оригіналів рішень) необхідно в кожному випадку, коли йдеться про рішення уповноваженого органу юридичної особи, що подається державному реєстратору, передбачати необхідність подання документа, який підтверджує правомочність прийняття такого рішення.

Отже, реформуючи законодавство у сфері державної реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців, варто знаходити баланс між принципами доступності й зручності для суб'єктів звернення та верховенства права, законності і юридичної визначеності. Пропозиції, викладені в публікації, спрямовано на узгодження стану правового регулювання цього інституту із зазначеними принципами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 32. – Ст. 409.
2. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31. – Ст. 263.
3. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 29.07.2015 р. у справі № К/800/48535/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/48116331>.
4. Пояснювальна записка до проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств № 0887 від 12.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45160
5. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 3. – Ст. 383.

6. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 46. – С. 172.

REFERENCES

1. “On administrative services”: Law of Ukraine on September 6, 2012 № 5203-VI, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2012, no. 32, art. 409.
2. “On state registration of legal entities, individuals - entrepreneurs and community groups”: Law of Ukraine on May 15, 2003 № 755-IV, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2003, no. 31, art. 236.
3. Ruling of Higher administrative court of Ukraine on July 29, 2015 in case № K/800/48535/14, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/48116331> (access March 29, 2016)
4. The explanatory note to the bill on amendments to some legislative acts of Ukraine on prevention of illegal mergers and takeovers, no. 0887 on December 12, 2012, available at : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45160 (access March 29, 2016)
5. “On notaries”: Law of Ukraine on September 9, 1993 № 3425-XII, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1993, no. 3, art. 383.
6. Scientific guidelines for the preparation and appointment of forensic analysis and expert studies, approved by the order of Ministry of Justice of Ukraine on October 8, 1998, no. 53/5, *Ofitsiyni Visnyk Ukrainy*, 1998, no. 46, p. 172.

УДК 351.74: 378.14 (477)

ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ: НОВЕЛИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Кравченко І.С., к.ю.н., доцент

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
пр. Гагаріна, 26, м. Дніпропетровськ, Україна
zelenskay84@mail.ru*

У статті надано загальну характеристику професійного навчання поліцейських в Україні. Автор наголошує на впровадженні європейських стандартів у процес навчання українських поліцейських. Визначено перспективи професійного навчання поліцейських в Україні.

Ключові слова: поліцейський, професійне навчання, первинна професійна підготовка, підготовка у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання, післядипломна освіта, службова підготовка.

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ ПОЛИЦЕЙСКИХ В УКРАИНЕ: НОВОВВЕДЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Кравченко И.С.

*Днепропетровский государственный университет внутренних дел, пр. Гагарина, 26, г. Днепропетровск, Украина
zelenskay84@mail.ru*

В статье предоставляется общая характеристика профессионального обучения полицейских в Украине. Автор отмечает внедрение европейских стандартов в процесс учебы украинских полицейских. Определены перспективы профессионального обучения полицейских в Украине.

Ключевые слова: полицейский, профессиональное обучение, первичная профессиональная подготовка, подготовка в высших учебных заведениях со специфическими условиями учебы, последипломное образование, служебная подготовка.

PROFESSIONAL STUDIES OF POLICEMEN IN UKRAINE: NOVELTIES AND PROSPECTS

Kravchenko I.S.

*Dnipropetrovsk state university of internal affairs, boul. Gagarina, 6, Dnipropetrovsk, Ukraine
zelenskay84@mail.ru*

The general characteristic of professional police education in Ukraine is given in the article. One of the factors which influences to the formation of positive police image is organization and performance of police professional education

which according to the Law of Ukraine “About National Police” consists from: primary professional training, training in higher educational institutions with specific educational conditions; postgraduate education; professional training. Author outlines the implementation of the European standards to the process of Ukrainian policemen.

Police trainings which must be based on the fundamental democratic values, the leadership of law and human rights protection must to be developed in correspondence of police purposes.

Common police trainings should be maximally opened for society. It’s desirable that on the general initial training actions for professional development during the work through regular periods and trainings for experts, management and the management followed, when it’s needed.

Practical lessons with power using and limitations in connection with principles of human rights in particular European convention by human rights and its court practice must be included to the police trainings at the all levels. Police trainings must fully consider the necessity to give a challenge and fight with racism and xenophobia.

Improvement in educational formats training provides the immersion in the practical activity of candidate for service which allows moving closer for real conditions of policing. The primary preparation of patrol duty policemen is carried out in such format. The usage of new techniques, methods and teaching methods gives the possibility to harmonically connect the theoretical knowledge with practice of using.

Listeners (policemen of patrol service) train the shooting skill, performance of procedural documents (which are only needed in their work), driving skill, fulfill algorithms of actions in the offered practical situations which most often occur in practice, etc. Such format provides the special knowledge, skills training by listeners in short terms. Today such trainings are developed for local police officers, policemen for department of fight with drug-related criminality, department of cyberpolice, etc.

There are defined the perspectives of professional police education in Ukraine.

Key words: constabulary, professional education, primary professional training, training in higher educational institutions with the specific terms of studies, after diploma education, official trainings.

Останній рік проведення реформ в Україні найбільше асоціюється в громадськості з реформою поліції, яка має суспільний резонанс і перспективи реалізації на практиці. Поліцейський у розумінні звичайних громадян – це професійно сформована, патріотично налаштована й толерантна в ставленні до громадськості особистість. Такий образ поліцейського сприяє формуванню високого рівня довіри серед суспільства, що має забезпечити ефективне виконання покладених на поліцію завдань.

Одним із факторів, які впливають на формування такого поліцейського, є організація та здійснення професійного навчання поліцейських, яке відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» складається з первинної професійної підготовки, підготовки у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання, післядипломної освіти, службової підготовки [1].

Питання професійного навчання працівників правоохоронних структур завжди були предметом наукового дослідження вітчизняних учених-адміністративістів, які вивчали проблеми управління в системі органів внутрішніх справ. Серед них варто згадати таких корифеїв поліцейської науки, як М.І. Ануфрієв, О.М. Бандурка, В.С. Венедиктов, М.І. Іншин, Ю.Ф. Кравченко, М.Н. Курко, О.В. Негодченко, В.М. Плішкін, Г.О. Юхновець та інші. Проблеми професійного навчання працівників міліції, розкриті в роботах цих науковців, орієнтуються на формування професійно спрямованого, патріотично налаштованого фахівця з огляду на європейські тенденції в освіті поліцейських. Проте рішуче запровадження європейських стандартів, відхід від радянської системи підготовки в системі освіти поліцейських України відбулись лише в останній рік становлення українського суспільства завдяки реформі Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України). З огляду на зміни на законодавчому рівні в державі вважаємо за доцільне розкрити питання, пов’язані з професійним навчанням українського поліцейського європейського зразка.

Мета статті – на підставі аналізу чинних нормативно-правових актів України, міжнародно-правових актів, а також практики їх застосування визначити перспективи професійного навчання поліцейських в Україні.

Професійне навчання поліцейських в Україні здійснюється згідно з вимогами таких нормативно-правових актів:

- Закону України «Про освіту»;
- Закону України «Про професійно-технічну освіту»;
- Закону України «Про вищу освіту»;
- Закону України «Про Національну поліцію»;

- Закону України «Про фізичну культуру і спорт»;
- Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878;
- Положення про Національну поліцію, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877;
- Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів Української РСР від 29 липня 1991 р. № 114;
- Положення з організації професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України, затвердженого наказом МВС України від 13 квітня 2012 р. № 318;
- Положення про організацію післядипломної освіти працівників органів внутрішніх справ, затвердженого наказом МВС України від 5 березня 2013 р. № 219;
- Положення про організацію курсів первинної професійної підготовки (спеціалізації) працівників підрозділів патрульної служби, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 276 тощо.

Проаналізувавши зміст вказаних нормативно-правових актів, можна зробити висновок, що основні правові засади професійного навчання поліцейських в Україні перебувають на стадії змін та еволюції в проєвропейському напрямі як важлива складова реформи МВС України. Залишаються невирішеними багато організаційних питань, пов'язаних із системою освіти поліцейських. Наприклад, не визначено систему вищої освіти, роль вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання в цій системі, атестацію науково-педагогічного складу тощо.

Проте варто наголосити на позитивних змінах. Так, уже відбулась початкова підготовка поліцейських патрульної служби за новим форматом, а випускники приступили до виконання службових обов'язків у Києві, Львові, Харкові, Одесі, Дніпропетровську та інших містах України. На 1 лютого 2016 р. на території України працюють 6 940 патрульних, навчаються ще 2 720 осіб та проходять конкурс 2 780 кандидатів [2]. До кандидатів у поліцію висуваються такі вимоги: прагнення до якісних змін, вік від 21 до 35 років, повна загальна середня або вища освіта, наявність посвідчення водія категорії «В», відсутність судимості, вільне володіння українською мовою, фізичне здоров'я та моральна стійкість.

Під час відбору кандидати проходять такі етапи, як подання анкети, перевірка загального рівня знань, психодіагностичний тест, медичний огляд, перевірка навичок керування автомобілем, особиста співбесіда, теоретичне навчання, професійна підготовка.

На відміну від початкової підготовки співробітників міліції основними критеріями відбору поліцейських є їх патріотичне виховання, ставлення до службових обов'язків, бажання навчатись, працювати за спеціальністю, прагнення до змін у державі тощо. Відповідність цим критеріям визначається на всіх етапах відбору в процесі спілкування з особами, які проводять відбір, а особливо під час особистої співбесіди.

Наголосимо, що з огляду на проєвропейську модель формування української поліції професійне навчання поліцейських в Україні відбувається та в подальшому буде відбуватись на основі міжнародно-правових норм, а саме таких:

- Загальної декларації прав людини, прийнятої й проголошеної Резолюцією № 217А(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р.;
- Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690(1979) «Про Декларацію про поліцію»;
- Рекомендації Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики», ухваленої Комітетом Міністрів 19 вересня 2001 р. на 765-му засіданні заступників міністрів;
- Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права ООН від 16 грудня 1966 р.;
- Угоди Співдружності Незалежних Держав про співробітництво в галузі освіти, підписаної Україною 15 травня 1992 р., тощо.

Зазначені міжнародно-правові акти визнають право кожної людини на освіту. Проголошено, що освіта має спрямовуватись на повний розвиток людської особи та усвідомлення її гідності, повинна зміцнювати повагу до прав людини й основних свобод. Акцентовано на тому, що освіта повинна дати можливість усім бути корисними учасниками вільного суспільства, сприяти взаєморозумінню, терпимості й дружбі між усіма націями та всіма расовими, етнічними й релігійними групами, сприяти роботі Організації Об'єднаних Націй щодо підтримання миру.

Наведені міжнародні нормативно-правові акти, зокрема, зосереджують увагу на особливостях освіти поліцейських.

Так, згідно з Резолюцією Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Про Декларацію про поліцію» [3] поліцейський проходить ретельну загальну підготовку, професійну підготовку та підготовку на робочому місці, а також необхідні інструкції щодо соціальних проблем, демократичних свобод, прав людини, особливо регульованих Європейською конвенцією з прав людини.

Рекомендація Комітету Міністрів державам-учасникам Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» містить цілий розділ, що має назву «Підготовка персоналу поліції» [4]. У ньому містяться такі положення:

- 1) поліцейські тренінги повинні засновуватись на фундаментальних цінностях демократії, верховенства права й захисту прав людини, розробляти відповідно до цілей поліції;
- 2) загальні поліцейські тренінги мають бути максимально відкритими перед суспільством;
- 3) бажано, щоб після загального початкового тренінгу проводились заходи з підвищення кваліфікації під час роботи через регулярні проміжки часу та тренінги для спеціалістів, менеджменту й керівництва, коли це необхідно;
- 4) практичні заняття із застосування сили й обмежень у зв'язку з принципами прав людини, зокрема Європейської конвенції з прав людини та її судової практики, повинні включатись у поліцейські тренінги на всіх рівнях;
- 5) поліцейські тренінги мають повністю враховувати необхідність кинути виклик і боротись із расизмом та ксенофобією.

Принцип відкритості й прозорості поліцейських організацій також повинен знаходити своє відображення в тренінгах її службовців. Поліцейська організація, яка має на меті виконання своїх завдань за підтримки населення, повинна стежити за тим, щоб підготовка її персоналу здійснювалась максимально наближено до соціальних реалій. Це має включати як матеріальні умови (місце й обладнання), так і інтелектуальний внесок у тренінги.

Практичні тренінги повинні бути максимально наближеними до реальності.

Під час тренінгів поліції необхідно щоразу кидати виклик будь-яким проявам расизму й ксенофобії в поліцейській організації, а також підкреслювати важливість ефективних дій поліції в боротьбі зі злочинами, заснованими на расовій ненависті та спрямованими проти етнічних меншин.

Під час підготовки поліцейських в Україні відбувається переорієнтація навчання на міжнародні принципи (верховенство права, забезпечення прав і свобод людини, відкритість, зв'язок із громадськістю, позапартійність тощо).

Запровадження формату тренінгів у навчанні забезпечує занурення в практичну діяльність кандидата на службу, що дає змогу наблизитись до реальних умов несення служби. Первинна підготовка поліцейських патрульної служби України вже відбувається в такому форматі. Застосування нових прийомів, методів і методик навчання дає можливість гармонійно поєднувати теоретичні знання з практикою їх застосування.

Однією з основних форм навчання поліцейського сьогодні є тренінг (англ. training), тобто запланований процес модифікації (зміни) відношення, знання чи поведінкових навичок того, хто навчається, через набуття навчального досвіду з метою досягнення ефективного виконання в одному виді діяльності або в певній галузі [5]. Тренінг відрізняється від класичної методики викладання у вищих навчальних закладах тим, що орієнтується на вироблення в слухачів практичних умінь і навичок у конкретній вузькій сфері. Слухачі (патрульні поліцейські) на таких тренінгах виробляють навички стрільби, складення процесуальних документів (лише необхідних у їх роботі), керування

транспортним засобом, відпрацьовують алгоритми дій у запропонованих практичних ситуаціях, що найчастіше трапляються на практиці, тощо. Такий формат навчання забезпечує оволодіння спеціальними знаннями, уміннями й навичками слухачами в короткі строки. Подібні тренінги сьогодні розробляються для підготовки дільничних офіцерів поліції, поліцейських для Департаменту боротьби з наркозлочинністю, Департаменту кіберполіції тощо.

Постійний контроль засвоєння знань, умінь і навичок (у вигляді квізів, відпрацювання практичних завдань, вироблення навичок) дає змогу відкоригувати на стадії навчання виявлені прогалини в цьому процесі.

Тобто первинна професійна підготовка – це процес формування в слухачів навчальних закладів спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних для виконання обов'язків працівників підрозділів патрульної служби [6].

Підготовка фахівців для органів внутрішніх справ у вищих навчальних закладах МВС України – це здобуття особами перемінного складу певного освітньо-кваліфікаційного рівня вищої освіти шляхом отримання знань в обсязі, що відповідає вимогам державного й галузевого стандартів вищої освіти, а також розвиток у них умінь і навичок, необхідних для якісного виконання покладених на органи внутрішніх справ завдань [6].

Згідно із Законом України «Про вищу освіту» вищий навчальний заклад зі специфічними умовами навчання – це вищий навчальний заклад державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу з метою задоволення потреб Міністерства внутрішніх справ України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту [7].

Підготовка слухачів у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання відбувається сьогодні за раніше встановленими планами навчання. Процес реформування МВС України стосується самого правового статусу таких закладів та правового статусу науково-педагогічного складу. Згідно із Законом України «Про Національну поліцію» підготовка в таких закладах продовжуватиметься [1], проте питання про доцільність їх функціонування обговорюються на загальнодержавному рівні. Кількість атестованих посад у таких закладах також визначається. Тобто модифікація вищої освіти в системі МВС України здійснюється поетапно, прямуючи до світової моделі підготовки поліцейських, за якої до поліції приймають осіб, які вже здобули освіту (у тому числі вищу), а навчальні центри міністерств внутрішніх справ здійснюють лише їх спеціалізацію (початкову підготовку). Так, наприклад, під час набору в поліцію континентальної Європи часто необхідний диплом про вищу освіту [4].

Післядипломна освіта – це спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду [6]. До системи післядипломної освіти входять перепідготовка (отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня й практичного досвіду), спеціалізація (набуття здатності виконувати окремі завдання та обов'язки, які мають певні особливості, у межах спеціальності), підвищення кваліфікації (набуття особою знань і навичок щодо виконання додаткових завдань та обов'язків у межах спеціальності), стажування (вид навчання, що здійснюється з метою набуття працівниками органів внутрішніх справ практичних навичок і вмінь для виконання функціональних обов'язків на займаній посаді, перед призначенням на вищу посаду або під час перепризначення в іншу службу) [6; 8].

Постійне підвищення кваліфікації дає змогу підвищити ефективність діяльності поліцейського, розвиватись у своїй спеціальності, просуватись кар'єрними сходами тощо.

Службова підготовка – це система заходів, спрямованих на закріплення й оновлення необхідних знань, умінь і навичок працівника поліції з урахуванням оперативної обстановки, специфіки та профілю його оперативно-службової діяльності [1]. Не можна недооцінювати цей вид підготовки. Хоча в тому форматі, у якому вона відбувалась донедавна, така діяльність не давала результатів і не

реалізовувала своє основне призначення – підвищення ефективності функціонування поліцейського. Лише якісне й регулярне тренування фізичних і тактичних навичок забезпечує належне виконання службових обов'язків поліцейським.

Теоретична частина службової підготовки поліцейського має відбуватись у вигляді сучасних форм навчання, роз'яснення актуальних службових питань, новел законодавства, усунення виявлених недоліків під час виконання службових обов'язків тощо.

Необхідність підвищення кваліфікації після навчання за загальним початковим тренінгом під час роботи через регулярні проміжки часу та тренінги для спеціалістів, менеджменту й керівництва, коли це необхідно, проголошено також на європейському рівні [4].

Провідну роль у навчанні поліцейських сьогодні відіграє також самоосвіта. Патріотично налаштовані кандидати на службу самі зацікавлені в набутті професійних знань, умінь і навичок, у зв'язку із чим постійно перебувають у пошуках інформації для засвоєння, відповідей на ситуації, які можуть виникнути на практиці, та шляхів їх вирішення. Крім того, поліцейський має бути ознайомлений зі змінами в законодавстві, що стосуються безпосередньо виконання його службових обов'язків.

Також однією з особливостей образу сучасного поліцейського України є відкритість до громадськості, діалог із населенням, у результаті чого поліцейські реально розуміють потреби сучасного суспільства, вимоги, які громада висуває до правоохоронного відомства.

Отже, кожен із зазначених елементів професійного навчання спрямовується на ефективне навчання поліцейського європейського зразка. Тобто лише комплексний підхід до професійного навчання забезпечить досягнення поставленої мети – боротьбу зі злочинністю й охорону публічного порядку.

Проаналізувавши зміст міжнародно-правових стандартів підготовки поліцейських і механізм професійної підготовки патрульних української поліції, можна дійти висновку про якісно новий рівень здійснення такої підготовки. Професійна підготовка поліцейських прямує до відповідності зазначеним міжнародно-правовим стандартам, що дає можливість у максимально короткі строки підготувати висококваліфікованого фахівця. Навчання у форматі тренінгів дає можливість у максимально наближених до реальності умовах навчити майбутніх поліцейських знанням, умінням та навичкам, які безпосередньо будуть необхідні для виконання покладених на них завдань. На нашу думку, запровадження подібної моделі навчання поліцейських для всіх органів і підрозділів поліції сприятиме швидкому й чіткому оволодінню необхідним для практичної роботи матеріалом, а також формуванню особи поліцейського-професіонала.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
2. Нова поліція – стан впровадження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/1578623>.
3. Про Декларацію про поліцію: Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_803.
4. Про Європейський кодекс поліцейської етики: Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи (Ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 на 765-му засіданні заступників міністрів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>.
5. Тренінг [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
6. Про затвердження Положення з організації професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 13.04.2012 № 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0728-12>.
7. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
8. Про затвердження Положення про організацію післядипломної освіти працівників органів внутрішніх справ: Наказ МВС України від 05.03.2013 р. № 219 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0489-13>.

REFERENCES

1. "About National Police": Law of Ukraine from 02.07.2015 № 580-VIII, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
2. "The new police – is the condition of implementation", available at: <http://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/1578623>.
3. "About police declaration": Resolution of Parliamentary Assembly of the Council of Europe № 690 (1979), available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_803.
4. "About European code of police ethic": Recommendation Rec (2001) 10 of the Committee of Ministers to member states of the Council of Europe (Adopted by the Committee of Ministers on 19 September 2001 at the 765-th meeting of the Ministers' Deputies), available at: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>.
5. "Training", *Vikipediya*, available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
6. "A approval of the organization of training privates and officers of the internal affairs of Ukraine": Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine 13.04.2012 № 318, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0728-12>.
7. "About higher education": Law of Ukraine from 01.07.2014 p. № 1556-VII, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
8. "About approval of postgraduate education of police officers organization": Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine 05.03.2013 № 219, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0489-13>.

УДК 342.743: 336.221.4

УЗАГАЛЬНЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН НА ОСНОВІ ПОДАТКОВИХ РЕЖИМІВ

Сарана С.В., к.ю.н., доцент

*Національний університет державної податкової служби України,
вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Україна
saranaserg@mail.ru*

Стаття присвячена аналізу наукових праць та норм податкового права, які стосуються питань правового регулювання податкових правовідносин на основі податкових режимів. Розглянуто підходи до правових режимів загалом та податкових режимів зокрема, на основі чого зроблено висновок про ключову роль податкового режиму в регулюванні податкових правовідносин та наявність відповідної системи регулювання податкових правовідносин податковими режимами, які структуровані в залежності від потреб матеріального та процесуального регулювання цих відносин.

Ключові слова: правове регулювання, податкові правовідносини, податковий режим, система регулювання податкових правовідносин податковими режимами.

ОБОБЩЕНИЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ НАЛОГОВЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ НА ОСНОВЕ НАЛОГОВЫХ РЕЖИМОВ

Сарана С.В.

*Национальный университет государственной налоговой службы Украины, ул. Карла Маркса, 31, г. Ирпень, Украина
saranaserg@mail.ru*

Статья посвящена анализу научных трудов и норм налогового права, которые касаются вопросов правового регулирования налоговых правоотношений на основе налоговых режимов. Рассмотрены подходы к правовым режимам в целом и налоговым режимам в частности, на основе чего сделан вывод о ключевой роли налогового режима в регулировании налоговых правоотношений и наличии соответствующей системы регулирования налоговых правоотношений налоговыми режимами, которые структурированы в зависимости от потребностей материального и процессуального регулирования этих отношений.

Ключевые слова: правовое регулирование, налоговые правоотношения, налоговый режим, система регулирования налоговых правоотношений налоговыми режимами.

THE GENERALIZATION IN LEGAL REGULATION OF TAX LEGAL RELATIONS AT THE BASIS OF TAX REGIMES

Sarana S.V.

*National university of government tax service of Ukraine, str. Charles Marksa, 31, Irpin, Ukraine
saranaserg@mail.ru*

The article is dedicated to the scientific works and norms of taxation law which are connected with the legal regulation of taxation legal relations at the base of tax regime. It's considered the approaches to the legal regimes in particular at this base it's made a conclusion about key role of the taxation regime into the regulation of taxation legal relations and existence of correspond system in regulation of taxation legal relations with the taxation regimes which are structured in dependence on the needs of material and procedural regulation of this relations.

By the investigation it's admitted that legal regime allows to not only individualize the relations of certain branch or subbranch of law but also to define the features of its separate legal relations which combine into the legal institutes. Legal regime is the key for legal regulation of social relations within the certain branch (subbranch) including the taxation law which accounts the specific of different relational elements within taxation law. By this the taxation regime illustrates that social development and social relations which are consolidated in the legislation statements and formed in society.

The general taxation regime as the base for special taxation regime and determining the direction and composition procedural tax regime consists the general and special regime subsystem which answer to the general questions of legal regulation in such legal relations in the relation to the concrete taxation payment.

The legal regulation of taxation relations at the base of taxation regimes is carried out by the certain system is based on the connection of material and procedural elements. General and special taxation regime provides the existence of certain elements in procession and procedural taxation regime. If the general taxation regime divides into the general and special according to the taxation needs which also provides the separation in the form of especial procession and procedural regime.

In general the taxation regime provides the legal regulation of the taxation relations at the base of general and special taxation regimes which are presented with the notes of material statements for realization of which it's active the procession and procedural regime in the form of elements in general, special and specific regimes and their procedures.

Key words: legal regulation, taxation legal relations, taxation regime, regulation system of taxation legal relations with taxation regimes

Правове регулювання суспільних відносин є важливою складовою сучасного функціонування суспільства, без якої складно уявити будь-яку державу та її громадян, що взаємодіють між собою. І однією із найважливіших сфер таких відносин є податкові правовідносини, що покликані забезпечити фінансування державних та громадських потреб.

Податкові правовідносини носять насамперед імперативний характер і передбачають чітко визначені процедури їх правового регулювання та наявність відповідних норм податкового законодавства. Саме ж законодавство мусить, зважаючи на потреби оподаткування, забезпечувати належну наповнюваність публічних фондів фінансових ресурсів і сприяти розвитку підприємництва та економіки.

Посидання вказаних задач змушує розробляти такі підходи до податково-правового регулювання, які б дали змогу забезпечити одночасно інтереси держави та платників у достатніх обсягах для фінансового забезпечення держави й економічного благополуччя платників. І в цьому одну із ключових ролей відіграють податкові режими, які здатні забезпечити справедливість в оподаткуванні для всіх платників та сприяння окремим з них, а також належне процесуальне врегулювання різноманітних податкових правовідносин.

Загалом питання податкових режимів, за винятком спеціального податкового режиму, є малодослідженим, а правове регулювання податкових правовідносин на основі податкових режимів загалом не було предметом окремих наукових пошуків, а розглядалось лише фрагментарно в контексті інших досліджень.

Питанням податкового режиму та спеціального податкового режиму були присвячені праці таких науковців, як К.В. Андрієвський, В.В. Белевцева, В.Ю. Жданова, Н.С. Івашенко, О.А. Іконнікова, П.В. Коломієць, М. П. Кучерявенко, А.С. Матинов, Т.П. Мінка, О.Г. Пауль, В.І. Теремецький, А.А. Шахмаметьев тощо. Процесуальний податковий режим досліджували Ю.В. Боднарук, Л.М. Касьяненко, І.Є. Криницький, М.П. Кучерявенко, О.М. Мінаєва тощо. Проте комплексного

дослідження правового регулювання податкових відносин на основі податкових режимів не проводилося, а отже, це питання потребує проведення подальших наукових пошуків та належного наукового аналізу.

Метою статті є формування на основі теоретичних обґрунтувань та практичних підходів узагальнених пропозицій з правового регулювання податкових відносин на основі податкових режимів.

Правовий режим загалом повинен відображати специфіку (атмосферу) правового впливу, у якій існують інші елементи правової системи, бути правовою формою їх функціонування [1, с. 30]. Для правового режиму характерні ознаки, що дозволяють індивідуалізувати правове регулювання кожного виду суспільних відносин. По-перше, поняття «правовий режим» включає в себе цілісну систему елементів правового регулювання: принципи, інструментарій та способи його використання стосовно конкретної сфери суспільних відносин; по-друге, термін «правовий режим» може стосуватися не тільки якогось кола суспільних відносин, але й окремих типів соціальної діяльності, змісту окремих дій, а також окремих суб'єктів чи об'єктів; по-третє, специфіка суспільних відносин (видів діяльності) визначає особливості їх правового регулювання, що, у свою чергу, визначає характер правового режиму; по-четверте, основу правового режиму складає цілісна система юридичних норм, виокремлених у сукупності вказаних вище ознак; по-п'яте, правовий режим має виражену цільову спрямованість [2, с. 55]. Наявність правового режиму дає можливість не тільки поєднувати норми права в єдине ціле, надавати їм упорядкованого системного характеру, але й відрізнити одну галузь права від іншої. Правовий режим характеризує правовий стан суб'єктів права, законні засоби реалізації прав і виконання обов'язків та державно-правові заходи, які спрямовані на забезпечення неухильної реалізації правових норм у конкретних правових відносинах. Завдяки юридичному режиму забезпечується ефективна дія як галузі права в цілому, так і кожного її компонента на рівні правових інститутів, підгалузей права (за їх наявності), конкретних норм [3, с. 126-128]. Дійсно, правовий режим дозволяє не лише індивідуалізувати відносини певної галузі чи підгалузі права, але й визначити на законодавчому рівні особливості його окремих правовідносин чи їх груп, що поєднуються у правові інститути.

Щодо податкового режиму, то тут доречно навести думку А.А. Нечай, яка, дослідивши питання правових режимів публічних видатків, визначила правовий режим як урегульований законодавством специфічний порядок діяльності суб'єктів фінансових правовідносин у сфері розподілу, перерозподілу та використання коштів публічних фондів [4, с. 139]. Такий порядок діяльності насамперед визначає специфіку необхідної поведінки учасника фінансових правовідносин, що розповсюджується і на податкові правовідносини як складову фінансового права, а також вказує на особливості певних правовідносин у порівнянні з іншими, що безпосередньо стосується тих чи інших суб'єктів податкових правовідносин чи їх груп.

Правовий режим галузі права складається з великої групи однорідних суспільних відносин, які становлять окрему, відносно самостійну сферу суспільного життя (предмет галузі права). Для правового режиму галузі права характерна особлива цілісна система регулятивного впливу, яка характеризується специфічними прийомами регулювання, особливим порядком виникнення та формування змісту прав і обов'язків, їх реалізації, специфікою санкцій, способів їх реалізації, а також дією єдиних принципів, загальних положень, які поширюються на цю сукупність норм (метод правового режиму) [5, с. 98]. Під правовим режимом галузі права слід розуміти особливий, закріплений нормами права соціальний порядок, який визначається співвідношенням правових засобів, що його забезпечують [6, с. 357-358]. В.Б. Ісаков зазначає, що для кожної галузі права є характерним свій режим регулювання, у якому концентруються не лише особливості галузевого методу, але й особливий соціальний статус відносин, що становлять предмет правового регулювання [7, с. 38].

Дійсно, правовий режим є визначальним для правового регулювання суспільних відносин у межах певної галузі (підгалузі), у тому числі податкового права, де податковий правовий режим утворює цілісну систему регуляторного впливу, що враховує специфіку різних складових відносин у межах податкового права. При цьому податковий правовий режим відображає той соціальний порядок та соціальні відносини, які склалися у суспільстві та закріплені в нормах законодавства.

З приводу останнього слід зазначити, що інколи висловлюються позиції, згідно з якими система права має відповідати виключно законодавству, яке регулює ті чи інші суспільні відносини. І це цілком неправильно, бо саме суспільні відносини породжують потребу в правовому регулюванні, а не

навпаки, та є визначальними для формування системи права як в цілому, так і в окремих галузях (підгалузях) та інститутах. Зокрема, як з цього приводу зазначає П.П. Богуцький, бажання відійти в побудові системи права, визначенні його компонентів, у тому числі галузі права, від суспільних відносин, зосередившись виключно на нормативному матеріалі, тобто замкнувшись усередині норми права, необхідно визнати не лише науково необґрунтованим, але й безперспективним з точки зору функціональної характеристики права. Разом із цим, на його думку, суспільні відносини як предмет правового регулювання позбавлені юридичного змісту, а тому не можуть бути домінантою у вирішенні внутрішньопроеправових проблем [8, с. 33]. Так, суспільні відносини, будучи базисом для створення їх правового регулювання, багато в чому залежать від нормативного матеріалу, який інколи шляхом встановлення, а не санкціонування, вводить такі правила поведінки, які загалом не властиві для суспільних відносин, проте закріплюються в праві. Водночас невідповідність правового регулювання стану та змісту суспільних відносин породжує несприйняття їх суспільством та намагання обійти правові приписи.

Відповідно, виникає потреба у створенні такого правового регулювання, яке б дало змогу забезпечити належний правовий вплив на учасників податкових правовідносин і водночас не йти всупереч прийнятному для суспільства порядку відносин у сфері сплати податкових платежів. А це можливо забезпечити через прив'язку податкових правовідносин до певних податкових режимів, які б визначали ступінь впливу на учасників правовідносин та їх статус, у тому числі спеціальний для сплати податків і зборів та подання податкової звітності, а також на процедури виконання податкового обов'язку через закріплення відповідних процесуально-процедурних податкових режимів.

Зокрема, використання концепції податкових режимів у податковій політиці держави має забезпечити інтереси платників податків з урахуванням їх особливостей та створити прозорий механізм їх взаємодії з податковими органами через процесуально-процедурний податковий режим та його складові. А це не лише буде сприяти однозначності та послідовності податкової політики, але й спрощенню розуміння приписів податкових норм [9, с. 159].

З приводу податкових режимів варто навести загальне бачення податкового режиму Ю.М. Оборотова, який розглядає правовий режим ширше, звертаючи увагу на можливість розмежування в рамках галузі загального та спеціального режимів [10, с. 40-41]. А також слушною є думка Ю.І. Мельникова, який фіксує об'єктивно наявний зв'язок матеріального, процесуального права та процесу як органічно пов'язаних між собою явищ, визначає його як три форми: матеріальне право як форма суспільних відносин; процесуальне право як форма матеріального права; процес як форма життя матеріального та процесуального права [11, с. 3]. В.С. Нерсисянц, у свою чергу, зазначає, що процесуально-правові форми, процедури є важливою юридичною гарантією реальності прав і свобод особистості та необхідною умовою ефективної дії усього права. Міра процесуалізованості права – суттєвий якісний показник рівня розвитку права в цілому [12, с. 431]. П.П. Богуцький вказує, що поєднання процесуальних (процедурних) норм з матеріальними (поєднання різних правових режимів) у межах галузі права засвідчує ознаки комплексної характеристики такої галузі права та водночас, що більш важливо, – її здатність з найбільшою ефективністю здійснювати правове регулювання відносин тієї чи іншої сфери. При цьому він звертає увагу на те, що це застереження жодним чином не впливає на загальноприйнятність наукових поглядів щодо поділу права на дві взаємодоповнюючі сфери – матеріальне та процесуальне право [8, с. 31].

З огляду на зазначене, можна дійти висновку, що податкове право, маючи комплексний характер, поєднує в собі норми як матеріального, так і процесуального права, а також має загальний та спеціальний податковий режим матеріального права, з приводу яких на основі попередніх досліджень [13; 14; 15; 16] можна констатувати, що ці режими поєднуються між собою та складають певну цілісну систему правового регулювання як у матеріально-правовому, так і в процесуально-правовому плані.

Розглядаючи правові питання, ми зазвичай говоримо, наприклад, про загальні або пільгові правові режими, правові режими найбільшого сприяння, вільної торгівлі тощо. І хоча при розгляді правових питань орієнтація на загальні дозволи, права й активність суб'єктів може не завжди узгоджуватися з зазначеними змістовними характеристиками та ознаками категорії «правового режиму», обов'язково необхідно враховувати всі елементи, бо саме вони можуть у майбутньому визначити особливу спрямованість, клімат, настроїв у регулюванні та визначити реальність цієї ділянки правової дійсності,

дуже важливої для забезпечення високої організованості, дисципліни та відповідальності в суспільстві [17, с. 258-259]. Так, податковий режим і його складові у вигляді загального, спеціального та процесуально-процедурного режимів визначають багато в чому податково-правові відносини, що формуються з приводу виконання податкового обов'язку платниками та їх взаємодії з податковими органами.

Загальний податковий режим, будучи основою для спеціального податкового режиму та багато в чому визначаючи спрямування та склад процесуально-процедурного податкового режиму, має у своєму складі загальну й особливу режимні підсистеми, що відповідають загальним питанням правового регулювання податкових правовідносин та питанням правового регулювання таких правовідносин щодо конкретних податкових платежів. А це, у свою чергу, зумовлює формування спеціального податкового режиму та визначає предметний склад правовідносин, що врегульовуються режимними складовими процесуально-процедурного податкового режиму у вигляді його загального, особливого та спеціального режимів та їх процедурних складових.

Встановлення та застосування в Податковому кодексі України спеціальних податкових режимів є необхідним і доцільним в сучасних умовах, оскільки має на меті забезпечити зростання ділової активності певного кола платників податків, які займаються підприємницькою діяльністю та виробництвом сільськогосподарської продукції. [18, с. 236]. І це визначає особливості податкових правовідносин у межах даного режиму, які спрямовуються на зменшення податкового навантаження та спрощення процедур оподаткування для окремих категорій платників.

Переходячи до процесуально-процедурного податкового режиму, слід зазначити, що юридичний процес – це не просто розтягнуті в часі юридичні відносини, а особлива процедура, що виражається у специфічних юридичних режимах застосування права [19, с. 237]. На цілком обґрунтовану думку Л.М. Касьяненко, процесуальний режим дає вибір способів і засобів процесуальної діяльності. Це спеціальний порядок, затверджений державою та забезпечений реальними заходами виконання правових приписів [20, с. 80]. Саме процесуальний режим дозволяє реалізувати норми матеріального права, надавши їм певний порядок (процедуру) втілення в життя для належного врегулювання правовідносин.

З цього приводу варто навести позицію О.Г. Пауля, який вважає, що юридичний процес складається з певної сукупності процесуальних відносин і лише вони можуть бути його структурними елементами. На думку вченого, процесуальний режим, оскільки він не є певною сукупністю процесуальних відносин, не може бути визнаний елементом процесу, а посідає місце характеристики процесуальних відносин [21, с. 68-69]. Така позиція, загалом маючи раціональне зерно, все ж не відображає сутності процесуального податкового режиму в процесі регулювання податково-процесуальних відносин.

Так, за твердженням І.Є. Криницького, податково-процесуальний режим – це структурний компонент податкового процесу (який є сукупністю принципів, що діють у податковому процесі, основних способів та засобів їх реалізації, гарантій здійснення податково-процесуальної діяльності), що відбиває специфіку процедурних питань статусу його учасників та особливості реалізації галузевого фінансово-правового методу правового регулювання, а також повною мірою впливає на якість податкового процесуально-правового середовища [22, с. 105]. Поряд з цим вчений розглядає податково-процесуальні провадження та стадії податкового процесу як інші компоненти [22, с. 69-93]. Дійсно, податковий процес можна схарактеризувати з точки зору проваджень, стадій, процедур тощо. Проте процесуальний режим відіграє в ньому ключову роль, тому що саме завдяки йому здійснюється правове регулювання податково-процесуальних відносин, у тому числі через вплив на їх суб'єктів. Тобто процесуальний податковий режим, з одного боку характеризуючи процесуальні відносини, впливаючи на них та їхніх учасників, з другого боку виступає ключовим компонентом податкового процесу, який у взаємодії з іншими створює цілісну картину процесуального регулювання.

Процесуально-процедурний податковий режим спрямовується на регулювання податкових правовідносин шляхом забезпечення реалізації матеріальних приписів податкового законодавства, що зумовлює його складові у вигляді загального, особливого та спеціального режимів [16, с. 32-93, 109-136], які відповідають змісту матеріальних податкових правовідносин. Таким чином формується певна система правового регулювання податкових правовідносин на основі податкових режимів, що відповідає матеріальним нормам загального та спеціального податкових режимів.

Отже, узагальнюючи все вищезазначене, можна дійти висновку, що правове регулювання податкових правовідносин на основі податкових режимів здійснюється за певною системою, в основі якої лежить поєднання матеріальних і процесуальних складових. Загальний і спеціальний податкові режими співвідносяться як база та її певна спеціально орієнтована частина, зумовлюють наявність відповідних складових у процесуально-процедурному податковому режимі. А загальний податковий режим поділяється на загальний і особливий режими відповідно до потреб оподаткування, що теж зумовлює відповідне виокремлення складової у вигляді особливого процесуально-процедурного режиму.

Загалом режим податкового права забезпечує правове регулювання податкових правовідносин на основі загального та спеціального податкових режимів, що представлені приписами матеріальних норм. для реалізації яких існує процесуально-процедурний податковий режим у вигляді своїх складових загального, особливого і спеціального режимів та їх процедур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Спаський А. Категорія «правовий режим»: підходи до інтерпретації / А. Спаський // Право України. – 2008. – № 4 – С. 27-30.
2. Мінка Т.П. Органи внутрішніх справ як суб'єкти забезпечення адміністративно-правових режимів : монографія / Т.П. Мінка. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 366 с.
3. Богуцький П.П. Поняття та види правового режиму / П.П. Богуцький // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : зб. статей V Всеукр. наук. конф. правників-початківців. – Львів : Фенікс, 2008. – С. 125-129.
4. Нечай А.А. Актуальні питання фінансового права : правові основи публічних накопичувальних фондів : монографія / А.А. Нечай. – Чернівці : Рута, 2004. – 376 с.
5. Мінка Т.П. Органи внутрішніх справ як суб'єкти забезпечення адміністративно-правових режимів : дис. ... доктора юридичних наук : 12.00.07 / Т.П. Мінка ; Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2011. – 615 с.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс) : підручник / О.Ф. Скакун. – Х. : Еспада, 2006. – 776 с.
7. Исаков В.Б. Правовые режимы и их совершенствование / В.Б. Исаков // XXII съезд КПСС и развитие теории права. – Свердловск, 1982. – С. 34-39.
8. Богуцький П.П. Військове право у системі права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / П.П. Богуцький ; Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2009. – 216 с.
9. Сарана С.В. Концепція податкових режимів у податковій політиці держави / С.В. Сарана // Реформування податкової системи України відповідно до європейських стандартів : збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції, 22 грудня 2015 року. – Ірпінь : Видавництво Національного університету ДПС України, 2015. – С. 157-160.
10. Оборотов Ю.М. Теорія держави і права (прагматичний курс) : екзаменаційний довідник / Ю.М. Оборотов. – Одеса : Юрид. л-ра, 2005. – 348 с.
11. Мельников Ю.И. Природа и содержание норм процессуального права : учебное пособие / Ю.И. Мельников ; науч. ред. В.М. Горшенев. – Ярославль : Изд-во Ярославского университета, 1976. – 145 с.
12. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства : учеб. [для юрид. вузов и фак.] / В.С. Нерсесянц. – М. : НОРМА-ИНФРА, 1999. – 580 с.
13. Сарана С.В. Податковий режим як різновид правового режиму / С.В. Сарана // Право і суспільство. – 2015. – № 6-2. – Ч. 3. – С. 111-116.
14. Сарана С.В. До питання поняття та ознак загального податкового режиму / С.В. Сарана // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2015. – № 17.

15. Спеціальні податкові режими : сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / Сарана С.В., Семенко Б.М., Семенко Т.М. ; за ред. Сарани С.В. – Полтава : Полтавський інститут економіки і права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», 2012. – 170 с.
16. Сарана С.В. Процесуально-процедурні податкові режими : монографія / С.В. Сарана, В.В. Ліпський. – Полтава : Полтавський інститут економіки і права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», 2015. – 155 с.
17. Исаков В.Б. Механизм правового регулирования и правовые режимы / В.Б. Исаков // Проблемы теории государства и права. – М. : Юрид. лит., 1987. – С. 258-261.
18. Коломієць П.В. Поняття та правові аспекти спеціального податкового режиму в Україні / П.В. Коломієць // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2013. – Вип. 1. – С. 231-238.
19. Алексеев С.С. Структура советского права / Алексеев С.С. – М. : Юрид. лит., 1975. – 264 с.
20. Касьяненко Л.М. Фінансово-правовий процес : монографія / Л.М. Касьяненко. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2010. – 505 с.
21. Пауль А.Г. Процессуальные нормы бюджетного права / А.Г. Пауль ; под общ. ред. М.В. Карасевой. – СПб. : Питер, 2003. – 208 с.
22. Криницький І.Є. Теоретичні проблеми податкового процесу : монографія / І.Є. Криницький. – Х. : Право, 2009. – 320 с.

REFERENCES

1. Spaskyi, A. (2008), “Category „legal regime” : approaches to the interpretation”, *Pravo Ukrayiny*, no. 4, pp. 27-30.
2. Minka, T.P. (2010), *Organy vnutrishnikh sprav yak subekty zabezpechennya administratyvno-pravovykh rezhymiv : monohrafiya* [Police as entities providing administrative and legal regimes : monograph], Dnipropetrovsk state university of internal affairs, Dnipropetrovsk, Ukraine.
3. Bohutskyi, P.P. (2008), “Notion and types of legal regime”, *Aktualni problemy teorii ta istoriyi prav lyudyny, prava i derzhavy : zb. statey V Vseukr. nauk. konf. pravnykiv-pochatkivtsiv* [Actual problems of theory and history of human right, law and state : composite book of the V all Ukrainian scientific confederal of Lawyers beginner], Feniks, Lviv, 2008, pp. 125-129.
4. Nechay, A.A. (2004), *Aktualni pytannya finansovoho prava : pravovi osnovy publichnykh nakopychuvannykh fondiv : monohrafiya* [Actual questions financial law : legal basis of the public accumulation funds : monograph], Ruta, Chernivtsy, Ukraine.
5. Minka, T.P. (2011), “Organs of internal affairs as the subjects of administrative and legal regimes”, Thesis abstract for Dr. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, Dnipropetrovsk state university of internal affairs, Dnipropetrovsk, Ukraine.
6. Skakun, O.F. (2006), *Teoriya derzhavy i prava (entsyklopedychnyi kurs) : pidruchnyk* [Theory of state and law (encyclopaedic course) : textbook], Espada, Kharkiv, Ukraine.
7. Isakov, V.B. (1982), “Legal regimes and their improvement”, *XXII sezd KPSS i razvitie teorii prava*, pp. 34-39.
8. Bohutskyi, P.P. (2009), “Military law in the law system of Ukraine”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, Odesa national academy of law, Odesa, Ukraine.
9. Sarana, S.V. (2015), “Conception of taxation regimes in taxation state policy”, *Reformuvannya podatkovoyi systemy Ukrayiny vidpovidno do evropeyskykh standartiv : zbirnyk materialiv VII Mizhnarodnoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi* [Reformation of taxation system in Ukraine according to the European standards : composite book of materials of VII International scientific and practical conference], Irpin, National university of the state tax service of Ukraine, Decembers 22, 2015, pp. 157-160.
10. Oborotov, Yu.M. (2005), *Teoriya derzhavy i prava (pragmatychnyi kurs) : ekzamenatsiynyi dovidnyk*

- [Theory of state and law (pragmatic course) : examinational reference book], Yurydychna literatura, Odesa, Ukraine.
11. Melnikov, Yu.I. (1976), *Priroda i sodержanie norm protsessualnoho prava : uchebnoe posobie* [Nature and content of procedural law statements : schoolbook], Izd-vo Yaroslavl'skoho universiteta, Yaroslavl, Russia.
 12. Nersesyants, V.S. (1999), *Obshchaya teoriya prava i hosudarstva : ucheb. dlya yurid. vuzov i fak.* [General theory of state and law : textbook for law colleges and faculties], NORMA-INFRA, Moscow, Russia.
 13. Sarana, S.V. (2015), "Taxation regime as the general taxation regime", *Pravo i suspilstvo*, no. 6-2, part 3, pp. 111-116.
 14. Sarana, S.V. (2015), "About the question of notion and qualities of general taxation regime", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya : Yurysprudentsiya*, no. 17.
 15. Sarana, S.V., Semenko, B.M. and Semenko, T.M. (2012), *Spetsialni podatkovy rezhymy : suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku : monohrafiya* [Special taxation regimes : modern condition and perspectives of development : monograph], Poltava institute of economics and law of Open International University of Human Development "Ukraine", Poltava, Ukraine.
 16. Sarana, S.V. and Lipskyi, V.V. (2015), *Protsesualno-protsedurni podatkovy rezhymy : monohrafiya* [Procession and procedural taxation regimes : monograph], Poltava institute of economics and law of Open International University of Human Development "Ukraine", Poltava, Ukraine.
 17. Isakov, V.B. (1987), "Mechanism of theory of theory of state and legal regimes", *Problemy teorii hosudarstva i prava* [Problems of theory of state and law], Yuridicheskaya literatura, Moscow, pp. 258-261.
 18. Kolomiets, P.V. (2013), "Notions and legal aspects of special taxation regime in Ukraine", *Naukovyi visnyk Lviv state university of internal affairs. Seriya yurydychna*, Iss. 1, pp. 231-238.
 19. Alekseev, S.S. (1975), *Struktura sovetskoho prava* [Structure of Soviet law], Yuridicheskaya literatura, Moscow, Russia.
 20. Kasyanenko, L.M. (2010), *Finansovo-pravovyi protses : monohrafiya* [Financial and legal process : monograph], National university of the state tax service of Ukraine, Irpin, Ukraine.
 21. Paul, A.G. (2003), *Protsesualnye normy byudzhethnoho prava* [Procession norms of budget law], Piter, Saint Petersburg, Russia.
 22. Krynytskyi, I.E. (2009), *Teoretychni problemy podatkovoho protsesu : monohrafiya* [Theoretical problems of taxation regimes : monograph], Pravo, Kharkiv, Ukraine.

УДК 347.97/99: 347.963

ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА ЯК СФЕРИ ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЇ УЧАСТІ ПРОКУРОРА В СУДІ

Нестеренко І.В., аспірант

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
adcdf@znu.edu.ua

У статті розкрито поняття адміністративного процесу та адміністративного судочинства, визначено їх спільні та відмінні риси. Вивчено питання трансформації адміністративного судочинства з давніх часів до сьогодення, встановлено особливості чинного кодексу адміністративного судочинства в Україні.

Ключові слова: адміністративний процес та адміністративне судочинство, кодекс адміністративного судочинства в Україні.

**ПОНЯТИЕ АДМИНИСТРАТИВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА
КАК СФЕРЫ ОБЪЕКТИВИЗАЦИИ УЧАСТИЯ ПРОКУРОРА В СУДЕ**

Нестеренко И.В.

*Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина
adcdf@znu.edu.ua*

В статье раскрыто понятие административного процесса и административного судопроизводства, определено их общие и отличные черты. Изучен вопрос трансформации административного судопроизводства с древних времен до сегодняшних дней, установлены особенности действующего кодекса административного судопроизводства в Украине.

Ключевые слова: административный процесс и административное судопроизводство, кодекс административного судопроизводства в Украине.

**THE CONCEPT OF ADMINISTRATIVE PROCEDURE AS A SPHERE OF THE PROSECUTOR'S
PARTICIPATION OBJECTIFICATION IN COURT**

Nesterenko I.V.

*Zaporizhzhya national university, str. Zhukovskogo, 66, Zaporizhzhya, Ukraine
adcdf@znu.edu.ua*

The Prosecutor's representative office of the citizen's or state interests in court is to implement procedural and other actions aimed at protecting the interests of citizens or the state in cases and in the manner prescribed by law.

Currently the definition of "administrative process" and "administrative proceedings", but also their ratio are among the controversial issues.

Thus, administrative proceedings - is an activity of administrative courts to consideration and resolution of administrative matters, i.e. public law disputes in which at least one party is a government authority.

Thus, article 3 of the Code of administrative procedure of Ukraine stipulates that administrative proceedings is the activity of administrative courts to consider and resolve administrative cases in the manner prescribed by this Code.

The same article specifies that the administrative process is the legal relationship prevailing during the administrative proceedings.

It should be noted that the fundamentals of administrative law as an independent branch of law, has its origins from ancient times. It is somehow was associated with public authorities, the interaction of state bodies and public officials with citizens and other participants in public relations.

Thus, the Code of Administrative Procedure of Ukraine regulates legal relations that have developed in the plane of public law, i.e. specific subject structure of persons between which there is judicial review of a dispute, as often as possible for the defendant, defendant's administrative court, is a body of public authority, therefore, logical is laying on the legislator the burden of proof at trial is on the defendant because of acts, passivity or decision of public authority may be appealed in a judicial procedure, which is a specific duty, absent in all other types of proceedings. Thus, all the responsibilities of the administrative process are not equal.

Thus, the functioning of administrative justice in Ukraine remains one of the most painful problems, because today is difficult to achieve justice for ordinary citizens, challenging the decision, action or passivity of public authorities and local self-government. Administrative courts should take an important place in the judicial system and ensure the maintenance of democracy in Ukraine, the rule of law.

Key words: administrative process and administrative justice, Code of Administrative Justice in Ukraine.

Однією з ознак ефективної розбудови сучасної правової демократичної держави та громадянського суспільства є забезпечення прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави, що, у свою чергу, вимагає створення нових і удосконалення вже існуючих правозахисних механізмів. З другої половини ХХ століття у світі велика увага приділяється посиленню захисту прав і свобод людини. Зазначене особливо актуалізується в контексті імплементації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом 2014 року, якою передбачено укріплення інституцій судових і правоохоронних органів з метою активізації співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки задля забезпечення верховенства права та поваги до прав і свобод людини [1, с. 11].

З прийняття Верховною Радою України 14 жовтня 2014 року Закону України «Про прокуратуру» відбулось нове законодавче закріплення функціонального спрямування сучасної прокуратури України, яке передбачає два напрями: участь прокурора у сфері кримінальної юстиції та діяльність, що здійснюється поза межами кримінальної юстиції з метою захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб, а також суспільства та держави. Правовий аналіз змісту нового закону підтверджує, що правозахисний потенціал прокуратури України поза межами кримінальної юстиції зводиться до вдосконалення правової регламентації конституційної функції представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом [2, с. 165-166].

Представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом [3, с. 15].

Аналізу представницької функції органів прокуратури України присвячено достатньо наукових праць, від фундаментальних досліджень до оглядових статей у періодичних виданнях. Так, зазначену проблематику вивчали М.В. Руденко, М.М. Руденко, О. Агеєв, О. Анпілогов, Т. Дунас, М. Косюта, М. Мичка, В. Сухонос, Н. Зарудян, В. Кириченко, І. Марочкін, О. Михайленко, В. Бабкова, Ю. Фідря, М. Якимчук та ін.

Разом з тим, з огляду на трансформацію прокуратури України як в організаційному, так і у функціональному сенсі та приведення правових засад її діяльності у відповідність до європейських стандартів, на сьогодні існує нагальна необхідність у подальшому дослідженні представницької функції прокуратури з метою створення підґрунтя для майбутніх реформ та функціонування оновленого державного органу.

Практична реалізація представницької функції полягає у використанні прокурорами відповідних повноважень у цивільному, господарському й адміністративному судочинстві.

Діяльність прокурора, спрямована на захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів держави у сфері публічно-правових відносин, об'єктивується в межах адміністративного судочинства.

Метою статті є розкриття поняття адміністративного процесу та адміністративного судочинства, дослідження становлення інституту адміністративної юстиції в сучасній демократичній державі, аналіз особливостей Кодексу адміністративного судочинства в Україні, його відмінності від інших процесуальних кодексів, а також шляхи його вдосконалення.

На сьогодні як визначення понять «адміністративний процес» та «адміністративне судочинство», так і їх співвідношення між собою належать до кола дискусійних питань.

Так, адміністративне судочинство – це діяльність адміністративних судів щодо розгляду та вирішення адміністративних справ, тобто публічно-правових спорів, у яких хоча б однією стороною є орган державного управління. Такі спори виникають з приводу порушення органами державної влади прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. До сфери адміністративного судочинства в Україні належать публічно-правові відносини, тому центральним є розуміння публічності, публічного права. На сьогодні в законодавстві немає поняття публічного права та не визначені його відмінності від приватного. Ці критерії виробляються правовою наукою.

Традиційно вважається, що публічне право регламентує організацію, діяльність публічної влади та її стосунки з приватними особами. Метою публічного права є задоволення загального інтересу, приватне право орієнтоване на індивідуальні, приватні інтереси. Публічний інтерес часто отожднюється із суспільним інтересом, інколи вважається, що категорія «публічні інтереси» охоплює як суспільні, так і державні потреби [4, с. 256].

Таким чином, як влучно зазначив Д. Бахрах, адміністративне судочинство – це правосуддя щодо адміністративних справ, розгляд судами скарг громадян на акти посадових осіб та органів публічної виконавчої влади [5, с. 81-82].

Аналізуючи співвідношення понять «адміністративне судочинство» та «адміністративний процес», необхідно зазначити, що на сьогодні в адміністративній науці не склалося усталеного та єдиного розуміння адміністративного процесу. Можна виділити принаймні три основні підходи до його визначення.

Перший підхід (його ще називають «юрисдикційним») передбачає так зване «вузьке розуміння адміністративного процесу», згідно з яким адміністративний процес – це врегульований нормами адміністративно-процесуального права порядок застосування заходів адміністративного примусу і насамперед адміністративних стягнень (іншими словами, у вузькому розумінні адміністративний процес – це провадження у справах про адміністративні правопорушення). У такому розумінні адміністративний процес має виключно юрисдикційний (правоохоронний) зміст.

Відповідно до другого підходу (так званого «управлінського», його ще називають «широким розумінням адміністративного процесу»), адміністративний процес пропонується розглядати як

врегульований нормами адміністративно-процесуального права порядок розгляду індивідуально-конкретних справ у сфері виконавчої діяльності органів державного управління, а у передбачених законодавством випадках – й іншими, уповноваженими на то органами. Іншими словами, у широкому розумінні адміністративний процес – це вся сукупність адміністративних проваджень. Даний підхід передбачає поширення поняття адміністративного процесу не тільки на юрисдикційну, а й на регулятивну, тобто на всю нормотворчу та правозастосовчу діяльність адміністративних органів. Стосовно органів виконавчої влади та інших державно-управлінських структур, органів місцевого самоврядування може застосовуватися термін «публічна адміністрація», отже, адміністративний процес в широкому розумінні охоплює діяльність публічної адміністрації. Останнім часом широке розуміння адміністративного процесу поширюється і на діяльність адміністративних судів по вирішенню адміністративних справ, тобто на адміністративне судочинство, хоча це твердження є полемічним і ряд вчених-адміністративістів, які поділяють широке розуміння адміністративного процесу, пропонують виділяти окремо судовий адміністративний процес.

Нарешті, виокремлюється і третій підхід до визначення адміністративного процесу (умовно його можна назвати «судочинським»), який походить від розуміння юридичного процесу виключно як форми правосуддя. Отже, адміністративний процес у даному випадку розглядається тільки як судовий розгляд публічно-правових спорів, віднесених до компетенції адміністративних судів. У рамках даного підходу також існують різні точки зору: наприклад, виділяється адміністративний процес як вид судового процесу (адміністративне судочинство) та окремо управлінський процес (правозастосовча діяльність адміністративних органів) або стверджується, що адміністративний процес – це форма правосуддя, тобто адміністративне судочинство, а діяльність органів публічної адміністрації взагалі носить не процесуальний, а процедурний характер (так звані «адміністративні процедури»).

Розуміння адміністративного процесу лише як форми правосуддя з адміністративних справ відповідає поняттю адміністративно-процесуального права, яке закріплене в Кодексі адміністративного судочинства, та основним тенденціям розвитку адміністративного законодавства (наприклад, станом на сьогодні розроблено та активно обговорюється проект Адміністративно-процедурного кодексу, який визначає процедури розгляду органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування індивідуальних адміністративних справ та адміністративних послуг).

Аналіз процесуальних кодексів, які діють на території України та регулюють правовідносини, не пов'язані з адміністративним процесом, як-то Цивільний процесуальний кодекс, Кримінальний процесуальний кодекс та Господарський процесуальний кодекс, викликає питання, чому кодексу, що регулює правовідносини, пов'язані з порядком розгляду адміністративних справ в суді, законодавець надав назву «Кодекс адміністративного судочинства України», а не «Адміністративний процесуальний кодекс України».

Так, ст.3 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС, КАСУ) визначено, що адміністративне судочинство – це **діяльність** адміністративних судів щодо розгляду та вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому цим Кодексом.

Цією ж статтею встановлено, що адміністративний процес – це **правовідносини**, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства [6, с. 5].

Поряд із цим, аналізуючи процесуальні кодекси інших видів судочинства, необхідно зазначити, що законодавцем не визначено поняття процесу та судочинства, а лише зазначено про процесуальні завдання цих кодексів у ході здійснення судочинства.

Таким чином, можна прийти до висновку, що назви ЦПК, ГПК, КПК походять ще з радянських часів, тоді коли поняття «судочинство» та «процес» не ототожнювались, а до назви КАС законодавець підійшов більш логічно, точно, прогресивно, з орієнтацією на всеохоплююче поняття як процесуальних питань (безпосередньо стадії розгляду позову), так і питань порядку оформлення позовів, заяв процесуального характеру, прав та обов'язків сторін тощо.

Необхідно зазначити, що основи адміністративного права як самостійної галузі права беруть свій початок з давнини. Воно так чи інакше пов'язувалося з публічною владою, взаємодією держави, державних органів і посадовців з громадянами та іншими учасниками суспільних відносин.

Проблема управління публічними справами виникала на самих ранніх етапах розвитку цивілізації. Так, наприклад, у Давньому Римі, Греції та Єгипті значну увагу приділяли питанням підтримання

порядку та забезпечення лояльності громадян, благоустрою, організації та утримання війська тощо. Поняття «поліція» означало колись управління справами поліса – міста-держави. І лише в останні три-чотири століття це поняття стає тотожним визначенню спеціалізованої служби громадського порядку та внутрішньої безпеки [7, с. 9].

У Російській імперії, частиною якої була й Україна на початку 20-го століття, склався і протягом тривалого часу існував підхід, відповідно до якого адміністративне право розглядалось як складова частина права державного або ж теорії права взагалі. В основі такої ідеї були положення про нерозривність права, поділ його тільки лише на публічне та приватне.

Радянський період розвитку адміністративного права повністю пов'язаний з марксистсько-ленінським баченням управління державними та громадськими справами. Перехід управління галузями виробництва до держави розглядається як результат захоплення влади пролетаріатом, встановлення суспільної власності. На цей час у процесі диференціації наук, які вивчають управління, з'являється тенденція розвитку адміністративного права на базі галузі державного управління, наслідком цього є політизація, надмірна ідеологізація адміністративного права, у якому панівною стає політична доктрина радянської державності, що виявляється у всій системі заходів, використовуваних радянською владою для зміцнення своїх позицій [8, с. 21].

Після розпаду СРСР почався новий період в історії адміністративного права України, створювалася нова доктрина адміністративного права, виникла необхідність у реформуванні адміністративної системи та формуванні принципово нового погляду на роль і зміст адміністративного права у демократичному суспільстві [9, с. 201].

На сучасному етапі розвитку незалежної України можемо говорити про нове місце та роль адміністративного права не тільки в державі, а й у громадянському суспільстві. За умови активного розвитку національного законодавства в державі склалася необхідність у захисті свобод, законних інтересів та охорони прав громадян, а також забезпечення верховенства права та дотримання гарантованих Конституцією України засад і принципів процесуально-правового порядку реалізації адміністративної відповідальності. Конституція України у ст. 3 проголошує головним обов'язком держави утвердження та забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також встановлює принцип, згідно з яким саме ці права, свободи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а вона відповідає перед людиною за свою діяльність [10, с. 8]. У демократичній Україні найбільшою державною цінністю було визнано саме людину, а захист її прав і свобод став визначальним для характеристики діяльності держави. Ця конституційна формула означає, що відтак головними характеристиками у розумінні адміністративного права має стати не «управлінська», а тим більше «каральна» його функція, а такі нові функції, як правозабезпечувальна (яка пов'язана із забезпеченням реалізації прав і свобод людини) і правозахисна (яка пов'язана із захистом порушених прав). Саме дві останні функції найповніше відтворюють справжнє суспільне призначення адміністративного права [10, с. 9].

Необхідність забезпечення повноцінного судового захисту прав громадян обумовило проведення реформування інституту адміністративного права в Україні. За результатами проведення адміністративної реформи в Україні створено адміністративні суди та прийнято Кодекс адміністративного судочинства України, який має істотні відмінності від процесуальних кодексів цивільного, господарського та кримінального судочинства.

Так, Кодексом адміністративного судочинства України регулюються правовідносини, які склалися у площині публічного права, тобто мають специфічний суб'єктний склад осіб, між якими провадиться судовий розгляд спору, оскільки якнайчастіше відповідачем у справах, підсудних адміністративному суду, є орган публічної влади. У зв'язку з цим логічним є покладення законодавцем обов'язку доказування в судовому процесі саме на відповідача по справі, оскільки саме дії, бездіяльність чи рішення органу публічної влади оскаржується в судовому порядку, що є специфічним обов'язком, відсутнім у всіх інших видах судочинства. Таким чином, обов'язки учасників адміністративного процесу не є рівними.

Згідно з ч.4 ст.122 Кодексу адміністративного судочинства України особа, яка бере участь у справі, має право заявити клопотання про розгляд справи за її відсутності. Якщо таке клопотання заявили всі особи, які беруть участь у справі, судовий розгляд справи здійснюється в порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами.

Такий вид судового провадження, як письмове, передбачений лише КАС України, за наслідками проведення якого судом приймається рішення по суті спору, та таке рішення можливо оскаржити учасниками процесу до суду лише апеляційної інстанції.

Іншими процесуальними кодексами також передбачений розгляд справ за клопотанням сторін без їх особистої участі, поряд з цим Цивільним процесуальним кодексом, наприклад, у разі неприбуття до суду відповідача по справі без поважної причини суд виносить заочне рішення у справі, яке може бути оскаржено виключно відповідачем по справі до суду першої інстанції, однак не по суті спору, а лише з питань процесуального характеру (за доведеності неприбуття на судові засідання з поважних причин). Отже, перегляд заочного рішення провадиться повторно судом першої інстанції, що значно відрізняється від порядку оскарження судового рішення, прийнятого у письмовому провадженні.

Відмінним від інших процесуальних кодексів є строк розгляду адміністративних спорів судом.

Так, згідно з вимогами чинного законодавства загалом судові спори розглядаються у двомісячний строк. Ст.122 КАСУ станом на 06.07.2005 р. також був передбачений двомісячний строк для розгляду адміністративних справ судом. Проте в 2010 році законодавцем були внесені зміни до ст.122 КАСУ та встановлений загальний строк для розгляду адміністративних спорів в один місяць.

Вважаємо, що такий законодавчий підхід застосовано, оскільки спори у сфері публічного права мають першочергове значення для суспільства, не можуть протягом тривалого часу перебувати у судовій інстанції, а порушені права громадян за наявності законодавчих підстав мають негайно відновлюватись.

Поряд із цим Кодексом адміністративного судочинства України дещо обмежений строк для звернення з відповідним позовом до суду. Так, за загальним правилом процесуальними кодексами інших видів судочинства встановлено трирічний строк для звернення до суду, у той час коли КАСУ встановлено шестимісячний строк.

Так, ст.99 КАСУ станом на 06.07.2005 р. було надано річний строк для звернення до адміністративного суду з позовом. Проте у 2010 р. законодавцем були внесені зміни до ст. 99 КАСУ та встановлено загальний строк звернення до суду в шість місяців.

На практиці таке строкове обмеження викликає багато труднощів, оскільки досить важко простежити факт прийняття незаконного рішення органом публічної влади чи вчинення неправомірних дій щодо суб'єктів приватного права тощо в шестимісячний строк. Як правило, виявлення факту вчинення суб'єктом публічного права порушення законодавства відбувається значно пізніше, ніж через шість місяців після їх прийняття чи вчинення. За таких обставин ст. 102 КАСУ передбачено порядок відновлення пропущених процесуальних строків судом за обґрунтованим клопотанням сторони у справі зі вказівкою на поважність їх пропуску.

У зв'язку з цим доцільним було б внести зміни до ст.99 КАС України та встановити трирічний строк для звернення до адміністративного суду.

Відмінним від інших видів процесуального законодавства є обчислення строків для оскарження рішення суду першої інстанції учасниками процесу.

Так, за загальним правилом ст.186 КАСУ передбачено, що апеляційна скарга на постанову суду першої інстанції подається протягом десяти днів з дня її проголошення. У разі застосування судом ч.3 ст.160 цього Кодексу (у виняткових випадках залежно від складності справи складення постанови у повному обсязі може бути відкладено на строк не більш як п'ять днів з дня закінчення розгляду справи), а також прийняття постанови в письмовому провадженні апеляційна скарга подається протягом десяти днів з дня отримання копії постанови. На практиці в переважній більшості випадків суд користується правом ч.3 ст.160 КАСУ. Як наслідок, оскарження судового рішення можливе лише після отримання його копій усіма сторонами по справі, що призводить до затягування часу до набуття законної сили рішення суду, затягування часу для оскарження судових рішень і тривалої (інколи більше місяця) неможливості сторонами вжити заходів щодо відновлення своїх прав. Водночас іншими видами процесуального законодавства передбачено оскарження судових рішень в апеляційному порядку через десять днів з моменту проголошення судового рішення або складання судового рішення в повному обсязі.

За таких обставин вважаємо за необхідне внести зміни до ст.186 КАСУ, якими передбачити початок перебігу строку оскарження судового рішення з моменту його проголошення або з моменту

складання повного тексту цього документу незалежно від факту отримання такого рішення сторонами.

Крім того, усіма процесуальними кодексами передбачено право суду на зупинення провадження у справі у зв'язку з призначенням судової експертизи, реорганізації підприємства, установи, організації (сторони по справі), надсиланням матеріалів судової справи до слідчих органів (ГПК), захворюванням сторони (ЦПК) тощо. Поряд із цим лише статтею 156 КАСУ передбачена така підстава для зупинення провадження у справі, як наявність інших причин за обґрунтованим клопотанням сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, до терміну, встановленого судом. На практиці майже в кожній другій адміністративній справі суд користується цим правом на зупинення провадження у справі, що призводить до значного затягування судового процесу та виходу за рамки місячного строку розгляду адміністративного спору. Вважаємо, що ця норма законодавства також має бути змінена, оскільки вона виправдовує тривалий розгляд адміністративних справ та фактично нівелює ст.122 КАС України.

Таким чином, функціонування адміністративної юстиції в Україні залишається однією з найболючіших проблем, оскільки пересічним громадянам сьогодні складно досягти справедливості, оскаржуючи рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади та місцевого самоврядування. Адміністративні суди мають посісти важливе місце в системі судочинства та забезпечувати підтримання в Україні демократії, верховенства права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рибалка Н. Напрями оптимізації діяльності прокуратури поза межами кримінального судочинства / Н. Рибалка, Р. Шестопалов // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 1 (39). – С. 11-20.
2. Стефанчук М. Історичні та правові передумови становлення функції прокуратури України з представництва громадянина або держави в суді / М. Стефанчук // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 4. – С. 165-178.
3. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII // Голос України. – 2014. – № 206 (5956). – С. 11-24.
4. Адміністративне право України : підручник / [Коломоєць Т.О., Пирожкова Ю.В., Армаш Н.О. та ін.]. – К. : Істина, 2009. – 500 с.
5. Бахрах Д.Н. Административное право России / Д.Н. Бахрах. – М. : Норма, 2002. – 640 с.
6. Кодекс адміністративного судочинства України : станом на 16.09.2011 р. // Верховна рада України. – К. : Правова Єдність, 2011. – 160 с.
7. Тихомиров Ю.А. Курс административного права и процесса / Ю.А. Тихомиров. – М. : Юринформцентр, 1998. – 798 с.
8. Административное право Украины / [Кивалов С.В., Аверьянов В.Б., Додин Е.В. и др.]. – Х. : Одиссей, 2004. – 880 с.
9. Авер'янов В.Б. Формування і нормативне втілення нової доктрини адміністративного права – закономірність українського право творення / В.Б. Авер'янов // Правова держава : Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К, 2000. – Вип. 11. – С. 195-209.
10. Адміністративне право України / [Авер'янов В.Б., Андрійко О.Ф., Битяк Ю.П. та ін.]. – К. : Юридична думка, 2007. – 592 с.

REFERENCES

1. Rybalka, N. and Shestopalov, R. (2015), "Optimization directions in activity of prosecution office without criminal court procedure", *Visnyk Natsionalnoyi akademiyi prokuratury Ukrayiny*, no. 1 (39), pp. 11-20.
2. Stefanchuk, M. (2014), "Historuc and legal backgrounds in establishment of procecution office of Ukraine by the representatives of citizen or state in court", *Naukovyi chasopys Natsionalnoyi akademiyi prokuratury Ukrayiny*, no. 4, pp. 165-178.

3. (2014), Law of Ukraine № 1697-VII “About prosecution office” from Oktober 14, 2014, *Holos Ukrainy*, no. 206 (5956), pp. 11-24.
4. Kolomoets, T.O., Pyrozhkova, Yu.V., Armash, N.O. et al. (2009), *Administratyvne pravo Ukrainy : pidruchnyk* [Administrative Law of Ukraine : textbook], Istyna, Kyiv, Ukraine.
5. Bakhrakh, D.N. (2002), *Administrativnoe pravo Rossii* [Administrative Law of Russia], Norma, Moscow, Russia.
6. (2011), “Code of administrative court procedure of Ukraine : from the September, 16, 2011”, *Verkhovna rada Ukrainy*, Pravova Ednist, Kyiv, Ukraine.
7. Tikhomirov, Yu.A. (1998), *Kurs administrativnoho prava i protsessa* [Course of administrative law and process], Yurinformtsentr, Moscow, Russia.
8. Kivalov, S.V., Averyanov, V.B., Dodin, E.V. et al. (2004), *Administrativnoe pravo Ukrainy* [administrative law of Ukraine], Odissey, Kharkiv, Ukraine.
9. Averyanov, V.B. (2000), “Formation and statutory realization of new doctrine in administrative law – regulatory of Ukrainian legislation”, *Pravova derzhava : Shchorichnyk naukovykh prats Instytutu derzhavy i prava im. V.M. Koretskogo NAN Ukrainy*, Kyiv, iss. 11, pp. 195-209.
10. Averyanov, V.B., Andriyko, O.F., Bytyak, Yu.P. et al. (2007), *Administratyvne pravo Ukrainy* [Administrative Law of Ukraine], Yurydychna dumka, Kyiv, Ukraine.

УДК 342.951

ЗАСОБИ ТА СПОСОБИ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПОЛІЦІЇ В УКРАЇНІ

Поклад О.В., аспірант

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

В статті здійснено аналіз засобів та способів громадського контролю за діяльністю поліції в Україні, розкрито їх зміст та вплив на ефективність і законність поліцейської діяльності та захист прав і свобод громадян.
Ключові слова: поліція, громадський контроль, засоби та способи громадського контролю, законність поліцейської діяльності.

СРЕДСТВА И СПОСОБИ ОБЩЕСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ ЗА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПОЛИЦИИ В УКРАИНЕ

Поклад А.В.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

В статье осуществлен анализ средств и способов общественного контроля за деятельностью полиции в Украине, раскрыто их содержание и влияние на эффективность и законность полицейской деятельности и защиту прав и свобод граждан.
Ключевые слова: полиция, общественный контроль, средства и способы общественного контроля, законность полицейской деятельности.

MEANS AND METHODS OF PUBLIC CONTROL OVER POLICE IN UKRAINE

Poklad A.V.

Zaporizhzhya national university, str. Zhukovsky, 66, Zaporizhzhya, Ukraine

The paper found matched the means and methods of social control over the activities of the National Police in Ukraine: a collective of public bodies at central and regional departments of the national police; public participation in and discussed the preparation of regulations governing the activities of the national police; direct appeals to the national police authorities to obtain information on their activities; snake appeal to the police force in order to obtain public information about their activities and its publication; participation of the public in the selection of personnel in the police and passing the certification of personnel; part of the public service given at check on complaints against police action or inaction; of opinion polls on police activity; liability management reporting police departments on their activities to the public; human rights organizations involved in the development programs of the police.

The analysis of legal regulation of drugs and methods of public control over police in Ukraine, defined by their impact on the effectiveness and legitimacy of policing and protection of human rights and freedoms and singled out shortcomings of their implementation. As a result, the conclusion about the need to address both in the legislative field and in law enforcement issues of realization of public control over the activities of the police, which of course should be, but it has to be fully legal regulated, transparent, tsilepokladalnym and one that is not made contrary to the police, the public interest and violates the rights and freedoms of citizens represented by the same police officers.

Key words: police, public control, means and methods of social control, legitimacy of policing.

Як член Ради Європи Україна, відповідно до Паризької Хартії для нової Європи від 21 листопада 1990 р. [1], узяла на себе обов'язки приєднатися до міжнародних стандартів у галузі прав людини, створити внутрішньодержавні гарантії їх здійснення, що ґрунтуються на загальноновизначених міжнародно-правових гарантіях, закріплених у відповідних міжнародно-правових нормах.

Необхідність запровадження єдиних міжнародних стандартів у діяльність поліції зумовлена зростанням рівня транснаціональної організованої злочинності, значними темпами міграції населення у світі, суттєвими відмінностями в національних системах підготовки поліцейських кадрів, а також проблемою забезпечення прав людини в діяльності поліції. Підписання міжнародних угод також обумовлюють у діяльності поліції неухильне дотримання стандартів у сфері захисту прав людини під час реалізації правоохоронних функцій, необхідність реагувати на появу нових видів злочинів і діяти відповідно до міжнародних стандартів прав людини. Тому постає нагальна потреба погодити засади діяльності Національної поліції України (далі – НП) зі світовими (зокрема, європейськими) стандартами. Ідеться насамперед про перехід від карального до соціально-сервісного змісту її діяльності, перетворення поліції на правоохоронну інституцію європейського зразка, що має надавати правоохоронні послуги громадянам.

Основоположними засадами (принципами) діяльності поліції з-поміж інших у Законі України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року (далі – Закон) визначено відкритість та прозорість, а також взаємодію з населенням на засадах партнерства, що, у свою чергу, закладає основи для повернення довіри до цього правоохоронного органу та його законної діяльності, направленої насамперед на обслуговування громадян у правоохоронній сфері [2]. Отже, виходячи з нової «обслуговуючої» функції поліції, основним замовником поліцейських послуг є народ України, її громадяни, які за рахунок сплати податків утримують поліцію, а тому повинні мати законодавчо визначені гарантії контролю за її діяльністю. Сучасне новітнє законодавство України, яке регулює систему прав громадян в цілому та дотримання і захист їх поліцією, надає певні можливості для громадського контролю за діяльністю поліції, але форми такого виду громадського контролю, технології та методи його здійснення потребують свого впровадження та вдосконалення.

Таким чином, *метою наукової статті* є з'ясування засобів і способів громадського контролю за діяльністю Національної поліції та виокремлення напрямів їх нормативного закріплення та організаційного забезпечення. Для виконання поставленого завдання в межах статті будуть вирішені такі *задачі*: визначено засоби та способи громадського контролю за діяльністю поліції та стан їх законодавчого закріплення; з'ясовано ефективність та доцільність їх застосування; розкрито їх зміст та вплив на ефективність і законність поліцейської діяльності та захист прав і свобод громадян.

Згідно з нині діючим законодавством, а зокрема Розділом VIII «Громадський контроль за діяльністю поліції» Закону України «Про Національну поліцію», нормативно визначені такі форми громадського контролю за діяльністю поліції: отримання та оприлюднення звіту про поліцейську діяльність; контроль за діяльністю керівника поліції та прийняття резолюції недовіри йому; шляхом взаємодії між керівниками територіальних органів поліції та представниками органів місцевого самоврядування; шляхом залучення громадськості до розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських [2].

З-поміж законодавчо визначених форм громадського контролю за діяльністю Національної поліції необхідно визначити засоби та способи його реалізації, до яких можна віднести:

- 1) представництво громадськості в колегіальних органах при центральних та територіальних підрозділах НП;
- 2) участь громадськості в обговоренні та підготовці нормативно-правових актів, які регулюють діяльність НП;
- 3) безпосереднє звернення громадян та ЗМІ до органів НП з метою отримання інформації про їх діяльність;

- 4) участь представників громадськості у відборі кадрів до НП та проходження атестації кадрів;
- 5) участь представників громадськості у проведенні службової перевірки щодо скарг на дії чи бездіяльність поліцейських;
- 6) організація опитування громадської думки про діяльність НП;
- 7) зобов'язання звітування керівництва підрозділів НП про результати своєї діяльності перед громадськістю;
- 8) участь правозахисних громадських організацій у розробці програм діяльності НП та ін.

Зміст окремих з них слід розкрити нижче.

Такі форми громадського контролю за діяльністю НП, як представництво громадськості в колегіальних органах при центральних і територіальних підрозділах НП та участь громадськості в обговоренні та підготовці нормативно-правових актів, які регулюють діяльність НП, здійснюється на підставі Положення про Громадську раду при Міністерстві внутрішніх справ України [3] відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [4]. Основними завданнями Громадської ради є такі: громадський контроль за діяльністю НП; налагодження системного діалогу та ефективної взаємодії НП із громадськістю; сприяння врахуванню НП громадської думки під час формування та реалізації державної політики; створення умов для реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами. Реалізація громадського контролю за діяльністю НП Громадською радою здійснюється у такі способи: підготовка та подання МВС пропозиції щодо орієнтовного плану проведення консультацій з громадськістю, а також пропозиції щодо проведення консультацій; підготовка та подання МВС обов'язкових для розгляду пропозиції щодо підготовки проектів нормативно-правових актів з питань формування та реалізації державної політики у відповідній сфері та щодо удосконалення роботи МВС; проведення відповідно до законодавства громадської антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів МВС; здійснення громадського контролю за врахуванням МВС пропозицій та зауважень громадськості, дотриманням ним нормативно-правових актів, у тому числі тих, що спрямовані на запобігання та протидію корупції; інформування громадськості про свою діяльність, прийняті рішення та їх виконання, у тому числі розміщення інформаційних повідомлень на офіційному веб-сайті МВС; узагальнення інформації щодо пропозицій громадських організацій стосовно діяльності НП та надання її на розгляд керівництву НП; організація та проведення публічних заходів для обговорення актуальних питань розвитку та діяльності НП і правової просвіти населення; підготовка та оприлюднення щорічних та інших звітів про свою діяльність.

Безпосереднє звернення громадян до органів НП з метою отримання інформації про їх діяльність як форма громадського контролю за діяльністю НП реалізується на підставі низки нормативних актів: Закону України «Про доступ до публічної інформації» (далі – Закону) [5], Закону України «Про звернення громадян» [6]; «Положення про порядок роботи зі зверненнями громадян і організації їх особистого прийому в системі Міністерства внутрішніх справ України» [7] та «Інструкції про порядок прийому, реєстрації, розгляду запитів на публічну інформацію та відшкодування запитувачами фактичних витрат на копіювання та друк документів у системі МВС України» (далі – Інструкції) [8].

Зокрема, ст. 1 згаданого Закону містить визначення, відповідно до якого «публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом. Публічна інформація є відкритою, крім випадків, встановлених законом» [5]. Як видно з зазначеної правової норми, законодавець закріпив презумпцію відкритості публічної інформації. Будь-які винятки з цього правила можуть встановлюватись виключно на підставі закону. Аналогічні положення містяться і в Законі України «Про інформацію», ч.2 ст.20 якого передбачає, що «будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом» [6]. Ст.5 Закону і п.2.1 Інструкції покладають на МВС, у тому числі НП, обов'язок здійснювати заходи, спрямовані на доступ до публічної інформації, розпорядниками якої вони є, у такі способи: 1) систематичне та оперативне оприлюднення публічної інформації в офіційних друкованих виданнях; 2) розміщення

публічної інформації на офіційному веб-сайті МВС України, веб-сайтах територіальних органів і підрозділів у мережі Інтернет; 3) розміщення публічної інформації на інформаційних стендах у приймальнях громадян; 4) надання інформації за запитами на інформацію; 5) надання доступу до системи обліку публічної інформації, розпорядником якої є МВС України. Усе це дає можливість громадськості, у тому числі ЗМІ, отримувати публічну інформацію про діяльність НП з офіційних джерел та позбавляє їх необхідності звернення до НП з запитом про її отримання. Водночас це не позбавляє громадян права звертатись до НП з запитом на отримання публічної інформації за умови, що така інформація не мала офіційного оприлюднення та не є інформацією з обмеженим доступом, а відповідно, не може надаватись на запити громадян.

Однак слід зауважити, що чіткий перелік або хоча б ознаки інформації, яка не може надаватись підрозділами НП громадянам на їх запит, законом не визначені, що викликає конфліктні ситуації у відносинах поліції та громадськості, не сприяє налагодженню взаємодії між ними. Розгляд цих проблемних питань та порядок їх вирішення потребує детального наукового дослідження в межах окремої наукової статті. Однак загальний аналіз норм цих законів дає можливість визначити види публічної відкритої інформації, якою володіють підрозділи НП та яку вони мають вільно надавати громадськості в процесі реалізації громадського контролю за діяльністю НП, та інформації з обмеженим доступом, на розголошення якої встановлено законодавчі заборони. Стосовно діяльності НП ч.4 ст.21 Закону «Про інформацію» передбачає, що до інформації з обмеженим доступом не можуть бути віднесені наступні відомості: 1) про стан правопорядку; 2) про факти порушення прав і свобод людини і громадянина в діяльності НП; 3) про незаконні дії працівників НП; 4) інші відомості, доступ до яких не може бути обмежено відповідно до законів та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 5) про розпорядження бюджетними коштами, володіння, користування чи розпорядження державним, комунальним майном, яке перебуває у віданні НП; 6) про декларації про майно, доходи, витрати та зобов'язання фінансового характеру посадовців НП, оформлені за формою і в порядку, що встановлені Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» [6], крім відомостей, зазначених в абз.2 ч.2 ст.12 вищезазначеного Закону. Гарантії надання НП такої інформації громадськості визначені також статтею 10 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Її положення розкриваються через принципи, сформульовані в рішеннях Європейського Суду з прав людини, зокрема у справі «Угорське об'єднання громадських свобод проти Угорщини» щодо дотримання балансу інтересів суспільства та приватних інтересів особи в отриманні публічної інформації [9].

Крім цього, слід відзначити, що цілком логічною є неможливість у законодавстві визначити перелік публічної інформації з обмеженим доступом, поширення якої будь-яким органом публічної адміністрації, у тому числі НП, заборонено або обмежено. Законодавчо в ч.2 ст.6 Закону «Про доступ до публічної інформації» лише визначені нечіткі підстави законного обмеження доступу до інформації, а в ч.1 ст.21 Закону «Про інформацію» та ч.1 ст.6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» виокремлено її види: конфіденційна, таємна та службова інформація. Аналіз підстав віднесення інформації до такої, що є з обмеженим доступом, дає можливість виділити ті критерії, які відмежовують їх від відкритої інформації. При проведенні зазначеного аналізу також слід враховувати положення постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про практику застосування адміністративними судами положень Закону України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації» від 30 вересня 2013 р. № 11 [10]. Так, їх аналіз дає можливість стверджувати, що НП має право надавати конфіденційну інформацію, яка є у її розпорядженні, виключно з дозволу фізичної та юридичної особи, яких вона стосується та які самостійно визначають порядок та умови доступу до інформації про них, крім випадків, коли така інформація надається в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Порядок надання підрозділами НП таємної інформації, до якої віднесено інформацію, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю, регулюється низкою законодавчих актів: законів України «Про державну таємницю», «Про банки та банківську діяльність», КПК України та ін. У цілому отримання цього виду інформації про діяльність НП не можна віднести до способу громадського контролю за діяльністю НП, окрім напевно інформації, яка стосується про витрати бюджетних коштів НП направлених на фінансування діяльності підрозділів НП, які в своїй діяльності є розпорядниками таємної інформації. Саме така практика є типовою для громадського контролю за витратою

бюджетних коштів на розробку та проведення спецоперації по боротьбі з організованою злочинністю спецслужб, наприклад ФБР та поліції США [11, с. 60].

До службової інформації, розпорядником якої є НП, згідно зі ст.9 Закону України «Про доступ до публічної інформації» можна віднести інформацію: 1) щодо кадрового призначення, переміщення, звільнення особового складу НП та вжитих заходів дисциплінарного впливу; 2) зібрану в процесі оперативно-розшукової діяльності, яку не віднесено до державної таємниці.

Особливої уваги потребує вивчення питання про поширення інформації, пов'язаної з розслідуванням органами досудового слідства НП кримінальних справ. Це пов'язано з тим, що, з одного боку, ця інформація має значний суспільний інтерес (ст.29 Закону «Про інформацію»), а з іншої – стосується прав осіб, які захищаються низкою правових актів. Якщо наявність суспільного інтересу спонукає до більшого розкриття інформації, то таємниця слідства, захист права на приватність та презумпція невинуватості особи сприяють обмеженню доступу до зазначеної інформації. З викладеного випливає правило про те, що органи досудового слідства НП повинні надавати інформацію про свою діяльність з розкриття злочинів, а суспільство має право цю інформацію отримувати задля забезпечення власної безпеки, попередження та розкриття протиправних діянь тощо. Водночас необхідно ретельно визначати обсяг інформації, що повідомляється ЗМІ, для того, щоб надати відомості, які мають суспільний інтерес, і не оприлюднити те, що може перешкодити розкриттю злочину, порушити презумпцію невинуватості, заподіяти людині шкоду у зв'язку з повідомленням обставин її приватного (особистого) життя. Слід звернути увагу, що при підготовці для ЗМІ повідомлення про хід розслідування кримінальної справи, необхідно уникнути: 1) порушення презумпції невинуватості особи (ст.62 Конституції України, п.2 ст.6 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, стаття 17 КПК України); 2) втручання у приватне (особисте) життя особи, у тому числі не порушувати таємницю стану здоров'я, право на поширення фото, відео тощо (ст.32 Конституції України, ст.8 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, ст.15 КПК України); 3) розголошення таємниці досудового слідства (ст.222 КПК України, ст.387 КК України); 4) поширення недостовірної інформації про особу; 5) розголошення таємниць, визначених законом (зокрема, комерційної, професійної таємниць тощо); 6) тиску при розкритті інформації у справах з політичним компонентом. Порядок надання, обмеження щодо надання громадськості такої інформації потребує аналізу в межах окремого наукового дослідження.

Ще однією формою громадського контролю за діяльністю НП, яка набула активного застосування в період формування нової поліції, є участь представників громадськості у відборі кадрів в НП та проходженні атестації кадрів. Загальносвітова практика залучення громадськості до відбору кадрів у поліцію та оцінки результатів діяльності її працівників набула законодавчого регулювання в ст.51 Закону «Про Національну поліцію», у якій визначено обов'язковість залучення в якості членів поліцейської комісії територіальних органів поліції 2 із 5 представників громадськості, обраних місцевими радами з числа осіб, які мають бездоганну репутацію, високі професійні та моральні якості, суспільний авторитет. Основною функцією цих комісій, а відповідно, і способом громадського контролю за діяльністю НП, є забезпечення прозорого добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських на підставі об'єктивного оцінювання професійного рівня та особистих якостей кожного поліцейського, відповідності їх посаді, для визначення перспективи службового використання в органах поліції утворюються постійні поліцейські комісії. Функції громадського контролю за відбором до НП набувають поступово своєї нормативної реалізації у відомчих нормативних актах, зокрема в Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських [12], де в п.3 зазначено, що до складу атестаційних комісій, які створюються з метою оцінки ділових, професійних, особистих якостей поліцейських, їх освітнього та кваліфікаційного рівнів на підставі глибокого і всебічного вивчення, визначення відповідності посадам, а також перспектив їхньої службової кар'єри, мають входити в тому числі представники громадських, правозахисних організацій, громадськості та засобів масової інформації. Слід відзначити активність громадськості в діяльності таких комісій, які наразі активно працюють щодо відбору на службу в поліцію. Однак залучення представників громадськості до такої діяльності та вплив їх позиції на кінцеве рішення щодо відбору кадрів до поліції має бути виваженим та виключати особисту завуальовану позицію представника громадськості, адже він має представляти та відстоювати не свої особисті інтереси, а інтереси всієї громади, на яку поширюється юрисдикція цієї комісії. Так, результати роботи окремих поліцейських та атестаційних комісій щодо відбору та атестації поліцейських показують наявність особистого конфлікту інтересів конкретного громадянина як члена комісії та кандидата в поліцію, у

тих випадках коли останній є колишнім працівником міліції і мав на службі певний конфлікт з даним членом комісії. Тому нормативно мають бути закріплені підстави обмеження щодо участі громадянина в таких комісіях та підстави і процедура його відводу як члена комісії, що зменшить кількість скарг до апеляційних комісій та адміністративних судів щодо оскарження їх рішень.

У підсумку слід зазначити, що в межах однієї статті неможливо розкрити зміст всіх засобів та способів громадського контролю за діяльністю НП, а тим більше визначити вади організації його здійснення та запропонувати шляхи їх подолання, що, звісно, буде здійснено нами в межах окремих наукових публікацій. Таким чином, слід констатувати, що зазначено лише частину тих проблемних питань, які потребують вирішення, як в законодавчому полі, так і в правозастосовчій практиці реалізації громадського контролю за діяльністю поліції, який, звісно, має бути, але має бути в повній мірі нормативно-урегульованим, прозорим та таким, що не здійснюється всупереч діяльності поліції, інтересам суспільства та не порушує права і свободи громадян в особі тих же працівників поліції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Паризька хартія для нової Європи ОБСЄ ; Хартія, Міжнародний документ від 21.11.1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_058.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40-41. – Ст. 379.
3. Положення про Громадську раду при Міністерстві внутрішніх справ України : Рішення Громадської ради при Міністерстві внутрішніх справ України від 1 лютого 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/861494>.
4. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996 // Офіційний вісник України : офіційне видання від 12.11.2010 р. – № 84. – С. 36. – Ст. 2945.
5. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.
6. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256.
7. Про затвердження Положення про порядок роботи зі зверненнями громадян і організації їх особистого прийому в системі Міністерства внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 10.10.2004 р. № 1177 // Офіційний вісник України : офіційне видання від 12.11.2004 р. – № 43. – Ст. 2853.
8. Про затвердження Інструкції про порядок прийому, реєстрації, розгляду запитів на публічну інформацію та відшкодування запитувачами фактичних витрат на копіювання та друк документів у системі МВС України : Наказ МВС України від 27.03.2012 р. № 245 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 32. – Ст. 1208.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Рішення Ради Європи від 04.11.1950 р. // Офіційний вісник України : офіційне видання від 16.04.1998 р. – 2006. – № 13-32. – Ст. 270.
10. Про практику застосування адміністративними судами положень Закону України від 13 січня 2011 року № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації» : Постанова Пленуму Верховного Суду України №11 від 30.09.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0011760-13/card6#Public>.
11. Криштанович М. Зарубіжний досвід державного управління діяльністю поліції і можливості його використання в Україні / М. Криштанович // Ефективність державного управління : збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 32. – С. 56-66.
12. Про затвердження Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських : Наказ МВС від 17.11.2015 р. № 1465 // Офіційний вісник України : офіційне видання від 20.11.2015 р. – № 90. – С. 234. – Ст. 3073.

REFERENCES

1. "Charter of Paris for a New Europe OSCE" ; Charter, International document from 21.11.1990 p., available at : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_058.
2. "About National Police" : Law of Ukraine from July 2, 2015 № 580-VIII, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2015, no. 40-41, art. 379.
3. "Statement about Communal council under the Ministry of Internal Affairs of Ukraine" : Decision of the Public Council under the Ministry of Internal Affairs of Ukraine from February 1, 2013, available at : <http://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/861494>.
4. "About providing of participation in the formation and realization of state policy" Cabinet of Ministry Resolution of Ukraine from the November 3, 2010 № 996, *Ofitsiyeni visnyk Ukrayiny*, 2010, no. 84, p. 36, art. 2945.
5. "About access to the public information" : Law of Ukraine from 13.01.2011 № 2939-VI, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2011, no. 32, art. 314.
6. "About civil appealing" : Law of Ukraine from 02.10.1996 № 393/96-BP, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 1996, no. 47, art. 256.
7. "About Approval of the work Procedure with citizens and organize their personal reception at the Ministry of Internal Affairs of Ukraine" : Order of the Interior Ministry of Ukraine of 10.10.2004 № 1177, *Ofitsiyeni visnyk Ukrayiny*, 2004, no. 43, p. 93, art. 2853.
8. "On approval of Instruction on admission, registration, review requests for public information and compensation requestor actual costs of copying and printing of documents in the Ministry of Internal Affairs of Ukraine" : Order of the Interior Ministry of Ukraine of 27.03.2012 № 245, *Ofitsiyeni visnyk Ukrayiny*, 2012, no. 32, art. 1208.
9. "Convention about protection of human rights and basic freedoms" : Decision of European Council from 04.11.1950, *Ofitsiyeni visnyk Ukrayiny*, 2006, no. 13-32, art. 270.
10. On the practice of administrative courts the Law of Ukraine on January 13, 2011 № 2939-VI "About access to the public information" : Resolution of Supreme Court of Ukraine №11 from 30.09.2011, available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0011760-13/card6#Public>.
11. Kryshtanovych, M. (2012), "Foreign experience of state administration in police activity and opportunities of its using in Ukraine", *Efektivnist derzhavnoho upravlinnya : zbirnyk naukovykh prats*, Iss. 32, pp. 56-66.
12. "About approval the Instruction about order of policemen attestation" : Order of Ministry of Internal Affairs of Ukraine from 17.11.2015 № 1465, *Ofitsiyeni visnyk Ukrayiny*, 2015, no. 90, p. 234, art. 3073.

УДК 342.9: 336.146.07 (477)

КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ ДЕРЖАВНОЇ КАЗНАЧЕЙСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Прекрасна О.І., аспірант

*Національний авіаційний університет, просп. Космонавта Комарова, 1, м. Київ, Україна
kafedra92@ukr.net*

За допомогою використання комплексного підходу до виокремлення критеріїв класифікації видів суб'єктів адміністративного права наводяться характеристики та особливості Державної казначейської служби України. Особливу увагу приділено обґрунтуванню віднесення досліджуваного органу влади до колективних

суб'єктів адміністративного права. За сукупністю наведених характеристик визначається місце Державної казначейської служби України в системі суб'єктів цієї публічної галузі права.

Ключові слова: державна казначейська служба, виконавчо-розпорядчий орган, суб'єкт адміністративного права, класифікація суб'єктів, колективний суб'єкт.

КЛАССИФИКАЦИОННЫЕ ПРИЗНАКИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ КАЗНАЧЕЙСКОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ КАК СУБЪЕКТА АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРАВА

Прекрасная Е.И.

*Национальный авиационный университет, просп. Космонавта Комарова, 1, г. Киев, Украина
kafedra92@ukr.net*

С помощью использования комплексного подхода к выделению критериев классификации видов субъектов административного права автором указываются характеристики и особенности Государственной казначейской службы Украины. Особое внимание уделено обоснованию отнесения исследуемого органа власти к числу коллективных субъектов административного права. По совокупности приведенных характеристик определяется место Государственной казначейской службы Украины в системе субъектов этой публичной отрасли права.

Ключевые слова: государственная казначейская служба, исполнительно-распорядительный орган, субъект административного права, классификация субъектов, коллективный субъект.

CLASSIFICATION ATTRIBUTES OF STATE TREASURY SERVICE OF UKRAINE AS SUBJECTS OF ADMINISTRATIVE LAW

Prekrasna O.I.

*National aviation university, boulevard Komarova, 1, Kyiv, Ukraine
kafedra92@ukr.net*

The author emphasized that one of the problem areas of public administration which requires urgent updates, including through Europeanization, is the financial (including budget, tax) field. Accordingly, the transition to the new pro-European model of public finance management must take place with simultaneous viewing the legal status of the subjects of power management. An important and powerful simultaneously service the subject in this field is the State Treasury Service of Ukraine.

Developing the idea of the need for differentiation in legal theory the concept of "subject of law" and "subject of legal relations", which relate as abstract and concrete, as a basic (formal) and specific (actual) state of the subject.

The author gives a definition of the main subject of administrative law. It specifies its commitment to the approach V. Kolpakov. Under this approach, the author believes that an administrative law is the bearer of rights and obligations in the field of public administration.

Reported that the classification system of administrative law subjects is inherent a significant list of basic criteria for separation of these entities. Following a comprehensive approach (T. Matselyk), selected a few basic criteria of classification, which describes the status of the State Treasury Service of Ukraine as a subject of administrative law. To do this, the author analyzes the status regulations.

Special attention is given to this ground of classification authority to the collective subjects of administrative law.

As a result of generalization the characteristics highlighted classification criteria of the State Treasury as the subject of administrative law. These include the separation of the external features of a public legal person with independent status; individualization, which provides a clearly defined name which is unique and reflects the purpose of this branch of the subject in the system of executive and administrative authorities; possession of a status governmental competence in public financial management and the legality of their immediate implementation; organized on three levels of government (central, regional, local) to achieve the goal of a unified state, determined by law; central monopoly in state institutions in realization of state policy in the areas of treasury services budget, accounting, budget execution; are subjects of the government concerning its staff, consisting of government officials and employees, as well as subordinate territorial authorities (administration (departments) in districts, districts in towns, cities, regional, national importance), and others.

From the combination the signs that indicate the State Treasury belonging to the subjects of administrative law, the appointed place of authority in the system of subjects in this field. The author concludes that the State Treasury is of type collective subjects of administrative law class – public figures, family – governmental organizations, the second type – executive and administrative bodies of state power; variety – the central executive authorities to implement the state policy in the field of finance.

Key words: state treasury office, executive and regulatory body, subject of administrative law, classification of the subjects, collective subject.

Трансформаційні процеси, що ґрунтуються на принципі людиноцентризму, започатковані в останні роки в державному управлінні, зумовлюють необхідність перегляду функцій та повноважень як державного апарату загалом, так і окремих його органів. Очевидно, найбільш значущі зміни в цьому напрямі очікуються в діяльності державних органів виконавчої влади, які є основою розвитку сервісних взаємовідносин між державою та громадянином (людиною). Оскільки такі зв'язки переважно регулюються нормами адміністративного права, у сучасній науці і практиці виникає

потреба в їх взаємній адаптації. Однією з проблемних сфер державного управління, що вимагає нагального оновлення, у тому числі шляхом європеїзації, є фінансова (у тому числі бюджетна, податкова) сфера. Відповідно, перехід до нової проєвропейської моделі державного управління фінансами має відбуватись з одночасним переглядом правового статусу владних суб'єктів такого управління. Ключовим владним і водночас сервісним суб'єктом у цій сфері є Державна казначейська служба України (Держказначейство).

Безперечно, переосмисленню будь-якого явища, у тому числі статусу вказаного суб'єкта, передусє попереднє з'ясування його чинного стану, визначення наявних характеристик.

Загальний огляд української навчально-наукової літератури та публіцистики дозволяє відзначити, що діяльність та статус казначейських органів є предметом переважно економічних і правових досліджень. Зокрема, фахівці-економісти О. Амосов, І. Басанцов, О. Батура, Л. Гордієнко, Н. Єршова, Т. Кублікова, Е. Курганська, П. Петрашко, В. Стоян, С. Юрій достатньо глибоко розглядали питання становлення та розвитку казначейських органів в Україні, їх роль у бюджетному процесі, контрольну функцію у сфері фінансів тощо; правники О. Андрійко, В. Гаращук, А. Іванський, Л. Савченко, Т. Коломoeць та інші досліджували правову сторону діяльності органів казначейства в межах єдиного механізму державного управління фінансами; не менша активність у процесі дослідження ролі Держказначейства в реалізації фінансової політики держави спостерігається з боку фахівців з державного управління, наприклад Т. Іванової, Я. Казюк, І. Розпутенка та ін.

Визнаючи наукову цінність теоретичних напрацювань перерахованих та багатьох інших дослідників з проблематики діяльності Держказначейства, зауважимо, що адміністративна наука містить лише загальні, поверхневі напрацювання з відповідних питань. Водночас саме адміністративно-правова доктрина сприяє формуванню теоретичних і правових основ функціонування органів виконавчої влади в усіх сферах економіки країни.

Виходячи з недостатньої розробленості адміністративно-правових питань статусу Держказначейства, вважаємо необхідним визначити місце цього державного органу в системі суб'єктів адміністративного права, окресливши його основні класифікаційні характеристики та особливості, що становитиме мету даної статті.

У новітній правовій науці з переходом до розмежування понять «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин», які співвідносяться як абстрактне та конкретне, провідні учені та дослідники-початківці у своїх роботах виправдано типово підходять до диференціації правового статусу суб'єкта права та окремо суб'єкта правовідносин як базового (формального) та особливого (фактичного) стану. Адже з'ясування характеристик та особливостей першого рівня статусу дає можливість оптимально моделювати правове дослідження другого типу статусу.

Для досягнення означеної вище мети нашої роботи, дотримуючись вказаного методологічного підходу, вважаємо за необхідне навести найбільш поширені трактування поняття суб'єкта адміністративного права. Таким суб'єктом, зокрема, визначається:

- учасник правовідносин, який має суб'єктивні права та обов'язки, визначені нормами адміністративного права [1, с. 12];
- носій прав і обов'язків у сфері державного управління, які передбачені адміністративно-правовими нормами, здатний надати права реалізовувати, а покладені обов'язки виконувати [2, с. 46] та самостійно виступати суб'єктом відповідальності [3, 102–103];
- учасник суспільних відносин, який має суб'єктивні права та виконує юридичні (суб'єктивні) обов'язки, встановлені адміністративно-правовими нормам [4, с. 189];
- самостійна, незалежна в межах закону правова особа (індивід, організація), якій властиві власні інтереси, цілі, воля (проявляється в адміністративній правосуб'єктності) та яка має здатність вступати в адміністративно-правові відносини [5, с. 160];
- особа, яка має певні права та обов'язки, сформульовані в нормах адміністративного права, і може вступати в адміністративно-правові відносини [6, с. 73];
- особа (фізична особа, колективна особа, структурний підрозділ колективної особи), яка є суб'єктом адміністративних правовідносин, що становлять предмет адміністративного права [7, с. 56];

- одна зі сторін публічної управлінської діяльності, учасник управлінських відносин, наділений законодавством правами, обов'язками, повноваженнями, компетенцією, відповідальністю, здатністю вступати в адміністративно-правові відносини, в які він вступає або за власним бажанням, або в силу обов'язку, покладеного на нього спеціальною правовою нормою [8, с. 158].

Не ставлячи завданням виробити власне визначення, вважаємо достатнім заявити про свою позицію в частині підтримки поняття, даного професором В. Колпаковим. Таким чином, у якості суб'єкта адміністративного права в цій роботі ми будемо використовувати наступне визначення: суб'єкт адміністративного права – це носій прав і обов'язків у сфері державного управління, що передбачені адміністративно-правовими нормами, здатний надати права реалізовувати, а покладені обов'язки виконувати та самостійно виступати суб'єктом відповідальності. Слід погодитись з Я. Сандул і акцентувати увагу на тому, що в даному визначенні для категоріювання використовується термін «носій», на відміну від таких поширених формулювань, як «особа» або «власник прав та обов'язків», які є не зовсім прийнятними: термін «особа» можна застосувати не до кожного колективного суб'єкта, а застосування приватно-правового поняття «власник» щодо прав і обов'язків взагалі є дискусійним [3, с. 102].

Очевидно, як те, що обране нами за основу, так і більшість інших визначень поняття суб'єкта адміністративного права мають узагальнений характер і у повній мірі не сприяють галузевій ідентифікації того чи іншого суб'єкта права загалом. Більш значним ступенем ефективності в цьому завданні відзначається метод класифікації.

Загальний огляд наявних у сучасній юридичній науці систем класифікації суб'єктів адміністративного права дозволив визначити значний перелік основних критеріїв поділу цих суб'єктів. Зокрема, це організаційно-правова форма, правовий статус, зовнішня відокремленість, належність до держави, наявність владних повноважень, ступінь участі в публічно-правових відносинах та багато інших. Наявність широкої гами різноманітних підходів до вирішення цієї проблеми свідчить про об'єктивні труднощі дослідників у об'єднанні великої кількості осіб, органів та організацій, що складають систему суб'єктів адміністративного права. Безумовно, будь-якого одного критерію недостатньо для чіткого визначення та аналізу реальних суб'єктів адміністративного права [9, с. 555]. Тому, віддаючи належне наведеним класифікаціям, видається за доцільне використовувати комплексний підхід до виокремлення та класифікації суб'єктів адміністративного права, заснований на застосуванні в якості базового критерію особливостей їх організаційно-правової форми, що має доповнюватися такими додатковими критеріями, як особливості правового статусу та наявність і обсяг владних повноважень. Такий підхід представлений, зокрема, у роботах Т. Мацелик [10, с. 252-253].

Відповідно, керуючись критеріями цього поділу та класифікаційними ознаками, притаманними відповідним видам, означимо місце Державної казначейської служби України в системі суб'єктів адміністративного права.

За першим критерієм, *організаційно-правовою формою*, Держказначейство слід відносити до *колективних суб'єктів* адміністративного права, які визначаються як організовані, відособлені групи людей, наділені правом виступати у відносинах з іншими суб'єктами як єдине ціле, персоніфіковане [11, с. 66]. Очевидність належності органів Держказначейства до цього виду підтверджується відповідними ознаками.

По-перше, *організованість* органів Держказначейства усіх рівнів (від центрального до місцевого) базується на єдиній меті, яка в даному випадку відображає потребу держави в реалізації державної політики у сферах казначейського обслуговування бюджетних коштів, бухгалтерського обліку виконання бюджетів [12]. Відповідно, Держказначейство виступає засобом досягнення вказаних державних цілей. При цьому, як засвідчує історія розвитку цього відомства, стабільність і тривалість цього колективного суб'єкта в часі, а також визначення його завдань, функцій на центральному рівні та їх розподіл в ієрархічній структурі Держказначейства, з одного боку, характеризуються відносною стійкістю (функціонує з 27 квітня 1995 року по теперішній час) і знаходять своє закріплення в нормативних актах, з іншого боку – у повній мірі залежні від його засновника (держави), пріоритетів і напрямів його розвитку на певному історичному етапі, що відбивається на найменуванні, формі, структурі цього державного колективного суб'єкта (наприклад, зміна назви мала місце декілька разів: з 1995 р. до 2005 р. – «Державне казначейство», з 2005 р. до 2011 р. – «Державне казначейство України», з 2011 р. – «Державна казначейська служба України»).

По-друге, для органів Держказначейства (від центрального його рівня до низового) характерна *індивідуалізація* як ознака колективних суб'єктів адміністративного права, що полягає в чітко визначеній назві, яка є неповторною та відображає галузеве призначення цього суб'єкта в системі виконавчо-розпорядчих органів влади. До того ж назва цього органу закріплюється Кабінетом Міністрів (далі – КМ) України в його постановах.

По-третє, Держказначейство відзначається *єдністю волі групи людей*, загальна сукупність яких становить персонал служби, а саме державні службовці та працівники. Єдність волі таких колективних суб'єктів адміністративного права формується та забезпечується шляхом побудови обґрунтованої раціональної й ефективної структури цього органу, яка затверджується головою служби за погодженням з міністром фінансів України (п. 16), а також нормативним встановленням порядку відносин всередині цієї структури та між членами цієї групи людей (персоналу). Крім того, для Держказначейства характерною рисою є організаційна особливість встановлення чисельності його персоналу (групи людей). Так, первинно граничну чисельність усього персоналу (державних службовців і працівників) Держказначейства встановлює КМ України, відповідно до якої чисельність для апарату служби вже встановлюється її головою за погодженням з Мінфіном, а для територіальних її органів – визначається керівником відповідного головного управління та затверджується головою служби [13]. Єдність волі всього персоналу цієї служби забезпечується також через інструмент розподілу структурних підрозділів і посад в органі Держказначейства того чи іншого рівня, закріплюючи такий розклад в штатному розподілі, який затверджується головою Держказначейства (для апарату служби – за погодженням з Мінфіном). Саме в таких розпорядчих нормативних документах, з одного боку, єдина воля всього колективу служби розподіляється у формі структурних завдань і функцій підрозділів і посадових осіб, а з іншого боку, ефективне виконання вказаних компетенцій має сприяти досягненню єдиної мети. При цьому незалежно від рівня (територіального, центрального) посадової особи чи органу (підрозділу) єдиної служби їх діяльність відображає єдину персону представника держави – Держказначейство, а не відокремлену самостійну його частку. Водночас цей суб'єкт, як і будь-який інший державний орган, знеособлює своїх працівників, заміна яких на відповідних посадах сама по собі не впливає на правове становище усієї служби, її акти, назву тощо.

По-четверте, Держказначейство як колективний суб'єкт адміністративного права володіє *адміністративною правосуб'єктністю*, під якою найчастіше розуміється здатність особи бути носієм адміністративних прав і обов'язків (адміністративна правоздатність), спроможність своїми власними діями реалізовувати такі права та виконувати обов'язки (адміністративна дієздатність), а також нести адміністративну відповідальність за вчинення правопорушення (адміністративна деліктоздатність) [14, с. 335].

Отже, відповідно до означених критеріїв Держказначейство є організацією, що характеризується організаційно та юридично єдиним колективом, чіткою внутрішньою структурою. Ця організація реалізує свою правосуб'єктність у публічній сфері адміністративного права через уповноважені органи, посадових осіб, які у зовнішніх та внутрішньоорганізаційних відносинах діють від імені організації (зокрема, голова Служби, його заступники та інші службові особи тощо) та в інтересах держави. Виходячи з класифікаційних видів колективних суб'єктів адміністративного права [15, с. 71], Держказначейство слід відносити до органів державної виконавчої влади.

За другим критерієм, *зовнішньою відокремленістю*, Держказначейство належить до публічних юридичних осіб із самостійним статусом та має риси, які ми докладно розглянули в попередніх наших публікаціях [16].

Наступний критерій дозволяє розмежувати суб'єктів адміністративного права на тих, що *наділені владними повноваженнями*, та таких, що не мають відповідних повноважень. При цьому в межах першої групи, виділяючи в ній декілька підвидів, зокрема суб'єктів, що володіють делегованими владними повноваженнями, Держказначейство слід відносити до підвиду суб'єктів зі статусними владними повноваженнями у сфері управління фінансами. Варто відзначити, що така властивість цього суб'єкта передбачає формування державної волі, спрямовуючи її на інших суб'єктів адміністративного права, зокрема шляхом прийняття правового рішення, яким визначаються правові моделі (порядки, правила) поведінки інших суб'єктів. У такий спосіб Держказначейство, задовольняючи публічний (державний) інтерес у сфері фінансів, здобуває здатність забезпечувати поведінку іншої сторони (представленої як владними, так не владними суб'єктами) у необхідних межах у адміністративних правовідносинах. Так, наприклад, у неюрисдикційних (реєстраційних)

правовідносинах, що виникають при відкритті й обслуговуванні бюджетних і небюджетних рахунків у Держказначействі, його органи забезпечують поведінку усіх осіб – власників відповідних рахунків, пов'язану з їх використанням.

Близьким за змістом є наступний класифікаційний критерій. За *ступенем участі в публічному управлінні фінансами* досліджуваний орган влади належить до суб'єктів, які безпосередньо реалізують надані їм повноваження з метою забезпечення належного порядку управління (поряд із суб'єктами, чії інтереси та права підлягають реалізації та захисту в публічному управлінні фінансами, та суб'єктами, які опосередковано (через власний апарат) беруть участь у такому публічному управлінні).

За *аксіологічним* критерієм Держказначейство належить до первинних (поряд з таким видом, як вторинні) суб'єктів адміністративного права, до яких належать органи публічної адміністрації та індивіди. І хоча діяльність цього державного органу спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через міністра фінансів (п.1) [12], функціональний блок його статусу дозволяє визначати цього суб'єкта органом публічної адміністрації.

За *сферами виникнення та функціонування* Держказначейство належить до суб'єктів публічного права (поряд із суб'єктами приватного права), адже цей орган виконавчої влади належить до превалюючих суб'єктів адміністративного права, тобто суб'єктів, що виконують публічні функції, а саме адміністративні, політичні та інші функції у сфері фінансів.

У результаті узагальнення наведених характеристик можна виділити такі *класифікаційні ознаки* Держказначейства як суб'єкта адміністративного права:

- зовнішня відокремленість з рисами публічної юридичної особи з самостійним статусом;
- індивідуалізація, що передбачає чітко визначену назву, яка є неповторною та відображає галузеве призначення цього суб'єкта в системі виконавчо-розпорядчих органів влади;
- володіння статусними владними повноваженнями у сфері державного управління фінансами та правомочністю безпосередньої їх реалізації;
- організованість на трьох рівнях державного управління (центральному, регіональному, місцевому) задля досягнення єдиної державної мети, визначеної законом;
- визначена відомча самостійність з власною єдиною владною вертикаллю та визначеною організаційно-штатною структурою, необхідною для реалізації державних функцій, виступаючи від імені держави на усіх рівнях державного управління;
- центральне монопольне положення в державних інституціях у реалізації державної політики у сферах казначейського обслуговування бюджетних коштів, бухгалтерського обліку виконання бюджетів;
- виступає суб'єктом державного управління щодо свого персоналу, який складають державні службовці та працівники, а також підпорядкованих їм територіальних органів (управління (відділення) у районах, районах у містах, містах обласного, республіканського значення);
- спрямування та координація діяльності Держказначейства здійснюється Кабінетом Міністрів України через міністра фінансів України.

Таким чином, за виявленими ознаками, сукупність яких вказує на належність Держказначейства до суб'єктів адміністративного права, можна визначити місце цього органу влади в системі суб'єктів цієї галузі. Таке місце визначається типом, класом, родом, видом, різновидом. Відповідно, Держказначейство належить до типу колективних суб'єктів адміністративного права, класу публічних осіб, роду державних організацій, виду виконавчо-розпорядчих органів державної влади; різновиду центральних органів виконавчої влади з реалізації державної політики у сфері фінансів.

Наведені в роботі характеристики визначають лише перший (формальний) рівень адміністративно-правового статусу Держказначейства – належність його до суб'єктів адміністративного права. Проте відкритим залишається питання щодо з'ясування особливостей другого (фактичного) рівня статусу цього суб'єкта – у адміністративних правовідносинах, на чому ми зосередимо увагу в наступних дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голосніченко І.П. Адміністративне право України : навч. посіб. / І.П. Голосніченко, М.Ф. Стахурський, Н.І. Золотарьова ; [за ред. І.П. Голосніченка]. – К. : ГАН, 2005. – 232 с.
2. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен / В.К. Колпаков // Національна академія внутрішніх справ України. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
3. Сандул Я.М. До визначення категорії «суб'єкт адміністративного права» / Я.М. Сандул // Наше право. – 2014. – № 7. – С. 99-103.
4. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. : у 2 т. / [ред. колегія : В.Б. Авер'янов (голова) та ін.]. – К. : Юрид. думка, 2005. – Т. 1 : Загальна частина. – 2005. – 624 с.
5. Мацелик Т.О. Суб'єкти адміністративного права : поняття та види / Т.О. Мацелик // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2009. – № 3 (46). – С. 159-164.
6. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : навч. посіб. / С.Г. Стеценко. – К. : Атіка, 2007. – 624 с.
7. Віхляєв М.Ю. Співвідношення понять «суб'єкти адміністративного права» та «суб'єкти адміністративних правовідносин» у контексті розгляду громадських об'єднань як суб'єктів адміністративного права / М.Ю. Віхляєв // Право і суспільство. – 2013. – № 3. – С. 50-57.
8. Россинский Б.В. Административное право : учебник / Б.В. Россинский, Ю.Н. Стариков. – 4-е изд., пересмотр. и доп. – М. : Норма, 2009. – 928 с.
9. Фролов Ю.М. Суб'єкти адміністративного права : сутність та підстави класифікації / Ю.М. Фролов // Актуальні проблеми права : теорія і практика. – 2012. – № 25. – С. 549-557.
10. Мацелик Т.О. Класифікація суб'єктів адміністративного права / Т.О. Мацелик // Держава і право. Юридичні і політичні науки : зб. наук. пр. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. – Вип. 53. – С. 248-253.
11. Бахрах Д.Н. Административное право : учебник для вузов. – 3-е изд., пересмотр. и доп. / Д.Н. Бахрах, Б.В. Россинский, Ю.Н. Стариков. – М. : Норма, 2007. – 816 с.
12. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 215 // Урядовий кур'єр. – 2015. – 24 квіт. – № 75.
13. Про затвердження положень про територіальні органи Державної казначейської служби України : Наказ Міністерства фінансів України від 12 жовт. 2011 р. № 1280 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 87. – Ст. 3184.
14. Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку ХХІ століття) : монографія / В.В. Галуцько, В.І. Олефір, М.П. Пихтін, та ін. ; [за заг. ред. В.В. Галуцька]. – Херсон : ВАТ «Херсонська міська друкарня», 2010. – 378 с.
15. Фролов Ю.М. Проблеми визначення та класифікації колективних суб'єктів адміністративного права / Ю.М. Фролов // Європейські перспективи. – 2012. – № 4. – Ч. 2. – С. 67-72.
16. Прекрасна О.І. Поняття та ознаки Державної казначейської служби України як юридичної особи публічного права (адміністративно-правовий аспект) / О.І. Прекрасна // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право : зб. наукових праць. – 2014. – Вип. 24. – С. 169-175.

REFERENCES

1. Holosnichenko, I.P., Stakhurskiy, M.F. and Zolotarova, N.I. (2005), *Administratyvne pravo Ukrayiny : navch. posib.* [Administrative Law of Ukraine : schoolbook], GAN, Kyiv, Ukraine.
2. Kolpakov, V.K. (2004), *Administratyvno-deliktnyi pravovyi fenomen* [Administrative and delictual legal phenomenon], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
3. Sandul, Ya.M. (2014), "To the definition of the "subject of administrative law"", *Nashe pravo*, no. 7, pp. 99-103.

4. Averyanov, V.B. (2005), *Administratyvne pravo Ukrayiny. Akademichniy kurs : pidruch. : u 2 t. – T. 1 : Zahalna chastyna* [Administrative Law of Ukraine. Academic course : textbook : in 2 vol. – Vol. 1 : Common Part], Yurydychna dumka, Kyiv, Ukraine.
5. Matselyk, T.O. (2009), “Subjects of administrative law : the concept and types”, *Naukovyi visnyk National university of the state tax service of Ukraine*, no. 3 (46), pp. 159-164.
6. Stetsenko, S.H. (2007), *Administratyvne pravo Ukrayiny : navch. posib.* [Administrative Law of Ukraine : schoolbook], Atika, Kyiv, Ukraine.
7. Vikhlyayev, M.Yu. (2013), “Value concepts of "subjects of administrative law" and "legal administrative entities" in the context of NGOs as subjects of administrative law”, *Pravo i suspilstvo*, no. 3, pp. 50-57.
8. Rossinskiy, B.V. and Starilov, Yu.N. (2009), *Administrativnoe pravo : uchebnik* [Administrative Law : textbook], Norma, Moscow, Russia.
9. Frolov, Yu.M. (2012), “Subjects of administrative law : the essence and reasons for classification”, *Aktualni problemy prava : teoriya i praktyka*, no. 25, pp. 549-557.
10. Matselyk, T.O. (2011), “Classification of administrative law subjects”, *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky : zb. nauk. pr.*, Iss. 53, pp. 248-253.
11. Bakhrakh, D.N., Rossinskiy, B.V. and Starilov, Yu.N. (2007), *Administrativnoe pravo : uchebnik dlya vuzov* [Administrative law : college textbook], Norma, Moscow, Russia.
12. (2015), “About approval of the State Treasury Service of Ukraine ” : Cabinet of Ministers of Ukraine of 15 April 2015, № 215, *Uryadovyi kurer*, April 24, no. 75.
13. (2011), “About approval of provisions on territorial bodies of the State Treasury Service of Ukraine ” : Decree of the Ministry of Finance of Ukraine October 12, 2011, № 1280, *Ofitsiynyi visnyk Ukrayiny*, no. 87, art. 3184.
14. Halunko, V.V., Olefir, V.I., Pikhtin, M.P. et al. (2010), *Administratyvne pravo Ukrayiny v suchasnykh umovayh (vyklyky pochatku XXI stolittya) : monohrafiya* [Administrative law of Ukraine in modern conditions (challenges XXI century) : monograph], VAT «Khersonska miska drukarnya», Kherson, Ukraine.
15. Frolov, Yu.M. (2012), “Problems of definition and classification of administrative law collective”, *Evropeyski perspektyvy*, no. 4, part 2, pp. 67-72.
16. Prekrasna, O.I. (2014), “The concept and features of the State Treasury Service of Ukraine as a legal entity of public law (administrative and legal aspects)”, *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Ekonomika i pravo : zb. naukovykh prats*, Series no. 18, Iss. 24, pp. 169-175.

РОЗДІЛ ІІІ. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.82: 343 (094.4) (477)

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА НЕЗАКОННОГО ПОМІЩЕННЯ В ПСИХІАТРИЧНИЙ ЗАКЛАД

Андрушко А.В., к.ю.н., доцент

*Ужгородський національний університет, вул. М. Заньковецької, 89б, м. Ужгород, Україна
andrushko525@gmail.com*

На підставі аналізу чинного законодавства та кримінально-правової літератури досліджено особливості об'єктивної сторони незаконного поміщення в психіатричний заклад (ст.151 Кримінального кодексу України). Запропоновано змінити назву ст.151 Кримінального кодексу України, а також диспозицію її ч.1, у тексті яких варто передбачити, що кримінально караним є не лише незаконне поміщення до психіатричного закладу особи, яка не потребує стаціонарної психіатричної допомоги, а й незаконне утримання особи в психіатричному закладі.

Ключові слова: незаконне поміщення в психіатричний заклад, кримінальна відповідальність, склад злочину, об'єктивна сторона складу злочину.

ОБЪЕКТИВНАЯ СТОРОНА НЕЗАКОННОГО ПОМЕЩЕНИЯ В ПСИХИАТРИЧЕСКОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ

Андрушко А.В.

*Ужгородский национальный университет, ул. М. Заньковецкой, 89б, г. Ужгород, Украина
andrushko525@gmail.com*

На основании анализа действующего законодательства и уголовно-правовой литературы исследованы особенности объективной стороны незаконного помещения в психиатрическое учреждение (ст.151 Уголовного кодекса Украины). Предложено изменить название ст.151 Уголовного кодекса Украины, а также диспозицию ее ч.1, в тексте которых следует предусмотреть, что уголовно наказуемым является не только незаконное помещение в психиатрическое учреждение лица, не нуждающегося в стационарной психиатрической помощи, но и незаконное удержание лица в психиатрическом стационаре.

Ключевые слова: незаконное помещение в психиатрическое учреждение, уголовная ответственность, состав преступления, объективная сторона состава преступления.

OBJECTIVE ELEMENT OF THE ILLEGAL PLACEMENT TO A MENTAL HOSPITAL

Andrushko A.V.

*Uzhhorod national university, str. Zankovetskoj, 89b, Uzhhorod, Ukraine
andrushko525@gmail.com*

The article researches on peculiarities of the objective element of illegal placement to a mental hospital (art.151 of the Criminal Code of Ukraine). It concludes that the reference stipulated in the part 1 of art.151 of the Criminal Code of Ukraine that liability arises from illegal placement of a person to a mental hospital and not only in cases of placement of deliberately mentally healthy person, allows for broadening and strengthening of criminal law protection guarantees for personal freedom of individuals.

It is established in the article that the objective element of a crime defined by part 1 art. 151 of the Criminal Code of Ukraine includes: 1) socially dangerous act; 2) socially dangerous consequence; 3) cause-effect relation between act and its consequences; 4) place where crime was committed. An act is an illegal placement of a person to a mental hospital or illegal retention of a person in such a facility. By socially dangerous consequence of this act we understand an actual stay of an illegally placed person in such a hospital. Cause-effect relation means that a person's stay in a mental hospital results from illegal actions of a psychiatrist acting individually or as a member of psychiatric commission. Place of commitment of this crime is a mental hospital – psychoneurological, narcological or any other specialized facility of any legal status aimed at provision of psychiatric aid. According to art. 151 of the Criminal Code of Ukraine criminal liability arises from illegal placement of a person to a stationery psychiatric facility; placement of a person to closed facilities of other types does not constitute this corpus delicti of a crime (but under relevant conditions such an action may be qualified according to art. 146 of the Criminal Code of Ukraine as illegal confinement).

The conclusion is made that it is expedient to change the title of art. 151 of the Criminal Code of Ukraine as well as the disposition of part 1 of this article so that their text stipulated that not only an illegal placement of a person to mental hospitals but illegal confinement as well are criminally liable. Such changes will allow to harmonize this part of the Criminal Code with stipulations of the Law of Ukraine "On Psychiatric Aid" and will improve legal counteraction to use of psychiatry in non-medical purposes.

Key words: illegal placement to mental hospital, criminal liability, corpus delicti, objective element of a crime.

Вітчизняний кримінальний закон передбачає відповідальність за незаконне поміщення в психіатричний заклад в ст.151 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Вказана норма, однак, на практиці майже не застосовується. Пояснити цей факт можна, зокрема, тим, що чинна її редакція є недосконалою.

Незважаючи на актуальність аналізованої проблематики, питанням кримінально-правової протидії незаконному поміщенню особи в психіатричний заклад у науковій літературі приділяється недостатньо уваги. Серед науковців, які цікавилися цією тематикою, варто назвати О.С. Амосова, Ю.М. Аргунову, В.І. Борисова, І.А. Вартилицьку, Т.В. Варфоломєєву, В.І. Зубкову, Л.Л. Круглікова, Я.Г. Лизогуба, О.І. Парога, І.М. Тяжкову, М.І. Хавронюка, С.Д. Шапченка та інших. Загалом же варто констатувати, що вказана проблематика розглядається переважно на рівні підручників і науково-практичних коментарів. Відтак дискусійними сьогодні є більшість відповідних питань. Стосується це й кримінально-правової характеристики об'єктивної сторони незаконного поміщення в психіатричний заклад.

Мета статті – на підставі аналізу чинного законодавства та кримінально-правової літератури дослідити особливості об'єктивної сторони незаконного поміщення в психіатричний заклад.

Цивільний кодекс України в ч.6 ст.284 встановлює, що надання фізичній особі психіатричної допомоги здійснюється відповідно до закону. Цим законом є Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р. [1] (далі – Закон), яким врегульовано підстави й порядок госпіталізації до психіатричного закладу осіб, які страждають на психічні захворювання. Згідно із ч.1 ст.13 Закону особа госпіталізується до психіатричного закладу добровільно – на її прохання або за її усвідомленою згодою; малолітня особа (віком до 14 років) госпіталізується до психіатричного закладу на прохання або за згодою її батьків чи іншого законного представника; особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною, госпіталізується до психіатричного закладу на прохання або за згодою її опікуна. Водночас Закон у ч.3 ст.13 та ст.14 передбачає також можливість примусової госпіталізації особи до психіатричного закладу. У примусовому порядку до психіатричного закладу може бути госпіталізовано, зокрема, особу в разі проведення експертизи стану її психічного здоров'я або застосування до особи, яка страждає на психічний розлад і вчинила суспільно небезпечне діяння, примусового заходу медичного характеру (ч.3 ст.13 Закону). Крім того, ст.14 Закону передбачає, що особу, яка страждає на психічний розлад, може бути госпіталізовано до психіатричного закладу без її усвідомленої згоди або без згоди її законного представника, якщо її обстеження чи лікування можливі лише в стаціонарних умовах, а також за встановлення в особи тяжкого психічного розладу, унаслідок чого вона вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що становлять безпосередню небезпеку для неї або оточуючих; не спроможна самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність.

Законом передбачено також процедуру недобровільної госпіталізації особи до психіатричного закладу. Так, згідно зі ст.16 Закону особа, яку було госпіталізовано до такого закладу за рішенням лікаря-психіатра на підставах, передбачених ст.14 Закону, підлягає обов'язковому протягом 24 годин із часу госпіталізації огляду комісією лікарів – психіатрів психіатричного закладу для прийняття рішення про доцільність її госпіталізації. У разі, якщо госпіталізація визнається недоцільною й особа не висловлює бажання залишитись у психіатричному закладі, вона підлягає негайній виписці. Натомість у випадках, коли госпіталізація особи до вказаного закладу в примусовому порядку визнається доцільною, представник психіатричного закладу, у якому перебуває особа, протягом 24 годин направляє до суду за місцем знаходження психіатричного закладу заяву про госпіталізацію особи до психіатричного закладу в примусовому порядку на підставах, передбачених ст.14 Закону, а також висновок комісії лікарів-психіатрів, який містить обґрунтування про необхідність такої госпіталізації. До винесення судом рішення лікування особи може проводитися за рішенням лікаря-психіатра (комісії лікарів-психіатрів) [1].

Передбачені в Законі підстави та процедура госпіталізації особи в психіатричний заклад у примусовому порядку спрямовуються на те, щоб до такого закладу не поміщались особи, які цього не

потребують. Порушення законодавчих вимог, що стосуються підстав і порядку недобровільної госпіталізації, у результаті чого в психіатричному закладі опиняється не за своєю волею особа, яка такої госпіталізації не потребує, означає її незаконність, що має тягнути кримінальну відповідальність за ст.151 КК України.

Відразу варто зауважити, що ст.151 КК України законодавець назвав «Незаконне поміщення в психіатричний заклад», а диспозицію ч. 1 цієї статті сформулював як «Поміщення в психіатричний заклад завідомо психічно здорової особи». Шляхом елементарного тлумачення доходимо висновку, що під незаконним поміщенням у психіатричний заклад законодавець розуміє поміщення до такого закладу завідомо психічно здорової особи.

Як було вказано, незаконним поміщенням до психіатричного закладу варто визнавати порушення законодавчих вимог, що стосуються підстав і порядку недобровільної госпіталізації, у результаті чого в психіатричному закладі опиняється не за своєю волею особа, яка такої госпіталізації не потребує. Так, наприклад, відсутні підстави для подібної госпіталізації, якщо особа завідомо для лікаря-психіатра є психічно хворою, однак не вчиняє та не виявляє реальних намірів вчинити дії, що становлять безпосередню небезпеку для неї або оточуючих, і спроможна самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність. Відсутні підстави для такої госпіталізації також у разі, якщо особа є завідомо для психіатра психічно хворою, однак не потребує надання їй стаціонарної психіатричної допомоги. У цьому контексті М.І. Хавронюк, коментуючи ст.151 КК України, справедливо стверджує, що необхідним є обов'язкове ретроспективне встановлення відсутності підстав для госпіталізації особи в психіатричний заклад: не обов'язково, щоб особа була цілком психічно здоровою, тим більше, що межа між окремими психіатричними й неврологічними захворюваннями є надто тонкою; головне, щоб стан особи не вимагав її поміщення до психіатричного закладу [2, с. 384]. Водночас, на нашу думку, текст диспозиції ч.1 ст.151 КК України не дає змогу зробити такий однозначний висновок; буквальне тлумачення вказаної норми дає змогу стверджувати, що мова в ній іде лише про кримінально-правову заборону поміщення в психіатричний заклад завідомо психічно здорової особи, тобто такої особи, яка для лікаря-психіатра була явно психічно здоровою. Тлумачення незаконності поміщення в психіатричний заклад лише як поміщення туди завідомо психічно здорової особи не лише неповною мірою відповідає наведеним положенням Закону, а й апріорі ускладнюватиме застосування розглядуваної норми на практиці, необґрунтовано звужуватиме сферу її застосування. Вважаємо, що в ч.1 ст.151 КК України правильніше було б передбачити, що відповідальність настає за *незаконне поміщення до психіатричного закладу особи, яка не потребує стаціонарної психіатричної допомоги*. З'ясування ж сутності цієї незаконності спонукатиме правозастосувача звертатись до тексту закону, що передбачає підстави та порядок примусової госпіталізації до психіатричного закладу осіб, які страждають на психічні захворювання, тобто до Закону України «Про психіатричну допомогу». Зазначимо, що подібним шляхом пішли законодавці окремих держав (наприклад, Вірменії, Грузії, Казахстану, Латвії, Росії тощо) [3, с. 72].

У кримінально-правовій літературі визнається, що цей злочин є закінченим із моменту незаконного поміщення особи в стаціонарний психіатричний заклад. Водночас питання про конструкцію складу цього злочину трактується по-різному. На думку більшості дослідників (зокрема, О.Є. Амосова [4, с. 114], С.В. Бородіна [5, с. 209], Л.В. Іногамової-Хегай [6, с. 107], Л.Л. Круглікова [7, с. 96], О.І. Рарога [8, с. 94] та інших), розглядуваний склад злочину є формальним, а тому є закінченим із моменту поміщення потерпілого в психіатричний заклад. Окремі науковці (наприклад, В.І. Борисов [9, с. 431; 10, с. 121], М.І. Хавронюк [2, с. 384; 11, с. 92], О.І. Чучаєв [12, с. 236] та інші) прямо не називають цей склад злочину формальним, однак з огляду на загальний контекст поділяють вказану позицію. Іншими є погляди С.Д. Шапченка [13, с. 285; 14, с. 623] та І.М. Тяжкової [15, с. 52-53], на переконання яких аналізований склад злочину варто відносити до типу матеріальних. Так, на думку С.Д. Шапченка, об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ч.1 ст.151 КК України, включає такі елементи: а) діяння; б) наслідок; в) причинний зв'язок між діянням і наслідком; г) місце вчинення злочину. Фактичне перебування психічно здорової особи в психіатричному закладі, на переконання С.Д. Шапченка, варто вважати наслідком прийняття лікарем-психіатром (одноособово чи в складі комісії лікарів-психіатрів) рішення про незаконну госпіталізацію особи до психіатричного закладу. У тих випадках, коли прийняті рішення не привели до фактичного перебування психічно здорової особи в психіатричному закладі, такі рішення необхідно розглядати як закінчений замах на злочин [13, с. 285; 14, с. 623].

І.М. Тяжкова також висловила сумнів із приводу правильності віднесення аналізованого складу злочину до типу формальних. На її думку, фактичне поміщення особи в психіатричний заклад є наслідком цього злочину, а не змістом діяння. Цим наслідком є позбавлення людини свободи – невід’ємного особистого блага, проголошеного Конституцією України, і поміщення її в умови, що заподіюють їй моральної й фізичної шкоди, наприклад, під час введення в організм не викликаних необхідністю психотропних засобів [15, с. 52]. Автор ставить риторичне запитання: «Під час вчинення викрадень втрата потерпілим хоча б частини майна визнається наслідком цього діяння, чому ж реальне позбавлення свободи людини (цінніше благо) є не наслідком, а лише дією?» [15, с. 53].

На наше переконання, висловлені С.Д. Шапченком та І.М. Тяжковою міркування є переконливими та цілком узгоджуються з положеннями чинного Закону України «Про психіатричну допомогу», що передбачає підстави й порядок госпіталізації до психіатричного закладу в примусовому порядку осіб, які страждають на психічні захворювання.

Питання про те, з якого конкретно моменту можна вважати, що особу незаконно поміщено до психіатричного закладу, у кримінально-правовій літературі також є дискусійним. Науковцями із цього приводу висловлювались різні думки. Зокрема, особу може бути незаконно поміщено в психіатричний заклад із такого часу:

- 1) з моменту, коли вживаються заходи для доставки особи до стаціонарного психіатричного закладу (наприклад, лікар-психіатр виписує направлення на госпіталізацію або приймає рішення про госпіталізацію особи до психіатричного стаціонару; санітари застосовують до особи фізичне насильство тощо);
- 2) з моменту, коли потерпілий буде оформлений у психіатричному стаціонарі як пацієнт цього закладу;
- 3) з моменту прийняття рішення комісії лікарів-психіатрів про обґрунтованість госпіталізації особи до психіатричного закладу, що приймається протягом 48 годин перебування особи в такому закладі;
- 4) з моменту доставки (прибуття) особи до психіатричного закладу;
- 5) з моменту перешкоджання особі покинути психіатричний заклад тощо [4, с. 114; 5, с. 209; 15, с. 52; 16, с. 190].

На наше переконання, варто погодитись із дослідниками, які вважають, що поміщенням до психіатричного закладу необхідно вважати момент закінчення оформлення документів у його прийомному покої, у яких особа фігурує як пацієнт психіатричного стаціонару [5, с. 209; 15, с. 52; 16, с. 190]. Заходи для доставки особи до стаціонарного психіатричного закладу (наприклад, з метою незаконного поміщення в психіатричний заклад до особи застосовують фізичну силу, проте їй вдається вирватись та уникнути незаконної госпіталізації) або ж доставку її до такого закладу для подальшого оформлення госпіталізації необхідно розцінювати як замах на незаконне поміщення особи в психіатричний заклад. Має рацію Я.Г. Лизогуб, який стверджує, що випадки незаконного поміщення потерпілого до психіатричного закладу без оформлення документів на нього як на психічно хворого мають розцінюватись як незаконне позбавлення волі (ч.1 ст.146 КК України), а застосування щодо такого потерпілого медичних чи інших препаратів має додатково кваліфікуватись за нормами КК України про відповідальність за злочини проти життя або здоров'я [17, с. 124].

Варто зупинитися також на питанні про способи незаконного поміщення особи до психіатричного закладу. У кримінально-правовій літературі, окрім згадування про оформлення лікарем-психіатром документів, що не відповідають справжньому стану справ (у яких завідомо психічно здорова особа фігурує як психічно хвора), наводилися також інші можливі способи вчинення розглядуваного діяння. Так, І.М. Тяжкова вважає, що незаконне поміщення особи до психіатричного закладу може вчинятися шляхом застосування фізичного чи психічного насильства, обману тощо. На насильство й обман як на способи незаконного поміщення в психіатричний заклад вказують також Ю.М. Аргунова [18], В.І. Борисов [10, с. 120], І.А. Вартилицька [19, с. 117], В.І. Зубкова [20, с. 209], М.І. Хавронюк [2, с. 384; 11, с. 92] та інші вчені. Справді, цілком можливими є ситуації, коли під час вчинення вказаного злочину до особи, яка проти її волі госпіталізується до психіатричного закладу й опирається цьому, буде застосовано насильство (наприклад, побої чи тілесні ушкодження або ж погрозу вчинити подібні дії). Насильство може застосовуватися також для отримання від особи згоди

на її госпіталізацію до вказаного закладу. Так само можна уявити ситуації, коли під виглядом госпіталізації до звичайної лікарні особу доставляють до психіатричного закладу або коли особу навмисно вводять в оману щодо стану її психічного здоров'я, потреби в психіатричному обстеженні чи лікуванні в умовах психіатричного стаціонару. Водночас, як уже зазначалося, поміщення (госпіталізація) особи до психіатричного стаціонару так чи інакше передбачає оформлення лікарем-психіатром потерпілого як психічно хворого в психіатричний заклад. З огляду на викладене насильство й обман як дії з приводу незаконної госпіталізації особи до психіатричного закладу для кваліфікації аналізованого злочину обов'язкового значення не мають. Ситуації ж, коли потерпілому (зокрема, щоб подолати його опір) під час госпіталізації до психіатричного закладу умисно заподіюються, наприклад, середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження, повинні кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ч.2 ст.151 та, відповідно, ч.2 ст.122 або ч.ч.1 чи 2 ст.121 КК України [2, с. 385]. Якщо незаконній госпіталізації до психіатричного закладу передувало викрадення людини, то вчинене, на нашу думку, утворює сукупність злочинів, передбачених ст.ст.151 та 146 КК України.

Ще одна дискусія, що стосується об'єктивної сторони аналізованого складу злочину, виникла з приводу того, чи охоплює стаття про відповідальність за незаконне поміщення в психіатричний заклад випадки незаконного утримання (продовження перебування) особи в такому закладі після того, як відпали підстави для її подальшого перебування в ньому (наприклад, після повного одужання особи). Поширення відповідної норми на такі випадки визнають, зокрема, С.В. Бородін [21, с. 80-81], І.А. Вартилицька [19, с. 116, 117], М.І. Коржанський [22, с. 175], С.В. Тасаков [16, с. 191] та інші науковці. За буквального тлумачення диспозиції ч.1 ст.151 КК України однозначного висновку про те, що ця норма охоплює випадки незаконного утримання особи в психіатричному закладі після того, як відпали підстави для її подальшого перебування в ньому, зробити не можна. У вказаній диспозиції мова йде не про незаконне поміщення особи до психіатричного закладу або утримання її в ньому, а лише про перше з них. Слово «поміщати» означає «надавати приміщення кому-небудь для проживання; поселяти; улаштовувати кого-небудь у якусь установу, заклад» [23, с. 1042], тоді як зміст слова «утримувати» мовознавці тлумачать як «просити або змушувати кого-небудь залишатися де-небудь; не відпускати» [23, с. 1521]. З огляду на це в кримінально-правовій літературі домінує обґрунтована, на наше переконання, позиція, згідно з якою розглядувана стаття передбачає відповідальність не за утримання особи в психіатричному закладі, а лише за поміщення (госпіталізацію) її туди. Вказану думку обстоюють, зокрема, Ю.М. Аргунова [18], Т.В. Варфоломеева [24, с. 389], Л.В. Іногамова-Хегай [6, с. 107], Л.Л. Кругліков [7, с. 96], О.І. Рарог [8, с. 94], М.І. Хавронюк [2, с. 384] та інші автори.

На наше переконання, було б правильніше, якби законодавець змінив назву ст.151 КК України, а також диспозицію її ч.1, вказавши, що кримінально караним є не лише незаконне поміщення до психіатричного закладу особи, яка не потребує стаціонарної психіатричної допомоги, а й незаконне утримання її в ньому. Зауважимо, що в російській науці кримінального права відповідна пропозиція раніше висловлювалась І.М. Тяжковою [15, с. 52] та О.Є. Амосовим [4, с. 117]. На незаконне утримання особи в психіатричному закладі поряд із незаконним її туди поміщенням прямо вказується, наприклад, у ст.184 Кримінального кодексу Білорусі [25], ст.134 Кримінального кодексу Вірменії [26], ст.149 Кримінального кодексу Грузії [27, с. 193], ст.127 Кримінального кодексу Казахстану [28], ст.133 Кримінального кодексу Таджикистану [29].

Моментом закінчення злочину у формі незаконного утримання особи в психіатричному закладі, на нашу думку, варто вважати або момент відмови в проведенні огляду такої особи комісією лікарів-психіатрів, або момент винесення необґрунтованого висновку комісією лікарів-психіатрів під час вирішення питання про необхідність продовження госпіталізації в примусовому порядку понад 6 місяців (ст.17 Закону України «Про психіатричну допомогу»).

Обов'язковим елементом об'єктивної сторони аналізованого складу злочину є також місце його вчинення – психіатричний заклад. У ст.1 Закону України «Про психіатричну допомогу» вказано, що психіатричний заклад – це психоневрологічний, наркологічний або інший спеціалізований заклад, центр, відділення тощо всіх форм власності, діяльність яких пов'язана з наданням психіатричної допомоги [1]. У кримінально-правовій літературі одностайно стверджується, що кримінальна відповідальність настає за незаконне поміщення особи в психіатричний заклад стаціонарного типу. Поміщення особи в інший, не психіатричний (у тому числі психоневрологічний інтернат, який не має психіатричного відділення [7, с. 96]) заклад закритого типу не утворює розглядуваний склад злочину

(за наявності відповідних для цього підстав таке діяння може бути кваліфіковане за ст.146 КК України як незаконне позбавлення волі). Примусове ж освідчування чи лікування особи в лікарня-психіатра в амбулаторних умовах за наявності відповідних підстав може бути кваліфіковане як службове зловживання або самоправство [2, с. 384].

Таким чином, вважаємо за доцільне викласти назву ст.151 КК України та диспозицію її ч.1 в такій редакції: *«Стаття 151. Незаконне поміщення до психіатричного закладу особи, яка не потребує стаціонарної психіатричної допомоги, або незаконне утримання особи в психіатричному закладі.»*

1. Незаконне поміщення до психіатричного закладу особи, яка не потребує стаціонарної психіатричної допомоги, або незаконне утримання особи в психіатричному закладі, – карається <...>».

ЛІТЕРАТУРА

1. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1489-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., перероб. та доп. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.
3. Андрушко А.В. Кримінально-правова протидія використанню психіатрії в немедичних цілях: порівняльно-правовий аспект / А.В. Андрушко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2015. – Вип. 14. – Т. 2. – С. 71-74.
4. Амосов А.Е. Незаконное лишение свободы в уголовном праве России (виды и характеристика) : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Алексей Евгеньевич Амосов ; Владимирский государственный университет. – Владимир, 2008. – 199 с.
5. Курс российского уголовного права. Особенная часть / под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М. : Спарк, 2002. – 1040 с.
6. Российское уголовное право. Особенная часть : учебник для вузов / под ред. В.С. Комиссарова. – СПб. : Питер, 2008. – 720 с.
7. Уголовное право России. Особенная часть : учебник / под ред. Ф.Р. Сундурова, М.В. Талан. – М. : Статут, 2012. – 943 с.
8. Уголовное право России. Особенная часть / под ред. А.И. Рарога. – 3-е изд., с изм. и доп. – М. : Эксмо, 2009. – 704 с.
9. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Х. : ТОВ «Одісей», 2008. – 1208 с.
10. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., доп. – Т. 2 : Особлива частина. – Х. : Право, 2013. – 1040 с.
11. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 3-те вид. – К. : Атіка, 2009. – 744 с.
12. Рарог А.И. Уголовное право России. Части Общая и Особенная : курс лекций / Рарог А.И., Есаков Г.А., Чучаев А.И., Степалин В.П. ; под ред. А.И. Рарога. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. – 496 с.
13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. – 4-те вид. – К. : А.С.К., 2005. – 848 с.
14. Преступления против личности в уголовном праве Беларуси, России и Украины / отв. ред. А.И. Чучаев. – М. : Проспект, 2014. – 680 с.
15. Тяжкова И. Незаконное помещение в психиатрический стационар / Ирина Тяжкова // Уголовное право. – 2002. – № 3. – С. 52-54.
16. Тасаков С.В. Нравственные основы норм уголовного права о преступлениях против личности / С.В. Тасаков. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2008. – 318 с.

17. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, С.О. Письменського. – 2-ге вид. – К. : «ВД «Дакор», 2013. – 786 с.
18. Аргунова Ю.Н. Уголовная ответственность за незаконное помещение в психиатрический стационар / Ю.Н. Аргунова // Независимый психиатрический журнал. – 2011. – № 4. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://npar.ru/journal/2011/4/06-argunova.htm>.
19. Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : навчальний посібник / за заг. ред. В.В. Коваленка ; за наук. ред. О.М. Джужи та А.В. Савченка. – К. : Атіка, 2011. – 648 с.
20. Зубкова В.И. Ответственность за преступления против личности по законодательству России / В.И. Зубкова. – М. : Норма, 2005. – 256 с.
21. Уголовное право. Особенная часть : учебник / под ред. Л.Д. Гаухмана и С.В. Максимова. – 2-е изд., перераб., доп. – М. : Эксмо, 2005. – 704 с.
22. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів : навчальний посібник / М.Й. Коржанський. – 3-тє вид. – К. : Атіка, 2007. – 592 с.
23. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
24. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. – Т. 1 / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 3-тє вид. – К. : Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2009. – 964 с.
25. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-3 // Официальный сайт МВД Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mvd.gov.by/main.aspx?guid=101163>.
26. Уголовный кодекс Республики Армения от 18 апреля 2003 г. // Официальный сайт Национального Собрания Республики Армения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus>.
27. Уголовный кодекс Грузии / науч. ред. З.К. Бигвава. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 409 с.
28. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V // Информационные системы «Параграф» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252.
29. Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21 мая 1998 г. // Национальный центр законодательства при Президенте РТ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/codecs/>.

REFERENCES

1. Law of Ukraine, № 1489-III “About psychiatric help”, from February 22, 2000, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>.
2. Melnik, M.I. and Khavronyuk, M.I. (2012), *Naukovo-praktichniy komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrayiny* [Scientifically-practical resume to the Criminal Code of Ukraine], Yurydychna dumka, Kyiv, Ukraine.
3. Andrushko, A.V. (2015), “Criminally-legal contrariety of psychiatry using in the non-medical purposes: comparative and criminal aspect”, *Naukovyi visnyk International humanitarian university. Seriya : Yurisprudentsiya*, Issus 14, vol. 2, pp. 71-74.
4. Amosov, A.E. (2008), “Illegal imprisonment in criminal law of Russia (types and the characteristic)”, Thesis abstract for Dr. Sc. (Jurisprudence), 12.00.08, Vladimir state university Vladimir, Russia.
5. Kudryavtsev, V.N. and Naumov, A.V. (editors) (2002), *Kurs rossiyskoho uholovnoho prava. Osobennaya chast* [Course of Russian criminal law. Special part], Spark, Moscow, Russia.
6. Komissarov, V.S. (2008), *Rossiyskoe uholovnoe pravo. Osobennaya chast : uchebnik dlya vuzov* [Russian criminal law. Special part: college textbook], Piter, Saint Petersburg, Russia.

7. Sundurov, F.R. and Talan, M.V. (2012), *Uholovnoe pravo Rossii. Osobennaya chast : uchebnik* [Russian criminal law. Special part: textbook], Statut, Moscow, Russia.
8. Rarog, A.I. (2009), *Uholovnoe pravo Rossii. Osobennaya chast* [Russian criminal law. Special part], Eksmo, Moscow, Russia.
9. Stashis, V.V. and Tatsiy, V.Ya. (2008), *Kryriminalnyi kodeks Ukrayiny : naukovo-praktychnyi komentar* [Criminal Code of Ukraine: scientific and practical resume], TOV «Odyssey», Kharkiv, Ukraine.
10. Tatsiy, V.Ya., Pshonka, V.P., Borisov, V.I. and Tyutyuhin, V.I. (2013), *Kriminalnyi kodeks Ukrayiny. Naukovo-praktychnyi komentar : u 2 t.* [Criminal Code of Ukraine: scientific and practical resume: in 2 vol.], vol. 2 : *Osoblyva chastyna* [Special part], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
11. Melnik, M.I. and Klimenko, V.A. (2009), *Kryriminalne pravo Ukrayiny. Osoblyva chastyna : pidruchnyk* [Criminal Code of Ukraine. Special part: textbook], Atika, Kyiv, Ukraine.
12. Rarog, A.I., Esakov, G.A., Chuchaev, A.I. and Stepalin, V.P. (2007), *Uholovnoe pravo Rossii. Chasti Obshchaya i Osobennaya : kurs lektsiy* [Russian criminal law. General and Special parts: lectionary course], TK Velbi, Izd-vo Prospekt, Moscow, Russia.
13. Yatsenko, S.S. (2005), *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryriminalnoho kodeksu Ukrayiny* [Scientific and Practical resume to Criminal Code of Ukraine], A.S.K., Kyiv, Ukraine.
14. Chuchaev, A.I. (2014), *Prestupleniya protiv lichnosti v ugolovnom prave Belarusi, Rossii i Ukrainy* [Crimes against the personality in criminal law of Belarus, Russia and Ukraine], Prospekt, Moscow, Russia.
15. Tyazhkova, I. (2002), “The illegal placing to the psychiatric hospital”, *Uholovnoe pravo*, no. 3, pp. 52-54.
16. Tasakov, S.V. (2008), *Nravstvennye osnovy norm uholovnogo prava o prestupleniyakh protiv lichnosti* [Moral bases of Criminal law statements about crimes against person], Yuridicheskiy tsentr Press, Saint Petersburg, Russia.
17. Dudorov, O.O. and Pysmenskiy, E.O. (2013), *Kryriminalne pravo (Osoblyva chastyna) : pidruchnyk* [Criminal law (Special part): textbook], «VD «Dakor», Kyiv, Ukraine.
18. Arhunova, Yu.N. (2011), “Criminal responsibility for the illegal placing to the psychiatric hospital”, *Nezavisimy psikhiatricheskiy zhurnal*, no. 4, available at : <http://npar.ru/journal/2011/4/06-argunova.htm>.
19. Kovalenko, V.V., Dzhuzha, O.M. and Savchenko, A.V. (2011), *Kvalifikatsiya zlochyniv, pidslidnykh orhanam vnutrishnikh sprav : navchalnyi posibnyk* [Qualification of crimes are in the competence of Agencies of internalaffairs: textbook], Atika, Kyiv, Ukraine.
20. Zubkova, V.I. (2005), *Otvetstvennost za prestupleniya protiv lichnosti po zakonodatelstvu Rossii* [Liability for crimes agints person according to the legislation of Russia], Norma, Moscow, Russia.
21. Gaukhman, L.D. and Maksimov, S.V. (2005), *Uholovnoe pravo. Osobennaya chast : uchebnik* [Criminal law. Special part: textbook], Eksmo, Moscow, Russia.
22. Korzhanskiy, M.Y. (2007), *Kvalifikatsiya zlochyniv : navchalnyi posibnyk* [Crimes qualification: schoolbook], Atika, Kyiv, Ukraine.
23. Busel, V.T. (2005), *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy (z dod. i dopov.)* [Great Dictionary of Modern Ukrainian (from ext. And supplemented).], VTF «Perun», Kyiv ; Irpin, Ukraine.
24. Andrushko, P.P., Goncharenko, V.G. and Fesenko, E.V. (2009), *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryriminalnoho kodeksu Ukrayiny : u 2 t. – T. 1* [Scientifically-practical resume for Criminal Code of UKraine: in 2 vol. – Vol. 1], Alerta ; KNT ; Tsentр uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine.
25. “Criminal Code of Belarus from July 9, 1999, № 275-3”, Official website of Ministry of Internal Affairs of Belarus, available at : <http://mvd.gov.by/main.aspx?guid=101163>.
26. “The Criminal Code of the Republic of Armenia of April 18, 2003”, the Official site of National Assembly of the Republic of Armenia, available at : <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus>.

27. Bigvava, Z.K. (2002), *Uholovnyi kodeks Gruzii* [Criminal Code of Georgia], Yuridicheskiy tsentr Press, Saint Petersburg, Russia.
28. "The criminal code of the Republic of Kazakhstan of July 3, 2014. № 226-V", *Sayt «Informatsionnye sistemy "Paragraf"»*, available at : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252.
29. "The Criminal Code of the Republic of Tajikistan of May 21, 1998", the National centre of the legislation at the President of Russian Federation, available at : <http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/codecs/>.

УДК 351.746.11: 35.083.1: 343.353

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОВЖИВАНЬ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ ПРАЦІВНИКІВ МИТНИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Головійчук Л.Т., к.ю.н., ст. викладач

*Університет митної справи та фінансів, вул. Дзержинського, 2/4, м. Дніпропетровськ, Україна
Alleexx79@mail.ru*

Статтю присвячено детермінантам, які обумовлюють вчинення злочинів працівниками митних органів та визначаються за допомогою загальноприйнятих термінів: «причини», «умови», «детермінанти», «фактори». Варто погодитись із вітчизняними дослідниками в тому, що, незважаючи на різні тлумачення цих термінів, вони розуміються як слова-синоніми, серед яких фактор має більш глибоке й змістовне наповнення. Фактор вважається родовим поняттям, що включає в себе всі види криміногенної детермінації (певну чисельність причин, умов та інших чинників конкретного явища, що об'єднуються за змістом, значенням та іншими критеріями). За змістом причини й умови злочинності поділяються на економічні, соціальні, соціально-психологічні, ідеологічні, політичні, правові, культурні, організаційно-управлінські, інформаційні.

Ключові слова: детермінанти, зловживання владою або службовим становищем, Державна фіскальна служба України, працівники митних органів, фактори злочинності.

ДЕТЕРМИНАНТЫ ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЯ ВЛАСТЬЮ И СЛУЖЕБНЫМ ПОЛНОМОЧИЕМ РАБОТНИКАМИ ТАМОЖЕННЫХ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ФИСКАЛЬНОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ

Головійчук Л.Т.

*Університет таможенної служби та фінансов, ул. Дзержинського, 2/4, г. Днепропетровск, Украина
Alleexx79@mail.ru*

Статья посвящена детерминантам, которые обуславливают совершение преступлений работниками таможенных органов и определяются с помощью общепринятых терминов: «причины», «условия», «детерминанты», «факторы». Стоит согласиться с отечественными исследователями в том, что, несмотря на различные толкования этих терминов, они понимаются как слова-синонимы, среди которых фактор имеет более глубокое и содержательное наполнение. Фактор считается родовым понятием, включающим в себя все виды криминогенной детерминации (определенную численность причин, условий и других факторов конкретного явления, объединяемые по содержанию, значению и другим критериям). По содержанию причины и условия преступности подразделяются на экономические, социальные, социально-психологические, идеологические, политические, правовые, культурные, организационно-управленческие, информационные.

Ключевые слова: детерминанты, злоупотребление властью или служебным положением, Государственная фискальная служба Украины, работники таможенных органов, факторы преступности.

DETERMINANTS OF ABUSE OF POWER AND OFFICIAL POSITION CUSTOMS OFFICERS STATE FISCAL SERVICE OF UKRAINE

Holoviychuk L.T.

*University of finance and customs, str. Dzerzhinsky, 2/4, Dnepropetrovsk, Ukraine
Alleexx79@mail.ru*

The article is devoted determinants, which are caused by the commission of crimes and employees of customs bodies determined by conventional terms: "reason", "conditions", "determinants", "factors". It is necessary to agree with the Russian researchers in the fact that, despite the different interpretations of these terms, they are understood as synonymous words among which factor has a deeper and more meaningful content. Factor is considered a generic term comprising all kinds of criminal determination (certain number of reasons, conditions and other factors specific

phenomena that are grouped by content, value and other criteria). On the content of the causes and conditions of crime are divided into economic, social, socio-psychological, ideological, political, legal, cultural, organizational, managerial, information. As pointed out in Ukraine high tax rates, inconsistent and contradictory tax legislation and give effect to the adoption of a large number of legislative acts regulating legal relations in the field of taxation, frequent changes in laws and ambiguity of interpretation constitute economic conditions in terms of determinants of crime. These determinants are traditionally to the fore, which is quite reasonable. Economic factors are the main reasons causing the aggravation of the crime situation in Ukraine, because the general economic crisis – imbalances in the economy, recession, falling living standards, etc. – creates a breeding ground for crime.

Economic factors in law enforcement crime appear somewhat peculiar. For example, for economic reasons and conditions should include the fact that customs officers DFSU not timely receive salaries. Besides, economic determinants must be considered low allowance customs officers. The young inspector of tax and customs matters IV grade, graduate student VMI system, the first year of service allowance receives about 3 thousand UAH. Inspector of tax and customs I rank, which is usually a person who has a term of service 10 years, are paid 4,5–5,0 thousand UAH. Getting rid of social security, benefits DFSU customs workers, like other law enforcement officers, the low level of material support, the inability to legally get an apartment - all this is a group of economic determinants. This includes the abolition of benefits for housing and communal services, the introduction of income tax, excluding family members of the employee's customs DFSU number of persons who have the right to be served in hospitals DFSU. Bold financial assistance is now also not made.

Key words: determinants, abuse of power or position, State Fiscal Service of Ukraine, customs officials, factors of crime.

Аналіз практики дотримання законів у правоохоронній діяльності митних органів України показує, що виконання правових норм під час здійснення функціональних обов'язків посадовими особами митних органів належним чином не забезпечується. Цьому сприяють існування корупції й хабарництва, зловживання владою або службовим становищем серед співробітників Державної фіскальної служби України, а саме серед працівників митних органів.

Проблемі протидії корупції в митних органах присвячено низку публікацій, зокрема П.П. Андрушка, Х.М. Ахметшина, З.О. Ашитова, М.І. Бажанова, О.Ф. Бантишева, В.І. Борисова, Я.М. Брайніна, Б.В. Волженкіна, Б.С. Волкова, А.В. Галахової, Л.Д. Гаухмана, В.О. Глушкова, Н.О. Гуторової, М.І. Даньшина, О.В. Тодошаківа, О.О. Дудорова, С.І. Дячука, І.Ш. Жорданія, Б.В. Здравомислова, Г.Г. Зуйкова, О.М. Ігнатова, В.І. Касинюка, В.Ф. Кириченка, С.В. Ківалова, О.Н. Колесниченко, М.Й. Коржанського, А.Н. Коржова, І.М. Коросташової, Г.А. Кригера, Л.Л. Круглікова, В.М. Кудрявцева, Б.О. Куринова, П.С. Матишевського, В.П. Малкова, М.І. Мельника, В.Е. Мельникової, В.Д. Меньшагіна, П.П. Михайленка, В.О. Навроцького, Б.С. Никифорова, М.І. Панова, А.О. Пінаєва, В.І. Рибачука, Р.А. Сабітова, А.Б. Сахарова, О.Я. Светлова, Л.В. Сердюка, Г.Р. Смолицького, В.І. Соловйова, К.І. Солнцева, А.А. Стрижевської, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, А.М. Трайніна, В.І. Тютюгіна, Б.С. Утевського, М.І. Хавронюка, С.О. Харитоніва, Г.І. Чангулі, В.М. Чхіквдзе, В.І. Шакуна, С.А. Шалгунової, О.М. Яковлева та інших учених.

Метою статті є вивчення проблемних питань детермінації зловживань владою або службовим становищем серед співробітників Державної фіскальної служби України (далі – ДФСУ), а саме працівників митних органів.

У вітчизняній кримінологічній науці Б.І. Медицьким запропоновано змістовно-часову періодизацію криміногенної ситуації в Україні в контексті соціального розвитку держави. Учений виділив такі її етапи:

- 1) злочинна експлозія (1991-1995 рр.) – різке зростання рівня злочинності;
- 2) стабілізація (1996-1999 рр.) – позитивні зміни в структурі й динаміці злочинності;
- 3) маятникове коливання рівня злочинності (1999-2005 рр.) [1, с. 4].

З 2005 р. до сьогодні можна було б, продовжуючи запропонований Б.І. Медицьким підхід, виділити етап відносної стабілізації (2006-2012 рр.) та етап різкого зростання рівня злочинності (з 2013 р. донині). Ми не ставимо завданням визначити етапи розвитку злочинності у сфері митної діяльності, проте зауважимо, що ті політичні й економічні процеси, які відбуваються в суспільстві, прямо пропорційно позначаються на показниках порушень законності працівниками митних органів ДФСУ. З огляду на таку періодизацію можна окреслити найбільш значущі детермінанти, що вплинули на сферу митної діяльності та криміногенну ситуацію в митних органах.

До речі, ці проблеми виникають не лише в працівників митниць ДФСУ, а й у митників Російської Федерації та Білорусі. Так, російський учений А.М. Варигін зазначає, що на цей час рівень матеріально-технічного забезпечення митних органів Федеральної митної служби Російської

Федерації є дуже низьким і не забезпечує потреби в техніці, засобах зв'язку й спостереження, виявлення та фіксації слідів злочинів, в озброєнні, що негативно позначається на результатах діяльності працівників митниць і сприяє зростанню правопорушень серед них. Низька заробітна плата працівників призводить до змінюваності кадрів, відсутності конкурсів на більшість посад, зниження авторитету правоохоронних органів. Більшість злочинів та інших правопорушень вчинено ними з метою покращення свого незадовільного матеріального становища [2, с. 108].

Таке становище працівників митниці Російської Федерації повністю співпадає зі станом працівників митниці України. Це підтверджується також матеріалами вітчизняних досліджень. Так, С.А. Шалгуновою було з'ясовано, що 88% опитаних працівників органів внутрішніх справ (до яких належали й митники) у 1998-1999 рр. вважали, що причиною службових зловживань у всіх правоохоронних органах є низька заробітна плата [3, с. 3, 7]. За даними нашого інтерв'ювання з'ясовано, що думка працівників митниці в 2011-2013 рр. не змінилася.

Представлена проблематика протидії правопорушенням і службовим злочинам у сфері правоохоронної діяльності митниць, зокрема й різним зловживанням, є питанням, яке постійно перебуває в полі зору керівництва ДФСУ. На нашу думку, забезпечення суворої дисципліни та законності в діяльності всіх органів і підрозділів митних органів, постійний та навіть тотальний контроль за діяльністю працівників митниць ДФСУ – єдиний засіб, який може в сучасних умовах сприяти підвищенню ефективності правоохоронної роботи в системі митниць, дотриманню прав і свобод людини й громадянина. Забезпечення законності в діяльності всіх структур митних органів та запобігання вчиненню правопорушень і злочинів потребують постійного вивчення, узагальнення всіх негативних змін і тенденцій, а також реальної й об'єктивної оцінки ефективності вживаних заходів щодо їх попередження.

Умовами ефективності профілактичної роботи, як вказують В.О. Глушков та В.І. Василичук, повинні виступати умови організаційно-управлінського характеру, обставини соціально-виховного характеру та умови нормативно-правового характеру [4, с. 104-107]. Відомо, що в суспільстві з ринковою економікою особливу небезпеку становлять різноманітні варіанти службових злочинів. Вони дестабілізують державу й суспільство. Такими незаконними проявами пронизані як держави з розвинутою ринковою економікою (наприклад, країни Європи та Америки), так і країни, ринкова економіка яких формується (наприклад, колишні республіки Радянського Союзу). Офіційна статистика не відображає реальні масштаби зловживань службовим становищем, оскільки воно має дуже високу латентність. Так, латентність зловживань службовим становищем складає близько 75% в органах влади й місцевого самоврядування. Серед правоохоронців відсоток випадків вчинення цього виду злочинів є таким же [4, с. 34]. На підставі цього з певною мірою вірогідності можна припустити, що в митних органах латентність зловживань службовим становищем не набагато менша, адже система митних органів є частиною державного апарату влади та перебуває в такому ж стані, як інші державні органи влади й місцевого самоврядування, є взаємопов'язаною з ними та залежить від них. Упродовж останніх 3–5 років спостерігається стійка тенденція до зростання кількості правопорушень серед працівників митниць, мають місце факти корупції, зловживань службовим становищем.

Причинами зниження активності правоохоронної системи в боротьбі зі зловживаннями службовим становищем виступають, на нашу думку, такі явища: по-перше, значна складність доказування як факту зловживання службовим становищем; по-друге, використання посадових та особистих зв'язків службовою особою, яка підозрюється в зловживанні владою чи службовим становищем; по-третє, занурення всього підрозділу митниць ДФСУ в постійне зловживання владою або службовим становищем. Питома вага осіб, які вчиняють зловживання владою чи службовим становищем, є найбільшою серед службових злочинів. Поведінка службової особи, яка вчиняє зловживання владою, проявляється у відхиленні особи, уповноваженої на виконання функцій держави, у своїй службовій діяльності від норм, встановлених правовими актами, тобто йдеться про зміну мотивації діяльності, ціннісних орієнтацій, трансформацію законослухняної особи в корупціонера. Обіймаючи певну посаду, така особа вважає за можливе неправомірно використати надані їй повноваження у власних інтересах та інтересах інших осіб; зайнявши відповідну посаду, особа вже орієнтується на протиправне використання владних повноважень для наживи, вона цілеспрямовано йде до влади, щоб вчиняти такі злочини.

Особливо небезпечним проявом вчинення співробітниками митниць зловживань службовим становищем є їх участь у діяльності злочинних угруповань, а іноді й безпосереднє керівництво ними. Так, наприклад, ГУМВС України в м. Києві викрито злочинне угруповання, яке діяло на території

Автономної Республіки Крим, м. Києва, Донецької, Київської, Луганської, Львівської, Харківської й інших областей та яке очолював колишній старший оперуповноважений в особливо важливих справах Боярського відділу по боротьбі з організованою злочинністю при УБОЗ ГУМВС України в Київській області І.І. Гончаров (звільнений з органів внутрішніх справ). До складу вказаної злочинної групи увійшли 8 осіб, з яких 4 були працівниками органів внутрішніх справ, 2 – працівниками митниць ДФСУ, а ще 2 – цивільні особи [5]. Зміст протиправної діяльності полягав у вчиненні службових зловживань та отриманні хабарів за заниження сум ввезених товарів (автомобілів) на територію України та їх оформлення в ДАІ. Це є вже певною професіоналізацією під час вчинення злочинів.

Як вважає А.І. Гуров, професійна злочинність – це сукупність злочинів, що вчиняються з метою отримання основного чи додаткового доходу особами, для яких характерний кримінальний професіоналізм. На думку вченого, кримінальний професіоналізм – це різновид злочинного заняття, яке є для суб'єкта джерелом засобу існування, потребує необхідних знань і навичок для досягнення кінцевої мети, обумовлює певні контакти з антисуспільним середовищем та визначає стійкий вид злочинного заняття (скоєння переважно однорідних злочинів) [6, с. 237-238].

Суттєве значення для попередження злочинності у сфері службової діяльності працівників митних органів має також дослідження її соціальних детермінант. До соціальних причин та умов зловживань працівників митних органів можна віднести соціальну напругу як у самій системі митниць, так і у відносинах митниць ДФСУ та суспільства в цілому. Зазначена напруга зумовлюється постійною нестабільністю їх діяльності. Реформа правоохоронної системи України, що триває вже багато років, не лише надає невпевненості працівникам митниць ДФСУ в завтрашньому дні, а й не сприяє розвитку координації тих чи інших органів кримінальної юстиції в протидії злочинності.

Однією із соціальних детермінант злочинності працівників митниць ДФСУ, як і інших правоохоронців, є тісне зіткнення працівників митниць зі злочинністю. Так, І.І. Карпець ще в 1992 р. зазначив: «Не меншою трагедією для співробітників правоохоронних органів є те, що вони підлягають зворотному впливу самого злочинного світу. Вони бачать зло насильницької злочинності та самі звикають до застосування насилля» [7, с. 371]. До соціальних причин зловживань працівників митниць ДФСУ необхідно віднести, на думку М.А. Удовиченка, також поширення серед них пияцтва, а в низці випадків – і наркотизму [8, с. 106]. До соціальних причин можна також віднести різні сімейно-побутові проблеми. Соціально-психологічні й ідеологічні фактори злочинності свідчать про те, що громадяни України, які живуть лише за рахунок продажу власної фізичної та інтелектуальної праці, спостерігаючи злочинний плин економічних реформ (приватизації, зовнішньоекономічних та інших скандальних махінацій), почувають себе ошуканими й обдуреними та стають на хибний шлях дрібного кримінального бізнесу, поступово поширюючи коло злочинних діянь.

Соціально-психологічні причини й умови злочинності працівників митних органів, у тому числі й зловживань, проявляються також у негативному впливі на працівника митниці певного соціально-психологічного середовища та неадекватному реагуванні працівника на такий вплив. До ідеологічних причин та умов злочинності можна віднести те, що на сьогодні фактично відсутня комплексна ідеологія правоохоронної діяльності позитивного характеру. Дуже часто агресія, насильство, корупція, що насаджуються засобами масової інформації (далі – ЗМІ), пов'язуються з діяльністю правоохоронних органів, унаслідок чого в суспільстві складається певний стереотип, що всі працівники правоохоронних органів є продажними, їх не цікавлять проблеми пересічних громадян [9, с. 106]. Також варто зазначити, що останнім часом у ЗМІ досить широко обговорюються питання «перевертнів у погонах», що не може не впливати негативно на стан свідомості суспільства й самих правоохоронців. І самі міністри митних структур, керівники регіональних управлінь митних органів часто вживають такі терміни, при цьому не лише визнаючи існування такого явища, а й підтверджуючи його поширення серед працівників митниць.

Як зазначає Н.П. Матюхіна, причинами, що зумовлюють існування корупції в правоохоронних структурах зарубіжних країн, зокрема й у поліції, називають зручну нагоду, політичний вплив, аморальність і некультурність, байдужість, некерованість, ізоляцію від суспільства, низький професійний та освітній рівні, незадовільне грошове забезпечення, відсутність належного контролю й нагляду [10, с. 111]. Із цим необхідно погодитись певною мірою. Крім того, занепад морально-психологічних норм, падіння загального культурного рівня населення й освітнього рівня молоді – це основні причини, викликані негативними соціально-психологічними та ідеологічними факторами в країні. Звикання населення до кримінальної поведінки, яка приносить прибутки, загальний правовий нігілізм призводять до нових злочинів, раніше не відомих або менш поширених в Україні.

Нелегальний вивіз робочої сили за кордон, торгівля дітьми й людськими органами для трансплантування, повальне вживання наркотичних засобів і міждержавна торгівля ними – це лише частина кримінальних явищ нашого суспільства.

Інтенсивність їх впливу значною мірою залежить від емоційної та психологічної напруги в суспільстві, яку посилюють витрати й недоліки реформ, що проводяться. У цей час утверджується думка про необхідність ідеологічної роботи з працівниками митниць ДФСУ. Зокрема, керівництво митних органів ДФСУ поставило завдання реформувати систему основ служби в митницях, реформувати систему діяльності зі зміцнення духовно-моральних основ служби в органах, відновити роботу громадської самодіяльності, почати виховання молоді, відновити інститут наставництва. Ідеологічний вакуум, що виник після швидкого руйнування традиційної системи моральних цінностей, загальне зниження культури населення, у тому числі правової, тенденції всездозволеності, правовий нігілізм і відсутність правосвідомості в більшій частині населення заповнюються очікуванням подарованих, а не зароблених власною працею матеріальних благ. Прагнення до задоволення життєвих потреб за типом західного способу життя спричиняє розповсюдження в масовій свідомості культу наживи будь-яким шляхом, переважно кримінальним.

Тому не дивно, що в таких умовах у ставленні населення до митних органів (як одного із суб'єктів правоохоронної діяльності, який є близьким до пересічного громадянина) існує усталена та всезростаюча напруга й незадоволеність їх діяльністю щодо охорони громадської безпеки й порядку. У суспільстві склався вкрай низький рівень довіри до правоохоронців. І це прямий результат того, що до їх лав потрапило чимало тих, хто зухвало зневажає закон, службовий обов'язок та офіцерську честь. Загрузнувши в корупції, ці люди псують репутацію всієї правоохоронної системи, усієї держави. Явище злочинності в погонах набуло масштабів соціальної епідемії. Про це свідчать оперативні факти й результати соціологічних досліджень [11]. При цьому важливо вказати, що люди не задоволені діяльністю митниці не лише в професійному аспекті, а й у плані її відносин із населенням: митні органи, як вважають громадяни, не лише неефективно виконують свою функцію гаранта й захисника безпеки та прав громадян, а й самі часто виступають порушниками цих прав (образливе ставлення до громадян, застосування заходів фізичного та психологічного насильства, вимагання тощо).

Таким чином, основні детермінанти вчинення зловживань владою або службовим становищем працівниками митних органів ДФСУ є такими:

- 1) низький рівень контролю з боку керівництва ДФСУ за діями своїх підлеглих;
- 2) відсутність соціального контролю за діяльністю й законністю під час виконання службових і професійних обов'язків працівниками митних органів ДФСУ;
- 3) кругова порука та прихованість протиправних дій як рядовими працівниками, так і їх керівниками на всіх рівнях;
- 4) загальна терпимість населення до проявів корупції й поблажливе ставлення до чиновників, які отримують неправомірні вигоди від зацікавлених осіб;
- 5) відносно високий рівень бюрократії в митних і податкових органах, поєднаний із «людським фактором», що створює негативні наслідки;
- 6) в Україні не ведуться єдина інформації, аналітичні звіти чи довідки про стан дисципліни й законності в митних органах ДФСУ, що свідчить про закритість системи, непрозорість діяльності її чиновників;
- 7) відсутність економічної освіти в 70% працівників, а також своєчасного та якісного проведення курсів підвищення кваліфікації;
- 8) недостатній рівень правової культури працівників митних органів ДФСУ;
- 9) відсутність системи в заслуховуванні в територіальних органах прокуратури результатів діяльності митних органів ДФСУ, розташованих на територіях обслуговування органів прокуратури;
- 10) відсутність дієвого контролю з боку керівництва й контролюючих інстанцій (ВБ, фінансових відділів) за працівниками митних органів ДФСУ, які проводять зовнішньоекономічні операції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методичні рекомендації з виявлення, документування та розслідування злочинів у сфері службової діяльності. – К. : ГСУ, ДДСБЕЗ, ГУБОЗ МВС України, 2004. – 75 с.
2. Варыгин А.Н. Особенности воздействия на преступность сотрудников органов внутренних дел [Электронный ресурс] / А.Н. Варыгин // Уголовное право. – 2003. – № 3. – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/586255/>.
3. Шалгунова С.А. Сучасні кримінологічні проблеми обліку злочинів / С.А. Шалгунова, О.О. Шевцова // Сучасні проблеми розвитку державності та напрями їх вирішення через призму правотворчої діяльності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20-21 травня 2014 р.). – Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2014. – С. 79-81.
4. Глушков В.О. Щодо запобігання хабарництву органами внутрішніх справ / В.О. Глушков, В.І. Василичук // Проблеми запобігання злочинам у сфері господарської діяльності : матеріали наук.-практ. семінару (Харків, 9 листопада 2004 р.) ; редкол. : В.В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – С. 104-107.
5. Сэттер Д. Три кита разрухи / Д. Сэттер // Независимая газета «Политэкономия». – 1999. – № 1. – С. 7.
6. Про утворення Державного науково-дослідного інституту митної справи : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 852 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua.
7. Дані Державної митної служби України про стан та структуру злочинів і правопорушень у сфері службової діяльності за 2008-2013 рр. [Електронний ресурс] // Міністерство доходів і зборів України. – Режим доступу : <http://minrd.gov.ua/>.
8. Коваленко В.В. Профілактика економічної злочинності в Україні : концептуальні засади, організаційно-правові основи, проблеми управління : монографія / В.В. Коваленко. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 420 с.
9. Усольцева Г.В. Проблеми використання особистих речей співробітників на робочих місцях / Г.В. Усольцева // Митна політика та актуальні проблеми економічної безпеки України на сучасному етапі : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2010. – Т. 1. – С. 258-259.
10. Мельникова В.Е. Ответственность за взяточничество : учеб. пособие / В.Е. Мельникова. – М. : ВЮЗИ, 1982. – 57 с.

REFERENCES

1. (2004), *Metodychni rekomendatsiyi z vyyavlennya, dokumentuvannya ta rozsliduvannya zlochyniv u sferi sluzhbovoyi diyalnosti* [Methodological recommendations about identifying, documenting and investigating crimes related service activities], GSU, DDSBEZ, GUBOZ MVS Ukrayiny, Kyiv, Ukraine.
2. Varyhin, A. (2003), “Features of influences to criminality to police officers”, *Uholovnoe pravo*, no. 3, available at: <http://www.twirpx.com/file/586255/>.
3. Shalgunova, S.A. and Shevtsova, O.O. (2014), “Modern criminological problems of crimes accounting”, *Suchasni problemy rozvytku derzhavnosti ta napryamy yikh vyrishennya cherez pryzmu pravotvorchoyi diyalnosti : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Modern problems of statehood and directions for their solving through the prism of legislative activity: materials of International scientific and practical conference], Association of students-lawyers, Kharkiv, May 20-21, 2014, pp. 79-81.
4. Hlushkov, V.O. and Vasilinchuk, V.I. (2004), “About contrariety to the Agencies of internal affairs corruption”, *Problemy zapobihannya zlochynam u sferi hospodarskoyi diyalnosti : materialy nauk.-prakt. seminaru* [Problems of contrariety to the crimes in the field of commercial activity: materials of scientific and practical seminar], Kharkiv, November 9, 2004, pp. 104-107.
5. Setter, D. (1999), “Three pillars of ruin”, *Nezavisimaya hazeta «Politekonomiya»*, no. 1, p. 7.

6. "About appearing of State scientific and research institute of custom": Resolution of Cabinet of Ministers from September 24, 2008 № 852, available at : www.kmu.gov.ua.
7. "Data of State Custom Service of Ukraine about condition and structure of crimes and infractions in the sphere of official activity by 2008-2013 period", Ministry of Revenues and Duties of Ukraine, available at : <http://minrd.gov.ua/>.
8. Kovalenko, V.V. (2004), *Profilaktyka ekonomichnoyi zlochynnosti v Ukrayini : kontseptualni zasady, orhanizatsiyno-pravovi osnovy, problemy upravlinnya : monohrafiya* [Prevention of economic crime in Ukraine: conceptual framework, organizational and legal framework, management problems: monograph], Vyd-vo National university of internal affairs, Kharkiv, Ukraine.
9. Usoltseva, H.V. (2010), "Problems of personal things of collaborators using at the working places", *Mytna polityka ta aktualni problemy ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny na suchasnomu etapi : materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. molodykh uchenykh* [Custom policy and actual problems of economic security of Ukraine at the modern stage: materials of III International Scientific and Practical Conference of Young Scientists], Academy of custom service of Ukraine, Dnipropetrovsk, 2010, vol. 1, pp. 258-259.
10. Melnikova, V.E. (1982), *Otvetstvennost za vzyatochnichestvo : ucheb. posobie* [Responsibility for corruption: schoolbook], VYuZI, Moscow, Russia.

УДК 343.973+343.352+343.353+340.5

РЕАЛІЗАЦІЯ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ЗАХОДІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Трепак В.М., к.ю.н., професор

*Національна академія Служби безпеки України, вул. О. Трутенка, 22, м. Київ, Україна
polischuk2007@ukr.net*

Стаття присвячена дослідженню вжитих заходів антикорупційної стратегії України на сучасному етапі, визначенню видів корупційних діянь і перспективних напрямків протидії корупції в Україні. Обґрунтовано доцільність застосування диференційованого підходу при плануванні та реалізації заходів протидії корупції.
Ключові слова: корупція, антикорупційна діяльність, протидія, запобігання, бізнес-омбудсмен, електронні закупівлі.

РЕАЛИЗАЦИЯ АНТИКОРРУПЦИОННЫХ МЕР В УКРАИНЕ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ

Трепак В.М.

*Национальная академия Службы безопасности Украины, ул. А. Трутенко, 22, г. Киев, Украина
polischuk2007@ukr.net*

Статья посвящена исследованию применяемых мер антикоррупционной стратегии Украины на современном этапе, определению видов коррупционных деяний и перспективных направлений противодействия коррупции в Украине. Обоснована целесообразность применения дифференцированного подхода при планировании и реализации мер противодействия коррупции.
Ключевые слова: коррупция, антикоррупционная деятельность, противодействие, предотвращение, бизнес-омбудсмен, электронные закупки.

ANTI-CORRUPTION MEASURES PERFORMANCE IN UKRAINE: CURRENT STATE AND PROSPECTS OF IMPLEMENTATION

Трепак V.M.

*National academy of security service of Ukraine, str. Trutenko O., 22, Kyiv, Ukraine
polischuk2007@ukr.net*

The article is dedicated to the researching of used measured of anti-corruption strategies of Ukraine at the modern state. It's noted that realization of anti-corruption measures has to be to be differentially carried out considering the

corruption dissimilarity as the social action. It's offered the dividing of corruption actions by the content motive party into such types: actions which are caused by the polarization of population in connection with the essential difference in profits, influence of unstable economic situation, unbalance in politic decisions in state which are carried out for additional profit getting, actions, motivations of which are connected with the non-stop getting additional profit and performance of which is caused by job rank, implementation of mediation services for a fee using the "useful" connections, receiving "kickbacks" for the decision; actions related to shadow lobbying the interests of corporate groups, run by officials.

Considering the types of corruption actions, it's useful to formulate the three-level model of anti-corruption activity.

The corruption minimizing at the first (the lowest) level only with retaliatory measures which are used by the specially authorized methods agencies, hardly possible considering that almost all population of Ukraine live under breadline but getting of additional profit by the performance corruption actions of above mentioned type is caused by low population profits. Therefore the perspective measures of contrariety at the first level are considered the population life level increasing, non-stop monitoring and control the governmental decisions by population, extension of such decisions in the mass media, population reporting about results of anti-corruption measures, performance of anti-corrupting propaganda.

For the neutralization of other type corruption displays, it's necessary to consider the list of special requirements which encourage its existing. One of that is the riskiness in business opening and leading by the international companies in Ukraine. At the second state of contrariety, it's considered as useful the performance of wide informational company about business ombudsman Rada activity, creation of methodological support for business protection in interests, reporting about the results of concrete appealing and also the active social protection of state workers.

At the third level of contrariety, it should be demonstrated the politic will of state authority in the case of corruption actions by state workers. Persons are connected with the corruption action must lose the possibility to obtain the state job places as persons who caused the civil public and acted against the state interests.

Key words: corruption, anti-corruption activity, contrariety, prevention, business-ombudsman, electronic purchasing.

Корупція зумовлює недовіру до держави та заважає співпраці на міжнародному рівні, виступає бар'єром для залучення іноземних інвестицій, розбалансовує економічну та політичну стабільність у країні, створює штучні перепони для налагодження діалогу влади та громадськості. Тому проблема мінімізації рівня корупції визнається одним із пріоритетних завдань держави. З промови Джо Байдена: «В Україні є ще один шанс – і дуже важливо для України забезпечити процвітання та бути частиною безпечної Європи, але потрібно викоринити ракову пухлину корупції» [1].

Проблема корупції була предметом дослідження багатьох вчених, але найбільш вагомий внесок у розробку цієї тематики здійснений у працях П.П. Андрушка, Л.В. Багрій-Шахматова, О.Ю. Бусол, В.О. Глушкова, О.М. Костенка, М.І. Мельника, Є.Д. Скулиша, М.І. Хавронюка тощо.

Поширення корупції є показником і критерієм рейтингу держав світу в різних сферах діяльності, тому тема корупції ніколи не залишається поза увагою. Враховуючи стан цієї проблеми в Україні, протидія корупції потребує рішучих і спланованих дій.

Створення системи органів, уповноважених здійснювати протидію корупції, є передумовою реалізації антикорупційної стратегії. Але головною вимогою впровадження зазначеної державної політики є переформатування умов, за яких мають впроваджуватися заходи антикорупційної діяльності. На сучасному етапі створюються переважно додаткові умови для реалізації запланованих заходів антикорупційної стратегії в Україні.

Метою статті є аналіз запроваджених заходів Антикорупційної стратегії та визначення перспективних напрямів протидії корупції в Україні.

Заходи протидії корупції в Україні визначені в Законі України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки», Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану першочергових заходів з подолання корупції». Цей комплекс заходів протидії корупції запроваджується не одночасно та реалізуються не повною мірою.

Настання реальних антикорупційних змін в Україні, за дослідженнями «Transparency International Україна», можливо досягти, якщо здійснити п'ять негайних кроків:

- належним чином запуснути роботу нових антикорупційних органів, ухваливши правки до антикорупційних законів і передбачивши необхідні ресурси на створення інституцій і добір кваліфікованих кадрів;

- невідкладно ухвалити розроблене експертами законодавство про повну прозорість фінансів політичних партій і виборчих кампаній;
- на основі прийнятої Антикорупційної стратегії України розробити деталізований план дій Кабінету Міністрів у сфері протидії корупції, до виконання якого залучити широку громадськість та медіа;
- забезпечити реальне розкриття даних державних реєстрів, передусім реєстру нерухомості та земельного кадастру;
- розпочати регулярні перевірки публічних службовців на доброчесність, у тому числі через зіставлення стилю їх життя із задекларованими майном і статками [2].

Реалізація антикорупційних заходів, на наш погляд, має відбуватися диференційовано, з урахуванням неоднорідності корупції як соціального явища. Одним із визначальних факторів, що зумовлює її неоднорідність, є мотивація корупційної поведінки.

Мотивація перебуває в прямому зв'язку з актуалізацією потреби, і пошук предмету потреби перетворює її на мотив поведінки [3, с. 87]. З урахуванням цього прояви корупції слід вирізняти за змістовною стороною мотиву злочинної поведінки. Враховуючи вищезазначене, вважаємо за доцільне запропонувати розподіл корупційних діянь за змістовною стороною мотиву на такі види:

- корупційні діяння, що вчиняються для отримання додаткового прибутку. Така потреба зумовлена поляризацією статків населення у зв'язку з суттєвою різницею в доходах, впливом нестабільної економічної ситуації, стрімким рівнем інфляції, неврівноваженістю політичних рішень в державі;
- корупційні діяння, мотивація яких пов'язана з отриманням постійного додаткового джерела доходів. Вчинення відповідних незаконних дій пов'язане з використанням службового становища, виконанням посередницьких послуг за винагороду з використанням «корисних» зв'язків, отриманням «відкатів» за прийняте рішення;
- корупційні діяння, пов'язані з тіншовим лобізмом інтересів корпоративних груп, якими опікуються високопосадовці.

З урахуванням видів корупційних діянь доцільно сформувати трирівневу модель антикорупційної діяльності. Єдиний алгоритм дій не може визнаватися панацеєю на кожному з рівнів протидії, тому має бути чітко виражений диференційований підхід.

Мінімізація корупції на першому, найнижчому рівні лише репресивними засобами, що застосовуються спеціально уповноваженими органами, навряд чи можлива. Так, результати дослідження рівня життя українців, проведеного ООН, довели, що майже все населення України живе за межею бідності. Згідно зі стандартами ООН, за межею бідності живуть люди, які в день витрачають до \$5. Експерти підрахували, що прожитковий мінімум в Україні – 33,5 грн на день (\$1,5) [4]. Тобто отримання додаткового прибутку при вчиненні корупційних дій значною мірою зумовлене насамперед низькими доходами населення. І саме це має враховуватися при визначенні стратегій антикорупційної діяльності.

Погоджуємося з думкою дослідників, що без залучення громадськості неможливо мінімізувати рівень корупції цього виду, оскільки на нижніх рівнях управління корупція малосприйнятлива до владних імпульсів, що надходять зверху. Тому реалізація державними органами програм протидії корупції має поєднуватися з активним залученням до цього процесу громадськості, а також засобів масової інформації [5, с. 89].

Прояв активної позиції громадян, громадянського суспільства та контроль за прийнятими рішеннями державних органів і місцевого самоврядування мають створити умови, за яких держслужбовці, підприємці та громадяни поступово відмовляться від застосування корупційних практик у своїй діяльності.

Саме високопосадовці держави мають проявляти принципову позицію щодо системної протидії корупції. Усі кроки влади мають підтримуватися, а виконання рішень контролюватися громадянами та їх об'єднаннями.

Реальною метою України у протидії корупції має бути зниження її рівня до такого, який не буде перешкодою для розвитку громадянського суспільства та держави.

Для нейтралізації корупційних проявів другого виду варто врахувати ряд особливих умов, що сприяють існуванню такої корупції. Антикорупційна група Американської торгової палати провела дослідження щодо сприйняття корупції в Україні. Були опитані представники бізнесу – компанії, що займаються сільським господарством, фінансами, енергетикою, охороною здоров'я, ІТ, бухгалтерським обліком, харчуванням та рітейлом (реалізація товарів безпосередньо споживачам). Серед опитаних компаній 87% становлять міжнародні компанії. Майже всі (98%) вважають, що корупційні практики є поширеними в Україні: 87% опитаних вважають, що корупція поширена в судах, 61% – у прокуратурі, 39% – у місцевій владі, 36% – у центральній владі. Найбільш поширеними корупційними практиками, на думку опитаних, є вимагання хабара (82%), зловживання службовим становищем (75%), вимагання відкату, щоб виграти тендер (52%) [6].

Аналіз результатів цього дослідження дає підстави стверджувати, що відкриття бізнесу в Україні для міжнародних компаній є ризикованою справою. Разом з тим варто відзначити певну позитивну динаміку в цій сфері. Так, у рейтингу світового банку «Doing Business 2016» Україна за показником легкості ведення бізнесу посідає місце 83 серед 189 країн світу (у 2014 р. – місце 112, у 2015 р. – місце 87) [7].

У 2015 році в Україну інвестиції надходили зі 133 країн світу. Із країн ЄС з початку року внесено 33 154,9 млн. доларів інвестицій (77,4% від загального обсягу акціонерного капіталу), з інших країн світу – 9 696,4 млн. доларів (22,6%) [8].

Враховуючи важливість цього питання, з метою активізації роботи з розвитку та реалізації інвестиційного потенціалу України, збільшення обсягу іноземних інвестицій, підтримки пріоритетних інвестиційних проектів, поліпшення інвестиційного клімату в державі, забезпечення захисту прав інвесторів, сприяння ефективній взаємодії інвесторів з державними органами у грудні 2014 року Указом Президента України утворено Національну інвестиційну раду. Також одним із пріоритетних завдань Ради бізнес-омбудсмена, що створена з метою представництва та захисту інтересів бізнесу в державних органах, є сприяння підвищенню інвестиційної привабливості України.

Серед заходів запобігання корупції в приватному секторі з метою усунення корупційних передумов ведення бізнесу, формування сприятливого бізнес-клімату та нетолерантного ставлення бізнесу до корупції утворено Раду бізнес-омбудсмена. Завданням Ради визначено установити діалог з бізнесом з метою підвищення рівня обізнаності про корупційні ризики, отримання порад від бізнесу щодо реформування відповідного законодавства для обмеження можливостей для корупції [9].

У звіті за третій квартал 2015 р. керівник Ради бізнес-омбудсмена визначає перспективність діяльності, оперуючи такими даними: отримано 197 скарг, що на 14% більше, ніж у попередньому кварталі. Успішно закрито 40 справ з прямим фінансовим впливом понад 115 мільйонів гривень [10]. На наш погляд, оцінювати ефективність такої діяльності передчасно, адже переважно діяльність цього інституту проводиться для налагодження умов роботи (формальних процедур). Очевидно, оперативність і об'єктивність прийнятих бізнес-омбудсменом рішень перевірятиметься часом, рівнем довіри й ефективністю діяльності.

Важливою складовою антикорупційної діяльності на другому рівні має бути соціальний захист держслужбовців. Результати економічних досліджень засвідчують, що дешева праця держслужбовця насправді дуже вартісна для суспільства, і він має отримувати за працю належну винагороду, що зменшить ймовірність сумнівних заробітків на робочому місці чи за його межами. Однак підвищення зарплати державним службовцям саме по собі не здатне вирішити проблему корупції. Щоб досягти справжнього «перелому ситуації», необхідно підвищити соціальний статус держслужбовця, суттєво змінити систему трудових контрактів, зробити процедуру прийняття рішень чіткою та прозорою [5, с. 87]. Тільки чітка регламентація всіх процедур може знищити підґрунтя для зловживань. Крім того, держава має реально (а не декларативно) заохочувати бездоганну роботу держслужбовців.

У Законі України «Про державну службу», який прийнято 10.12.2015 р. (набрання чинності відбудеться 01.05.2016 р.), зроблено спробу на законодавчому рівні прописати ряд положень, що детально регламентують порядок проведення конкурсу на зайняття вакантної посади, порядок роботи конкурсної комісії тощо [11]. У тексті нового закону (ст.ст.8, 10, 61) детально регламентовано вимоги, обмеження й обов'язки держслужбовця. Водночас аналіз положень розділу VI «Оплата праці, заохочення та соціальні гарантії» не дає підстав визнати задекларовані стандарти високими соціальними гарантіями державної служби.

У ст.49 зазначеного Закону вказано, що держава забезпечує *достатній* рівень оплати праці державним службовцям для професійного виконання посадових обов'язків, заохочує їх до результативної, ефективної, добросесної та ініціативної роботи. Зважаючи на сучасний розмір зарплат держслужбовців, цей стан речей не відповідає реаліям сьогодення. Запроваджені положення не змінять ситуації. Відкритим залишається питання, як має співвідноситись виконання посадових обов'язків з оплатою праці, хто визначатиме рівень достатності. Домінуючим залишається вплив суб'єктивного бачення керівника підрозділу. З урахуванням визначальної ролі економічного чинника питання залишається привабливо викладеним лише на папері. І зрушити з місця механізм протидії корупції без належного соціального забезпечення держслужбовців, на наш погляд, неможливо. Отже, проблема поки залишається невирішеною.

Водночас умови співпраці мають бути регламентовані та прозорі. Так, пунктом 14 Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану першочергових заходів з подолання корупції» від 2.07.2014 р. [12] визначено за необхідне запровадження системи електронних державних закупівель, що мусить завдяки відкритості всіх процедур суттєво знизити ризик проведення корумпованих закупівель.

На сьогодні існує тільки пілотний проект електронної системи публічних закупівель «ProZorro». Відповідна система надає можливість після закінчення тендеру ознайомитися з пропозиціями усіх учасників та оскаржити результати торгів. У більшості країн світу «ProZorro» вважається найкращою моделлю державних електронних закупівель [13]. Протягом року система електронних закупівель, що мала б діяти на повну потужність на загальнодержавному рівні, працює лише в пілотному режимі. Переведення всіх бюджетних закупівель в електронну форму дасть можливість для проведення незалежного моніторингу, оцінювання ефективності процедури закупівель, а також результатів виконання контрактів. Застосування положень Закону України «Про публічні закупівлі», що прийнятий Верховною Радою України, закріплює широкі повноваження для здійснення громадського контролю за процедурою публічних закупівель. Громадські організації, журналісти чи просто свідомі громадяни можуть контролювати використання державних коштів онлайн завдяки модулю аналітики, матимуть доступ до всієї інформації про публічні закупівлі та зможуть проаналізувати її [14].

На третьому рівні заходи антикорупційної діяльності залежать від політичної волі верхівки влади. Причетні до корупційних діянь високопосадовці мусять втратити можливість займати державні посади, бо викликали недовіру громадськості та діяли всупереч інтересам держави. Відповідно, Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення [15], має використовуватись для перевірки державними органами при призначенні на посади незалежно від політичної належності кандидата.

Викладене у статті обґрунтовує доцільність застосування диференційованого підходу при плануванні та реалізації заходів протидії корупції. Залежно від змісту мотивації корупційної поведінки автором запропонована трирівнева система таких заходів.

Перспективними заходами протидії на першому рівні вважаються покращення рівня життя населення, постійний моніторинг і контроль громадськістю рішень влади, висвітлення таких рішень у засобах масової інформації, інформування населення про результати антикорупційних заходів, проведення антикорупційної пропаганди. На другому рівні протидії вважається за доцільне здійснення широкої інформаційної кампанії щодо діяльності Ради бізнес-омбудсмену, створення методичної підтримки для захисту інтересів бізнесу, інформування щодо результатів вирішення конкретних звернень. На третьому рівні протидії має бути продемонстрована політична воля керівництва держави в разі вчинення корупційних діянь посадовими особами.

Саме різнорівнева система заходів протидії корупційним діянням може мінімізувати рівень корупції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Д. Байден оголосив, за яких умов США дають Україні ще один шанс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://24tv.ua/bayden_ogolosiv_za_yakih_umov_ssha_dayut_ukrayini_shhe_odin_shans_n637858.
2. І через рік після майдану Україна лишається найкорумпованішою країною Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ti-ukraine.org/corruption-perceptions-index-2014/press-release.html>.
3. Зелинский А.Ф. Криминология : курс лекцій / А.Ф. Зелинский. – Х. : Прапор, 1996. – 260 с.

4. ООН : 80% українців живуть за межею бідності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/news/-/367014/oon-80-ukrayintsiv-zhyvut-za-mezheyu-bidnosti>.
5. Юхачев С.П. Экономический инструментарий борьбы с коррупцией / С.П. Юхачев // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2009. – № 2. – С. 86-89.
6. Бізнес оптимістично оцінює перспективи боротьби з корупцією в 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ti-ukraine.org/news/5623.html>.
7. Doing business Measuring Business Regulations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>.
8. Інвестиційний клімат в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unesco.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/invest-climat>.
9. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки : Закон України від 14.10.2014 р. № 1699-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1699-18?nreg=169918&find=1&text>.
10. Квартальний звіт (третій квартал 2015) Ради бізнес-омбудсмен [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://boi.org.ua/media/uploads/q3report/q3_2015_report_ua.pdf.
11. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
12. Про затвердження плану першочергових заходів з подолання корупції : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 647-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/647-2014%D1%80>.
13. ProZorro – пілотний проект електронної системи публічних закупівель [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://prozorro.org/http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/647-2014-%D1%80/print1444306555738842>.
14. Все буде Prozorro : 7 фактів про боротьбу з корупцією у публічних закупівлях [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ti-ukraine.org/news/media-about-us/5711.html>.
15. Відомості Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://corrupt.informjust.ua/main/result>.

REFERENCES

1. “J. Biden announced the requirements by which the USA gives to Ukraine one more chance”, available at : http://24tv.ua/bayden_ogolosiv_za_yakih_umov_sshha_dayut_ukrayini_shhe_odin_shans_n637858.
2. “After one year after Maydan, Ukraine still remains the most corrupted country in Europe”, available at : <http://ti-ukraine.org/corruption-perceptions-index-2014/press-release.html>.
3. Zelinskiy, A.F. (1996), *Kriminolohiya : kurs lektsiy* [Criminology : course of lectures], Prapor, Kharkiv, Ukraine.
4. “UN : 80% of Ukrainians live under breadline”, available at : <http://news.finance.ua/ua/news/-/367014/oon-80-ukrayintsiv-zhyvut-za-mezheyu-bidnosti>.
5. Yukhachev, S.P. (2009), “Economic tools in fight against corruption”, *Vestnik Saratov state social economic university*, no. 2, pp. 86-89.
6. “Business optimistically estimates the perspectives in fight against corruption in year 2016”, available at : <http://ti-ukraine.org/news/5623.html>
7. “Doing business Measuring Business Regulations”, available at : <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>.
8. “Investment climate in Ukraine ”, available at : <http://unesco.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/invest-climat>.

9. "About basis of anti-corruption policy in Ukraine (Anti-corruption strategy) for year 2014-2017 : Law of Ukraine from 14.10.2014 № 1699-VII, available at : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1699-18?nreg=169918&find=1&text>.
10. "Quarterly report (third quartile 2015) Council of business ombudsman", available at : https://boi.org.ua/media/uploads/q3report/q3_2015_report_ua.pdf.
11. "About state service" : Law of Ukraine from 10.12.2015, available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
12. "About consolidation of primary measures for corruption liquidation" : Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine on July 2, 2014 p. № 647-p., available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/647-2014%D1%80>.
13. "ProZorro – pilot electronic system of public procurement", available at : <http://prozorro.org/http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/647-2014-%D1%80/print1444306555738842>.
14. "All will be Prozorro : 7 facts about fighting corruption in public procurement", available at : <http://ti-ukraine.org/news/media-about-us/5711.html>.
15. "Single State Register of persons who have committed corruption offenses", available at : <http://corrupt.informjust.ua/main/result>.

УДК 347.73: 336.2 (477)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМИСНЕ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ

Яковенко Є.О., к.ю.н., доцент

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
просп. Гагаріна, 72, м. Дніпропетровськ, Україна
yakovenkoE@i.ua*

У статті здійснено правовий аналіз деяких проблем, які виникають при застосуванні судами загальної юрисдикції, що спеціалізуються на розгляді кримінальних проваджень, частини 4 статті 212 Кримінального кодексу України. Звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила діяння (злочин), передбачені частинами 1, 2, 3 статті 212 Кримінального кодексу України, можливе за умови, зокрема, якщо така винна особа до притягнення її до кримінальної відповідальності здійснить сплату до бюджетів чи державних цільових фондів належних податків, зборів (обов'язкових платежів), а також відшкодує шкоду, завдану державі через несвоєчасну сплату (фінансові санкції, пеня).

Ключові слова: клопотання, суд, прокурор, суб'єкт злочину, податки, збори (обов'язкові платежі), звільнення від кримінальної відповідальності.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА УМЫШЛЕННОЕ УКЛОНЕНИЕ ОТ УПЛАТЫ НАЛОГОВ И СБОРОВ

Яковенко Е.А.

*Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,
г. Днепропетровск, просп. Гагарина, 72, Украина
yakovenkoE@i.ua*

В статье осуществлен правовой анализ некоторых проблем, возникающих при применении судами общей юрисдикции, специализирующимися на рассмотрении уголовных производств, части 4 статьи 212 Уголовного кодекса Украины. Освобождение от уголовной ответственности лица, совершившего действия (преступление), предусмотренные частями 1, 2, 3 статьи 212 Уголовного кодекса Украины, возможно при условии, в частности, если такое виновное лицо до привлечения его к уголовной ответственности заплатит в бюджеты или государственные целевые фонды надлежащие налоги, сборы (обязательные платежи), а также возместит ущерб, причиненный государству их несвоевременной уплатой (финансовые санкции, пеня).

Ключевые слова: ходатайство, суд, прокурор, субъект преступления, налоги, сборы (обязательные платежи), освобождение от уголовной ответственности.

CURRENT ISSUES EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY FOR WILLFUL EVASION OF TAXES AND FEES

Yakovenko E.A.

*Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Dnepropetrovsk, Boulevard Gagarin, 72, Ukraine
yakovenkoE@i.ua*

The article presents the analysis of some of the legal issues arising from the application of the ordinary courts specialized in the adjudication of criminal proceedings, Paragraph 4 of article 212 of the Criminal Code of Ukraine. Exemption from criminal liability of the person who committed the act (crime) referred to in paragraphs 1, 2 and 3 of article 212 of the Criminal Code, it is possible, provided, in particular, if such an offender, to bring him to criminal liability to make payment to the budgets and state trust funds appropriate taxes and duties (mandatory payments), and repair the damage caused to the state of late payment (financial penalties, penalty).

The court in deciding on the possibility / impossibility of exemption pursuant to paragraph 4 of Article 212 of the Criminal Code of Ukraine from criminal responsibility a person must determine and establish the presence of all the circumstances needed to apply the requirements of Part 4 of Article 212 of the Criminal Code of Ukraine, in particular, whether the person which is the subject of crime, paid taxes and fees, fines and financial sanctions.

Therefore, a prerequisite for exemption from criminal responsible under paragraph 4 of Article 212 of the Criminal Code of Ukraine, there are certain acts is a person – a crime subject to prosecution since its criminal responsibility – to pay taxes and duties (mandatory payments) and compensate the damage caused to the state by late payment (financial penalties, fines).

As a result of the legal analysis of the content of decisions to close criminal proceedings rendered by the courts of first instance pursuant to paragraph 4 of Article 212 of the Criminal Code of Ukraine may conclude that some courts meet prosecutors request for release from criminal responsibility of the perpetrators (of the crime), taking into account, in particular, availability payment under preliminary investigation of tax and penalties entity – the taxpayer, which directly works / worked guilty officer. In this case, the content does not contain any decisions – justification, with reference to the rules of law and the circumstances in which the courts reached their conclusions enacting a decree for payment of the required sums to the budget officer not guilty – the subject of crime.

Article may point to different legal approach courts of general jurisdiction that specialize in criminal proceedings (including the first and second instances), the application of Part 4 of Article 212 of the Criminal Code of Ukraine. Unfortunately, according to the author, the legal position set out in the conclusions reached by the courts in some of the above solutions in the application of Part 4 of Article 212 of the Criminal Code of Ukraine does not agree in particular with the provisions of paragraph 2 of Article 61 of the Constitution of Ukraine, parts 1 and 3 of the Criminal Code of Ukraine. Therefore, at present, there is an urgent need to provide courts of general jurisdiction that specialize in criminal proceedings uniform application of the provisions of the Constitution of Ukraine, criminal procedural legislation of Ukraine and laws of Ukraine on criminal liability in the determination of exemption from criminal responsibility of the perpetrator (sub of the object of the crime) under part 4 of Article 212 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: petition, court, prosecutor, subject of crime, taxes, duties (mandatory payments), exemption from criminal liability.

Особа, яка вчинила діяння, передбачені частинами 1, 2, або діяння, передбачені частиною 3 (якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у особливо великих розмірах) статті 212 Кримінального кодексу України (далі – КК України), звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня) [1].

Суди першої інстанції загальної юрисдикції, що спеціалізуються на розгляді кримінальних проваджень, за результатами розгляду на підготовчому судовому засіданні клопотання прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності мають право постановити ухвалу про закриття кримінального провадження, зокрема на підставі частини 4 статті 212 КК України [1].

Розгляд клопотання прокурора здійснюється в загальному порядку, передбаченому КК України, з особливостями, встановленими статтею 288 КК України [1]. Отже, суд на підготовчому судовому засіданні, вирішуючи питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, повинен дослідити та встановити, зокрема, що діяння, яке поставлено особі за вину, дійсно мало місце, що воно містить склад злочину, а особа винна в його вчиненні [2]. Суд це встановлює на підставі як змісту клопотання прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності та доданих до нього документів, так і матеріалів відповідного кримінального провадження (досудового розслідування), які повинен прийняти (витребувати) [3].

Отже, суд, вирішуючи питання щодо можливості/неможливості звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі частини 4 статті 212 КК України, повинен з'ясувати та встановити наявність всіх обставин, необхідних для застосування приписів частини 4 статті 212 КК України, зокрема чи та особа, яка є суб'єктом злочину, сплатила суми податків і зборів, пеню і фінансові санкції.

Тому обов'язковою умовою звільнення особи від кримінальної відповідальності відповідно до частини 4 статті 212 КК України є вчинення певних дій саме особою – суб'єктом злочину до моменту притягнення її до кримінальної відповідальності: вона має сплатити податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувати шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеню).

Водночас судова практика судів загальної юрисдикції, що спеціалізуються на розгляді кримінальних проваджень, не є однозначною, і про це може свідчити наступне.

За результатами правового аналізу змісту ухвал про закриття кримінального провадження, постановлених судами першої інстанції відповідно до частини 4 статті 212 КК України, можливо констатувати, що деякі суди, задовольняючи клопотання прокурорів про звільнення від кримінальної відповідальності винних осіб (суб'єктів злочину), беруть до уваги, зокрема, наявність сплати на стадії досудового розслідування податків та штрафних санкцій юридичною особою – платником податків, де безпосередньо працює/працювала винна службова особа. При цьому зміст ухвал не містить будь-якого обґрунтування з посиланням на норми законів та обставини, за яких суди дійшли таких висновків, постановляючи ухвали щодо сплати до бюджету необхідних сум невинною службовою особою – суб'єктом злочину.

Як приклад можливо навести ухвалу Шевченківського районного суду м. Києва від 22.10.2015 р. (справа № 761/28707/15-к, провадження № 1-кп/761/1222/2015), ухвалу Славутицького міського суду Київської області від 20.11.2015 р. (справа №377/1131/15-к, провадження № 1-кп/377/66/15), ухвалу Святошинського районного суду м. Києва від 08.12.2015 р. (справа №759/17946/15-к, провадження №1-кп/759/945/15), ухвалу Золотоніського міськрайонного суду Черкаської області від 14.12.2015 р. (справа № 695/3458/15-к, провадження № 1-кп/695/246/15), ухвалу Шевченківського районного суду м. Києва від 16.12.2015 р. (справа № 761/34606/15-к, провадження № 1-кп/761/1386/2015), ухвалу Святошинського районного суду м. Києва від 29.12.2015 р. (справа № 759/19727/15-к, провадження № 1-кп/759/1007/15), ухвалу Броварського міськрайонного суду Київської області від 17.04.2013 р. (справа № 361/2873/13-к, провадження № 1-кп/361/159/13) [4, 5, 6, 7, 8, 9, 10].

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, розглядаючи цю категорію справ, дійшов наступних висновків щодо застосування частини 4 статті 212 Кримінального кодексу України, зокрема:

- у своїй ухвалі від 14.02.2013 р. (справа №5-5963км12) (мовою оригіналу): «Виходячи з положень ст.18 КК України, згідно з якими суб'єктом злочину є фізична особа, принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності, а також зі змісту ч.4 ст.212 КК України, для застосування даної норми закону щодо посадової особи підприємства, яке є платником податків, ця особа повинна взяти особисту дієву участь у сплаті підприємством належних сум податкового боргу, пені або фінансових санкцій. Така участь може виражатись у вчиненні дій, спрямованих на погашення заборгованості в межах своїх службових повноважень або у внесенні з цією метою коштів на рахунок підприємства чи у відшкодуванні сплачених юридичною особою сум. Якщо ж такі суми сплачені підприємством без участі посадової особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, положення ч.4 ст.212 КК України застосуванню не підлягають» [11].
- у своїй ухвалі від 13.03.2014 р. (справа №5-8192км13) (мовою оригіналу): «Підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, зазначені у даній частині статті 212 КК України (ч.4 ст.212 КК – Є.Я.), є чітко визначеними та розширеному тлумаченню не підлягають»[12].

Зважаючи на викладене, можливо стверджувати, що суб'єктом злочину, передбаченого статтею 212 КК України, є службова особа юридичної особи, підприємства, установи чи організації. Отже, саме на таку винну службову особу покладено обов'язок в частині 4 статті 212 КК України щодо сплати належних сум податків і зборів, а також фінансових санкцій і пені.

Зважаючи на деякі постановлені рішення судів першої інстанції загальної юрисдикції, що спеціалізуються на розгляді кримінальних проваджень, та висновки, яких дійшов Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо розглянутої в цій публікації категорії кримінальних проваджень, також є очевидним, що для застосування судом частини 4 статті 212 КК України:

- не виключається можливість сплати за винну службову особу (суб'єкту злочину) такої суми юридичною особою, платником податків, де працює/працювала така службова особа, лише «якщо вона взяла особисту дієву участь у сплаті підприємством належних сум податкового

боргу, пені або фінансових санкцій» чи взагалі не враховуючи таке «сприяння» з боку винної службової особи;

- необхідна наявність сплати до бюджету всіх належних податків, зборів (обов'язкових платежів), а також відшкодування шкоди, завданої державі несвоєчасною сплатою податків, зборів (обов'язкових платежів), (фінансові санкції, пеня).

Отже, після проведеного правового аналізу судової практики судів загальної юрисдикції, що спеціалізуються на розгляді кримінальних проваджень, можливо констатувати, що, хоча реалізація частини 4 статті 212 КК України і не передбачає можливості сплати до бюджету відповідних сум іншою особою, ніж суб'єктом злочину, звільнення від кримінальної відповідальності такого суб'єкту злочину (службової особи) здійснюється судами у зв'язку, зокрема, зі сплатою юридичною особою, платником податків, де працює/працювала така службова особа (суб'єкт злочину) до бюджету всіх належних сум податків і зборів, а також фінансових санкцій і пені. Обставини щодо участі чи неучасті суб'єкта злочину (службової особи) у сплаті юридичною особою до бюджету належних сум податків та зборів, фінансових санкцій і пені не досліджуються судами першої інстанції, а тому не впливають на постановлення ухвал про закриття кримінального провадження відповідно до частини 4 статті 212 КК України.

Зважаючи на викладене, можна вказати на різний правовий підхід судів загальної юрисдикції, що спеціалізуються на розгляді кримінальних проваджень (зокрема першої та касаційної інстанції), до застосування частини 4 статті 212 КК України. На жаль, на думку автора, правові позиції, викладені у висновках, яких дійшли суди, у деяких зазначених вище рішеннях при застосуванні частини 4 статті 212 КК України не узгоджуються, зокрема, з положеннями частини 2 статті 61 Конституції України, частини 1 та 3 КК України. Тому на сьогодні є нагальна потреба забезпечення судами, загальної юрисдикції, що спеціалізуються на розгляді кримінальних проваджень, однакового застосування положень Конституції України, Кримінально-процесуального законодавства України та законодавства України про кримінальну відповідальність при вирішенні питання щодо звільнення від кримінальної відповідальності винної особи (суб'єкту злочину) згідно з частиною 4 статті 212 КК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
2. Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів : Постанова Пленуму Верховного Суду України 08.10.2004 р. № 15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
3. Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод, яке підготовлено Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sc.gov.ua>.
4. Ухвала від 22.10.2015 р. Шевченківського районного суду м. Києва (справа № 761/28707/15-к, провадження № 1-кп/761/1222/2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/>.
5. Ухвала від 20.11.2015 р. Славутицького міського суду Київської області (справа № 377/1131/15-к, провадження № 1-кп/377/66/15) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/>.
6. Ухвала від 08.12.2015 р. Святошинського районного суду м. Києва (справа № 759/17946/15-к, провадження № 1-кп/759/945/15) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/>.
7. Ухвала від 14.12.2015 р. м. Золотоноша Золотоніського міськрайонного суду Черкаської області (справа № 695/3458/15-к, провадження № 1-кп/695/246/15) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/>.
8. Ухвала від 16.12.2015 р. Шевченківського районного суду м. Києва (справа № 761/34606/15-к, провадження № 1-кп/761/1386/2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/>.
9. Ухвала від 29.12.2015 р. Святошинського районного суду м. Києва (справа № 759/19727/15-к, провадження № 1-кп/759/1007/15) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/>.

10. Ухвала від 17.04.2013 р. Броварського міськрайонного суду Київської області (справа № 361/2873/13-к, провадження № 1-кп/361/159/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/>.
11. Ухвала від 14.02.2013 р. Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 5-5963км12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/>.
12. Ухвала від 13.03.2014 р. Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 5-8192км13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/>.

REFERENCES

1. “The Criminal Code of Ukraine”, available at : <http://www.rada.gov.ua>.
2. Resolution of the Supreme Court of Ukraine 08.10.2004 № 15 “On some questions of the law on liability for evasion of taxes, other obligatory payments”, available at : <http://www.rada.gov.ua>.
3. Generalization of court practice of criminal proceedings under the agreements, which prepared the Higher Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases, available at : <http://sc.gov.ua>.
4. Ruling on 10.22.2015 Shevchenko district court of Kyiv (case № 761/28707/15 proceedings № 1-CE/761/1222/2015), available at : <http://reyestr.court.gov.ua/>.
5. Ruling on 11.20.2015 Slavutych City Court of Kyiv region (case № 377/1131/15 proceedings № 1-CP/377/66/15), available at : http://reyestr.court.gov.ua.
6. Ruling on 08.12.2015 Sviatoshynsky District Court. Kyiv (case № 759/17946/15 proceedings № 1-CP/759/945/15), available at : http://reyestr.court.gov.ua.
7. Ruling on 12.14.2015 m.Zolotonosha Zolotoniskogo city district court Cherkask area (case № 695/3458/15, proceedings № 1-CP/695/246 /15), available at : http://reyestr.court.gov.ua.
8. Ruling on 12.16.2015 Shevchenko district court of Kyiv (case № 761/ 34606 /15 proceedings № 1- CE /761/1386/2015), available at : http://reyestr.court.gov.ua.
9. Ruling on 12.29.2015 Sviatoshynsky District Court. Kyiv (case № 759/19727/15 proceedings № 1-CE/759/1007/15), available at : http://reyestr.court.gov.ua.
10. Ruling on 04.17.2013 Brovary city district court of Kyiv region (case № 361/2873/13 proceedings № 1- CP/361/159/13), available at : http://reyestr.court.gov.ua.
11. Ruling on 02.14.2013 the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases in the case № 5-5963км12, available at : http://reyestr.court.gov.ua.
12. Ruling on 03.13.2014 the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases of the case number 5-8192км13, available at : http://reyestr.court.gov.ua.

УДК 343 (094.4): 343.343.5 (479.24+477)

EVASION FROM MILITARY SERVICE BY DAMAGING PERSONAL HEALTH OR OTHERWISE: GAPS AND CONTRADICTIONS

Huseynov N.C., doctorant

*Azerbaijan Republic Academy of the Armed Forces, str. Nakhimova, 18, Baku, Azerbaijan
yashad2004@rambler.ru*

The work is devoted to the problems of rules of criminal law, establishing liability for evading military service by damaging their health or otherwise. The study author concludes that in dispositions and sanctions Art. 335 of the Criminal Code, there are certain gaps and contradictions. Hence, in the article the criminal norms and acts as well as

legislatives of the Russian Federation and Ukraine, the U.S.R. criminal code are studied and comparisons were implemented among the aforesaid criminal laws.

In the conclusion part of the article, the author proposed his opinion and arguments in order to eliminate gaps and contradictions existing in dispositions and sanctions of Article 335 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan

Key words: military service, evading military service, harming their own health, simulation of the disease, forgery.

УКЛОНЕНИЕ ОТ ВОЕННОЙ СЛУЖБЫ ПУТЕМ НАНЕСЕНИЯ ВРЕДА СОБСТВЕННОМУ ЗДОРОВЬЮ ИЛИ ИНЫМ СПОСОБОМ: ПРОБЕЛЫ И ПРОТИВОРЕЧИЯ

Гусейнов Н.Дж.

*Академия военных сил Азербайджанской Республики, ул. Нахимова, 18, г. Баку, Азербайджан
yashad2004@rambler.ru*

Работа посвящена проблемам нормы уголовного закона, устанавливающей ответственность за уклонение от военной службы путем нанесения вреда собственному здоровью или иным способом. В результате проведенного исследования автор приходит к выводу, что в диспозициях и санкциях статьи 335 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики имеются определенные пробелы и противоречия. В целях их устранения предлагается внести соответствующие изменения и дополнения в указанную статью и утвердить ее в новой редакции.

Ключевые слова: военная служба, уклонение от военной службы, нанесение вреда собственному здоровью, симуляция болезни, подлог документов.

УХИЛЕННЯ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ШЛЯХОМ НАНЕСЕННЯ ШКОДИ ВЛАСНОМУ ЗДОРОВ'Ю АБО ІНШИМ СПОСОБОМ: ПРОГАЛИНИ ТА ПРОТИРІЧЧЯ

Гусейнов Н.Дж.

*Академія військових сил Азербайджанської Республіки, вул. Нахимова, 18, м. Баку, Азербайджан
yashad2004@rambler.ru*

Стаття присвячена проблемам, пов'язаним зі статтю 335 Кримінального кодексу Азербайджанської Республіки, яка передбачає відповідальність військовослужбовців за ухилення від військової служби шляхом нанесення шкоди власному здоров'ю або іншим способом. Законодавча норма, що передбачає відповідальність військовослужбовців за ухилення від військової служби шляхом нанесення шкоди власному здоров'ю або іншим способом, має велике практичне значення. Автор аналізує статтю 335 Кримінального кодексу Азербайджанської Республіки на підставі чинного кримінального та військового законодавства, вказує на конкретні недоліки та протиріччя, наявні в диспозиції статті, та обґрунтовує необхідність їх усунення. З метою їх усунення пропонується внести конкретні зміни та доповнення до вказаної статті та затвердити її в новій редакції. У статті автор аналізує УК Азербайджанської Республіки, України та Російської Федерації щодо проблеми ухилення від військової служби шляхом нанесення шкоди власному здоров'ю або іншим способом.

Ключові слова: військова служба, ухилення від військової служби, нанесення шкоди власному здоров'ю, симуляція хвороби, підробка документів.

According part I of Article 76 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, defense of the country is a duty of every citizen. The aforesaid constitutional requirement is implemented by the citizens in the military service in the Armed Forces of the Republic of Azerbaijan, in other troops and military formations of the Azerbaijan Republic in the manner and within the limits set by the norms of the appropriate legislation and military regulations [4].

Citizens recruited for military service in accordance with the Law of Azerbaijan Republic "On Military Duty and Military Service" are required to perform military service in certain military commanders of military units, not to leave the military unit and duty station without the permission of the commander (chief), and at any time to be ready to perform the military duty [2]. Not accidentally, that any form of evasion of duties on military service is regarded as evasion to fulfill the constitutional duty of citizens to defend the motherland.

Evasion of military service causes in a serious public danger as it weakens combat readiness of the formations, the units and the ship. Public danger of evasion of military service also makes a negative impact on other military personnel and especially moral instability, hereby undisciplined soldiers.

More complex military duty in modern conditions has own features. Rapid, accurate and timely implementation of a combat mission even with a small military team or individual soldiers is of great importance. That is why all kinds of evading from military service represent a significant public danger to the public. Since they complicate educational work of commanders and superiors with subordinates, have a negative impact on the weak-willed and undisciplined individual soldiers and the state of discipline among the personnel in general, and indeed, in the end result weakening the embattled military units and formations. In some cases, evasion from military service causes in other crimes (e.g., theft, hooliganism, violation of the rules of guard service, etc.), or co-accompanies with them. Implementation of a decisive struggle with these

offenses is one of the necessary conditions to ensure high combat capability and combat readiness of military units and formations [1, p. 111-112].

Articles 333, 334 and 335 (unauthorized abandonment of a military unit or place of service, desertion, evading military service by damaging personal health or otherwise) of the thirty-fifth chapter of the Criminal Code of the Azerbaijan Republic put forward liability for various types of militaries about evasion from military service. When systematization of crimes against military service on the direct object, the offenses make up a group called “the crime of evading military service”.

In accordance with article 335.1 of the Criminal Code of the Azerbaijan Republic, evasion of the soldier as objection to military service, by causing in any harm to health or simulation for illness, forging documents or other fraud, as well as for conscientious objection to military service is punished to restriction on military service for up to one year or maintenance to disciplinary military unit for a period of up to two years.

Evasion of a serviceman from military service by causing harm to someone’s or the simulation of the disease, forgery of documents or other fraud and refusal to perform military service is fundamentally different from the unauthorized abandonment of a military unit or place of service and desertion (articles 333 and 334 of the Criminal Code) as per the nature of the offense and the offense of public danger. At first glance, the perpetrator of the deviation shall be exempt from military service lawfully, based on the decision (orders, instructions) of the official concerned. And in fact, these grounds are falsified, artificially created, obtained by fraud or other illegal means [1, p. 118].

Causing harm to health can be made by ordeal-governmental damage various organs or tissues of the body, worsening or enhancing existing disease. This can be accomplished in various ways, by the use of firearms or knives, cutting or sharps, vehicles, equipment and other mechanisms medication, and other toxic substances. Such damage can be caused directly by the guilty, or at the request of another person. However, the perpetrator of the crime, in all cases is taken into account as the person who is trying to escape from performance of military duties in this way.

Simulation on sickness is false picture of illness or some of its symptoms. By simulating the perpetrator creates belief that he suffers from a disease that prevents the performance of his military duties. The simulation takes place in the case where the military is deliberately trying to create a view of the exacerbation or worsening of existing diseases and thereby to secure the release of the performance of military duties.

The artificial nature of the damage caused to set various evidence, including court-medical expertise that is required to be appointed in cases of causing harm to the health to determine the nature and origin of the damage. In some cases about these require to conduct forensic- psychiatric examination, which must determine whether the simulation is not one of the symptoms of the disease available to the perpetrator (pathological simulation). Upon confirmation of the criminal responsibility for the simulation is excluded [1, p. 118].

In cases of causing harm to the health, they must also obtain the opinion of the military-medical commission of the validity of the guilty person to perform military service.

Forgery of documents expressed that the military fakes the document to the commanders (chiefs) forged by himself or by another person at his request, a document containing false information (such as age, family composition, education, etc.) and on that basis receives time or permanent exemption from military service.

Actions of serviceman, himself to produce a false document and use it, or use a false document, produced at the request of another person, additional qualification under article 320 of the Criminal Code (forgery, manufacture or sale of official documents, state awards, seals, stamps, forms or use of counterfeit documents) dont comply with the composition of the article 335.1. Criminal Code of the Republic of Azerbaijan.

Another deception - a message to the commander (chief) of false information about the facts, events or circumstances that serve as the basis for the release of a soldier from the military service (for example, false information on the availability of higher education for the purpose of early transfer to the reserve, in the direction of a medical examination instead themselves of another person). Like other cases of fraud are considered bribery in order to evade military service. If this is the case of bribery, the liability is incurred for multiple offenses.

Conscientious objection to military service obligation is expressed in oral, written or other form of reluctance to perform the duties of a soldier of military service and is accompanied by a de facto termination of the

execution of these duties. Disclaim of a soldier's objection to military service is possible in the form of an explicit, the actual termination of these obligations without incurring application unwillingness to serve. However, the failure to execute specific instructions of a subordinate commander (chief) can not be regarded as a refusal to perform military duties. In such cases, the responsibility may come under article 328 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan (failure to order).

Evasion from military service under article 335 of the Criminal Code of the Azerbaijan Republic shall be considered as completed from the moment of the actual termination of some or all of their military duties.

The objective aspect of the crime in question is expressed in the fact that the guilty person through artificial harm the health, disease simulation, use of false documents or other fraud creates a basis for exemption from military service permanently or temporarily. It is also expressed in the form of conscientious objection to military service in oral, written or other form.

On the subjective side of the crime under article 335 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan committed only by direct intention. The offender is aware that by artificially causing harm to the health, simulates illness, forges documents or other fraud is refusal to perform military service duties evading from military service permanently or temporarily and wants it. If the injury is harm to the health, simulates illness, forges documents or other fraud committed without intent to evade military service objection, such action does not constitute a crime under article 335 of the Criminal Code of the Azerbaijan Republic.

The perpetrator may be privates and sergeants serving on an appeal, as well as those of officers, warrant officers and soldiers re-enlisted for military service, called up for calibration, training and special charges.

Article 335.2. Criminal Code of the Azerbaijan Republic provides for criminal liability for committing the same acts in time of war or a combat situation. And as provided in footnote Art. 328 of the Criminal Code of the Azerbaijan Republic under the "wartime" means a stay of the Azerbaijan Republic in a state of war with a foreign country. The term "combat situation" refers to the direct confrontation of the enemy or the actual conduct of military operations by military unit or military division.

The nature and degree of public danger of the act provided for in Article 335.1. Criminal Code of the Azerbaijan Republic, are crimes not constituting big public danger, and acts punishable under Article 335.2. Criminal Code of the Republic of Azerbaijan less serious.

In our opinion, it is appropriate to draw attention to the gaps and contradictions existing in the disposition of the article commented. Exploring thesis on "Criminal legal issues of offences committed against military service", Aliyev came to the conclusion that "the phrase" evading from military service", which is available in the disposition of the article, gives reason to believe that we are talking about evading from military service by causing the health any harm or by simulation of illness, forgery of documents or other fraud at all. But it remains an open question: what is the responsibility that a soldier carries, avoiding those same methods objection to military service temporarily? It is also unclear that the meaning of the phrase of the final disposition "as well as failure to perform the duties of military service". If such a phrase is directly related to the phrase "evading from military service by causing the health, any injury or illness by simulation, forgery of documents or other fraud", it is concluded that the word "failure" is used in the text inappropriate and does not reflect the essence of offenses since avoidance and denial are the actions of a different nature. If there is no such a connection, it is possible to conclude that the phrase "as well as conscientious objection to military service duty" carries a different meaning and it forms a separate category of crime" [10, p. 31-36].

In our opinion, the author's conclusions are indisputable. Indeed, the disposition of art. 335.1. Criminal Code of the Republic of Azerbaijan is quite difficult and controversial. It is unclear why the legislature has not clearly defined the ultimate goal of a soldier who has committed one of the acts (or more) specified in the disposition of the article: to avoid military service permanently or temporarily. If the subject in the disposition about temporary deviation from the duties of military service, then it is not clear how to solve the question of liability soldier who committed the act with the objective of evading from military service. Conversely, if the subject in the e disposition about constant evasion from military service, why the soldier should not be responsible for the illegal actions related to evasion of military service temporarily, but a very long time (days or months), in this case, when a military serviceman is carries criminal responsibility for leaving the military unit or place of service for more than three days.

It is inappropriate but that is fact, in the disposition of Article 335.1. Criminal Code of the Azerbaijan Republic provided different in nature and degree of public danger of such acts as "evading from military service by causing the health any harm or by simulation of illness, forgery of documents or other fraud" and

“conscientious objection to military service”. Practically, the legislator equate these acts that there is a wrong in the stem. As a rule, evasion from military service by causing harm the health or by simulation of illness, forgery of documents or other fraud, committed secretly and not disclosed in all cases. Therefore, these actions don't cause in a special resonance among the personnel of military units. However, conscientious objection to military service is done openly.

Therefore, such a fact will certainly become known to the entire staff and depending on the cause of failure is perceived differently by individuals (indifference, condemnation, encouragement, etc.), and can sometimes cause undesired reactions. A soldier's objection to military service is a dangerous war crimes, encroaching on the established order of military service and subordination, generating disorganization and confusion in the military units that violate the statutory procedure for solid adversely affecting the readiness and capability of military units. Therefore, conscientious objection to military service is a big public danger than evading from military service by causing the health. It should be noted that the criminal responsibility of servicemen for evading military service by maiming or otherwise, including for conscientious objection to military service was established by article 13 of the Law of the USSR on criminal liability for war crimes on December 25, 1958 and, accordingly, the criminal codes of the Union Republics (Art. 249 of the Criminal Code of the RSFSR, art. 243 of the Criminal Code of the Ukrainian USSR, Art. 244 of the Criminal Code of the Azerbaijan USSR, etc.) 1960 and punishable by imprisonment for a term of three to seven years, any harm or by simulation of illness, forgery of documents or other fraud. [3; 5; 7; 9].

In part 1 of Article 409 of the Criminal Code 2001 provides for liability of failure soldier objection to military service by self-mutilation, or by simulation of illness, forgery of documents or other fraud and is punishable by detention in a disciplinary battalion for up to two years, or imprisonment for the same term. In Part 2 of the article provides for liability for conscientious objection to military service, and shall be punished by imprisonment for a term of two to five years [8].

In Part 1 of Article 339 of the current Criminal Code of the Russian Federation provides for liability for failure serviceman from military service by simulating illness or self any injury (self-mutilation), or forgery of documents or other fraud and punished by restriction on military service for a period of up to one year, or imprisonment up to six months, or by custody in a disciplinary military unit for the term up to one year. In part 2 of the Code provides for liability for the same act committed for the full exemption from military service, and is punishable by imprisonment for up to seven years. As can be seen from the example mentioned in the disposition of art. 339 of the Criminal Code of the Russian Federation held a clear distinction between evasion of serviceman from military duties temporarily and does not provide for liability for conscientious objection to military service. [6, p. 849].

It should be noted that the problem of article 335 of the Criminal Code does not exhaust the existing gaps and contradictions in the disposition, there are problems associated with the sanctions of the article. We think that, compared with the unauthorized abandonment of a military unit or place of service (Art. 333 of the Criminal Code), evasion from military service by damaging the health or otherwise poses a great danger to the public. Since unauthorized abandonment of a military unit or place of service is done in many cases lightly, under the influence of external stimuli, the nature of domestic factors or due to exceptional circumstances. In many cases, a soldier, left his military unit or place of service, after a while critically assessing the behavior returns to his unit or place of service. Once, a soldier who commits evading military service by damaging the health or otherwise acting consciously by a pre-arranged plan, creates the appearance of a legitimate reason for exemption from military service by causing the health any harm or by simulation of illness, forgery of documents or that fraud is seeking exemption from military service. In some cases, a soldier who has achieved liberation from military service illegally acquires the right to enjoy the privileges provided for certain categories of ex-military servicemen. The likelihood of criminal prosecution of a person for evading military service by damaging the health or otherwise significantly lower than the soldier who committed unauthorized abandonment of a military unit or place of service. It is not strange, for evading military service by damaging their health or otherwise the law considers less serious punishment.

As already noted, the criminal legislation of the Russian Federation provides for two types of evasion. In part 1 of the article 339 of the Criminal Code of the Russian Federation provides for liability for a temporary deviation of a soldier from the military service. The person who committed the acts, shall be punished by restriction on military service for the term up to one year, or imprisonment for up to six months, or by custody in a disciplinary military unit for the term up to one year. In part 2 of the article provides for liability for the same act committed for the full exemption from military service. A serviceman who committed the acts, shall be punished by imprisonment for a term up to seven years [6, p. 849]. In other words, the

legislature of the Russian Federation, more correctly, deliberately and purposefully went to the issue of criminal responsibility for evasion of military duties of military service by simulating illness or other means.

Referring to the results of the study, A. Aliyev offered to make the appropriate changes and additions to the article 335 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan and give it as a new version. However, this issue still remains unresolved [10, p. 31–36].

Based on the above mentioned, and in order to eliminate gaps and contradictions existing in dispositions and sanctions of Article 335 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, we consider it appropriate to make changes and additions to the said article and give the following rewording:

"Article 335. Evasion from military service by damaging the health or otherwise

335.1. Temporary evasion of a serviceman from military service by simulating illness or self any harm or forgery of documents or other fraud.

It is punishable by detention in a disciplinary military unit for the term up to one year, or imprisonment for the same duration.

335.2 The same act committed for the full exemption from military service – shall be punished to imprisonment for a term of three to eight years.

335.3. Committing an offense under Article 335.1.of the Code, in wartime or combat conditions - punishment is imprisonment for up to five years.

335.4. Committing an offense under Article 335.2. the Code, in wartime or in a combat situation he or she is punishable to imprisonment for a term of five to ten years.

REFERENCES

1. Aliyev, A.D. (2012), Criminal legal problems of fight against acts, accomplished against military service: monograph, "Sada", Baku, Azerbaijan
2. Law on the Republic of Azerbaijan, available at : <http://www.mod.gov.az/qanun/qanunvericilik/Herbiveziyyet.pdf> (access July 22, 2015).
3. Law of U.S.S.R. on criminal liability for military crimes, available at : <http://www.bestpravo.ru/sssrgn-normy/a3v.htm> (access July 22, 2015).
4. (2002), Constitution of the Republic of Azerbaijan, Yuridicheskaya literatura, Baku, Azerbaijan.
5. (1984), Commentary on Criminal Code of RFR (1960), Yuridicheskaya literatura, Moscow, Russia.
6. (2005), Commentary on Criminal Code of the Russian Federation, Norma, Moscow, Russia.
7. (1987), Criminal Code of Ukraine U.S.S.R. (1960): sceintific-practical commentary, Kyiv, Ukraine.
8. Criminal Code of Ukraine, available at : <http://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks/> (access July 15, 2015).
9. Criminal Code of Azerbaijan U.S.S.R. In the azerbaijan language, available at : <http://www.legalacts.az/Az/document/1446/1312> (access July 22, 2015).
10. (2012), Criminal Code of the Republic of Azerbaijan. In the azerbaijan language, "Qanun", Baku.
11. Magazine, R.F. (2009), Legal sciences, no. 4 (38), Moscow, Russia.

РОЗДІЛ ІV. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.1 (430.1)

МЕЖІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА

Жук М.С., аспірант

*Національний університет «Острозька академія»,
вул. Семінарська, 2, м. Острог, Ровенська обл., Україна
Maria_Zhuk@yahoo.com*

У статті розглядається зміст меж судового розгляду в кримінальному процесі Федеративної Республіки Німеччина. Зокрема, досліджено питання допустимості, порядку та меж зміни обвинувачення в суді першої інстанції відповідно до чинного Кримінально-процесуального кодексу Федеративної Республіки Німеччина.
Ключові слова: Федеративна Республіка Німеччина, кримінальне судочинство, судовий розгляд, обвинувачений, обвинувачення, межі судового розгляду.

ПРЕДЕЛЫ СУДЕБНОГО РАЗБИРАТЕЛЬСТВА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ ФЕДЕРАТИВНОЙ РЕСПУБЛИКИ ГЕРМАНИЯ

Жук М.С.

*Национальный университет «Острожская академия», ул. Семинарская, 2, г. Острог, Ровенская обл., Украина
Maria_Zhuk@yahoo.com*

В статье рассматривается содержание пределов судебного разбирательства в уголовном процессе Федеративной Республики Германия. В частности, исследован вопрос о допустимости, порядке и пределах изменения обвинения в суде первой инстанции в соответствии с действующим Уголовно-процессуальным кодексом Федеративной Республики Германия.
Ключевые слова: Федеративная Республика Германия, уголовное судопроизводство, судебное разбирательство, обвиняемый, обвинение, пределы судебного разбирательства.

SCOPE OF A TRIAL IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS IN FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY

Zhuk M.S.

*National university of Ostroh academy, str. Seminar, 2, Ostroh, Rivne area, Ukraine
Maria_Zhuk@yahoo.com*

Searching for optimal model of the institute of scope of a trial in the criminal proceedings of Ukraine necessitates studying its counterparts in foreign countries. In this context, it is important to analyze criminal procedural legislation of the countries of continental legal system, which Ukraine belongs to. Criminal procedure legislation of Germany deserves a particular attention, which is one of the most stable in Europe.

The author reveals in this article the content and features of the scope of a trial in the criminal proceedings at first instance under the criminal procedure law of the Federal Republic of Germany. In particular, the author explores the issue of the admissibility of change of accusation during proceedings in criminal process of the Federal Republic of Germany and develops the issues of scope, procedure and entities authorized to change the charges.

The author of the article has concluded that the scope of a trial in criminal proceedings of Germany is determined by the conclusion to indict, which takes into account changes (if any) made by the court before to the accusation at the stage of committal for trial in deciding on the opening of the main judicial session.

The German Code of Criminal Procedure, as a rule, does not allow the spread of the trial to an act, which is not specified in the indictment. If it is necessary to bring the defendant to justice for acts other than that referred to in the indictment, the German law requires bringing a new charge. If under § 266 of the German Code of Criminal Procedure the prosecutor during the main trial extends prosecution to other offenses of the defendant, the court in its decision may include them in the current proceedings, only if these acts are within jurisdiction of the same court, and if the accused himself agrees with that.

The main purpose of proving in the criminal proceedings of Germany is ascertainment of the objective truth. During the original jurisdiction the court is entrusted with the obligation to establish the truth, and therefore it is an active

actor of proving, has broad discretionary powers, under which it can “in justice and fairness” take all necessary measures to ascertain the truth. Hence, it the court that is the subject of change of accusation in the trial court, while the prosecutor only expresses the idea of the need for this change.

Criminal procedural law of Federal Republic of Germany provides for the possibility of changing the legal qualification and scope of charges during the court proceedings, but only within the established limits and in the prescribed manner. As the means of ensuring the right of the accused to defense, the legislation obliges to inform the latter in advance about the change of charges, requires his consent to the additional adjudication of accusations in the same proceeding as the original one, and provides an opportunity to request about for the adjournment of the hearing to prepare for the defense.

Key words: Federal Republic of Germany, criminal proceedings, trial, accused, charges, scope of a trial.

З’ясування сутності та значення меж судового розгляду в кримінальному судочинстві України, пошук оптимальної моделі цього інституту є неможливим без дослідження його аналогів у зарубіжних країнах. Зокрема, необхідним є аналіз кримінально-процесуального законодавства країн континентальної правової системи, до якої належить також Україна. Визначальним у цьому контексті є вивчення меж судового розгляду за кримінально-процесуальним законодавством Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН), яке є одним із найстабільніших у Європі.

Дослідженням кримінально-процесуального законодавства ФРН на різних історичних етапах займалися такі науковці, як І.Я. Фойницький, М.А. Чельцов-Бебутов, І.Д. Перлов, К.Б. Каліновський, Л.В. Головкин, К.Ф. Гуценко, Б.А. Філімонов, В.П. Шибіко, В.І. Шишкін, А.В. Молдован, В.В. Молдован, П.В. Головенков та інші. Проте окремо в науковій літературі питання меж судового розгляду, а отже, і допустимості зміни обвинувачення в судовому провадженні в першій інстанції за кримінально-процесуальним законодавством ФРН не розглядалися, що саме зумовило вибір предмета й мети статті.

Межі судового розгляду в кримінальному судочинстві визначаються особою обвинуваченого та висунутим їй обвинуваченням відповідно до обвинувального акта. Встановлення меж судового розгляду є гарантією реалізації завдань кримінального провадження, засад презумпції невинуватості, змагальності, забезпечення права на захист, а також рівності перед законом і судом.

Процесуальний інститут меж судового розгляду в кримінальному процесі ФРН регламентується нормами Книги II Кримінально-процесуального кодексу ФРН (StPO – Strafprozessordnung) 1877 р. (з наступними змінами й доповненнями), що має назву «Провадження в першій інстанції» [1].

Стадії судового розгляду в кримінальному процесі ФРН передують стадія віддання до суду (Розділ IV Книги II Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК) ФРН), завданням якої є здійснення судом перевірки матеріалів попереднього розслідування на предмет наявності підстав, які обґрунтовують достатню підозру у вчиненні злочину обвинуваченим.

Стадія віддання до суду розпочинається з направлення прокуратурою до суду обвинувального висновку, який згідно з §200 Розділу IV Книги II КПК ФРН має містити таку інформацію: 1) про обвинуваченого; 2) про діяння, що ставиться йому в провину; 3) про час і місце вчинення такого діяння; 4) про передбачені законом ознаки кримінально караного діяння; 5) вказівку на кримінально-правову норму, яка передбачає відповідальність за вчинене діяння. Далі в обвинувальному акті повинні вказуватись засоби доказування, суд, у якому має здійснюватись судовий розгляд, дані про захисника [2, с. 250]. Таким чином, як зазначає В. Бойльке, обвинувальний висновок у кримінальному процесі ФРН визначає предмет судового розгляду, дає змогу обвинуваченому заздалегідь визначитись із предметом захисту [3, с. 169], а також слугує в суді своєрідним вказівником для розробки доказової бази.

Крім обвинувального висновку, до суду надсилаються всі матеріали кримінальної справи (§199(2) Розділу IV Книги II КПК ФРН). Таке положення закону постає із самої суті стадії віддання до суду, оскільки перевірка судом обґрунтованості підозри у вчиненні обвинуваченим злочину не може відбуватись без дослідження всіх доказів, зібраних прокуратурою, які містяться в матеріалах кримінальної справи.

Якщо за результатами стадії віддання до суду суд дійде висновку про наявність достатніх підстав вважати, що обвинувачений вчинив злочин, який ставиться йому в провину відповідно до обвинувального висновку, він приймає рішення про відкриття основного судового розгляду (§203 Розділу IV Книги II КПК ФРН). При цьому якщо суд вбачає підстави для зміни обвинувачення, то в рішенні про відкриття основного судового розгляду вказується це змінене обвинувачення. Подібна зміна можлива за таких умов:

- 1) якщо пред'явлено обвинувачення у вчиненні декількох злочинних діянь, проте підстави для відкриття основного судового розгляду наявні лише щодо одного або деяких із них;
- 2) якщо кримінальне переслідування, згідно з §154а Розділу I Книги II КПК ФРН, обмежується «окремими частинами діяння» або ці частини знову включено в обвинувачення;
- 3) якщо з правової позиції діяння має кваліфікуватися за іншою нормою кримінального закону, ніж та, що вказана в обвинувальному висновку;
- 4) якщо кримінальне переслідування обмежується, згідно з §154а КПК ФРН, певними окремими порушеннями закону, вчиненими в межах одного діяння, або ці порушення закону знову включено до провадження [2, с. 253].

Після прийняття рішення про відкриття основного судового розгляду обвинувачений набуває статусу підсудного – *Angeschuldigter* (§ 157 Розділу I Книги II КПК ФРН).

Таким чином, межі судового розгляду в кримінальному процесі ФРН остаточно формуються на стадії віддання до суду та визначаються обвинувальним висновком, який враховує зміни (якщо такі були), внесені судом до обвинувачення під час вирішення питання про відкриття основного судового розгляду.

Судовий розгляд має розпочатись не раніше, ніж через тиждень після вручення підсудному виклику. Якщо цього строку не дотримано, підсудний має право вимагати відкладення розгляду справи (§217 КПК ФРН). Участь прокурора в судовому розгляді є обов'язковою (§226 Розділу VI Книги II КПК ФРН). При цьому згідно з §243 КПК ФРН прокурор у суді лише представляє обвинувачення. У теорії кримінального процесу ФРН підкреслюється, що прокурор не є стороною кримінального процесу, а лише підтримує публічне обвинувачення на стадії віддання до суду та стадії судового розгляду як «безпристрасна сторона» [3, с. 62; 4, с. 432; 5, с. 29]. Головне завдання прокуратури – не доказування винуватості, а з'ясування повної картини події злочину [6, с. 186].

У судовому розгляді суд у межах обвинувачення, пред'явленого відповідно до обвинувального висновку, має право та зобов'язаний діяти самостійно: з метою встановлення істини він зобов'язаний дослідити всі факти й докази, які мають значення для прийняття рішення (§ 244 Розділу VI Книги II КПК ФРН); під час прийняття кінцевого рішення в справі суд не пов'язується оцінкою діяння, покладеною в основу рішення про відкриття основного судового розгляду [7, с. 11].

Згідно з §264 Розділу VI Книги II КПК ФРН предметом вироку суду є «вказане в обвинувальному висновку діяння в тому вигляді, у якому воно постає за результатами проведення судового розгляду». При цьому суттєвим обмеженням права на зміну обвинувачення та водночас гарантією права на захист виступають положення КПК ФРН, згідно з якими «підсудний не може бути засуджений за іншою нормою кримінального закону, ніж та, що вказана в допущеному до судового розгляду обвинувальному акті, якщо він не був заздалегідь повідомлений про зміну правової оцінки вчиненого ним діяння та не отримав можливості підготуватись до захисту» (§265 КПК ФРН). Аналогічне правило діє у випадку, коли в судовому розгляді вперше виявляються передбачені кримінальним законом обставини, що обтяжують покарання [2, с. 276]. Обов'язок суду вказати обвинуваченому про зміну обвинувачення, як зазначає В. Бойльке, кореспондує його обов'язку встановити істину в справі, забезпечити належне її розслідування, а також конкретизує право обвинуваченого на захист [3, с. 220-221]. За клопотанням підсудного суд відкладає судовий розгляд для надання підсудному можливості підготуватись до захисту проти зміненого обвинувачення.

Водночас закон зазвичай не допускає поширення судового розгляду на діяння, не вказане в обвинувальному висновку. У разі необхідності притягнення підсудного до кримінальної відповідальності за інше діяння, ніж те, що вказане в обвинувальному висновку, закон вимагає пред'явлення нового обвинувачення. Якщо ж прокурор під час основного судового розгляду, згідно з § 266 Розділу VI Книги II КПК ФРН, поширює обвинувачення на інші злочинні діяння підсудного, то суд своїм рішенням може приєднати їх до поточного провадження, лише якщо ці діяння підсудні цьому ж суду та якщо із цим згоден сам обвинувачений [2, с. 277; 3, с. 222, 284-285]. Додаткове обвинувачення в такому разі може бути пред'явлене прокурором усно з дотриманням вимог закону, встановлених до змісту обвинувального акта.

Отже, основною метою доказування в кримінальному судочинстві ФРН є встановлення об'єктивної (матеріальної) істини. У судовому розгляді в першій інстанції обов'язок щодо встановлення істини

покладається на суд, у зв'язку із чим він виступає активним суб'єктом доказування, наділений широкими дискреційними повноваженнями, згідно з якими може «по совісті й честі» вживати всі необхідні заходи для встановлення істини. Тому саме суд виступає суб'єктом зміни обвинувачення в суді першої інстанції, тоді як прокурор лише висловлює думку про необхідність такої зміни.

Кримінально-процесуальне законодавство ФРН не допускає під час судового розгляду поширення обвинувачення на осіб, не вказаних в обвинувальному акті, однак передбачає можливість зміни правової кваліфікації та обсягу обвинувачення під час судового розгляду, проте лише у встановлених межах та у встановленому порядку. Натомість як забезпечення права обвинуваченого на захист законодавство зобов'язує заздалегідь повідомити останнього про зміну обвинувачення, передбачає наявність його згоди на розгляд додаткового обвинувачення в одному провадженні з первісним, надає можливість клопотати про відкладення розгляду справи з метою підготовки до захисту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Strafprozessordnung (StPO) : Zuletzt geändert durch Art. 14 Nr. 7 G v. 20.10.2015/1722 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.gesetze-im-internet.de/stpo/BJNR006290950.html>.
2. Головенков П. Уголовно-процесуальный кодекс Федеративной Республики Германия – Strafprozessordnung (StPO) : научно-практический комментарий и перевод текста закона со вступительной статьей профессора Уве Хельманна «Введение в уголовно-процесуальное право ФРГ» / П. Головенков, Н. Спица. – Universitätsverlag Potsdam, 2012. – 404 с.
3. Бойльке В. Уголовно-процесуальное право ФРГ : учеб. [6-е изд., с доп. и изм.] / В. Бойльке ; пер. с нем. Я.М. Плоскиной ; под ред. Л.В. Майоровой. – Красноярск : РУМЦ ЮО, 2004. – 352 с.
4. Гуценко К.Ф. Уголовный процесс западных государств / К.Ф. Гуценко, Л.В. Головкин, Б.А. Филимонов. – М. : Зерцало-М., 2001. – 528 с.
5. Нимеллер М. Уголовное судопроизводство и роль прокуратуры в Германии / М. Нимеллер // Российская юстиция. – 1994. – №1 0. – С. 28-30.
6. Смирнов А.В. Модели уголовного процесса / А.В. Смирнов. – СПб. : «Наука», ООО «Издательство «Альфа», 2000. – 224 с.
7. Шукин М.Д. Прокурор в уголовном процессе Германии : автореф. дисс. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика ; оперативно-розыскная деятельность» / М.Д. Шукин. – М., 2004. – 26 с.

REFERENCES

1. Strafprozessordnung (StPO) : Zuletzt geändert durch Art. 14 Nr. 7 G v. 20.10.2015/1722, available at : <http://www.gesetze-im-internet.de/stpo/BJNR006290950.html>.
2. Holovenkov, P. and Spica, N. (2012), *Uholovno-protsessualnyy kodeks Federativnoy Respubliki Germaniya – Strafprozessordnung (StPO) – nauchno-prakticheskiy kommentariy i perevod teksta zakona so vstupitel'noy statey professora Uve Helmanna «Vvedenie v uholovno-protsessualnoe pravo FRG»* [Criminal and Procedural Code of Federal Republic of Germany – Strafprozessordnung (StPO) – scientific and practical resume and text of law translation with the introductory article of professor Uve Helman „Introduction to the procedural law of FRG”], Universitätsverlag Potsdam.
3. Boylke, V. (2004), *Uholovno-protsessualnoe pravo FRG : ucheb.* [Criminal and procedural law of the FRG: textbook], Translated by Ploshkina, Ya.M., Krasnoyarsk, Russia.
4. Hutsenko, K.F., Holovko, L.V. and Filimonov, B.A. (2001), *Uholovnyy protsess zapadnykh hosudarstv* [Criminal code of Western states], Zertsalo-M, Moscow, Russia.
5. Nimeller, M. (1994), “Criminal court procedure and role of prosecution office in Germany”, *Rossiyskaya yustitsiya*, no. 10, pp. 28-30.
6. Smirnov, A.V. (2000), *Modeli uholovnoho protsessa* [Criminal process models], «Наука», ООО «Izdatelstvo «Alfa», Saint Petersburg, Russia.
7. Shchukin, M.D. (2004), “Prosecutor in the criminal process of the FRG”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.09, Russian university of friendship of people, Moscow, Russia.

ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ ТА СУТНІСТЬ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ

Малазонія Н.Г., магістр

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 6, м. Харків, Україна
mailm999@yandex.ru*

У статті розкривається сутність відновного правосуддя, його поняття та завдання. Розглядається етимологія поняття «відновне правосуддя». Модель відновного правосуддя порівнюється з моделлю карного правосуддя, розглядаються її принципи. Обґрунтовуються необхідність та значення відновної концепції.
Ключові слова: відновне правосуддя, відновний результат, відновний процес, правопорушник, потерпілий, примирення.

ПОНЯТИЕ, ЗАДАНИЯ И СУЩНОСТЬ ВОССТАНОВИТЕЛЬНОГО ПРАВОСУДИЯ

Малазонія Н.Г.

*Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Площадь Свободы, 6, г. Харьков, Украина
mailm999@yandex.ru*

В статье раскрывается сущность восстановительного правосудия, его понятие и задачи. Рассматривается этимология понятия «восстановительное правосудие». Модель восстановительного правосудия сравнивается с моделью уголовного правосудия, рассматриваются ее принципы. Обосновываются необходимость и значение восстановительной концепции.
Ключевые слова: восстановительное правосудие, восстановительный результат, восстановительный процесс, правонарушитель, потерпевший, примирение.

CONCEPT, OBJECTIVES AND ESSENCE OF RESTORATIVE JUSTICE

Malazoniia N.G.

*Kharkiv national university of the name of V.N. Karazina, Area Freedom 6, Kharkiv, Ukraine
mailm999@yandex.ru*

Criminal model doesn't effectively encourage to the decreasing of criminality level. Also the problem exists in fact that society doesn't believe to the government possibility to this problem solving.

Restorative justice is called to renew and to return that condition which existed before crime commission with the help of justice. It's foreseen the active both parties participation for result getting which is in the interest as the conflict parties as community in general.

In the base of restorative justice concept such values lay: 1) creation the possibility for the victim, the violator and representatives of the public, on their voluntary desire to meet to discuss a crime and its consequences; 2) restitution - compensation by the offender of the harm done to the victim; 3) reintegration - restoration and healing of the victim and offender, assistance of their reintegration into society; 4) inclusion - a possibility of active participation of the offender and victim in the solution of the situation connected with an offense.

Only the purpose in conciliation between the offender and the victim may seem a bit absurd but it's the difficultness of such concept realizing. When the state is one of the parties as prosecutor who supports the state accusation, it causes the other emotions in distinction from situation where the offender see only victim which he caused a damage and intermediary that, unlike judges, is not intended imposition of penalties, but only directs towards conflict resolution.

International practice testifies that restorative justice gets its own recognition.

But in spite of wide using of restorative justice in practice, the theory doesn't have the unanimity in the determination of this concept.

Using of restorative justice in Ukraine is not legislatively admitted but it is active the list of legislative acts including international which foresee its institutionalization.

The absence of enough regulatory bases mingles to the institutionalization process and it is also necessary some time for changes in active social stereotype about justice and new conception getting.

So the restorative process – is a new look to the justice which foresees the active participation in conflict parties and in need of a community, in their decision, for achievement of recovery result which aims not at punishment of the guilty person, but indemnification, and restoration of an emotional condition of the victim and offender for the purpose of understanding the last of negative consequences of the illegal actions.

Key words: restorative justice, restorative result, restorative process, offender, victim, conciliation.

Показником демократизації та гуманізації як українського суспільства в цілому, так і законодавства зокрема є впровадження відновного правосуддя.

Карна модель не досить ефективно сприяє зниженню рівня злочинності, також проблема в тому, що суспільство не дуже вірить у здатність державних органів вирішити цю проблему.

Існуюча система винесення вироків за злочин не може бути ефективною з декількох причин. Одна з них – це неможливість винести по-справжньому справедливий вирок. Можна вважати справедливим те покарання, яке передбачено за конкретні протиправні дії в законі, але закон не завжди може передбачити певні життєві обставини, урахувати емоційний стан правопорушника та потерпілого.

У своїй статті М. Райт дуже добре пояснює, через які причини це неможливо: «Зберіть в одному місці велику кількість людей, опишіть їм злочин і злочинця та спитайте, який вирок вони б винесли. Побачите: відповіді будуть абсолютно різними. Навіть судді чи магістрати навряд чи дійдуть консенсусу. Вирушивши у пошуках істини до різних куточків країни, ви зіткнетеся зі ще більшими протиріччями, а про різні країни не варто й казати. При цьому відповіді, отримані зараз, суттєво відрізняться від відповідей, які можна було б почути, скажімо, 15 років тому. Отже, такого поняття, як «правильний вирок», просто не існує» [1, с. 58]. Це свідчить про те, що потрібна інша модель реагування на злочин. Цим і визначається *актуальність* дослідження.

Цьому питанню присвячені роботи таких науковців, як М. Райт, В. Землянська, Ю. Микитин, О. Семчишин, В. Нестор, Р. Максудов, Г. Мате та ін.

Ступінь розробленості проблеми досить значний, але ж все-таки недостатній, про що свідчить відсутність поширеного застосування даної моделі реагування на злочин на практиці, а також відсутність достатньої нормативної бази.

Об'єктом дослідження є модель відновного правосуддя як концепція іншого реагування на злочин.

Предметом дослідження є поняття, завдання та сутність моделі відновного правосуддя.

Зважаючи на те, що за часів Радянського Союзу існувала модель карного правосуддя, зрозумілим є те, що для усвідомлення значення, сутності та можливої ефективності відновного підходу буде потрібен деякий час.

Натомість починаючи з 80-х років ХХ ст. для багатьох країн відновне правосуддя стало істотною складовою системи кримінального правосуддя. Практика відновного правосуддя поширена як у Європі, так і далеко за її межами, зокрема в Австралії, Новій Зеландії, Канаді, Південній Африці та Сполучених Штатах Америки. Впровадження відновного правосуддя є пріоритетним компонентом світової політики, спрямованої на забезпечення модернізації кримінального правосуддя, і воно знайшло своє відображення у законодавстві багатьох країн як новий та сучасний підхід до системи кримінального судочинства [2, с. 6].

Отже, для того щоб краще зрозуміти сутність та завдання відновного правосуддя, слід дослідити етимологію цього словосполучення та його значення.

Словосполучення «відновне правосуддя» походить від англійського *restorative justice*. Точніше, вважається його перекладом. Англійське слово *justice* має багатозначний характер і розглядається як: 1) справедливість; 2) правосуддя, юстиція; 3) судова система.

Слово *restorative* є похідним від іншого англійського слова – *restore*. Його буквальний переклад має декілька значень: 1) відновлювати; 2) повертати у попередній стан; 3) віддавати назад, повертати; 4) реставрувати, реконструювати; 5) відроджувати [3, с. 64].

Тобто, спираючись на вищезазначене, можна зробити висновок, що відновне правосуддя покликано відновлювати та повертати, при можливості, у той стан, що існував до скоєння злочину, за допомогою правосуддя.

На відміну від чинної системи правосуддя, у межах якої злочин розглядають як порушення закону, що вимагає відповідного покарання, відновне правосуддя розглядає злочин як різновид соціального конфлікту, що завдає шкоди конкретним людям, руйнує мир у громаді. Підхід відновного правосуддя до реагування на злочин полягає у відновленні порушених соціальних відносин через відшкодування правопорушниками завданої потерпілим шкоди та залучення громади до розв'язання конфлікту за умови активної участі сторін конфлікту в цьому процесі, у примиренні та розробленні угод між потерпілими та правопорушниками для досягнення бажаних результатів та відшкодувань [4, с. 38].

Тобто передбачається активна участь обох сторін задля досягнення результату, у якому зацікавлені як сторони конфлікту, так і громада в цілому. Важливо підкреслити той момент, що концепція відновного правосуддя передбачає можливість вирішення конфлікту, у той час як карна модель, виносячи вирок, залишає конфлікт нерозв'язаним навіть після відбування злочинцем покарання. У такому випадку реакція на злочин нібито механічна, психологічний стан потерпілого та правопорушника відходять на другий план, не знімаючи напругу, яка потім переходить на суспільство, і не мотивує злочинця зійти з «кривої доріжки».

М. Райт у статті «На шляху до відновного суспільства: вирішення проблем як спосіб запобігти шкоді» цитує слова Лорд-судді Оулда, який у своєму дослідженні, присвяченому кримінальним судам (2001: 387), застерігає від ставлення до вироку як до вирішення проблеми. Він зазначає: «Я був завжди переконаний у тому, що ми надто багато чекаємо від судів як засобу зменшення рівня злочинності, відшкодування заподіяної шкоди потерпілим і суспільству та реабілітації окремих правопорушників» [1, с. 60].

І навпаки, в основі концепції відновного правосуддя лежать такі цінності: 1) створення можливості для потерпілого, порушника та представників громади, за їх добровільним бажанням, зустрітися, щоб обговорити злочин та його наслідки; 2) реституція – відшкодування правопорушником завданої потерпілому шкоди; 3) реінтеграція – відновлення та зміцнення потерпілого та правопорушника, сприяння їх реінтеграції в суспільство; 4) включення – можливість активної участі правопорушника та потерпілого у вирішенні ситуації, пов'язаній з правопорушенням [4, с. 38-39].

До процедур відновного правосуддя належать програми примирення потерпілого та правопорушника, серед яких медіація між потерпілим та правопорушником (кримінальна медіація, програма примирення); сімейні конференції (сімейні групові наради) та кола правосуддя. Ці процедури проводять нейтральні посередники – медіатори, які, як правило, є представниками громадських організацій або спеціальних структур – служб медіації. Крім зустрічі з метою примирення та вироблення угоди щодо усунення наслідків злочину, програми відновного правосуддя передбачають також заходи з підтримки потерпілого та правопорушника, відшкодування шкоди потерпілому та соціальні послуги в громаді для потерпілого чи правопорушника [4, с. 39].

Сама мета примирення правопорушника з потерпілим може здаватись трохи абсурдною, але в цьому і є складність сприйняття цієї концепції. Коли стороною у справі виступає держава в особі прокурора, що підтримує державне обвинувачення, це викликає інші емоції, ніж коли правопорушник бачить перед собою лише потерпілого, якому він завдав шкоди, та посередника, який, на відміну від судді, не має на меті винесення покарання, а лише спрямовує конфлікт у напрямку розв'язання.

Звісно, застосування даної концепції не передбачається при скоєнні тяжких та особливо тяжких злочинів, але, маючи на меті зменшення рецидивів надалі, вона може розглядатись як превентивний захід.

Можна визначити ключові принципи, що покладені в основу концепції: *визнання важливості почуттів та потреб потерпілого*, що проявляється в можливості для потерпілого розповісти про свої потреби та переживання, бути почутим, зустріти розуміння та підтримку; *прийняття правопорушником відповідальності* за спричинену шкоду, що передбачає визнання власної провини та готовність до відшкодування нанесених збитків; *активне залучення сторін* – надання сторонам (правопорушнику та потерпілому) повноважень щодо пошуку та прийняття взаємоприйнятної для них рішення; цей принцип проявляється також у тому, що саме сторони є компетентними у вирішенні проблеми; *запобігання повторному вчиненню злочину*, що зумовлено тим, що будь-яка програма відновного правосуддя має своїм завданням не лише реагування на злочин, але й визначення його основних детермінантів та можливих шляхів їх подолання; *добровільність участі у відновному процесі всіх зацікавлених сторін*: будь-який процес відновного правосуддя буде ефективним лише за умови добровільної згоди сторін на їх участь; цей принцип проявляється також у тому, що як потерпілий, так і правопорушник можуть відмовитись від даної процедури на будь-якому її етапі; *нейтральність посередника*, який повинен неупереджено сприймати інтереси та почуття обох сторін і активно допомагати їм чітко зрозуміти та сформулювати власні інтереси; *конфіденційність* – усі учасники процедури беруть на себе зобов'язання не поширювати будь-яку інформацію, що стала їм відома, без згоди іншої сторони [5, с. 332].

Аналіз міжнародної практики свідчить про те, що відновне правосуддя отримує своє визнання. На сьогодні понад 80 країн світу в своїй практиці використовують одну з форм відновного правосуддя, а

кількість існуючих організацій, які впроваджують моделі відновного правосуддя на теренах Європи, США, Канади, Нової Зеландії, Австралії, Південної Африки, наближається до тисячі. Хоча в більшості країн впровадження відновного правосуддя є лише своєрідним експериментом чи застосовується на рівні окремих судів або територій, проте все більше людей схвально висловлюються щодо даного явища [5, с. 331].

Але, незважаючи на широке застосування відновного правосуддя на практиці, у теорії немає одностайності при визначенні даного поняття.

Одне з найперших і широко визнаних визначень відновного правосуддя було запропоновано Т. Маршаллом: «відновне правосуддя – це процес, відповідно до якого всі сторони – учасники конкретного правопорушення зустрічаються для колективного вирішення питання, що робити з наслідками правопорушення та їх впливом на майбутнє» [6, с. 7].

Однак у такому визначенні взято до уваги лише процедурні характеристики і не згадано про відновні складові. Як зазначає Дж. Брейтвейт, таке визначення «не пояснює, що саме та кого слід відновлювати, а також не визначає основні цінності відновного правосуддя, які полягають у тому, щоб зцілити, а не завдати болю, у тому, щоб надати морального уроку, у тому, щоб залучати громаду, а також спонукати саму громаду до проведення діалогу на основі поваги, у тому, щоб навчити усвідомлювати цінність прощення, відповідальності, вибачення та виправлення», наголошуючи при цьому, що відновне правосуддя передбачає відновлення належного фізичного та емоційного стану жертви, правопорушника та громади [6, с. 7-8].

У визначенні відновного правосуддя Організації Об'єднаних Націй, прийнятого в 2002 р., знайдено баланс між двома критеріями відновного правосуддя – його процедурою та результатом. У ньому зазначається, що «програма відновного правосуддя визначається як будь-яка програма, у межах якої використовуються відновні процеси та мають на меті досягнення відновного результату». Прийняте ООН визначення містить терміни «відновний процес та відновний результат». «Відновний процес» означає будь-який процес, у межах якого жертва та правопорушник, а за необхідності інші особи, члени громади, на яких вплинув злочин, разом беруть активну участь у вирішенні питань, що виникли в результаті його скоєння. «Відновний результат» означає угоду, досягнуту в результаті відновного процесу, зокрема це може бути «репарація, реституція, виконання громадських робіт, спрямованих на задоволення потреб окремої особи або групи осіб, визначення обов'язків сторін, а також реінтеграція жертви та правопорушника» [6, с. 7-8].

Щодо нашої держави, то застосування відновного правосуддя в Україні не закріплено законодавчо, проте діє низка законодавчих актів, у тому числі міжнародних, які передбачають його інституціоналізацію. У цьому контексті слід згадати Рекомендацію Комітету Міністрів Ради Європи, членом якої є Україна, під № R (99)19 щодо принципів організації медіації в кримінальних справах, а також Концепцію реформування кримінальної юстиції України (затверджена Указом Президента України 8 квітня 2008 р.), у якій визначено необхідність розширення сфери застосування відновних і примирних процедур у кримінальному процесі [4, с. 40].

Відсутність достатньої нормативної бази заважає процесу інституціоналізації, також потрібен деякий час для зміни наявних у суспільстві стереотипів щодо правосуддя і сприйняття нової концепції.

Отже, відновний процес – це новий погляд на правосуддя, який передбачає активну участь сторін конфлікту, а за необхідності громади, у його розв'язанні для досягнення відновного результату, який має на меті не покарання винного, а відшкодування шкоди та відновлення емоційного стану потерпілого і правопорушника з метою усвідомлення останнім негативних наслідків своїх протиправних дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Райт М. На шляху до відновного суспільства : вирішення проблем як спосіб запобігти шкоді [Електронний ресурс] / М. Райт // Відновне правосуддя в Україні. – 2011. – № 3-4. – С. 58-82. – Режим доступу : <http://170401.pdf>.
2. Землянська В. Відновне правосуддя в Кримінальному процесі України / В. Землянська. – К. : Видавець Захаренко В.О., 2008. – 200 с.
3. Микитин Ю. Сутність, історичне підґрунтя та форми відновного правосуддя / Ю. Микитин // Відновне правосуддя в Україні. – 2012. – № 1-4. – С. 63-84.

4. Семчишин О.Р. Відновне правосуддя: перспективи інституціоналізації в українському суспільстві / О.Р. Семчишин // Наукові записки НаУКМА. Серія Соціологічні науки. – 2010. – Т. 109. – С. 37-40.
5. Нестор Н.В. Поняття, принципи та форми відновного правосуддя [Електронний ресурс] / Н.В. Нестор // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 330-333. – Режим доступу: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:rsP08wC8LA8J:www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
6. Землянська В. Відновне правосуддя та медиация у кримінальних справах / В. Землянська // Відновне правосуддя в Україні. – 2007. – № 3. – С. 6-10.

REFERENCES

1. Rayt, M. (2011), "Towards restorative society: problem solving as a way to prevent damage", *Vidnovne pravosuddya v Ukrayini*, no. 3-4, pp. 58-82, available at: <http://170401.pdf>.
2. Zemlyanska, V. (2008), *Vidnovne pravosuddya v Kryminalnomu protsesi Ukrayiny* [Restorative justice in the Criminal Code of Ukraine], Vidavets Zakharenko V.O., Kyiv, Ukraine.
3. Mykutyń, Yu. (2012), "The essence of the historical background and form of restorative justice", *Vidnovne pravosuddya v Ukrayini*, no. 1-4, pp. 63-84.
4. Semchyshyn, O.R. (2010), "Restorative justice: perspectives of institutionalization in Ukrainian society", *Naukovi zapysky NaUKMA. Seriya Sotsiolohichni nauky*, Vol. 109, pp. 37-40.
5. Nestor, N.V. (2010), "The concept, principles and forms of restorative justice", *Forum prava*, no. 2, pp. 330-333, available at: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:rsP08wC8LA8J:www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
6. Zemlyanska, V. (2007), "Restorative justice and mediation in criminal cases", *Vidnovne pravosuddya v Ukrayini*, no. 3, pp. 6-10.

УДК 343.01

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОДЕЛІ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ

Симоненко О.С., магістр

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 6, м. Харків, Україна
arina_simon93@mail.ru*

У статті досліджені концепція та особливості функціонування моделі відновного правосуддя, уточнені форми реакції суспільства на злочин, проаналізовані міжнародні нормативно-правові акти з цієї теми, обґрунтована необхідність впровадження програм відновного правосуддя в систему права України, виявлені недоліки щодо впровадження цієї моделі правосуддя та внесені відповідні пропозиції.

Ключові слова: відновне правосуддя, каральне правосуддя, покарання, злочинець, жертва.

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МОДЕЛИ ВОССТАНОВИТЕЛЬНОГО ПРАВОСУДИЯ

Симоненко А.С.

*Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, площадь Свободы, 6, г. Харьков, Украина
arina_simon93@mail.ru*

В статье исследованы концепция и особенности функционирования модели восстановительного правосудия, уточнены формы реакции общества на преступление, проанализированы международные нормативно-правовые акты по данной теме, обоснована необходимость внедрения программ восстановительного правосудия в систему права Украины, выявлены недостатки по внедрению данной модели правосудия и внесены соответствующие предложения.

Ключевые слова: восстановительное правосудие, карательное правосудие, наказание, преступник, жертва.

FEATURES OF RESTORATIVE JUSTICE FUNCTIONING MODEL

Symonenko O.S.

*V.N. Karazin Kharkiv national university, Area Freedom, 6, Kharkiv, Ukraine
arina_simon93@mail.ru*

To correct the disadvantages of modern system of criminal judgment, to make the fight with criminality more humanistic and actual as in relation to the offender as in relation to the victim allows the model of restorative justice.

The formation of restorative justice was proved by the crisis of view points to the punishment for stable increasing of recidivist criminality, by this the inefficiency in procedure of justice performance in criminal procedures became evident.

The feature of restorative justice is based on the reaction to the crime – is the correction of made evil but it isn't the performance of new evil to the offender. From the restorative justice point of view the crime damages first of all victim, interpersonal relations, offender and community. When from the punitive justice point of view damage affects first of all to the state and legacy. Punitive model considers crime as law violation but the restorative model – as the violence. In the first case the state is victim and in second one – people. Therefore the question is about two approaches to the understanding and punishment.

Nowadays the model of restorative justice successfully functions in the different forms in such world regions as Europe, North America, Australia, New Zealand and South Africa. In the majority of countries such model is not only implemented as the pilot program but it's also consolidated at the level of national legislation. But in Ukraine it's going on the discussions about implementation of such justice model as the method of reconciliation of the offender and the victim in criminal process. In the same time there were a lot of spaces in Ukrainian legislation in relation to functional model of restorative justice, a lot of international, regulative and legal statements in relation to the restorative justice aren't legislatively and practically consolidated. That's why it's necessary the practical recommendations about providing of optimal functioning of restorative justice.

The restorative justice – is the new conceptual understandings about the way of social reaction to the crimes and is formed in correspondence with these conceptual understandings. The model of restorative justice offers the alternative method against criminality, solving problems appeared as the result of crime pulling.

Key words: restorative justice, retributive justice, punishment, offender, victim.

Виправити недоліки сучасної системи кримінального правосуддя, зробити боротьбу зі злочинністю більш гуманною та дієвою як щодо злочинця, так і щодо потерпілого дозволяє модель відновного правосуддя. В основі ідеї відновного правосуддя лежить уявлення про те, що злочини, які посягають на інтереси конкретної людини, не повинні розглядатися державою як дії, що мають виключно публічний характер, а тому вимагають негайного публічно-владного втручання [1, с. 150]. Тому безперечно наукову актуальність представляє вивчення специфіки моделі відновного правосуддя, що вимагає, у свою чергу, компаративного підходу та систематизації знань про зарубіжні системи, де вона функціонує.

Дослідженню деяких питань цієї теми присвячені праці багатьох вчених, таких як А. Волденберг, Х. Зер, К. Корнілз, Н. Крісті, Р. Марусте, Х. Плевів, П. Ханіган, В. Хейнц, Е. Шенк, Г.-Й. Шнайдер, та інших авторів.

Поряд із цим у законодавстві України існує ще багато прогалин щодо забезпечення функціонування моделі відновного правосуддя, багато положень міжнародних нормативно-правових актів щодо відновного правосуддя не закріплені законодавчо та ще не застосовувалися на практиці. Тому необхідні серйозні комплексні дослідження в даному напрямку, розробка юридичною наукою практичних рекомендацій щодо забезпечення оптимального функціонування моделі відновного правосуддя.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у процесі функціонування моделі відновного правосуддя.

Предметом дослідження є особливості функціонування моделі відновного правосуддя.

Ідея відновного правосуддя зародилася в Канаді в середині 70-х років ХХ сторіччя як рух за зміну підходів до злочину та покарання. Формування концепції відновного правосуддя було обумовлено кризою поглядів на покарання, стабільним зростанням рецидивної злочинності, при цьому стала очевидною неефективність каральної моделі правосуддя у кримінальних провадженнях. Д. Брейтуейт вивів власну теорію «возз'єднуючого сорому», що надалі лягла в основу концепції відновного правосуддя. Відповідно до неї «навіювання почуття сорому припускає, що за громадським осудом слідує спроби реінтегрувати правопорушника в громаду законслухняних громадян за допомогою церемоній вибачення чи зняття девіантного позначення. Відбувається таке навіювання почуття сорому, в рамках якого таврують порочність вчинку, але не особистість самого злочинця» [2, с. 60].

Отже, слід зазначити, що ефективність системи правосуддя у кримінальних справах досягається тільки в тому випадку, якщо кримінально-правовий конфлікт усувається шляхом реального примирення жертви та злочинця, відшкодування збитків, ресоціалізації правопорушника, відновлення суспільної злагоди, що, власне, і передбачає модель відновного правосуддя.

Основний принцип теорії відновного правосуддя полягає в тому, що відповідальність за свої дії – це насамперед розуміння та визнання завданої шкоди, а також дії з відшкодування цієї шкоди [3, с. 29]. Необхідно підкреслити, що підхід, який містить дана модель правосуддя, орієнтований на вирішення наслідків злочину самими сторонами зокрема та суспільством в цілому.

Щодо сьогодення, то варто вказати, що сучасний рух за відновне правосуддя почався з зусиль невеликої групи звичайних людей, які хотіли допомогти іншим людям, які стали жертвою сучасної системи правосуддя. Цей напрям у правосудді простіше зрозуміти в порівнянні з двома іншими [4, с. 5].

Обґрунтованою видається думка З. Ховарда про існування трьох підходів, серед яких і змушене вибрати суспільство, стикаючись з порушенням закону.

Так, при неадекватній відповіді суспільства на злочин індивід сам бере на себе завдання здійснення правосуддя (самосуд), і зазвичай це правосуддя помсти.

Другий підхід втілений у сучасній каральній моделі правосуддя. Його сильна сторона полягає в тому, що він ґрунтується на правах людини та авторитеті закону. Проте у нього є й істотні недоліки. Офіційне кримінальне правосуддя орієнтовано на покарання та протистояння. Воно веде до заперечення справжньої відповідальності з боку злочинця та при цьому не бере до уваги переживання жертви. Замість того щоб перешкоджати злочину, система, навпаки, нерідко сприяє йому. На думку більшості представників «карального правосуддя», правосуддя та відновлення особистості – це різні та, можливо, несумісні завдання.

Третім є альтернативний підхід, що закріплює відновну модель правосуддя. Цей підхід має більш давню історію та базується на універсальних цінностях. Відповідно до нього основне завдання правосуддя бачиться у відновленні, акцент ставиться на заподіяній шкоді та зобов'язанні її відшкодувати. При цьому заохочується прямий або опосередкований діалог між злочинцем і жертвою, у якому активну участь бере громада. Відновне правосуддя бачить своє завдання в тому, щоб сприяти зціленню як особистості, так і суспільства [4, с. 5].

На наш погляд, видається найбільш ефективним та демократичним саме альтернативний спосіб вирішення кримінально-правових конфліктів, завдяки якому в центрі уваги постають права та потреби потерпілих від злочину. До того ж саме за такою моделлю здійснення правосуддя злочинець має можливість усвідомити значення власних дій і відповісти за завдану шкоду.

Для найбільш повної характеристики відновної моделі правосуддя слід проаналізувати міжнародні нормативно-правові акти, присвячені цьому питанню.

Так, ідея відновного правосуддя отримала визнання й офіційне закріплення на міжнародному рівні. У рамках Європейського Комітету з проблем злочинності Ради Європи створено Комітет експертів з організації посередництва у кримінальних справах. 15 вересня 1999 р. Кабінет Міністрів Ради Європи ухвалив Рекомендацію № R (99) 19, у якій висвітлюються основні принципи, правова основа, питання організації та розвитку посередництва в кримінальних справах. Рекомендація дає визначення медіації (посередництва) як будь-яких процесуальних заходів, що дозволяють потерпілому й особі, яка підлягає кримінальному переслідуванню, брати активну участь у подоланні труднощів, що випливають з факту вчинення злочину, за безпосередньою участю незалежної третьої особи і за умови, що сторони конфлікту добровільно погоджуються із застосуванням цих заходів [3, с. 30; 5].

Важливим кроком щодо впровадження концепції відновного правосуддя в життя було заснування першої в Європі міжнародної організації, а саме Європейського форуму програм посередництва між жертвою та правопорушником і відновної юстиції. Ця організація об'єднала зусилля багатьох професіоналів: дослідників, практиків, державні та неурядові організації, що працюють у цій сфері.

24 липня 2002 р. Економічна і соціальна Рада ООН прийняла загальну Декларацію «Основні принципи використання програм відновного правосуддя у кримінальних справах» [6]. Цей документ розкриває цілі та характеризує методи здійснення відновного процесу.

Вищезазначена Декларація закріплює положення про те, що відновлювальний процес використовує методи залучення та активної участі всіх людей, яких стосується конкретний злочин, до роботи з вирішення проблем, що виникли в результаті його скоєння. При цьому роль посередника між обома сторонами виконує справедлива та неупереджена третя особа. Результатом відновного процесу є угода, погоджена сторонами, де прописуються послідовність конкретних дій правопорушника, спрямованих на відшкодування збитків, завданих потерпілому, а також положення, що будуть сприятливі задля відновлення репутації правопорушника в найближчому соціальному оточенні.

Слід зазначити, що на даний момент модель відновного правосуддя успішно функціонує в різних формах у таких регіонах світу, як Європа, Північна Америка, Австралія, Нова Зеландія та Південна Африка. У більшості країн така модель не тільки впроваджена в якості пілотної програми, але й закріплена на рівні національного законодавства [3, с. 30].

Проте в Україні досі тривають дискусії щодо впровадження даної моделі правосуддя як методу примирення злочинця та жертви в кримінальному процесі. Щодо даного питання немає одностайності серед вчених.

Л. Каїрбаєва вважає за доцільне застосування медіації як елемента кримінального процесу з огляду на те, що медіація створює умови для вираження почуттів, переживань жертви та демонстрації їх злочинцю, який, у свою чергу, може вибачитися тощо. В. Мельников акцентує на небезпечному характері медіації в кримінальному процесі, підкреслюючи, що під час медіації можуть нівелюватися, ігноруватися деякі правила, які забезпечують права людини [7, с. 104]. До того ж варто підкреслити: деякі науковці наголошують, що медіація як форма врегулювання відносин після скоєння тяжкого чи особливо тяжкого злочину становить велику проблему.

При цьому існує ряд проблем щодо впровадження програм відновного правосуддя в Україні: законодавчо не закріплена процедура медіації, хоча питанню примирних процедур присвячений цілий ряд рекомендацій і рішень Ради Європи, зокрема Рекомендація «Про медіацію в кримінальних справах» від 15 вересня 1999 р. [5], яка є одним з основних документів Ради Європи щодо реалізації програм відновного правосуддя, і основоположне рішення Ради Європейського союзу від 15 березня 2001 р. «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» [8]. У цих міжнародно-правових актах підкреслюється необхідність розвитку, а також поступового впровадження програм відновного правосуддя в національні системи права.

Проте слід наголосити на тому, що в Україні на сьогодні вже є чимала кількість наукових розробок, а також сформована практика проведення відновлювальних процедур. Так, існують і успішно діють Асоціація груп медіації України, що складається з регіональних груп медіації, Український центр порозуміння, Український центр медіації, які спрямовують свою діяльність на поширення використання медіації в кримінальних провадженнях і забезпечують правильність процесу її застосування. Але при цьому об'єктивно не вистачає професійних медіаторів, які могли б надавати послуги клієнту на якісному рівні, до того ж про медіацію мало знають клієнти. Ще однією перешкодою для медіації є консервативність. Велика кількість юристів не зацікавлена в поширенні альтернативних методів вирішення кримінально-правових конфліктів, оскільки їх цілком влаштовує практика роботи, що склалася в судах [7, с. 107-108].

Тому, на нашу думку, особливої актуальності набуває проблема підготовки кадрів, що будуть здатні реалізовувати новітні відновлювальні процедури та медитативні технології в практичній діяльності юристів, правоохоронців та соціальних працівників.

Важливою є думка американського вченого М. Райта щодо впровадження моделі відновного правосуддя в національні системи права. На його погляд, насамперед слід переглянути початкові принципи чинної моделі правосуддя. Необхідно відповісти на питання: чи може покарання бути коли-небудь виправданим, і якщо так, то коли і чому? Вчений вказує на чотири позиції, які можна відзначити.

Перша полягає в тому, що покарання виправдано своєї суттю, воно являє собою обов'язок, борг.

Друге положення, навпаки, полягає в тому, що покарання може бути виправдане, тільки якщо воно ефективне. Як казав І. Бентам, усі покарання самі по собі – зло. Більш спірним є його твердження, що таке зло прийнятне як засіб досягнення благої мети [9, с. 87]. Оскільки тут мова йде про навмисне застосування покарання (позбавлення волі), то покарання може застосовуватися тільки в тому

випадку, якщо воно працює не просто настільки ж ефективно, а ще більш ефективно, ніж всі інші реакції на злочинні дії.

Третя позиція закріплює більш гуманний принцип, який застосовується Європейською комісією з прав людини (стаття 3): покарання виправдане, якщо воно не є жорстоким, нелюдям або принизливим. На думку М. Райта, слід додати ще одну умову: покарання не повинно бути надмірним (хоча автор не згоден з тим, що покарання прийнятне, якщо воно відповідає цим критеріям). Є очевидним, що у всіх цих випадках існує ряд проблем з визначеннями оцінних понять, однак Європейський Суд з прав людини виділив наступні категорії:

- катування – навмисне нелюдське ставлення, яке стає причиною дуже серйозних і жорстоких страждань;
- нелюдяне ставлення – таке ставлення, яке викликає в жертви почуття страху, страждання та неповноцінності, яке може принижувати та девальвувати почуття власної гідності жертви і може зломити її фізичний або моральний опір. Було встановлено, що жорстоке побиття в поліцейській ділянці є негуманним і принизливим; повна сенсорна та соціальна ізоляція також нелюдяна, хоча в одному випадку, коли людину 17 місяців протримали в ізоляторі, це не порахували достатньою підставою для того, щоб класифікувати таке звернення за статтею 3 [9, с. 88].

У цьому разі слід відповісти на питання: яким чином можна визначити, які форми покарання є виправданими?

Вважаємо досить обґрунтованою позицію, що міститься у четвертому положенні, сформульованому М. Райтом, яке полягає в тому, що покарання ніколи не буває виправданим. Це можуть вважати «пацифістикою», але систему кримінального судочинства слід «роззброїти». Така позиція ставить під сумнів кримінальне судочинство, зважаючи на те, що воно суперечить повазі до цінності кожної окремої людської особистості. Так, прихильники цієї ідеї пропонують відновлювальні дії, «реалістичну й іноді жорстку реакцію», націлену по можливості на співпрацю із злочинцем. У відновному правосудді відсутня будь-яка основа для того, щоб прирівняти певний злочин до певного рівня покарання. Але що більш важливо – це сама концепція: покарання виправдане або тільки за певних умов, які теперішня система ніколи не виконає, або не виправдане зовсім [9, с. 89].

Особливість моделі відновного правосуддя полягає в тому, що реакція на злочин – це виправлення скоєного зла, а зовсім не заподіяння нового зла, цього разу на адресу злочинця.

Відновлювальні принципи пропонують основу для практичного реагування на кримінальну поведінку, але, що більш важливо, вони допомагають будувати справедливе та стабільне суспільство. Суди, як і раніше, будуть працювати у своїй сфері, над справами, за якими обвинувачений не визнає свою провину, або якщо сторони не можуть дійти згоди. Але більш важливою функцією судів буде нагляд за розвитком відновного процесу в інтересах жертви та злочинця [9, с. 98-99]. Діалог жертви та злочинця є одним з аспектів моделі відновного правосуддя. Договір між жертвою та злочинцем може включати різні обмеження, наприклад зобов'язання не виходити з дому після певної години або відмова від спілкування зі злочинними елементами. Це можна сприймати як покарання, але у відновному контексті сприймається радше як превентивний захід, який вживається за згодою самої людини.

Таким чином, модель відновного правосуддя пропонує альтернативні методи боротьби зі злочинністю, вирішення кримінально-правових конфліктів, ставить перед собою мету вирішити ті проблеми, що виникли в результаті скоєння злочину. Відновне правосуддя – це нові концептуальні уявлення про те, яким чином суспільству необхідно реагувати на злочини, і сформована у відповідності з цими уявленнями практика. Враховуючи все вищезазначене, можна дійти висновку про те, що в Україні необхідним є прийняття заходів щодо впровадження моделі відновного правосуддя, зокрема медіаційного підходу, як ефективного способу задоволення потреб потерпілих від злочинів, а також ресоціалізації правопорушників. Треба доопрацювати законопроект і надалі прийняти закон «Про медіацію» для впровадження процесуальних можливостей застосування програм відновного правосуддя відповідно до світових стандартів. Методи, які використовуються в системі відновного правосуддя, дозволяють, по-перше, відшкодувати збиток потерпілому; по-друге, уникнути деградації особистості засудженого, пов'язаної з ізоляцією від суспільства. Модель відновного правосуддя допомагає уникнути зовнішнього контролю, що призводить до репресій, і прийти до громадянського суспільства, що заохочує самоконтроль та саморегуляцію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куцумакина Е.В. Глава 40 УПК РФ : взгляд на процессуальный статус потерпевшего в контексте мировых тенденций развития уголовного судопроизводства / Е.В. Куцумакина // Правоведение. – 2006. – № 6. – С. 150-155.
2. Шестакова Л.А. Восстановительное правосудие как новая аналитическая парадигма / Л.А. Шестакова // Вестник ТвГУ (Серия «Философия»). – 2013. – № 4. – С. 60-67.
3. Белякова О.В. Методы восстановительного правосудия при назначении наказания несовершеннолетним / О.В. Белякова // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2011. – № 7 (13). – С. 29-31.
4. Зер Х. Восстановительное правосудие : новый взгляд на преступление и наказание / Х. Зер ; под общ. ред., пер. с англ. Л.М. Карнозовой. – М. : МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2004. – 324 с.
5. Про медіацію в кримінальних справах : Рекомендація № R (99) 19 (від 15.09.1999 р.) Комітету міністрів Ради Європи // Відновне правосуддя в Україні. Щоквартальний бюлетень. – 2005. – № 1-2. – С. 50-53.
6. Декларация основных принципов использования программ восстановительного правосудия в уголовных делах // Вестник восстановительной юстиции. – 2001. – № 3. – С. 111-115.
7. Криминология и медиация : Криминологические исследования / [гл. ред. канд. филос. наук В.И. Поклад]. – Луганск : Луганский гуманитарный центр, 2014. – Выпуск 8. – 316 с.
8. Про місце жертв у кримінальному судочинстві : Основоположне рішення Ради Європейського союзу від 15 березня 2001 року // Відновне правосуддя в Україні. Щоквартальний бюлетень. – 2005. – № 3. – С. 25-29.
9. Райт М. Відновлення поваги до правосуддя / М. Райт // Відновне правосуддя в Україні. Щоквартальний бюлетень. – 2005. – № 4. – С. 78-122.

REFERENCES

1. Kutsumakina, E.V. (2006), “Art. 40 CPC RF : view of the procedural status of victim in the context of global trends in the development of criminal justice”, *Pravovedenie*, no. 6, pp. 150-155.
2. Shestakova, L.A. (2013), “Restorative justice as the new analytical paradigm”, *Vestnik TvGU (Seriya “Filosofiya”)*, no. 4, pp. 60-67.
3. Belyakova, O.V. (2011), “Methods of restorative justice by the punishment appropriation for minors”, *Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kulturolohiya i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki*, no. 7 (13), pp. 29-31.
4. Zer, Kh. (2004), *Vosstanovitelnoe pravosudie : novyy vzhlyad na prestuplenie i nakazanie* [Restorative justice : a new perspective on crime and punishment], Translated by Karnozova, L.M., Moscow, Russia.
5. (2005), “On mediation in criminal cases “Recommendation № R (99) 19 (from 15.09.1999 g.)” EU Committee of Ministers, *Vidnovne pravosuddya v Ukrayini. Shchokvartalnyi byuleten*, no. 1-2, pp. 50-53.
6. (2001), “Declaration of basic principles of the use of restorative justice programs in criminal matters”, *Vestnik vosstanovitelnoy yustitsii*, no. 3, pp. 111-115.
7. Poklad, V.I. (2014), *Kriminolohiya i mediatsiya : Kriminologicheskie issledovaniya* [Criminology and Mediation : Criminological Research], issue 8, Luganskiy humanitarnyy tsentr, Lugansk, Ukraine.
8. (2005), “About the place of victims in criminal proceedings” : the fundamental decision of the Council of the European Union on 15 March 2001, *Vidnovne pravosuddya v Ukrayini. Shchokvartalnyi byuleten*, no. 3, pp. 25-29.
9. Rayt, M. (2005), “Restoring respect for justice”, *Vidnovne pravosuddya v Ukrayini. Shchokvartalnyi byuleten*, no. 4, pp. 78-122.

ІНФОРМАЦІЙНА ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Андрушко Андрій Васильович – к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального права юридичного факультету Ужгородського національного університету

Арістова Ірина Василівна – д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративного і інформаційного права Сумського національного аграрного університету

Браславець Юлія Юріївна – старший викладач кафедри правового регулювання економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Весна Наталія Олександрівна – здобувач кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права

Головійчук Ленура Таїрівна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Університету митної справи та фінансів

Гусейнов Насир Дхаваншир оглу – доктор філософії права Академії військових сил Азербайджанської Республіки

Дергільова Олена Григорівна – здобувач кафедри теорії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія»

Жук Марія Степанівна – аспірант кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»

Коломоєць Тетяна Олександрівна – д.ю.н., професор, Заслужений юрист України, професор кафедри адміністративного та господарського права, декан юридичного факультету Запорізького національного університету

Колядіна Наталія Генадіївна – здобувач кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

Кравців Ярослав Васильович – аспірант кафедри цивільного і трудового права Київського університету права НАН України, начальник координаційно-моніторингового управління ДПІ у Шевченківському районі ГУ Державної фіскальної служби у м. Києві

Кравченко Ірина Сергіївна – к.ю.н., доцент, доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності факультету № 2 Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Кравчук Павло Сергійович – аспірант Хмельницького університету управління та права

Литвин Дмитро Олександрович – науковий співробітник відділу проблем договірних права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України

Малазонія Нателла Годердзіївна – магістр Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

Мельник Ярослав Ярославович – к.ю.н., докторант Інституту законодавства Верховної Ради України, викладач Інституту післядипломної освіти КНУ ім. Т.Шевченка, завідувач кафедри приватного права ПВНЗ «Фінансово-правовий коледж»

Місяць Андрій Петрович – к.ю.н., доцент кафедри післядипломної економічної освіти і права Хмельницького національного університету

Нестеренко Ірина В'ячеславівна – аспірант кафедри адміністративного та господарського права юридичного факультету Запорізького національного університету, прокурор відділу організації представництва прокуратури Запорізької області

Півовар Діана Павлівна – аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

Поклад Олександр Валентинович – аспірант кафедри адміністративного та господарського права юридичного факультету Запорізького національного університету

Прекрасна Олена Іванівна – аспірант Національного авіаційного університету

Романів Володимир Ярославович – к.ю.н., асистент кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету ім. І.Франка

Сарана Сергій Володимирович – к.ю.н., доцент, докторант кафедри управління, адміністративного права і процесу та адміністративної діяльності Національного університету державної податкової служби України

Симоненко Орина Сергіївна – студентка магістратури юридичного факультету Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

Ткаченко Віта Віталіївна – к.ю.н., доцент кафедри адміністративного і інформаційного права Сумського національного аграрного університету

Трепак Віктор Миколайович – к.ю.н., професор кафедри Національної академії Служби безпеки України Національна академія

Шумейко Іван Павлович – слухач магістратури юридичного факультету Запорізького національного університету

Юркевич Юрій Миколайович – к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету імені Івана Франка

Яковенко Євген Олександрович – к.ю.н., доцент кафедри адміністративного і кримінального права юридичного факультету Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У
“ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ”
(СЕРІЯ „ЮРИДИЧНІ НАУКИ”)**

До друку приймаються наукові статті, де присутні такі необхідні елементи, передбачені п.3 Постанови президії ВАК України № 7-05/1 від 15 січня 2003 р. (Бюлетень ВАК України, № 1, 2003)

- **Постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- **Аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- **Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми**, котрим присвячується дана стаття;
- **Формулювання цілей** статті (постановка завдання);
- **Виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- **Висновки з даного дослідження і перспективи** подальших розвідок у даному напрямку.

1. МАКЕТ СТОРІНКИ

Для оригінал-макета використовується формат А4 з такими полями:

Верхнє та нижнє поля – 2 см, ліве поле – 3 см, праве поле – 2 см, шрифт набору – “Times New Roman”, 14 кегль, міжрядковий інтервал – полуторний.

2. ТИПОГРАФСЬКІ ПОГОДЖЕННЯ ТА СТИЛІ

УДК набирається в першому рядковій сторінки і вирівнюється за лівим краєм. Заголовок статті набирається в наступному за УДК рядковій і вирівнюється посередині. Потім указують: прізвища, ініціали авторів, їх посади, учені ступені, звання, нижче – *місце роботи (курсивом)*, адресу електронної пошти всіх або одного автора. Далі розташовуються анотації українською, російською (3-5 речень) та англійською (1,5 сторінки) і ключові слова (також трьома мовами). Анотації повинні також містити: прізвища, ініціали авторів, назву статті, місце їх роботи або навчання.

Усі таблиці розташовуються у відповідних місцях тексту (по можливості угорі сторінки). Вони повинні бути послідовно пронумеровані: Таблиця 1, Таблиця 2, ... (слід використовувати арабську нумерацію). Надписи розташовуються над таблицями.

Посилання на літературні джерела подаються у квадратних дужках і послідовно нумеруються (слід використовувати арабську нумерацію) у порядку появи виноски в тексті статті [1, с. 1]. Перелік літературних джерел розташовується в порядку їх нумерації, в останньому розділі статті з підзаголовком: ЛІТЕРАТУРА, який розташовується по центру сторінки. Бібліографічний опис оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання”. З наступного абзацу подається перелік літературних джерел латиницею (транслітерація) з підзаголовком REFERENCES, який вирівнюється по центру.

Для опублікування необхідно направити на адресу редакції юридичного факультету:

1. Роздрукований текст статті з анотаціями та ключовими словами українською, російською та англійською мовами;
2. Відомості про авторів;
3. Витяг із протоколу засідання вченої ради факультету та рецензію наукового керівника (для аспірантів та здобувачів);
4. Диск, на якому повинно бути два файли: 1) із текстом статті та анотацій з ключовими словами; 2) із відомостями про авторів (прізвище, ім'я, по батькові; посада; вчений ступінь; вчене звання; місце роботи або навчання; адреса електронної пошти; дом. адреса; номери контактних телефонів).

Нагадуємо:

До публікації приймаються статті, що відзначаються високим науковим рівнем підготовки, містять глибокий самостійний аналіз сучасних проблем розвитку науки та законодавства.

У статтях і повідомленнях висловлені погляди їхніх авторів, які не завжди збігаються з поглядами редакції.

Автор несе відповідальність за достовірність фактичних даних та інформації, що містяться в статтях, чіткість викладу тексту, цитування, а також за мовностилістичний рівень написання матеріалів.

Адреса редакції: Україна, 69600, м. Запоріжжя, МСП-41, вул. Жуковського, 66

Довідки за телефонами:

Відповідальний редактор – *Лютіков Павло Сергійович* – (061) 228-75-28

Відповідальний секретар – *Шиванова Марина Григорівна* – (061) 228-75-26

Електронна пошта: law_faculty_znu@rambler.ru

Місце знаходження редакційної ради юридичного факультету: пр. Соборний, 74, V корпус, к. 101

Збірник наукових праць

Вісник Запорізького національного університету

Юридичні науки

№ 4 (II), 2015

Технічний редактор – М.Г. Шиванова

Підписано до друку 20.03.2014. Формат 60 x 90/8.

Папір Data Copy. Гарнітура “Таймс”.

Умовн.-друк. арк. 28,60

Замовлення №. 66 Наклад 100 прим.

Запорізький національний університет

69600, м. Запоріжжя, МСП-41

вул. Жуковського, 66

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 2952 від 30.08.2007 р.